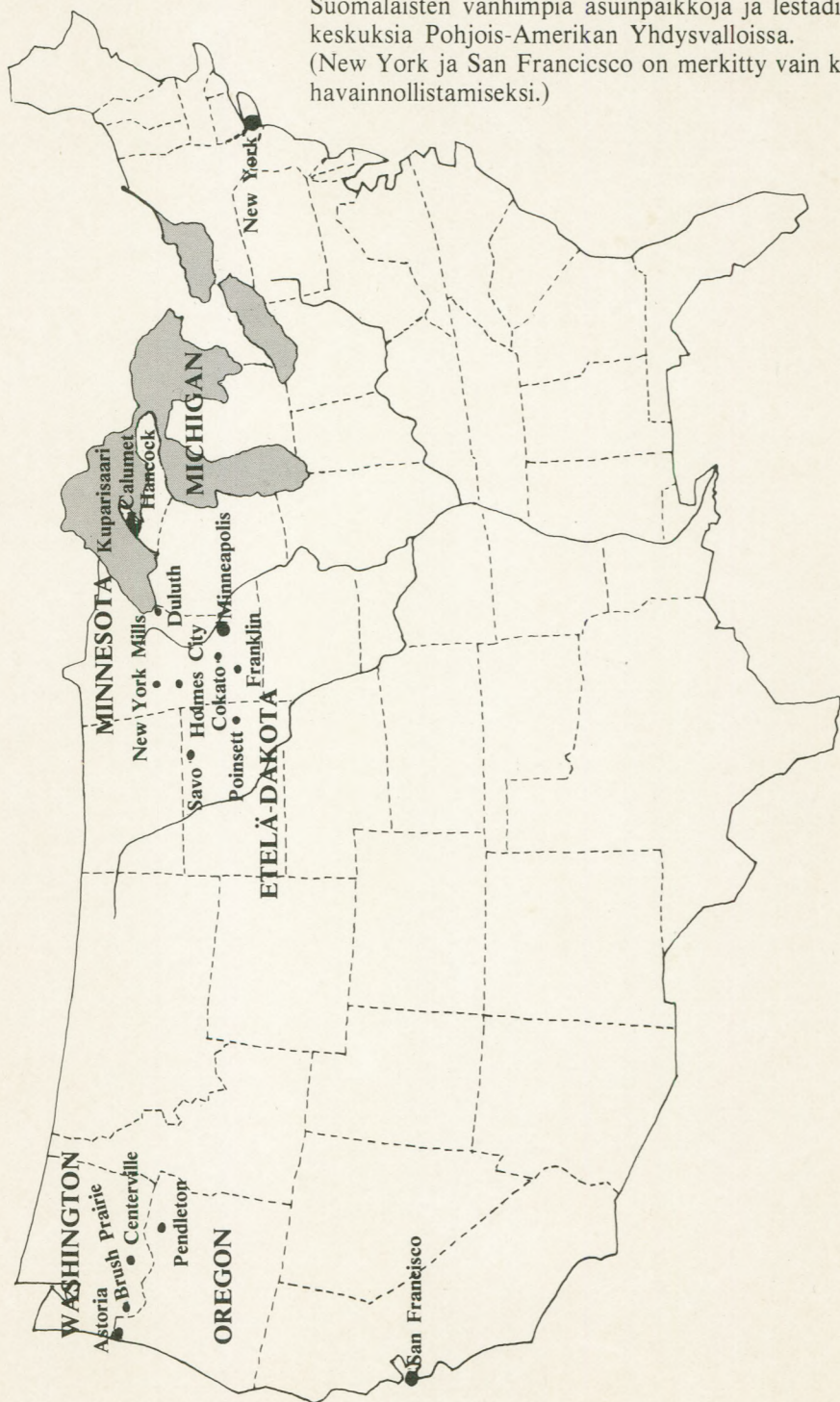

PEKKA RAITTILA
LESTADIOLAISUUS
POHJOIS-AMERIKASSA
VUOTEEN 1885

Suomalaisten vanhimpia asuinpaikkoja ja lestadiolaiskeskuksia Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa.
(New York ja San Francisco on merkitty vain kartan havainnollistamiseksi.)

**SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN TOIMITUKSIA
FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS HANDLINGAR**

121

PEKKA RAITTILA

LESTADIOLAISUUS
POHJOIS-AMERIKASSA
VUOTEEN 1885

SUMMARY:
LAESTADIANISM IN NORTH-AMERICA UNTIL 1885

HELSINKI 1982
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA

ISBN 951-9021-40-x
ISSN 0356-0759

Loimaan Kirjapaino — Loimaa 1982

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	7
2. POHJOISKALOTIN AVAINASEMA SUOMALAISTEN SIIRTOLAISUUDEN ALKUVAIHEESSA	11
<i>Pohjoiskalotin suomalaisten väestöliike</i>	11
<i>Michiganin Kuparisaari ja Minnesota</i>	13
<i>Suomalaisasutusten koostumus</i>	17
3. AMERIKANSUOMALAISTEN SEURAKUNNALLINEN JÄRJESTÄYTYMINEN JA LESTADIOLAISUUDEN ALKU	24
<i>Kuparisaaren suomalaisten seurakunnallinen järjestäytyminen</i> ..	24
<i>Lestadiolaisuuden alku Kuparisaarella</i>	29
<i>Salomo Kortetniemen luterilainen seura</i>	32
<i>Suomalaisen papin hankinta</i>	45
<i>Minnesotan suomalaisten uskonnollinen toiminta</i>	50
4. KIISTA LESTADIOLAISSEURAKUNTIEN ITSENÄISTYMISESTÄ	56
<i>Erimielisyyksien puhkeaminen</i>	56
<i>Heikki Parkajoen ja Aapo Tapanin Amerikan matka</i>	65
<i>Suomalaisten seurakuntien kilpailu</i>	76
<i>Esikoisten seurakunta ja oma pesomajla</i>	80
<i>Juho Takkinen syrjäyttää Salomo Kortetniemen</i>	97
<i>Vapaakirkoksi vai vanhan valtakirkon helmaan?</i>	109
5. AMERIKAN MAALLIKKOSEURAKUNTA TAKKISEN JOHDOSSA	116
<i>Apostolis-luterilaisen seurakunnan järjestämistyö</i>	116
<i>Seurakuntaelämä</i>	129
<i>Lestadiolaisten yhteys amerikansuomalaisten valistuspyrkimyksiin</i>	136
<i>Takkisen toimintaan kohdistunut vastustus</i>	147
6. PIONEERIKAUDEN ERITYISET TEHTÄVÄT JA ONGELMAT	160
7. LIITE: AMERIKAN LESTADIOLAISUUTTA KOSKEVIA KIRJEITÄ	163
1. H. Parkajoki ja A. Tapani J. Raattamalle ym. 22.7.1876 ...	163
2. H. Parkajoki Priita Maria Parkajoelle 31.7.1876	166
3. A. Tapani Eeva Tapanille 1.8.1876	168
4. J. P. Noppa H. Parkajoelle ja A. Tapanille 22.9.1876	170
5. S. Kortetniemi H. Parkajoelle ja A. Tapanille 12.12.1876	171
6. "Euroopan seurakunta" I. Barbergille ja J. Rovaiselle 30.1.1877	173
7. S. Kortetniemi H. Parkajoelle ja A. Tapanille 27.8.1877	178
8. K. Vuollet H. Parkajoelle ja A. Tapanille 26.10.1877	182
9. J. Takkinen ja F. H. Nikka K. A. Heikelille ym. 30.11.1877	186
10. [K. A. Heikel] J. Takkiselle ja F. H. Nikalle [tammikuussa 1878]	188
11. J. Takkinen K. V. Plantingille 19.2.1878	190

12. Yhteiskirje Amerikkaan [heinäkuun lopussa 1878]	192
13. S. Kortetniemi A. Tapanille 15.12.1878	194
14. J. Takkinen F. M. Hellmanille 27.11.1879	196
15. S. Kortetniemi A. Tapanille 10.12.1879	199
16. J. Takkinen A. Tapanille 30.4.1880	203
17. J. Takkinen J. Raattamaalle 17.6.1880	206
18. K. Vuollet J. Takkiselle 25.7.1880	208
19. J. Takkinen J. Raattamaalle ym. 29.7.1880	209
20. T. Castrén J. Takkiselle 26.9.1880	211
21. Apostolis-luterilaisen maallikkoseurakunnan vahvistamis- kirjeet 1882	213
22. J. Vuollet A. Tapanille 24.2.1884	216
23. J. Takkinen J. Raattamaalle 25.3.1884	218
LYHENTEET	222
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	223
HENKILÖHAKEMISTO	231
PAIKKAKUNTAHAKEMISTO	233
SUMMARY: LAESTADIANISM IN NORTH-AMERICA UNTIL 1885	235

1. JOHDANTO

Lestadiolaisuuden voimakkain laajeneminen alkoi 1860-luvun lopussa. Seuraavina vuosina liike levisi nopeasti Suomessa uusille alueille ja kaakossa keisarikunnan pääkaupunkiin Pietariin asti sekä voimistui Ruotsin Kainuun laaksossa ja Pohjois-Norjassa. Samaan aikaan se saavutti uuden maanosan, Pohjois-Amerikan.

1880-luku oli lestadiolaisuuden jatkuvan kasvun ja voimistumisen aikaa. Samalla kuitenkin nousivat yhä selvemmin näkyviin ne tekijät, jotka johtivat vuosisadan vaihteessa suureen hajaantumukseen.

Amerikan lestadiolaisuudella oli merkittävä osuutensa tässä kasvun ja jakautumisen murroksessa. Se on sen vuoksi kuulunut tutkimussuunnitelmaani, jonka tavoitteena on tarkastella liikkeen kokonaiskehitystä leviämisen ja yhteisönmuodostuksen näkökulmasta. Alun perin oli tarkoituksena jättää Amerikan lestadiolaisuus jo olemassa olevien esitysten varaan ja rajoittua vain niihin vaikutuksiin, joita sillä oli Euroopan puoleiseen kehitykseen. Kävi kuitenkin ilmeiseksi, että aikaisemmat tutkimukset ja historiiikit eivät alkuvaiheen osalta tarjonneet riittävästi pohjaa. Tutustuminen lähteisiin toi esiin niiden käyttöä koskevia metodisia kysymyksiä sekä uusia tietoja ja näkökohtia. Amerikkaa koskeva tutkimuksen osa laajeni niiden ansiosta erilliseksi esitykseksi.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää Pohjois-Amerikan lestadiolaisuuden organisoitumista ja sisäistä kehitystä sen perinteitä luovassa alkuvaiheessa. Samalla on pyrkimyksenä tarkastella lestadiolaisuuden roolia amerikansuomalaisten yhteisönmuodostuksessa, erityisesti kirkollisessa järjestäytymisessä. Näiden kummankin tavoitteen kannalta on perusteltua päättää tutkimus 1880-luvun puoliväliin. Maahan muuttaneiden suomalaisten koostumuksessa toteutui tällöin lopullisesti muutos, joka loi yhteisönmuodostukselle uudet edellytykset. Lestadiolaisuuden organisoitumisen linja vakiintui jo 1880-luvun alkuun tultaessa. Tutkimuksen pääpaino on sen vuoksi tätä edeltäneessä ajassa; sen ulottaminen vuoteen 1885 merkitsee lähinnä niiden toiminto-

jen kirjaamista, jotka havainnollistavat tehtyjä ratkaisuja.

Amerikan lestadiolaisuuden piirissä alkoivat syvät erimielisyydet jo 1870-luvulla ja ne varjostivat tihentyen seuraavaa kymmenvuotiskautta, jonka päättyessä tapahtui pysyväksi jäänyt jakautuminen. Tämä prosessi, jolla oli kiinteä yhteys liikkeen kokonaisehitykseen, vaatii oman tutkimuksensa. Sen käsittely jää tässä yhteydessä viitteiden varaan. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa ei liioin syvennytä niihin vaikutuksiin, joita Amerikan lestadiolaisuuden erityisongelmilla ja -ratkaisuilla oli Euroopan puolella; ne kuuluvat liikkeen voiman kautta (1870- ja 1880-luvut) koskevaan kokonaisesitykseen.

Hyvän yleiskuvan Amerikan lestadiolaisuudesta antaa *Uuras Saarnivaaran* laaja monografia Amerikan laestadiolaisuuden eli apostolis-luterilaisuuden historia (1947; lyhyempi englanninkielinen laitos *The history of the Laestadian or Apostolic-Lutheran movement in America*). Sen merkitystä nimenomaan alkuvaiheen osalta vähentää keskittyminen opillisiin erimielisyyksiin. Tekijä liittyy tässä lähinnä *Aulis Zidbäckin* systemaattiseen tarkasteluun (Juhani Raattamaa, Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja, 1941). Lukuun ottamatta paikallista sisäryhmäperinnettä — jota sitäkään ei ole yleensä dokumentoitu — Saarnivaara käyttää varsin vähän Amerikan omaa lähteistöä. Geneettisen otteen ja lähdekritiikkinsä ansiosta tarjoaa tälle tutkimukselle eniten tukea ja virikkeitä *Olaus Brännströmin* teos *Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet* (1962), vaikka se tarkasteleekin Amerikan kehitystä oman erityisongelmansa kannalta. Uusista sisäryhmäesityksistä merkittävin on esikoislestadiolaisten kokoama, paikakunnittain jäsennetty teos *History of living christianity in America* (1974).

Amerikan suomalaisten muitakin uskonnollisia yhteisöjä koskevat esitykset rakentuvat verraten kapealle pohjalle. Lähteinä on käytetty lähinnä vain niitä asiakirjoja ja muistitietoja, jotka ovat säilyneet oman kirkkokunnan tai ryhmän piirissä. Erityisesti tämä pätee kirkollisen järjestäytymisen alkuvaiheeseen nähden. Suomi Synodin samoin kuin Kansalliskirkonkin syntyyn johtanut kehitys alkoi varsinaisesti 1880-luvulla. Näiden piirissä syntyneet historii-
kit sisältävät sen vuoksi varsin puutteellisen kuvauksen edel-

täneestä ajasta. Varhaisemmista esityksistä tärkeimpiä ovat *J.K. Nikanderin* artikkeli (1903) sekä *V. Rautasen* yleisesitys Amerikan suomalainen kirkko (1911) ja *S. Ilmosen* Amerikan suomalaisia koskevat teokset (lähinnä 1923, 1930). Tieteellisiltä tavoitteiltaan vaativampi *Douglas J. Ollilan* tutkimus *The formative period of the Finnish Evangelical Lutheran Church in America or Suomi Synod* (diss. Boston 1963) ei tuo olennaista täydennystä tai täsmennystä varhaisvaiheen kuvaan, eivät myöskään *Armas K. E. Holmion* Michiganin suomalaisista (1967) ja *Hans R. Wasastjernan* Minnesotan suomalaisista (1957) kirjoittamat laajat tarinat. Viimeksi mainitut ovat sen sijaan arvokkaita suomalaisten vanhimpia siirtokuntia koskevan muun tietouden kanalta.

Siirtolaisuuden tutkimus on toisen maailmansodan jälkeen ollut vilkasta kaikissa Pohjoismaissa. Myös Suomessa sen tuloksina on jo ilmestynyt useita teoksia. Tämä tutkimus on antanut työleni teoreettista viitekehystä sekä siirtolaisuutta koskevaa yleistietoa. Seuraavan luvun alussa puheeksi tulevista syistä se kuitenkin ei auta kovin pitkälle amerikansuomalaisten varhaisinta yhteisönmuodostusta selvittäessä.

Amerikansuomalaisten seurakunnallisen järjestäytymisen samanaikaiset lähteet 1880-lukua edeltävältä kaudelta ovat erittäin niukat. Lestadiolaisuuden osalta tutkimustilannetta vaikeuttaa se, että 1870-luvun kehityksen kuva on suureksi osaksi sellaisten kertomusten varassa, jotka ovat syntyneet myöhemmissä kiistatilanteissa ja joita kirjoittamisajan vastakkaisasenteet sävyttävät (esimerkiksi Henrik Kollerin laajat historialliset katsaukset *Siionin Sanomat* -lehdessä 1890-luvulla). Sitä välttämättömämpää on päätyminen ensi käden lähteisiin.

Käsittävän ajanjakson lestadiolaislähteistö on ollut tätä tutkimusta varten käytettävissä huomattavasti entistä täydellisempänä. Tärkein täydennys sisältyy Luulajassa säilytettävään August Lundbergin kokoelmaan. Sen vanhin osa on ilmeisesti peräisin saarnaaja Aapo Tapanilta (1834-1910), joka Heikki Parkajoen kumppanina teki kesällä 1876 sovittelumatkan Amerikkaan. Tapani oli tallentanut muun muassa tämän matkan yhteydessä saamiaan kirjoja sekä omien kirjojensa konsepteja. Hiljattain on

Amerikasta saatu suuri määrä Juho Kierin kokoelmaan kuuluneita kirjeitä, jotka valaisevat kehitystä 1880-luvulta lähtien. Kaikkiaan on tällä tavoin tullut esiin kymmeniä kirjeitä Amerikan lestadiolaisuuden kriisivuosilta.

Myös ei-lestadiolaisen seurakunnallisen järjestäytymisen alkuvaiheesta on seuraavassa käytetty lähteitä, jotka ovat olleet tähänastiselle tutkimukselle tuntemattomia. Kuparisaaren suomalainen ev.-lut. seurakunta kuului 1880-luvulle asti Norjalais-tanskalaiseen Konferenssiin. Erityisesti sen vuosikertomuksissa sekä aikakauskirjassa *Lutheraneren* on kiintoisia lisiä. Sekä Konferenssin että Pohjois-Amerikan muun skandinaavisen kirkollisen toiminnan historiaa valaisevat lukuisat historikit, pappismatrikelit ja tutkimukset, jotka samoin ovat jääneet suureksi osaksi tuntemattomiksi amerikansuomalaisille historioitsijoille.

Amerikansuomalainen sanomalehdistö alkoi vaikutuksensa 1870-luvun jälkipuoliskolla. Tähänastisessa tutkimuksessa sitä on käytetty vain osittain. Systemaattinen läpi käyminen on osoittautunut erittäin hedelmälliseksi sekä eri paikkakuntia koskevien tietojen kannalta että arvioitaessa lestadiolaisuuden asemaa siirtolaisten keskuudessa. Lehdistön välittämän informaation kuten muidenkin lähteiden kritiikkiin palataan asianomaisissa yhteyksissä.

2. POHJOISKALOTIN AVAINASEMA SUOMALAISTEN SIIRTOLAISUUDEN ALKUVAIHEESSA

Pohjoiskalotin suomalaisten väestöliike

Suomalaisten Amerikan siirtolaisuus alkoi hajanaisten ensi kosketusten jälkeen saada kiinteää jatkuvuutta 1860-luvun puolivälissä. Huomattavaksi joukkoliikkeeksi se kehittyi vasta 1880-luvulla ja saavutti huippunsa 1900-luvun alussa. Se oli siten kaikissa vaiheissaan pari vuosikymmentä jäljessä Norjan ja Ruotsin vastaavasta kehityksestä.¹ Viime vuosina virinnyt perusteellinen tutkimus on lähinnä kohdistunut ilmiön valtakauteen, jolloin Etelä-Pohjanmaa ja Pohjois-Satakunta muodostivat Suomen siirtolaisuuden ydinalueen. Alkuvaihe (1860-luvulta 1880-luvulle) on siirtolaisliikkeen kokonaisuudessa lukumääriltään vähäpätöinen ja sen kuva jää vaikeiden lähdesuhteiden vuoksi verraten epämääräiseksi.²

Amerikansuomalaisen perinteen näkökulmasta tarkasteltuna on kuitenkin juuri vanhimpien siirtokuntien perustamisvaihe ja ”esiraivaajien muisto” ollut tärkeä. Tämän perinteen pohjalta syntyneiden esitysten mukaan suomalaisten varsinainen siirtolaisuus alkoi 1860-luvun puolivälissä ja sen lähtöalueena oli Pohjois-Norja sekä Ruijaan yhteydessä ollut Tornionlaakso ja Peräpohjo-la.³ Pohjoiskalotti lähtöalueena antaa siirtolaisuutemme esivai-

¹ *Svalestuen* 1971, 12–16, 36; *Kero* 1974, 16–47.

² Suomen virallisen tilaston siirtolaistiedot alkavat Vaasan läänin osalta 1883, Oulun läänin 1884, koko maan 1893. Varhaiskauden siirtolaisten määrää koskevia arvioita sekä näiden perusteita: *Toivonen* 1963, 254–260; *Kero* 1974, 24–27, 47. Keron laskelmien mukaan suomalaisten Amerikan siirtolaisten määrä vuoteen 1869 oli ehkä muutamia satoja, 1870-luvulla noin 3000, vuoteen 1886 yhteensä noin 21000, vuoteen 1914 mennessä kaikkiaan vähän yli 300000. *Kero* (1974, 16s) kiinnittää huomiota erityisesti suomalaisten merikaupunkien osuuteen siirtolaisuuden varhaisvaiheessa.

³ *Ilmonen* 1919, 5s, 1923, 14, ym.; *Kolehmainen* [1946]. *Järnefelt* (1899, 21s) liittää ”varsinaisen suomalaisen siirtolaisuuden” alun katovuosiin 1867–1868, mutta korostaa hänkin Pohjois-Norjan ja -Ruotsin merkitystä lähtöalueena.

heelle oman erityisleiman. Myös suomalaisten määrä siirtolaisuuden alkuvaiheessa oli sen vuoksi epäilemättä suurempi kuin maittain tapahtuvassa tutkimuksessa on arvioitu.

Yhdysvalloissa alkoi sisällissodan päättyessä 1865 kuumeinen nousukausi. Tämä synnytti Norjan ja Ruotsin joukkosiirtolaisuuden ensimmäisen voimakkaan aallon, jonka syksyllä 1873 alkanut talouslama vaimensi muutamiksi vuosiksi.⁴ Norjan siirtolaisaallon imu ulottui pohjoiseen Jäämeren vuonoille saakka, minne juuri samoina vuosina virtasi väkeä Tornionlaaksosta ja Pohjois-Suomesta.

Suomalaisten joukkomuuton alku liittyy siten Suomen, Ruotsin ja Norjan rajat ylittäneeseen, 1860-luvulla vilkastuneeseen liikkuvuuteen. Tästä Pohjoiskalotin muuttoliikkeestä kaivattaisiin kokonaistutkimusta.⁵ Sen puuttuessa voidaan vain karkeasti arvioida suomalaisten osuutta Norjan pohjoisimman läänin Finnmarkin siirtolaisuudessa. Kymmenvuotiskautena 1866–1875 tämä nousi yhtäkkiä korkeaan suhteellisuuslukemaan. Tällöin Finnmarkin läänistä lähteneitä siirtolaisia oli 2 142, vuosina 1876–1890 yhteensä 2 543. Useat seikat viittaavat siihen, että näihin lukuihin sisältyi suuri joukko suomalaisia. Siirtolaisia lähti eniten Alattion ja Vesisaaresta, jotka olivat suomalaisväestön tärkeimmät keskukset Ruijassa.⁶ Niistä 837 henkilöstä, jotka Amerikkaan lähtiessään vuosina 1867–1873 ilmoittivat Trondheimin siirtolaispöytäkirjoihin kotipaikakseen Vesisaaren, oli 556:lla eli kahdella kolmesta suomalainen nimi.⁷

Pohjoiskalotin siirtolaisten ”suomalaisuus” merkitsi kieltä ja kansallisuutta. Suomen kieli oli ratkaiseva yhteyden tekijä nimenomaan ensimmäisen siirtolaispolven aikana. Vain yksilöittäin

⁴ *Semmingsen* 1950, 42–44, 515; *Nelson* 1943 I, 35s.

⁵ *Svaalestuen* 1971, 36s; *Onnela* 1971, 174. Työväen liikkuvuuden yleisen lisääntymisen merkityksestä: *Orta* 1971, 38; *Kero* 1974, 5.

⁶ *Semmingsen* 1950, 49, 80s, 199s, 517; *Onnela* 1971, 169.

⁷ *Onnela* 1971, 170. *Onnela* on Trondheimin siirtolaispöytäkirjoista 1867–1892 laskenut kaikki ne, jotka ilmoittivat kotipaikakseen Suomen, Vesisaaren, Vuoreijan, Hammerfestin tai Alattion. Suomalaisnimien osuus on suurin Vesisaareissa, pienin Alattiossa. Tähän voi vaikuttaa asianomaisten Norjassa oleskelun ikä: kauemmin olleet käyttivät enemmän patronyymejä.

tapautuvalla tutkimuksella voidaan selvittää syntymämaa (Norja, Ruotsi, Suomi) sekä aika, jonka kukin on oleskellut Norjassa ennen Amerikkaan muuttoaan.⁸ Ruijan käyntiin osallistui miehiä Kalajoelta, Kokkolan seudulta ja Etelä-Pohjanmaan järvisseudulta asti. Monet näistä jatkoivat aikansa kalastuksessa viivyttyään Amerikkaan. Ruijan tietä käyttivät alkuaikoina nekin, jotka jo kotiseudulta lähtiessään tietoisesti suuntasivat länteen. Ruijan suomalaisasutukset olivat siten tuttuja suurelle osalle niistä siirtolaisista, jotka tänä pioneerikautena saapuivat uuteen maailmaan.⁹ 1870-luvun alusta lähtien Tornionjoen alajuoksulla ja Suomessa asuvat saattoivat matkustaa mukavammin Göteborgin kautta. Tällöinkin lähtövirikkeitä on epäilemättä saatu pohjoisesta käsin. Suomen pohjoisosat, erityisesti Koillis-Pohjanmaa, olivat yhä hyvin edustettuina, kun siirtolaisuus laman jälkeen alkoi elpyä 1870-luvun lopussa ja saavutti Suomen kannalta ensimmäisen suuren huipun vuosina 1882–1883. Tällöin muuttoliikkeen painopiste kuitenkin oli siirtymässä etelämmäksi.¹⁰

Michiganin Kuparisaari ja Minnesota

Suomalaisten Norjasta alkanut siirtolaisuus keskittyi aluksi kahteen Yhdysvaltojen pohjoisrajalla sijaitsevaan valtioon, Michiganiin ja Minnesotaan. Nämä säilyttivät jatkuvastikin ylivoimaisen asemansa, vaikka eräät idän ja lännen valtiot vetivät huomattavan osan myöhemmistä joukkomuutoista.¹¹

Kesällä 1864 saapuneita alkutunnustelijoita seurasi lähivuo-

⁸ Onnela 1971, 166s, 170s.

⁹ Kolehmainen [1946], 51s.

¹⁰ Kero 1974, 18s, 26. Esim. Kuusamon siirtolaisuus voimistui 1880 ja saavutti huippunsa 1882. Pätynen 1972, 33, liitetaulukko 1.

¹¹ V. 1910 asui USA:ssa 129700 Suomessa syntynyttä sekä 76300 sellaista, jotka olivat syntyneet USA:ssa suomalaisista vanhemmista. Edellisistä asui Michiganissa ja Minnesotassa 24,0 + 20,5 %, jälkimmäisistä 30,7 + 21,8 %. Svaltestuen 1971, 52–54. Lähinnä muistitietoon perustuva kuvaus 1860-luvulla alkaneesta siirtolaisuuden varhaisvaiheesta ja suomalaisasutusten synnystä: Ilmonen 1923. Minnesotan suomalaisista: Wasastjerna 1957. Michiganin suomalaisista: Holmio 1967.

sina hitaasti voimistuva siirtolaisvirta, joka kiihtyi juuri ennen ty-rehtymistään 1873. Michiganin pohjoisin niemeke, "Kuparisaari", oli tällöin ja ainakin 1880-luvun alkuvuosiin asti suomalaisten tärkein määräpaikka. Suomalaisten Kuparisaari käsitti suunnilleen Houghtonin ja Keweenawin piirkunnat. Sen tunnetuin kaupunki oli Calumet, Amerikan suurin kuparikeskus aikanaan. Huomattavimmat kaivokset asutuksineen sijaitsivat verraten suppealla alueella. Vanhempaan keskukseen Hancockiin, jonka vieressä on Quincyn kaivoskylä, on Calumetista vajaat kaksikymmentä kilometriä.¹²

Kuparisaaren suomalaisten lukumäärästä ei ole luotettavia tietoja, koska heidät Amerikan väestötilastoissa suureksi osaksi laskettiin lähtömaitensa mukaan norjalaisiksi ja ruotsalaisiksi.¹³ *Il-mosen* arvion mukaan heitä oli ennen vuotta 1870 muutamia satoja, 1873 yli tuhat, mikä määrä tulijoiden vähenemisen ja suurten länteen muuttojen ansiosta sitten pysyi suunnilleen samana vuosikymmenen loppuun asti.¹⁴ Tämä arvio on varsin varovainen. Vuodelta 1876 on kaksi Amerikasta lähetettyä uutiskirjettä, joista toinen — todennäköisesti luotettavampi — kertoi Kuparisaarella asuvan noin 2 000 suomalaista, toinen tiesi pelkästään Calumetin suomalaisten määrän yli 2 000:ksi.¹⁵ Kolme vuotta myöhemmin, jolloin joukkomuutot olivat vähentäneet suomalaisten osuutta, heitä arvioitiin olevan viidennes Calumetin koko väkiluvusta, noin 6 000:sta.¹⁶ Kuparisaaren suomalaisten seurakuntien väkilukutiedot ja arviot vuoden 1880 tienoilta edellyttävät kahden, kolmen tuhannen hengen kokonaismäärää.¹⁷ Muita kansallisuuksia, eng-

¹² *Holmio* 1967, 123–147. Calumetiin kuuluviksi luettiin myös Laurium ja Red Jacket, jotka alkuaan olivat sitä suurempia erillisiä kauppaloita.

¹³ *Holmio* (1967, 553–555) on kirkonkirjoista, eri seurojen jäsenluetteloista ym. lähteistä selvittänyt 11 065 Ylä-Michiganin suomalaisen syntymäpaikat, mutta hänen esittämänsä kokonaisluvut eivät valaise alkuvaihetta. Lukumääristä ks. myös *Kaups* 1975, 59s.

¹⁴ *Ilmonen* 1923, 72s.

¹⁵ *Karjalatar* 1876 n:o 15; *OWS* 1876 n:o 24 (A. Leinonen).

¹⁶ *ASL* 1879 n:o 2 (Tietoja suomalaisten pesäpaikoilta Pohjois-Amerikassa).

¹⁷ *OWS* 1877 n:o 43; *Oulun lehti* 1881 n:o 1; *Uusi Suometar* 1883 n:o 162. Kuparisaaren seurakuntien virallisista väkilukutiedoista tuonnempana.

lantilaisia, irlantilaisia, saksalaisia ym. oli yhteensä moniker-
taisesti tähän verrattuna.¹⁸ Sen sijaan suomalaisia epäilemättä oli
jo alkuvaiheessa selvästi enemmän kuin norjalaisia ja ruotsalaisia.
Näiden molempien kansojen siirtolaisuudessa Pohjois-Michigan
jäi syrjäiseksi ja niiden edustajat keskittyivät täällä Kuparisaaren
sijasta rautakaivosalueelle.¹⁹

Useat tekijät loivat erityisiä edellytyksiä Kuparisaaren suoma-
laisten yhteisönmuodostukselle: suomalaisten enemmistöasema
alueen muihin skandinaaveihin nähden, kaupunkien ja kylien lä-
hekkäisyys sekä kaivostyön laatu.

Minnesotan ensimmäiset suomalaisraivaajat tulivat Pohjois-
Norjasta suoraan uuteen valtioon, jonka suunnattomia metsiä oli
vasta vuosikymmentä aikaisemmin ryhdytty valtaamaan viljelyk-
selle.²⁰ Tietoja maan saannin mahdollisuuksista välittivät norja-
laiset ja ruotsalaiset, joiden tärkeimmäksi siirtolaisvaltioksi Min-
nesota muodostui.²¹ Vuosina 1865 ja 1866 perustettiin kolme vä-
häistä siirtolaa, jotka pian laajenivat elinvoimaisiksi suomalaisky-
liksi: Franklin, Cokato ja Holmes City.²²

Cokatossa kerrotaan vuoden 1869 lopulla asuneen 12 suoma-
laisperhettä ja pari yksinäistä miestä. Seuraavana vuosikym-

¹⁸ Houghtonin ja Keweenawin piirikuntien viralliset asukasmäärät olivat 1870
yhteensä 18086, 1880 26743. *Holmio* 1967, 131.

¹⁹ *Qualey* 1938, 177, 183–186, 247–249; *Semmingsen* 1950, 80s; *Nelson*
1943 I, 123, 126–129, 390s, 1943 II, 4, 18. *Bøe* (1929, 68) muisteli, että Calume-
tin kansallisuuksista lukuisimpia 1870-luvulla olivat suomalaiset ja walesilaiset.

²⁰ Minnesotan territorio tuli USA:n osavaltioksi v. 1858. Koko valtavan alu-
een asukasluku oli v. 1850 vain 6000, v. 1860 172000 ja 1870 444000. *Wa-
sastjerna* 1957, 73s, 77.

²¹ V. 1870 oli Minnesotan neljän suurimman kansallisuuden järjestys: saksa-
laiset, norjalaiset, irlantilaiset, ruotsalaiset. Tällöin asui valtiossa 33697 Nor-
jassa syntynyttä (yhteensä 49569 Norjassa tai norjalaisista vanhemmista syn-
tynyttä) sekä vastaavasti 20987 Ruotsissa syntynyttä. *Qualey* 1938, 232s;
Nelson 1943 I, 182–185, 242, 390; *Wasastjerna* 1957, 78.

²² Cokatoksi nimitetään usein suomalaista maanviljelysalueutta, joka alkupe-
räisen kylän lisäksi käsittää mm. Kingstonin ja French Laken. Suomalaisten
asumaa seutua Franklinissa sanottiin Fort Ridgely nimisen linnoituksen mu-
kaan ”Furtinkontriiksi” (”Hurtiksi”). Näissä kylissä asui luonnollisesti myös mui-
ta kansallisuksia. Asutusten esittely: *Ilmonen* 1923, 132–135, 146–156,
182–186; *Wasastjerna* 1957, 87–117.

menenä tapahtui nopea kasvu. V. 1879 Cokaton vaurastuvassa kylässä asui 95 suomalaisperhettä, yhteensä noin 450 henkeä. Toisista kylistä on tehty laskelmat v. 1883. Niiden mukaan Franklinissa asui 40 suomalaisperhettä, yli 200 henkeä, Holmes Cityssä 133 suomalaista.²³

Cokato sai laajuutensa ja liikenneyhteyksiensä ansiosta keskeisen aseman Minnesotan vanhimpien suomalaisasutusten joukossa. Kylien välinen vuorovaikutus ei etäisyyksien vuoksi kuitenkaan voinut olla kovin vilkasta. Eristyneimmäksi jäi Holmes City, jonne Cokatosta oli toista sataa kilometriä.

1870-luvun lopulla suuntautui voimakas asutusvirta Minnesotan luoteisosiin. Sen mukana alkoi syntyä myös uusia suomalaiskeskuksia. Niistä huomattavin, New York Mills, ehti vakiintua jo seuraavan vuosikymmenen alkuun mennessä.²⁴

Kulku Kuparisaareltä Minnesotaan tapahtui usein laivalla Yläjärven länsikolkkaan Duluthiin. Sen lähistölle muodostui jo 1870-luvun puolivälissä suomalaisasutusta. Duluthin pohjois- ja koillispuolella sijaitsevien suurten rautakaivosten syntyminen aiheutti sen, että koko Minnesotan suomalaisten lukumäärän painopiste siirtyi tälle alueelle. Se tapahtui kuitenkin vasta seuraavina vuosikymmeninä.²⁵

Suomalaisten Minnesota käsitti 1880-luvun alkuun asti lähinnä Minneapolisin länsi- ja luoteispuolella olevat, edellä esitellyt suomalaiskylät, joissa pääelinkeinona oli maatalous. Voidaan olettaa, että uuden kotimaan vapaus ei tuottanut näille siirtolaisille yhtä paljon uusia vaikutteita ja kysymyksiä kuin Kuparisaarella asuville ja että heidän yleinen asennoitumisensa saattoi säilyä konservatiivisempana. Kuparisaaren asutuksista Minnesotan suomalaiskylät erosivat paitsi kooltaan myös siten, että ne sijaitsivat ruotsalaisten, norjalaisten ja saksalaisten ym. siirtokun-

²³ Ilmonen 1923, 134, 149–151, 185; *Wasastjerna* 1957, 92, 95, 116.

²⁴ Ilmonen 1923, 191–200; *Wasastjerna* 1957, 154–160.

²⁵ Duluthin seudun varhaisista suomalaisista: Ilmonen 1923, 220–225. Suurin osa *Wasastjernan* (1957) esityksestä on omistettu Duluthin ja rautakaivosalueen kuvaukselle. Ko. laaja alue on Wadenan piirikunnan ohella ainoa, missä suomalaiset olivat v. 1930 ulkomaisesta väestöstä enemmistönä. Nelson 1943 I, 189.

tien keskellä, jotka olivat niitä vanhempia ja väkirikkaampia sekä pitkälle organisoituneita.²⁶

Cokaton ruotsalaisten joukossa oli erityisesti vermlantilaisia. Amerikansuomalainen uutiskirje kertoi siellä olleen myös Verm-lannin suomalaisia. Ei ole mahdotonta, että hekin osaltaan välittivät yhteyttä ruotsalaisten ja Pohjoiskalotin suomalaisten välillä.²⁷

Suomalaisasutusten koostumus

Amerikan suomalaisyhteisöjen sisäisen kehityksen kannalta olisi tärkeää tuntea niiden koostumusta. Tämän tutkimuksen kohteena olevan varhaisvaiheen osalta on silloin ilmeisesti parhaana lähteenä se henkilötietojen kokoelma, joka sisältyy amerikansuomalaisen pastori *Salomon Ilmosen* teokseen *Amerikan suomalaisten historia II ja elämäkertoja* (Jyväskylä 1923).

Ilmonen (1871–1940) oli Suomi Synodin pappi, joka oli lähtöisin Etelä-Pohjanmaalta. Jo 1890-luvulla hän alkoi haastatteluin kerätä tietoja koko Pohjois-Amerikan suomalaissiirtokuntien vanhimmista asukkaista. Vuosikymmenien kuluessa hän täydensi ja tarkisti aineistoaan lehtien kuolinilmoitusten ja amerikkalaisten kirkonkirjamerkintöjen avulla. Ilmosen pyrkimyksenä oli näin kerätä tiedot kaikista ennen 1880-lukua Amerikkaan saapuneista suomalaisista. Tutkija itse oli tietoinen rohkeaan yritykseen sisältyvistä heikkouksista.²⁸ Suomen, Ruotsin ja Norjan kirkonarkistoissa sekä muista lähteistä suoritettut pistokokeenomaiset tarkistukset paljastavat henkilötiedoissa runsaasti epätarkkuuksia. Toisaalta ne kuitenkin osoittavat, että Ilmosen elämäkerrat ilmoittavat jokseenkin luotettavasti siirtolaisten Amerikkaan muutot

²⁶ Norjalaisilla ja ruotsalaisilla oli ylivoimainen edustus niissä piirikunnissa, joissa olivat vanhimmat suomalaisasutukset: *Qualey* 1938, 113, 230–235; *Nelson* 1943 I, 184, 228–230, 1943 II, 32–34.

²⁷ *Nelson* 1943 I, 220; *OWS* 1870 n:o 13, samoin 1876 n:o 22 (A. Leinonen). Cokaton nimenä oli vuoteen 1871 Vermland. *Måwe* 1971, 90. *Ilmonen* (1923) ei mainitse mitään vermlantilaisten osuudesta.

²⁸ *Ilmonen* 1923, 6s.

sekä syntymäalueet, ellei pyritä vuoden ja pitäjän tarkkuuteen. Eniten virheitä on syntymäajoissa. Ilmosen koko aineiston perusteellinen käsittely suoritetaan toivottavasti Pohjoiskalotin muutto-liikkeen tutkimuksen yhteydessä. Sen puuttuessa olen tehnyt liite-
taulukossa olevat laskelmat Ilmosen tietojen perusteella, vain ha-
vaitsemani virheet korjaten.

Seuraavassa käsiteltävä henkilöaineisto ei kata kaikkia niitä paikkakuntia, jotka Ilmonen on esitellyt laskelmien pohjana ole-
vassa teoksessaan. Mukaan otetut elämäkerrastot käsittävät kui-
tenkin teoksessa yhteensä 109 sivua kymmeneltä paikkakunnalta,
kun taas ulkopuolelle on jäänyt vain 42 sivua kaikkiaan neljän-
toista paikkakunnan luetteloita. Mukana ovat siis tärkeimmät
niistä vanhimmista siirtokunnista, joissa suomalainen yhteisöpe-
rinne oli säilynyt ainakin vuosisadan vaihteeseen.²⁹

Laskelmiin on otettu vain ne, joiden syntymäpaikka on ilmaistu
tunnistettavalla tavalla. Syntymäalueena Norja merkitsee useim-
min Alattion vanhaa suomalaisasutusta, toiseksi Vesisaarta; Torni-
onlaakso käsittää Tornionjoen länsi- ja itäpuolella olevat pitäjät,
enemmistö on Alatorniolta ja Karungista, vain harvoja Ylitornion
pohjoispuolelta; Pohjois-Suomi käsittää Tornionlaakson itäpuolella
ja Oulujoen vesistön pohjoispuolella olevan alueen. Laskelmien lu-
vut tarkoittavat yleensä kokonaista perhettä. Ne eivät anna tietoa
eri paikkakuntien suomalaisten asukasmääristä, jotka tietysti ovat
olleet suurempia, vaan ainoastaan viitteitä eri ryhmien suhteelliseen
osuuteen.

Taulukon 1 mukaan Norjassa syntyneiden suuri osuus Kupa-
risaaren ensimmäisistä suomalaisista on huomattavin piirre, joka
erottaa sen Minnesotan vanhimmista suomalaisasutuksista. 1870-
luvun alun tulva suuntautui lähinnä Kuparisaarelle ja tasoitti suh-
detta. Minnesotalle ominaista oli syntymäalueiden keskittyminen
Tornionlaaksoon ja Peräpohjolaan (77 %). Sekä Michiganin että
Minnesotan varhaisimpien asutusten suuri yhteinen ja yhtenäis-
tävä tekijä oli Pohjoiskalotti. Sen kautta tuli suuri osa eteläisem-

²⁹ *Ilmonen* (1919, 110s ym.) mainitsee useita esimerkkejä vuoden 1850 jälkeen
syntyneistä suomalaisista asutuksista ja yksittäisistä muuttajista, jotka yhteyk-
sien puuttuessa nopeasti vieraantuivat kielestään ja kansallisuudestaan.

Taulukko 1

Kuparisaaren ja Minnesotan vanhimpien suomalaisten siirtokuntien väestön syntymäalueet vuoteen 1873 (Ilmonen 1923).

Muuttoalue	Syntymäalue						
	N	Norja	Tornion- laakso	Pohjois- Suomi	Oulun l. eteläosa	Muut alueet	Yhteensä
Kuparisaari							
vuoteen 1869	61	43	46	11			100 %
vuoteen 1873	412	16	32	30	16	6	100 %
Minnesota							
Cokato,							
Franklin ja							
Holmes City							
vuoteen 1873	65	9	46	31	11	3	100 %

pienkin syntymäalueiden pioneereista. Muut alueet -ryhmän enemmistö on Kokkolan ympäristöstä, josta Ruijan käyntiä esiintyi.

Taulukkoon 2 on koottu tietoja siirtolaisten muutoista Amerikan mantereella. Kuparisaaren osuus on epäilemättä ollut paljon suurempi kuin luvut osoittavat. Kuparisaari merkitsi monille suomalaisille vain välietappia. Kun oli hankittu uuden maan tuntemusta ja alkupääomaa, jatkettiin matkaa Minnesotaan tai länemmäksi. Oma maatila oli useimpien tavoitteena.³⁰ Uusien siirtokuntien syntyessä asukkaita tuli muiltakin vanhemmilta suomalaisasutuksilta, mutta Kuparisaaren panos oli kaikissa tapauksissa huomattavin. Jatkuva muuttoliike — joka joissakin tapauksissa suuntautui myös takaisin lähtökeskukseen — lisäsi Kuparisaaren merkitystä Amerikan suomalaisten keskuksena. Tämä edisti suomalaisväestön yhtenäisyyttä huolimatta erottavista välimatkoista.

Taulukko 3 antaa kuvan eri siirtokuntiin vuoteen 1883 mennessä saapuneen väestön koostumuksesta. Kuparisaaren ja Minnesotan luvut eivät ole oleellisesti muuttuneet edellä esitetystä

³⁰ Ilmonen 1923, 71–73.

Taulukko 2

Kuparisaarelle 1864–1873 saapuneiden suomalaisten muutot edelleen toisiin siirtokuntiin (Ilmonen 1923).³¹

Määräpaikka	Saapumisvuosi						Yht.
	1874– 1875	1876	1877	1878	1879	1880 ja myöh.	
Minnesota							
Cokato	5	10	3	10	6	15	49
New York Mills		1	1	4	15	35	56
Franklin, Holmes City, Duluthin ymp.	1	1	7	3	3	10	25
Dakota							
Poinsett, Savo ja muut ...				6	8	33	47
Länsivaltiot							
Pendleton, Astoria ja Centerville			34	5		7	46
Yhteensä	6	12	45	28	32	100	223

vuoden 1873 tilanteesta. Pohjois-Suomen, lähinnä Kemijärven, Kuusamon ja Kemin seutujen osuus on Minnesotassa jonkin verran lisääntynyt ja Tornionlaakson vastaavasti vähentynyt. Sen sijaan eteläisempien alueiden suhteellinen osuus on pysynyt vähäisenä.

Myöhemmin syntyneistä siirtokunnista kaukaisen lännen maanviljelyskylät Pendleton ja Centerville saivat asutuksensa lähinnä Kuparisaareltä 1877–1878 saapuneista suomalaisryhmistä. Samoin alkoi 1878 suomalaisasutus myös Poinsettin maanviljelysseudulla, joka sijaitsee Etelä-Dakotassa Minnesotan rajaa vasten. Riippuvuus Kuparisaaresta näkyy selvästi myös näiden siirtokuntien asukkaiden syntymäalueissa.³²

³¹ Taulukosta puuttuvat ne 48, joiden täsmällistä muuttovuotta ei ole ilmoitettu, sekä ne 29, jotka ovat tulleet Kuparisaarelle vuoden 1873 jälkeen. Kuparisaaren tilastoihin ei ole laskettu niitä, joiden ilmoitetaan ennen ko. paikkakunnalle tuloaan oleskelleen ”Amerikassa” tai ”Michiganissa”. Suurin osa näistäkin lienee asunut juuri Kuparisaarella.

³² Ilmonen 1923, 237–244, 267–272, 287–292.

Taulukko 3

Tärkeimpien suomalaisten siirtokuntien asukkaiden syntymäalueet vuoteen 1883 (Ilmonen 1923).³³

Muuttoalue	Syntymäalue						
	N	Norja	Tornion- laakso	Pohjois- Suomi	Oulun l. eteläosa	Muut alueet	Yhteensä
Michigan							
Kuparisaari	185	19	31	29	12	9	100 %
Minnesota							
Cokato, Franklin ja Holmes City	183	7	42	36	12	3	100 %
New York Mills	79	8	23	39	14	16	100 %
Dakota							
Poinsett	33	27	55	9	9		100 %
Savo	38		16	31	21	32	100 %
Länsivaltiot							
Astoria, Ore.	44		9	9	39	43	100 %
Pendleton, Ore., ja Centerville, Wash.	44	18	23	41	16	2	100 %

New York Mills sai sekin yli puolet alkuväestöstään Kuparisaarelta. Kasvava suomalaiskeskus oli kuitenkin Minnesotan vanhoja siirtokuntia avoimempi Pohjoiskalotin eteläpuolelta läheneitä kohtaan. Näistä suurin osa tuli Iistä ja Kuivaniemeltä sekä Oulun ja Kokkolan ympäristöstä.

Pohjois- ja Etelä-Dakotan rajalla sijaitseva Savon suomalais-asutus syntyi 1880-luvun alkuvuosina kahden eri siirtolaisvirran tuloksena. Toinen tuli Kuparisaarelta, toinen Ohioista ym. valtioista Michiganin ja Minnesotan ulkopuolelta.³⁴ Savo on siten esimerkki siirtokunnasta, jossa varhaisimman väestöryhmän rinnalle alkoi nousta Pohjoiskalotista riippumatonta perinnettä edustava aines.

Vielä selvemmin poikkeaa alkuaajan yleisestä väestörakenteesta

³³ Kuparisaaren luvuista on vähennetty ne, jotka v. 1874–1883 muuttivat muualle.

³⁴ Ilmonen 1923, 299–303.

11 Astoria Ison valtameren rannalla. Sen ensimmäiset suomalaiset olivat merimiehiä, jotka tulivat San Franciscosta vuoden 1870 tienoilla. Astorian lohienkalastusmahdollisuudet vetivät siirtolaisia eri tahoilta Amerikkaa. Tässä tapauksessa suomalaisyhteisön pioneerit olivat lähtöisin Pohjoiskalotin eteläpuolelta. Kuparisaa-relta ja suoraan Peräpohjolasta alkoi väkeä tulla vasta vuoden 1877 jälkeen.³⁵

Edellä esiteltyt laskelmat amerikansuomalaisten siirtokuntien asukkaista osoittavat, että Pohjoiskalotin asema tärkeimpänä lähtöalueena säilyi lähes kaikkialla 1880-luvun alkuvuosiin asti. Laskelmista pois jätettyjen paikkakuntien huomioon ottaminen ilmeisesti muuttaisi jonkin verran syntymäalueiden suhteita eteläisemmän Suomen hyväksi; samalla se vahvistaisi tietoa lähtöalueiden vaikutuksesta asuinpaikkojen valintaan Amerikassa.³⁶ Tutkimuksen laajentaminen ei kuitenkaan voisi olennaisesti muuttaa sitä tulosta, että suomalaisten Amerikan siirtolaisuuden alkuvaiheessa Pohjoiskalotti ja siihen välittömästi liittyvät alueet olivat avainasemassa. Ilmosen eteläpohjalaisen syntyperän vuoksi ei myöskään ole syytä epäillä, että pohjoiset alueet olisivat hänen tutkimuksissaan korostuneet liikaa. Itse hän nimenomaan viittaa eräiden eteläpohjalaisten suurpitäjien puuttumiseen 1870-luvun amerikansuomalaisten joukosta.³⁷

Lähtöalueiden osalta alkoi muutos vasta 1880-luvulla, kun Suomen siirtolaisuus sai aivan uudet mitat ja sen painopiste siirtyi Etelä-Pohjanmaalle. Siirtolaisten ensimmäiset vuodet kuluivat yleensä omien elämänmahdollisuuksien turvaamiseen. Lisäksi on luonnollista, että kullakin paikkakunnalla ensimmäisiksi tulleet säilyttivät johtoasemiaan.³⁸ Sen vuoksi on pohjanperäläisten mer-

³⁵ *Ilmonen* 1923, 248–251. *Ilmosen* (1919, 92–109) luetteloimien länsirannikon varhaisimpien siirtolaisten joukossa oli kaikkiaan vain vähän pohjois-suomalaisia.

³⁶ *Toivonen* 1963, 109s. Esimerkiksi Ohion 1870-luvun 24 suomalaisesta 15 oli Etelä-Pohjanmaalta, 5 Kokkolan seudulta. *Ilmonen* 1923, 322–325.

³⁷ *Ilmonen* 1923, 53.

³⁸ Ruotsalaisia maahanmuuttajia koskevassa syvätutkimuksessa todettiin ensimmäisiksi tulneiden parhaiten saaneen ja säilyttäneen luottamustehtäviä. *Norman* 1974, 260.

kitys vielä suurten muuttoaaltojen jälkeenkin voinut olla suurempi kuin heidän vaatimaton lukumääräinen osuutensa edellyttäisi.

On mahdollista, että Pohjoiskalotista tulevilla siirtolaisilla oli erityisiä edellytyksiä kansallisten yhteisöjen muodostamiseen ja ylläpitämiseen Amerikan oloissa. Varsinkin Norjassa oleskelleet olivat tottuneet oman kieliryhmän itsenäiseen epäviralliseen yhteistoimintaan. Norjasta ja Tornionlaaksosta tulleiden joukossa oli myös niitä, jotka saattoivat välittää yhteyttä norjan- ja ruotsinkielisiin siirtolaisiin ja siten helpottaa sopeutumista. Yhteisönmuodostuksen pysyvyyden kannalta oli merkitystä silläkin, että pohjoisilta alueilta näyttää muuttaneen enemmän kokonaisia perheitä kuin vastaavasti Vaasan läänistä.³⁹

Amerikan suomalaisten siirtolaisten yleiset ongelmat eivät kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Sen kannalta on kuitenkin keskeisen tärkeää, että siirtolaisuutemme varhaiskautena, 1860-luvun puolivälistä 1880-luvun puoliväliin, johtoasema oli väestöllä, jonka lähtöalueet vastasivat lestadiolaisuuden kannatusalueita, sekä että tämän väestön kirkollinen perinne jakautui kolmen maan, Norjan, Ruotsin ja Suomen kansalliskirkkojen kesken. Tämä tilanne toi lestadiolaisuudelle uusia haasteita ja mahdollisuuksia. Sen johdosta lestadiolaisuuden alkuvaihetta Amerikassa on välttämätöntä tarkastella koko suomalaisen yhteisönmuodostuksen taustaa vasten.

³⁹ Kero 1974, 124. Kysymyksessä ovat tosin hyvin pienet lukumäärät. Ks. myös Pätynen (1972, 54–56, 62), jonka mukaan perhesiirtolaisuus Kuusamosta oli voimakasta.

3. AMERIKANSUOMALAISTEN SEURAKUNNALLINEN JÄRJESTÄYTYMINEN JA LESTADIOLAISUUDEN ALKU

Kuparisaaren suomalaisten seurakunnallinen järjestäytyminen

Seurakunnat olivat ensimmäisiä yhteisöjä, jotka kokosivat Pohjoismaista saapuneita siirtolaisia. Keskilännen valtioissa (Wisconsin, Illinois, Minnesota, Iowa), joihin skandinaavien siirtokunnat keskittyivät, syntyi jo 1850-luvulla seurakuntien yhteistoimintaa. Norjalaisilla oli tällöin kaksi luterilaista synodia. Lisäksi norjalaiset olivat ruotsalaisten kanssa yhdessä perustamassa v. 1860 Augustana-synodia, jossa heidän pastoriensa ja seurakuntiansa lukumääräinen osuus oli aluksi noin kolmannes, myöhemmin pienempi.¹ Seurakunnissa tapahtunut kansallinen ja kielellinen eriytyminen johti siihen, että norjalaiset erosivat Augustana-synodista v. 1870 ja muodostivat tällöin kaksi uutta kirkkoyhteisöä. Näistä elinvoimaisempi tunnettiin nimellä Konferenssi (Konferentsen for den norsk-danske ev.-luth. kirke i Amerika).² Norjalaisten luterilaisten seurakuntien lukumääräksi v. 1870 on ilmoitettu 438.³

Norjalaisten luterilaisten pirstoutuessa useiksi synodeiksi Augustana-synodi kykeni paremmin kokoamaan Amerikan ruotsalaiset luterilaiset seurakunnat. Uusevangelisuuden seurakuntaihanne sekä osaksi sen opilliset korostukset loivat kuitenkin 1860-luvun lopusta lähtien jännityksen, joka johti ”lähetysystävien” eriytymiseen omiksi seurakunniksi ja laajemmiksi yhteisöiksi.⁴ Lisäksi oli yhteisskandinaavisia, norjalaisia ja ruotsalaisia baptisti- ja metodistiseurakuntia jo 1850-luvulta lähtien. Näiden

¹ Nelson & Fevold 1960, 123–125, 196–199; Söderström 1973, 97.

² Nelson & Fevold 1960, 199–210; Söderström 1973, 98–101.

³ Norlie 1918 II, 1125.

⁴ Söderström 1973, 101–115; Walan 1963, 11–51.

vetovoima jäi kuitenkin suhteellisen pieneksi.⁵

Teologiaansa sekä kirkko- ja jumalanpalvelusjärjestykseen nähden Augustana-synodi edusti keskitietä herätysryhmien matalakirkollisten ihanteiden ja kotimaan valtiokirkollisen perinteen välissä. Yhdysvaltojen luterilaisissa kirkoissa 1800-luvun loppupuoliskolla esiintyvä konfessionalistinen suuntaus alkoi tuntua 1870-luvulla, jolloin Augustana-synodin tunnustuksellisuutta korostettiin erityisesti waldenströmiläisyyttä vastaan.⁶ Norjalais-tanskalainen Konferenssi jatkoi Augustana-synodin keskitien linjaa. Se tahtoi pitäytyä Norjan ja Tanskan valtiokirkon perinteeseen sekä tunnustuksessaan että rituaaleissaan.⁷ Yhteisön nimi ilmensi perustajien pyrkimystä seurakuntien organisatoriseen riippumattomuuteen. Kehitys johti kuitenkin yhteistoiminnan ja keskitetyn valvonnan kiinteytymiseen päin.⁸ Sekä Augustana-synodi että Konferenssi tarjosivat siis maahan muuttajille vaihtoehdon, joka jumalanpalvelus- ja muussa toiminnassaan muistutti vanhaan valtiokirkkoa.

Yleisten elinmahdollisuuksien paraneminen, lähetysvastuun viiriäminen ja eri synodien välinen kilpailu edistivät norjalaisten ja ruotsalaisten seurakuntaverkoston laajenemista. Huolimatta Ylä-Michiganin syrjäisyydestä herätti 1860-luvulla nopeasti laajentunut kupari- ja rautakaivostoiminta, joka sai työvoiman lisäystä aluksi erityisesti Pohjois-Norjasta, naapurivaltioihin asettuneiden maanmiesten huomiota.⁹ Siten oli luonnollista, että juuri norjalaiset tulivat johtamaan Kugarisaaren pohjoismaalaisten seurakunnallista järjestäytymistä. Ruotsalaisten 1860-luvun puolivälissä tekemät lähetystreket eivät johtaneet pysyvään toimintaan.¹⁰

Kesäkuun 16. päivänä 1867 pidettiin Hancockissa kokous, jossa perustettiin Quincyn ja ympäristön skandinaavinen evankelis-luterilainen seurakunta. Puhetta johti norjalainen pastori

⁵ *Walan* 1963, 8; *Bejbom* 1971, 236–243, 264.

⁶ *Söderström* 1973, erityisesti 77–93, 168–170.

⁷ *Lutheraneren* 1870, 141–144; *Nelson & Fevold* 1960, 204s.

⁸ *Nelson & Fevold* 1960, 204s, 210, 216–218.

⁹ *Semmingsen* 1950, 267–269, 516; *Qualey* 1938, 183–186.

¹⁰ *Norelius* 1890–1916 II, 44.

A. E. Fridrichsen, joka ilmoitti suorittaneensa Norjassa yliopisto-opintonsa ja saaneensa pappisvihkimyksen siellä. Pöytäkirjan mukaan perustajina olivat norjalaiset, suomalaiset ja ruotsalaiset. Seurakunta liittyi Augustana-synodiin ja omaksui sen kirkkojärjestyksen, ”välttämättömin muutoksin”.¹¹ Muutosten sisällöstä ei ole tietoa.

Quincyn seurakunnan perustamista koskevien esitysten perusteella ei voida päätellä, mikä osuus oli paikallisella ja nimenomaan suomalaisten aktiivisuudella. Todennäköisesti norjalaisen papin aloite oli ratkaiseva.¹² Kokouksen koolle kutsunut Fridrichsen toimi myös perustetun seurakunnan ensimmäisenä pappina vuoteen 1871.¹³

Seurakunnan vaatimaton kirkko rakennettiin muistitiedon mukaan jo alkuvaiheessa Quincyn törmälle.¹⁴ Syksyllä 1868 Hancock-Quincyn skandinaavisesta seurakunnasta eriytyi Calumet, joka pian sai johtavan aseman, niin että koko Kuparisaaren seurakuntayhteisöä joskus nimitettiin Calumetin seurakunnaksi. Seurakuntien yhteinen pappi palveli koko lähiseutua, ensimmäisenä

¹¹ Ollila 1963, 66s; Holmio 1967, 267. Seurakunnan nimi oli perustamisasiakirjassa Den skandinavisk evangelisk-lutherske menighed eller forsamling ved Quincy og tilgrænsende egne i Houghtown county, Mich. Vastaavasti Augustana-synodiin kuuluneen, 18.7.1866 perustetun Moores Prairien, Minn., seurakunnan nimi oli Skandinaviska evangeliskt lutherska församlingen. Måwe 1971, 162.

¹² Holmion (1967, 267) mukaan kokous kutsuttiin Augustana-synodin ja Hauge-synodin aloitteesta. Viimeksi mainitun osalta tieto on virheellinen. Ilmoisen (1923, 74) kuvaus suomalaisten seurakunnan hankkeesta on epäilemättä ihannoiva. Myös Ollila (1963, 67) näyttää vetävän tarpeettomia johtopäätöksiä Quincyn seurakunnan tunnustuksellisesta ja kirkollisesta perustasta; perussääntöjen sisällön määräsi kai lähinnä Fridrichsen Augustana-synodin esikuvien mukaan.

¹³ Norlie (1918 I, 891s) ilmoittaa Calumetin ja Quincyn seurakunnan ensimmäisen papin nimeksi A. C. Fredrichsen ja hänen toimiajakseen 1869–1871. Luultavasti on kysymyksessä Anders Emil Fridrichsen, s. 1810, jonka aukollinen pappisura alkoi Amerikassa 1850-luvulla ja päättyi 1900-luvun alussa. Tämä lienee sama, josta Norelius (1890–1916 II, 71) antaa kielteisen maininnan ”den gamle norske andlige äfventyraren”. *Who's who among pastors* 1928, 168.

¹⁴ Hirvonen 1920, 51, 70; Holmio 1967, 267s.

mäisinä vuosina myös Pohjois-Michiganin rautakaivosten asutuksia; näistä Ishpeming muodostui 1870-luvun alussa itsenäiseksi seurakunnaksi.¹⁵

Kun norjalaiset erosivat Augustana-synodista, Kuparisaaren seurakunnat siirtyivät Konferenssin yhteyteen. Tämä lienee tapahtunut v. 1871, jolloin H. C. Roernaes tuli papiksi Fridrichsenin jälkeen.¹⁶ Seurakuntayhteisön norjalaistuminen – tanskalaisilla oli Konferenssissa Kuparisaarella ja muuallakin vain vähäinen osuus – joudutti kansallista ja kielellistä eriytymistä.

Suomenkieliset olivat yhteisskandinaavisessa seurakunnassa alusta lähtien avainasemassa. Perustamisasiakirjan 38 allekirjoittajasta 1867 oli suomalaisia nimiltään vähintään 15; epäselviin patronymeihin heitä todennäköisesti sisältyi lisäksi useita.¹⁷ Seuraavien vuosien siirtolaiset lisäsivät tätä enemmistöä.¹⁸ Vuoden 1872 alussa Roernaes totesi suomalaisia olevan suurimman osan seurakuntalaisistaan.¹⁹

Konferenssin johdossa oli pappeja, jotka olivat toimineet Pohjois-Norjan suomalaiskeskuksissa tai niiden välittömässä lä-

¹⁵ Ollila 1963, 68. H. Roernaes kertoo Ishpemingin seurakuntatoiminnan alkuvaiheesta ja kirkon rakentamisesta norjalaisten ja ruotsalaisten yhteisin voimin; suomalaisia ei mainita tässä eikä myöhemmissä saman seurakunnan uutisissa. *Lutheraneren* 1873, 39–41. *Norlien* (1918 I, 866s) mukaan Ishpemingin seurakunta organisoitui joulukuussa 1871 Roernaesin johdolla.

¹⁶ *Norlien* (1918 I, 891s) mukaan Calumetin ja Quincyn ”norjalais-luterilaiset” seurakunnat organisoituivat v. 1871. Aikamäärä tarkoittanee niiden siirtymistä Konferenssiin. Roernaes oli yksi niistä 18 pastoria, jotka jo elokuussa 1870 pidetyn ensimmäisen vuosikokouksen aikana kuuluivat Konferenssiin. *Lutheraneren* 1870, 139.

¹⁷ Ollila 1963, 48.

¹⁸ Ilmonen 1930, 14. Ilmonen mainitsee, että vuoden 1869 rippikoululaisista 7 oli suomalaista, 3 norjalaista, 1872 vastaavasti kaikki 5 olivat suomalaisia. Valitettavasti ei ole tietoja siitä, miten laaja oli suomalaisten osallistuminen seurakuntaelämään, esimerkiksi mikä oli heidän osuutensa seurakuntien valtuusmiehistä (trustees).

¹⁹ *Lutheraneren* 1872, 61. *Norlien* matrikkelissa (1914, 131) ilmoitetaan Roernaesin toimineen Calumetissa suomalaisen seurakunnan pappina. V. 1871 Calumetin seurakunnassa kerrotaan olleen 243 henkeä, näistä ”60 finlaendere, 15 svensker”. Suomalaisten enemmistö näyttää siis lasketun lähtömaan mukaan norjalaisiksi. *Norlie* 1918 I, 891.

heisyydessä ja joilla sen perusteella saattoi olla kiinnostusta suomalaisten hengelliseen huoltoon. Johan Olsen, joka vuosina 1870–1881 toimi Konferenssin varaesimiehenä ja esimiehenä, oli Tromssan seminaarin käytyään ollut Alattion Kaavuonossa opettajana 1850-luvun lopulla.²⁰ Konferenssin pappisseminaarin johtaja ja Lutheraner-lehden toimittaja professori August Weenaas taas oli toiminut Tromssan hiippakuntakappalaisena sekä Lopan saariseurakunnan kirkkoherrana vuosina 1864–1868.²¹ On sen tähden hyvin mahdollista, että Roernaesin siirtoon Iowan valtiosta Kuparisaaren seurakuntien papiksi vaikutti hänen suomen kielen taitonsa.

Hans Christian Roernaes on jäänyt norjalaisista papeista suomalaisille tunnetuimmaksi. Hän oli syntynyt v. 1836 Jyykeässä (Lyngenissä) ja oli Tromssan seminaarissa opiskeltuaan toiminut Jyykeässä lapinkielisenä opettajana v. 1862–1864. Hän oli epäilemättä kotiseudullaan joutunut kosketukseen lestadiolaisuuden kanssa. Opiskeltuaan Stavangerin lähetyskoulussa Roernaes muutti Amerikkaan v. 1869. Pappisvihkimyksen hän sai Konferenssilta. Roernaes tuli Calumetiin kesällä 1871, muutti kesäkuun alussa 1873 Ishpemingiin, v. 1876 Detroitiin sekä pian edelleen Kansasin valtioon. Hänen aktiivinen kosketuksensa suomalaisiin rajoittuu siis vajaaseen kahteen vuoteen, vaikka hän vielä Ishpemingistä käsin teki matkoja Kuparisaarelle.²²

Roernaes oli oman, tosin ilmeisesti liioittelevan ilmoituksensa mukaan Amerikassa ainoa luterilainen pappi, joka ymmärsi suomea, vaikka ei osannutkaan sitä täysin puhua ja kirjoittaa.²³ Siitä huolimatta — vaiko osaksi sen ansiosta? — suomalaiset juuri hänen aikanaan aiheuttivat hajaannuksen Kuparisaaren yhteiskandinaavisessa seurakunnassa. Tämä on pantu sen välirikon tilille, joka v. 1872 syntyi lestadiolaisten ja pasturin kesken. Säi-

²⁰ Norlie 1914, 117; SLSA Eab 1 H. Roernaes J.P. Tibergille 23.6.1873.

²¹ Norlie 1914, 119.

²² Norlie 1914, 131; *Lutheraner* 1870, 139, 1871, 46, 1878, 270s, 1880, 254s; SLSA Eab 1 H. Roernaes J.P. Tibergille 23.6.1873; *Ollila* 1963, 69. Roernaesin suomen ja lapin kielen taidon mainitsee *Koskimies* 1925, 133.

²³ SLSA Eab 1 H. Roernaes J.P. Tibergille 23.6.1873.

lyneiden lähteiden mukaan jännitys purkautuikin juuri tätä tietä. Lestadiolainen herätys, jota käsitellään seuraavassa, oli ratkaiseva syy seurakunnan jakautumiseen. Epäilemättä kuitenkin kansalliskielellinen ristiriita liittyi uskonnolliseen ja kärjisti sitä huomattavasti.

Suomalaisten siirtolaisvirran kasvaessa 1870-luvun alussa tapahtui, kuten edellä on esitetty, muutos tulijoiden syntymä- ja lähtöalueissa. Ilmeisesti suurin osa ensimmäisistä suomalaisista oli syntynyt tai ainakin kauan oleskellut Pohjois-Norjassa. Kun Kuparisaaren seurakunta tarjosi heille palveluksiaan norjaksi ja tulkkien välityksellä tai Roernaesin heikolla suomen kielellä²⁴, tämä vastasi sitä, mihin he olivat Norjassa tottuneet. Myöhemmin tulleista yhä useammat olivat lähtöisin Pohjois-Suomesta ja -Ruotsista ja olivat oleskelleet Ruijassa lyhyempiä aikoja. He olivat tottuneet suomenkieliseen seurakunnalliseen palveluun. Arvattavasti tämä muutos lisäsi kasvavan suomalaisenemmistön tyytymättömyyttä norjalaisjohtoisessa seurakunnassa.

Lestadiolaisuuden alku Kuparisaarella

Ensimmäiset tiedot lestadiolaisuuden saapumisesta Amerikkaan sisältyvät kolmeen pastori Roernaesin kirjeeseen v. 1872–1873. Vuoden 1872 alussa hän kirjoitti kuvauksen syrjäiseltä vartiopaikaltaan, missä hän tällöin oli toiminut puolen vuoden verran. Tärkeimpänä aiheena oli hurmoksellinen liike, joka oli ”viime aikana” kulkenut läpi Calumetin ja Quincyn suomalaisväestön. Artikkelissa todettiin sillä olevan paljon yhteistä Laestadiuksesta alkunsa saaneen ja Koutokeinon hirmutekoihin johtaneen liikkeen kanssa. Roernaesin mukaan sen keskeisenä tunnusmerkkinä oli eksklusiivinen rippikäytäntö ja seurakuntakäsitys, lisäksi syntien tunnustaminen koko seurakunnalle ”metodistiseen tapaan”, voimakkaat liikutukset Pyhän Hengen vaikutuksen osoituksina ja käännytysinto; ”Jumalan lapset” eivät sanoneet tarvitsevansa rukousta eivätkä lakia eikä heillä ollut mi-

²⁴ Holmio 1967, 268.

tään seurakuntajärjestystä, koska ”kaikki ovat pappeja”; sielunhoitajan Raamattuun vetoaminen oli hedelmätöntä: ”sinulla ei ole Pyhää Henkeä, et voi ymmärtää Jumalan sanaa”. Roernaes piti tämän nopeasti leviävän hurmahenkisyyden syynä sekä valistuksen että todellisten kääntymyskokemusten puutetta.²⁵

Roernaesin ensimmäiseen raporttiin lestadiolaisuudesta sisältyi tuskin mitään piirteitä, jotka olisivat poikenneet ulkopuolisten samanaikaisista kuvauksista vanhassa maassa. Fanatismiksi leimatun käyttäytymisen erikoisuudet sävyttyivät osaksi lestadiolaisesiintymien uutuudesta, osaksi papiston ja muiden tarkkailijoiden asenteista — ja näiden pohjana puolestaan oli liikkeen ennakkomaine. On mahdollista, että myös Roernaesin kertomus on saanut aineksia niistä kokemuksista, joita hänellä oli kotiseudultaan Jyykeästä. Kärkevyystään huolimatta hänen kuvauksensa eivät anna perusteita olettamukselle, että Kuparisaaren liike olisi jossakin olennaisessa kohdassa poikennut Euroopan puolen lestadiolaisuudesta.

Amerikansuomalaisissa teoksissa on usein esitetty, että ensimmäiset Ruijasta Amerikkaan siirtyneet suomalaiset olivat ”poikkeuksetta” tai suurimmaksi osaksi lestadiolaisia; vanhan maan perinnettä seuraten he v. 1867 liittyivät yhteispohjoismaiseen luterilaiseen seurakuntaan ja pitivät seuroja omassa piirissään. Tähän liittyy myös se siirtolaisuuden alkua koskeva perusteeton selitys, että lestadiolaisten kokema uskonnollinen painostus olisi ollut työntävänä tekijänä.²⁶

Vastoin edellä esitettyä yleistä käsitystä Kuparisaaren lestadiolaisperinne kuitenkin tukee Roernaesin ilmoitusta, että liike oli 1870-luvun alussa juuri syntynyt. Se muistaa yksimielisesti lestadiolaistoiminnan alkajaksi Antti Vittikkohuhta (Prännärin Antti, 1816–1890) nimisen miehen. Tämä oli kotoisin Ruotsin Alatornilta ja oli voinut joutua lestadiolaisuuden kanssa kosketukseen

²⁵ *Lutheraneren* 1872, 61–63. Lehti julkaisi vain lyhennelmän kirjoituksesta. SLSEA Eab 1 H. Roernaes J.P. Tibergille 23.6.1873. On syytä huomauttaa, että *Rautasen* (1911, 16s) kuvaus alkuaan lestadiolaisuudesta perustuu lähinnä myöhempiin lähteisiin.

²⁶ Esim. *Rautanen* 1911, 14s. ”Vainosta” *Kolehmainen* [1946], 5, 30–35, 50; *Raittila* 1976, 146s.

sekä syntymäseudullaan että Hammerfestissa, missä hän asui jo 1850-luvulla sekä uudestaan kolme vuotta ennen Amerikkaan muuttoaan. Kuparisaarelle hän saapui syyskesällä 1869.²⁷ Vittikkohuhta ei liene esiintynyt varsinaisena saarnaajana, vaikka onkin muisteltu, että hän Amerikkaan tullessaan oli ”puhuvainen mies”.²⁸ Euroopan lestadiolaislähteissä häntä ei tunneta. Todennäköisesti hänen vaikutuksensa alkoi talvella 1869–1870.²⁹

Lestadiolaisuuden esiintyminen Kuparisaarella ennen vuosikymmenen vaihdetta jää siis vaille lähteiden tukea. Vittikkohuhdan selvä asema perinteessä tekee ainakin seuratoiminnan ennen häntä epätodennäköiseksi.³⁰ Näin tarkistettua kuvaa vahvistaa myös se, mitä tuonnempänä esitetään vanhimpien Ruijan suomalaisten osallistumisesta suomalaisen papin hankintaan ja evankelis-luterilaiseen seurakuntaelämään. Tämä on luonnollista heidän lähtöalueensa olojen kannalta. Pohjois-Norjasta 1860-luvulla muuttaneet olivat tosin kenties olleet kosketuksissa lestadiolaisuuden kanssa, mutta liikkeen voimakas elpyminen ja laajeneminen Ruijassa tapahtui vasta vuosikymmenen lopulta lähtien.³¹

²⁷ *Raittila* 1967 n:o 552. Kuparisaarella 1870-luvulla työskennellyt Jaakko Ojanperä kertoi pystyttäneensä Cokatoon muistomerkin Antti Vittikkohuhdalle: ”Se oli ensimmäinen joka saarnasi laesdatilaista oppia täällä ja sen kautta Jumala vaikutti heräystä — — Ajattelin että kirjotan kiveen ajan koska Amerikassa on meille kelpaavaa evankeliumia ensin saarnattu”. OMA Antti Haltun kok. Ojanperä Haltulle, päivämäärätön katkelma [1900-luvun alusta?].

²⁸ VA SKHSA E.A. Aunon kok. John Kollerin kert. 1920; *Saarnivaara* 1947, 25.

²⁹ *SS Calumet* 1891, 151. Juho Roanpään muistokirjoituksessa kerrotaan tämän lestadiolaistumisesta: ”Vuonna 1870 Pääsiäisviikkona lähetti Herra palvelijansa Anders Vitikkahutan Quincyn kaivannolta tänne Calumetiin saarnaamaan parannusta ja syntein anteeksi saamista Herran nimeen.” *SS* 1896, 156; *Raittila* 1967 n:o 429.

³⁰ *Koskimies* 1925, 133s. *Saarnivaara* (1947, 24s) on omaksunut tiedon ensimmäisten siirtolaisten lestadiolaisuudesta, mutta pitää seuratoiminnan todennäköisenä alkukohtana vuotta 1870. Myös paikalliseen tuoreeseen muistitietoon pohjautuva kertomus esittää lestadiolaisuuden tulleen ev.-lut. seurakunnan perustamisen jälkeen. *Sven Tuuva* 1878 n:o 23 (D. Castrén); *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...). J. Takkisen kertomus lestadiolaisuuden alusta vie samoin vuosiin 1870–1871. *KK* 1884, 175, 178.

³¹ *Raittila* 1976, 131–134.

Kuparisaarella v. 1870 puhjennut ”heräys”³² merkitsi lestadiolaistoiminnan alkua sekä kahdenlaista laajenemista: aikaisemmin tulleet omaksuivat lestadiolaisuuden ja liittyivät sen seuratoimintaan; uusista tulokkaista yhä useammat olivat lestadiolaisia jo tullessaan. Tiedot alueen lestadiolaisista saarnaajista ja avainhenkilöistä vahvistavat edellä sanottua. Näiden joukossa ei Vittikkohuhdan lisäksi ole ketään sellaista, joka olisi muuttanut ennen vuotta 1870 ja joka tunnettaisiin lestadiolaisena ennen muuttoaan. Vuoden 1873 alussa valituista Calumetin lestadiolaisseurakunnan yhdeksästä valtuusmiehestä neljä on todennäköisesti tunnistettavissa. Nämä kaikki ovat saapuneet Norjasta Kuparisaarelle vuosina 1870–1871.³³

Salomo Kortetniemen luterilainen seura

Ainoa Amerikan uutuus Roernaesin ensimmäisessä, vuoden 1872 alussa kirjoitetussa kuvauksessa Kuparisaaren lestadiolaisista oli maininta, että näillä oli luettelo kaikista Calumetissa ja Quincyssä asuvista ”pyhistä”; mistään seurakuntajärjestyksestä ei kuitenkaan voinut olla kysymys, koska heidän mukaansa ”kaikki olivat pappeja”.³⁴ Vuotta myöhemmin oman yhteisön muotoutuminen oli mennyt pitemmälle. Kirjoittaessaan toisen julkaistun raporttinsa vuodenvaihteessa 1872–1873 Roernaes oli huolestunut lestadiolaisvaikutuksen voimistumisesta seurakunnassaan. Nyt oli aikaisempaan nähden uutta lestadiolaisten pyrkimys saada huomattavin miehensä papikseen, ”tai oikeammin, että hän joka nyt toimii heidän pappinaan saisi oikeuden avioliittoon vihkimiseen”. Roernaes arveli, että tällainen tuskin oli valtion lain mukaan mahdollista.³⁵

³² SS Calumet 1891, 151.

³³ Valtuusmiehistä seuraavassa, viite 53.

³⁴ *Lutheraneren* 1872, 62.

³⁵ *Lutheraneren* 1873, 41. Maaliskuun numerossa julkaistu kirjoitus on päivätty Calumetissa 3.1.1873.

Epäilemättä Roernaes oli selvillä siitä, että suomalaisten uuden uskonnollisen yhteisön laillistaminen oli hänen kirjoittaessaan jo toteutumassa. Ratkaiseva vaihe sen syntyhistoriassa sijoittuu edellä kuluneeseen vuoteen 1872.

Lestadiolaisten oman yhteisön syntyminen on paikalliseen perinteeseen perustuvissa muistelmissa ajoitettu vuosiin 1871 tai 1872. Syyksi on yksimielisesti esitetty yhteispohjoismaisen seurakunnan papin harjoittama kirkkokuri, joka puolestaan aiheutui lestadiolaisten käännytysinnon, erillisen seuratoiminnan ja opillisten erityiskäsitysten tuottamista pahennuksista. Myöhemmän käsityksen mukaan lestadiolaisten oli pakko järjestäytyä sen jälkeen, kun Roernaes oli sulkenut heidät ehtoolliselta ja riistänyt heiltä muutkin seurakuntalaisen oikeudet.³⁶

Käytettävissä olevien lähteiden perusteella on vaikea määritellä Roernaesin seurakuntakurin todellista laajuutta ja muita yksityiskohtia. Kesällä 1873 kirjoittamassaan kirjeessä hän itse mainitsi, ajankohtaa ilmoittamatta, että hänen oli täytynyt sulkea osa lestadiolaisista ehtoolliselta, vieläpä kieltää osalta muutkin papilliset palvelukset.³⁷ On hyvin mahdollista, että tämä konflikti on jättänyt jälkensä myös norjalais-tanskalaisen Konferenssin vuositilastoon, joka on julkaistu kesäkuussa 1872 pidetyn vuosikokouksen kertomuksessa. Tässä ilmoitetaan Calumetin seurakunnasta erotetun 39, Quincyn seurakunnasta 14 jäsentä.³⁸ Konferenssin 1870-luvun tilastojen mukaan tällainen erottaminen oli ainoalaatuinen poikkeus. Sen aiheeksi ei ole tiedossa muuta kuin

³⁶ *Sven Tuuva* 1878 n:o 23 (D. Castrén); *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...). Castrén ja *ASL:n* kirjoittaja Aleks Leinonen samoin kuin muutkin meille säilyneiden kuvausten kirjoittajat olivat saapuneet Kuparisaarelle vasta lestadiolaisseurakunnan laillistamisen jälkeen. Paikalliseen muistitietoon nojaavia myöhempiä esityksiä esim. *Rautanen* 1911, 18; *Saarnivaara* 1947, 26; *Holmio* 1967, 268s.

³⁷ *SLSA Eab* 1 H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873. Myös *Nikander* (1903, 36) kertoo vain ”solvaajien” sulkemisesta ehtoolliselta.

³⁸ *Konferentsens beretning* 1872, 108. Seurakuntatilastoissa esiintyy sarake ”Udstøtte” vain 1872 ja 1874.

lestadiolaisuus. Pannaan liittynyt julkinen kirkkokuulutus, joka lienee annettu keväällä 1872, sopisi juuri tähän yhteyteen.³⁹

Sikäli kuin tilaston erottamistiedot tarkoittavat lestadiolaisia, oli kysymys laajemmasta ryhmästä kuin pelkistä johtajista. Toisaalta luvut eivät ilmeisesti läheskään vastanneet lestadiolaisten koko määrää. Ryhmän omassa piirissä panna joka tapauksessa voitiin käsittää kaikkiin kohdistuvaksi vainoksi.

Pohjois-Norjassa oli juuri 1860-luvun lopussa esiintynyt kaksi ehtoolliselta sulkemistapausta, jotka herättivät lestadiolaisten keskuudessa kysymyksen suhteesta valtiokirkkoon ja sen pappiin. Käytännössä päädyttiin torjumaan separatismi ja tyytymään valitsevaan järjestykseen.⁴⁰ Myöhemmistä lähteistä käy ilmi, että myös Calumetin seudulla syntyi keskustelua suhteesta kotikirkkojen perinnettä edustavaan seurakuntaan sekä siitä, miten lestadiolaisseurakunnan asema olisi järjestettävä. Käydyn kiistan ja ratkaisun kypsymisen yksityiskohdat jäävät kuitenkin samanaikaisien lähteiden puuttuessa hämärään. Kysymykseen palataan seuraavassa pääluvussa.

Roernaesin jyrkkyys arvattavasti kärjisti ja nopeutti prosessia, jossa Kuparisaaren yhteispohjoismainen seurakunta jakautui. Hän itse koki kohtalokseen alkaa taistelu lestadiolaista hurmahenkisyyttä (det laestadianske svaermeries element) vastaan Amerikassa.⁴¹ Siinä mielessä on oikeutettua panna ratkaiseva välirikko hänen tililleen, kuten sekä lestadiolaisessa että amerikansuomalaisten yleisessä perinteessä on tehty. Kuitenkin on todennäköistä, että lestadiolaistoiminnan voimistuminen olisi joka tapauksessa

³⁹ Pannan käsite oli tuttu Svebiliuksen kristinopin rippiä koskevasta pääkapaleesta (V:19) ja Raamatun rekisteristä. Panna sai erityisen merkityksen opetuslasten kokeman vainon ilmauksena (Joh. 16:2 vanhan suomennoksen mukaan). *Raittila* 1976, 216. Kirkkokuulutuksen ajan ilmoittaa, luultavasti kuulemiensa muistelmien perusteella, *Koskimies* 1925, 133s.

⁴⁰ *Raittila* 1976, 133s, 215–220.

⁴¹ SLISA Eab I H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873.

johtanut samaan lopputulokseen.⁴² Myös suomalaisväestön lisääntyminen vauhditti tätä kehitystä, kuten edellä on esitetty. Ensimmäisen vuosikymmenen selvittelyt toisaalta osoittavat, että tie lopputulokseen olisi voinut olla erilainen.

Järjestäytymisvaiheen toinen avainhenkilö oli kaikkien lähteiden todistuksen mukaan Salomo Kortetniemi (1819–1904), joka syyskesällä 1871 saapui Calumetiin. Kortetniemi toimi Ylitornion suntiona lestadiolaisen alkuheräyksen aikana. Hän kuului vaihtoehtoisen seudun ensimmäisiin heränneisiin ja herätti huomiota käännätyksinnollaan. Piispa R.V. Frosteruksen talvella 1852 pitämän tarkastuksen yhteydessä käsiteltiin hänen lausumiaan, jotka on yhdistetty Koutokeinon hurmuksesta muistuttavaan ”kolmen kyynärän Jumalan” oppiin.⁴³ Mikäli on lainkaan aihetta Kortetniemen käsitysten erityiseen leimaamiseen, alkukiivaus näyttää joka tapauksessa nopeasti asettuneen. Vuonna 1859 hän päin vastoin arvosteli eräitä toisia kotiseutunsa lestadiolaisia tuomitsevista ja eriseuraisesta toiminnasta.⁴⁴ Suntion tehtävästään Kortetniemi syrjäytyi kanta edellä mainitun piispantarkastuksen jälkeen, mutta asui jatkuvasti Ylitorniolla. Huhtikuussa 1866 hän perheineen siirtyi Hammerfestiin, samanaikaisesti Antti Vittikkohuhdan kanssa. Kortetniemen toiminnasta ja asemasta 1860-luvulla voimistuneen lestadiolaisuuden piirissä ei ole tietoja tuon ajan

⁴² Ollila (1963, 71–82) on korostanut tätä näkökohtaa. Perusteluina hän kuitenkin on esittänyt liian yksinkertaistetun kuvan Euroopan lestadiolaisuuden kielteisestä suhteesta valtiokirkkoon sekä käyttänyt vuoden 1872 ratkaisun selitykseksi pari kymmentä vuotta myöhempää lestadiolaisseurakunnan sääntöehdotusta.

⁴³ Kortetniemen henkilötiedot: *Raittila* 1967 n:o 205. Toiminnasta Ylitornion alkuheräyksen aikana *Miettinen* 1952, 149, 151s, 158s; *Brännström* 1962, 213s.

⁴⁴ Martti E. Miettisen kok. S. Kortetniemi F. M. Hellmanille pääsiäisenä 1859; *Miettinen* 1952, 182–184. Kirjeen mukaan Kortetniemellä ja hänen kannattajillaan oli luottamuksellinen suhde kirkkoherra Albert Heikelin perheeseen; vastaryhmän johtaja oli Salmo Marjeta (Kieri), jonka poika Johannes Kieri siirtyi v. 1880 Calumetiin ja kuului siellä Kortetniemen arvostelijoihin. *Raittila* 1967 n:ot 187 ja 606.

lähteissä enempää Ylitorniolta kuin Hammerfestistakaan.⁴⁵

Salomo Kortetniemen johtajuuteen liittyneet ristiriidat tulevat käsiteltäviksi tuonnempana. Vittikkohuhdan tavoin hän erosi joukosta ikänsä perusteella: hän oli yli viidenkymmenen Amerikkaan tullessaan, kun taas siirtolaisten enemmistö oli aivan nuoria. Lyhytaikainen toiminta Ylitornion suntiona oli perehdyttänyt hänet tavallista paremmin jumalanpalvelusperinteeseen ja kirkollisiin toimituksiin. Hänen käsialansa ja kirjoitustaitonsa oli tuon ajan kansanihmisten tasoon verrattuna varsin hyvä.⁴⁶ Lähinnä näihin ominaisuuksiin lienee Kortetniemen asema perustunut. Kuuden vuoden ajan hän tuli olemaan Kuparisaaren itsenäistyvän lestadiolaisseurakunnan johtaja ja pappi.

Kuparisaaren lestadiolaisten piirissä eläneen muistitiedon mukaan Antti Vittikkohuhta kutsui Kortetniemen Hammerfestista ”itsellensä apulaiseksi Herrassa” ja lähetti hänelle matkalipun.⁴⁷ Kortetniemi lähti matkaan heinäkuussa, samaan aikaan kuin Roernaes saapui Kuparisaarelle. Kutsun syynä ei siis voinut olla konfliktin aiheuttama tilanne, vaan laajeneva lestadiolaistoiminta, jonka hoitamiseen tarvittiin lisävoimia.

On hyvin mahdollista, että Kortetniemi kohta tulonsa jälkeen suuntautui lestadiolaisyhteisön itsenäiseen järjestäytymiseen. Roernaesin kertoman mukaan hän ei koskaan kuulunut yhteis-skandinaaviseen seurakuntaan; kaivostyössä hän oli vain osan, arvattavasti alkuvaiheen, virallistamista edeltäneestä ajasta.⁴⁸ Calumetin ja Quincyn ”pyhien” luettelo, josta Roernaes kertoi syk-

⁴⁵ Raittila 1976, 35–37, 131s. Sivertsen (1955, 153, 155) esittää, että Kortetniemi oli huomattava johtaja jo Hammerfestissa. Hänen lähteinään on tältä osalta vain aikalaiskirjeitä, jotka eivät sisällä mitään tietoja asiasta, sekä Hans Josefseinin haastattelu 18.8.1949. Luotettavampien lähteiden vaietessa ei näin myöhäiselle muistitiedolle voida rakentaa. *Brännströmin* (1962, 233) huomautus Sivertsenin esityksen dokumentoimattomuudesta koskee siis myös Hammerfestin aikaa.

⁴⁶ Viitteessä 44 mainitun kirjeen ja 1870-luvun kirjeiden vertaaminen osoittaa niiden omakätisyyden.

⁴⁷ SS Calumet 1891, 151.

⁴⁸ Houghtonin piirikunnanoikeus, Kortetniemen käräjäjutun asiakirjat, H. Roernaesin kuulustelu 19.2.1873 (J. Heikkisen lähettämä jäljennös).

syn 1871 kokemuksien perusteella, sopisi hänen aloitteekseen. Ni-meä mainitsematta Roernaes vuotta myöhemmin puhui lestadio-laisryhmän papista, mikä ei voi tarkoittaa muita johtajia. Sen mukaan mitä asiasta muutamia vuosia myöhemmin Calumetissa kerrottiin, Kortetniemi äänestettiin tuon seurakunnan papiksi jo lokakuussa 1872.⁴⁹ Tällainen järjestäytyminen olikin mahdollista jo ennen yhteisön laillistamista.

Virallisten asiakirjojen mukaan Calumetin lestadiolaisten yhteisö perustettiin joulukuun 21. päivänä 1872.⁵⁰ Perustamisasia-kirjassa on lyhyesti ilmaistu, että allekirjoittajat olivat Calumetissa asuvia, uskontunnustukseltaan luterilaisia (Lutherans in religious belief) henkilöitä; yhteisön kokouspaikkana oli oleva jokin sopiva rakennus Calumetissa sekä nimenä Salomo Kortetniemen luterilainen seura (Solomon Kortiniemi Lutheran Society). Oma-laatusessa nimessä kuvastuu Kortetniemen keskeinen asema, perustajien pyrkimys luterilaisen perinteen jatkamiseen sekä samalla laajemman kirkko-opillisen ja toiminnallisen ohjelman puute.⁵¹

Perustajajäsenenä oli yhteensä 119 miestä. Näiden joukossa oli jo tuolloin lukuisia perheellisiä. Allekirjoittajat olivat ilmoituksensa mukaan Calumetin townshipin alueelta. Kun otetaan huomioon perheet ja ympäristön asutukset, Kuparisaaren lestadio-

⁴⁹ *Sven Tuuva* 1878 n:o 23 (D. Castrén); *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja..). Castrén ilmoittaa päivämääräksi 7.10.1872.

⁵⁰ Käytettävissäni on professori J. Heikkisen lähettämä jäljennös Houghtonin piirikunnanoikeuden arkistosta. Se käsittää perustamisasiakirjan (Articles of association of the Solomon Kortiniemi Lutheran Society, 21.12.1872), todistuksen järjestäytymiskokouksesta 5.1.1873 (Certificate of incorporation) ja julkisen notaarin rekisteröimismerkinnän. Jäljennöksen kaikki osat allekirjoitukseen on kirjoitettu yhtenäisesti, todennäköisesti amerikkalaisen kirjurin käsialalla. Monet suomalaiset ja ruotsalaiset nimet ovat muuntuneet vaikeasti tunnistettaviksi.

⁵¹ Seurakunnan nimestä *Saarnivaara* 1947, 28. H. Kollerin selitys (*SS Calumet* 1891, 67s), jonka mukaan nimi johtui Kortetniemen kunnianhimoisesta pyrkimyksestä, on poleemisesti kärjistetty. Ensimmäisenä *Rautanen* (1911, 18–20) on esittänyt syyksi kielen taitamattomuudesta johtuneen erehdyksen. Tämän todennäköisyyttä kuitenkin vähentää se, että Kortetniemi mainitaan englanninkielisissä perustamisasiakirjoissa ensimmäisenä valittuna pappina.

laisseurakuntaan liittyneiden kokonaismäärä on siis ollut huomattavasti suurempi.

Luettelon nimistä vain noin neljännes (29) voidaan tunnistaa riittävän varmasti.⁵² Myös näiden henkilötietoihin sisältyy epätarkkuuksia, mutta ne antavat kuitenkin viitteitä Calumetin lestadiolaisseurakunnan koostumukseen ja perustamispäätöksen takana oleviin voimiin. Todennäköiset syntymäalueet jakautuvat seuraavasti: Norja 10, Tornionlaakso 9, Pohjois-Suomi 9, eteläisempi Suomi 1. Keski-ikä oli alhainen; vain 5 oli ennen vuotta 1840 syntyneitä. Runsaat puolet, 17 miestä, oli saapunut vuosina 1871–1872, sen sijaan 1860-luvun loppuvuosina vain 8. Ratkaisevan panoksen näyttävät antaneen viimeksi tulleet siirtolaiset, joiden lähtöalueena oli Ruijan sijasta yhä useammin Tornionlaakso ja Pohjois-Suomi.

Yhteisön järjestäytymiskokous pidettiin sunnuntaina 5.1.1873 Calumetin koulutalossa. Lippuäänestyksellä valittiin korporaation ja sen kokousten johtajaksi (president) Salomo Kortetniemi sekä yhdeksän valtuusmiestä (trustees) maallisten tehtävien hoitoa varten.⁵³ Saman viikon lauantaina, 11.1., äänestyksen valvojiksi valitut kaksi miestä esittivät asiakirjat Houghtonin piirikunnan jul-

⁵² Mukaan otetut 29 ovat sellaisia, joiden henkilötiedot on voitu *Ilmosen* (1923) luetteloiden tai muiden lähteiden avulla määritellä. Luettelosta puuttuu sekä Kortetniemi että Antti Vittikkohuhta. Vittikkohuhtan poika Juhani (*Ilmonen* 1923, 275) sen sijaan on allekirjoittajana.

⁵³ *Saarnivaara* (1947, 27) luettelee 1873 valitut valtuusmiehet; John T. Hellson sijasta on luettava John P. Huro (= Huru tai Hyry). Henkilötiedoiltaan tunnistettavia ovat John H. Johnson (*Ilmonen* 1923, 107s) sekä *Raittila* 1967 n:ot 252, 469, 553. Nämä olivat syntyneet 1840-luvulla, 2 Länsi-Ruijassa, 1 Tornionlaaksossa ja 1 Lohtajalla, sekä saapuneet Amerikkaan 1870-luvun alussa. Mainittakoon, että Roernaes nimeää johtavista lestadiolaisista Vittikkohuhtan ja Kortetniemen lisäksi Johan Hendrikin (=Johnson), joka näyttää alkuvaiheessa olleen yksi aktiivisimmista, sekä Roanpään ja Sikaisen, *Raittila* 1967 n:ot 429 ja 469. SLSA Eab 1 H. Roernes J. P. Tiberigille 23.6.1873.

kiselle notaarille, joka suoritti rekisteröinnin, ”lakiin kiinnittämisen”.⁵⁴

Myöhemmistä asiakirjoista ilmenee, että näin perustetulle seurakunnalle kuuluivat uskonnollisen yhteisön kaikki oikeudet rekisteröinnistä lähtien. Vuonna 1879 tapahtunut nimen muutos ei tuonut tähän mitään täydennystä.⁵⁵ Ensimmäisten siirtolaisten sitoutuminen valtiokirkolliseen ajattelutapaan ja kielitaidon puutteellisuus kuitenkin mutkistivat itsenäisen toiminnan alkamista.

Perustamisprosessin aikana Roernaes oli epäillyt, ettei lestadiolaisten ”papilleen” tavoittelema vihkimisoikeus voisi valtion lakien mukaan toteutua. Heti rekisteröintiä seuranneella viikolla hän sai aiheen puuttua asiaan. Kun Kortetniemi varoituksista huolimatta vihki erään pariskunnan 18.1.1873, Roernaes teki asiasta rikosilmoituksen. Näin syntyi käräjäjuttu, joka piirikunnan oikeudessa päättyi 2.4.1873 Kortetniemen syyttömäksi julistamiseen. Kortetniemi joutui sen yhteydessä olemaan jonkin aikaa pidätettynä, ”rautahäkissä”, kuten asia myöhemmin ilmaistiin.⁵⁶

Kuulustelussa Roernaes selitti laajimmin luterilaisessa kirkos-

⁵⁴ Äänestyksen valvojina toimivat J. H. Johnson ja J. Aronsen (Sikainen). Edellinen lienee ainakin jonkin verran osannut englantia, koska hän jo 1870-luvun puolivälissä perusti ensimmäisenä suomalaisena oman kauppaliikkeen Calumetiin, toimittuaan sitä ennen kauppa-apulaisena. *Ilmonen* 1923, 107; *Holmio* 1967, 140. Piirikunnan julkisen notaarin nimi oli Thomas L. Chadbourne. Hän on virka-asemansa perusteella voinut antaa lakimiehen apua suomalaisille; asiakirjoista se kuitenkin ei käy ilmi. Vrt. *Koskimies* 1925, 134. ”Lakiin kiinnittämisestä” esim. J. Kierin kok. (Airamo) H. Koller J. Raattamaalle 8.1.1889.

⁵⁵ Houghtonin piirikunnanoikeuden asiakirjat 22.4.1879 (seurakunnan nimen muutos), 12.10.1890 (papin vaalia koskeva käräjäjuttu). J. Heikkisen ja E. Yliniemen lähettämät jäljennökset.

⁵⁶ Houghtonin piirikunnanoikeus, Kortetniemen käräjäjutun asiakirjat. J. Heikkisen lähettämät jäljennökset. Roernaes lähetti Jaakko Ojanperälle (*Raittila* 1967 n:o 627) ja Iisakki Knuutille saman sisältöiset, Calumetissa 16.1.1873 päivätyt varoitukset, joiden kummankin kääntöpuolella oli englanninkielinen ote Michiganin valtion avioliittolaista. ”Waroidus Hr Isaac Knudille! Sinä tahtuksesa, että jos te olette ajatellet anta itse teidän vihkiä Salamon Korttiniemildä, niin allekirjoitetu teille tiedyxi teke että te tuletta Michiganin lain ala ja teidän awiosädy ei ole lailinen.” Myös Kortetniemi sai Iisakki Vintturin välityksellä Roernaesin kirjallisen varoituksen. Knuutin ja Kristiina Salomon-

sa vallitsevaa käsitystä vihkimisoikeudesta: enempää Suomessa kuin Norjassakaan eivät maallikot voineet suorittaa vihkimistä. Kortetniemi oli Roernaesille kertonut kuuluneensa luterilaiseen kirkkokuntaan, Kortetniemen vihkimät taas kuuluivat Roernaesin johtaman Quincyn seurakunnan piiriin. Toisaalta Roernaes mainitsi, ettei hän ollut nähnyt mitään julkista ilmoitusta Calumetissa pidetystä skandinaavien uskonnollisesta kokouksesta.⁵⁷ Samalla kun hän pyrki ignoroimaan lestadiolaisseurakunnan laillistamisen hän näyttää käsittäneen, että siirtolaisten lähtömaiden kirkollisella käytännöllä oli vaikutusta toiminnan lailliseen pätevyYTEEN.

Käytettävissä olevista asiakirjoista eivät käy ilmi puolustuksen näkökohdat eivätkä liioin valamiehistön vapauttavan tuomion perusteet. Roernaes ilmeisesti piti kiinni kannastaan, jonka mukaan Kortetniemen toiminta oli laitonta. Hän vei jutun Michiganin valtion korkeimpaan oikeuteen, joka pysytti piirikunnan oikeuden tuomion voimassa ja siten vahvisti lestadiolaisseurakunnan laillisuuden. Lopullinen päätös tuli todennäköisesti v. 1876, jolloin Roernaes poistui Michiganin Yläniemekkeeltä.⁵⁸

senin vihkiminen toimitettiin J. H. Johnsonin talossa. Asiakirjajäljennöksistä pääteltynä Kortetniemi pidätettiin heti Roernaesin rikosilmoituksen jälkeen 4.2., mutta päästettiin 19.2. vapaalle jalalle oikeudenkäyntiin asti, 200 dollarin takuusummaa vastaan. "Rautahäkki": H. Parkajoki ja A. Tapani J. Raattamalle 22.7.1876 (liitekirje n:o 1).

Kemijärven kirkkoherran C. R. Heikelin Kuopion tuomiokapitulille lähettämään tiedusteluun sisältyy tieto, että Kortetniemi olisi Calumetissa toimittanut avioliittoon vihkimisen jo 10.10.1871, siis kohta Amerikkaan tultuaan. Jos varhainen päivämäärä ei perustu kirjoitusvirheeseen (jolla ei ollut merkitystä esitetyn tiedustelun kannalta), Kortetniemi olisi todella toiminut lain vastaisesti. J. Kollerin muistelmassa esittää vihkimiselle yhtä varhaisen ajoituksen. Samanlaisen lähteiden valossa se kuitenkin on epätodennäköinen. Roernaes ei ensimmäisessä raportissaan lainkaan viitannut asiaan; talven 1873 käräjäjutun asiakirjoista pääteltynä vihkiminen oli tällöin ensimmäisen kerran tullut hänen tietoonsa. Myöskin olisi merkillistä, jos lestadiolaiset vasta runsaan vuoden kulluttua tapauksesta olisivat ryhtyneet yhteisönsä laillistamiseen. OMA OTA saap. kirj. 342/4.5.1878; VA SKHSA Aunon kok. J. Kollerin kert. 1920.

⁵⁷ Houghtonin piirikunnanoikeus, Kortetniemen käräjäjutun asiakirjat, H. Roernaesin kuulustelu 19.2.1873.

⁵⁸ *Uusi Suometar* 14.5.1877 n:o 58 (Suomalaisten oloista Superiorjärven rannoilla); *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...).

Tieto käräjäjutusta meni nopeasti myös vanhaan maahan. Kaaleppi Vuollet, jonka veli Jaakko kuului Kortetniemen luterilaisen seurau ensimmäisiin valtuusmiehiin, kirjoitti huhtikuussa 1873 Vesisaaresta Kittilään:

Amerikasa yksi Norjan kielinen pappi vainua kristityitä / on tämmänny kristityt oikeuten ja kristittyin on pitäny vanua uskonsa päälle / asia on vielä keskisä / ei ole tietua vielä kuinga siinä käypi.⁵⁹

Vaikka syytettynä oli yksin Kortetniemi ja todistajiksikin oli haastettu vain muutamia hänen kannattajiaan, koettiin käräjäjuttu koko ryhmää koskevaksi vainoksi samaan tapaan kuin pannaan joutuminen edellisenä vuonna. Käytettävissä olevien lähteiden pohjalta jää epäselväksi, mitä ”uskonsa päälle” vannominen sisälsi. Asia on esitetty yksityiskohtaisemmin kirjeessä, jossa puolustettiin Kortetniemen seurakuntajärjestystä ja torjuttiin siihen kohdistunutta arvostelua. Sen mukaan seurakunnan valtuusmiehet olivat joutuneet oikeuden edessä tekemään valan ”Suomen Luterilaisen kirkko hallituksen päälle” ja asia oli ratkaistu ”Tyskäläisen Lutheruksen kirkko laki kirjan jälkeen”.⁶⁰ Kirjeen tavoitteiden mukaisesti on epäilemättä liioiteltu ”ensimmäistä vainoa Amerikassa”, jonka kuvauksessa pannaan joutuminen ja käräjäjuttu ovat sulautuneet yhteen. Valtuusmiehet (kuudennusmiehet) kuuluivat välttämättöminä laillistettuun yhteisöön. Sen sijaan ei Yhdysvaltojen lainsäädännön kannalta tietenkään voitu vaatia vallallista sitoutumista Suomen tai Saksan luterilaiseen kirkkojärjestykseen tai tunnustuskirjoihin. Roernaesin oikeusjutussa edustama kanta on silti, vapauttavasta tuomiosta huolimatta, voinut vaikuttaa uuden maan kieltä ja oloja huonosti hallitseviin suomalaisiin sekä aiheuttaa väärinkäsityksiä laillistamiseen liittyvistä velvoituksista. Toisaalta Kortetniemen ”luterilaisen seurau” jäsenet eivät tienneet olevansa muita kuin luterilaisia. Kun he ottivat tehtäviä,

⁵⁹ Merikallion kok. K. Vuollet P. Hanhivaaralle 17.4.1873. Saarn. Kaaleppi Vuollet: *Raittila* 1967 n:o 554.

⁶⁰ H. Parkajoki ja A. Tapani J. Raattamaalle 22.7.1876 (liitekirje n:o 1).

jotka vanhassa maassa kuuluivat valtiokirkolle, tämän malli oli heille läheisin.

Todennäköisesti edellä kuvatuista lähtökohdista Salomo Kortetniemi rakensi uuden yhteisön toiminnan. Hallinto oli valtuusmiehillä, joiden puheenjohtajana oli papin tehtäviä hoitava esimies. Kaikki nämä tehtävät täytettiin vuodeksi kerrallaan.⁶¹ Edellä on mainittu seurakuntalaisten luettelosta, jonka mahdollisesti Kortetniemi oli pannut alkuun kohta Calumetiin saavuttuaan. Myös kirkollisista toimituksista pidettiin luetteloa.⁶² Koko Kortetniemen ajalta ei kuitenkaan näytä säilyneen enempää henkilöluetteloita kuin pöytäkirjojakaan.⁶³ Kaikki käytettävissä olevat lähteet, jotka valottavat jumalanpalvelus- ja muuta sisäistä toimintaa sekä johtajan asemaa, liittyvät pian puhjenneisiin ristiriitoihin. Näitä tietoja tarkastellaan seuraavassa pääluvussa.

Kuparisaaren lestadiolaistoimintaa sävytti alkuvaiheessa voimakkaasti vuodenaikojen rytmi. Roernaesin kuvauksen mukaan kesällä oli rauhallista ja monet luopuivat uskostaan, talven tullen joukko ja sen liike kasvoi.⁶⁴ Tämä vanhasta maasta ja varsinkin Ruijasta tunnettu ilmiö — ”talvikristillisyys” — korostui sen ansiosta, että valtaosa siirtolaisista saapui kesän aikana; talveen mennessä he olivat vakiintuneet työhön ja asumaan ja saattoivat antaa panoksensa myös seura- ja käännystyötoimintaan.

⁶¹ Houghtonin piirikunnanoikeus, S. Kortetniemen luterilaisen seurana perustamisasiakirjat 21.12.1872, 5.1.1873. J. Heikkisen lähettämä jäljennös; *SS Calumet* 1891, 184.

⁶² Calumetin seurakunnan kirjuriina ollessaan T. Castrén jäljensi New York Millsin kirkonkirjoja varten tietoja henkilöistä, jotka olivat muuttaneet Kuparisaarelta New York Millsiin. Näiden joukossa on lukuisia merkintöjä Kortetniemen toimittamista kasteista ja vihkimisistä vuoden 1874 alkupuolelta lähtien. TYYH/S/m/8/305 New York Millsin ap.-lut. seurakunnan arkisto.

⁶³ *SS Calumet* 1891, 152. *Ilmonen* (1923, 82–85) ja *Saarnivaara* 1947, 29s) puhuvat Calumetin pääseurakunnassa hoidetusta kirkonkirjasta, joka Ilmosen mukaan ”lienee Salomon Kortetniemen alkama ja jonka J. Takkinen täydenteli ja järjesteli”. Ilmosen julkaisema luettelo on kuitenkin tehty Calumetin ap.-lut. seurakunnan kirkonkirjasta, joka oli laadittu ilmeisesti vuodenvaihteessa 1878/1879. Ks. 5. pääluvun viite 54b.

⁶⁴ *Lutheraner* 1873, 41. Talvikristillisyydestä Calumetissa myös *Bøe* 1929, 57.

Vuoden 1873 suuri siirtolaisaalto toi huomattavan täydennyksen lestadiolaisyyhteisöön. Sen sijaan seuraavina, talouslaman varjostamina vuosina uusia tulijoita oli hyvin vähän ja monet siirtyivät Kuparisaarelta Minnesotaan maanviljelysasutuksille. Siitä huolimatta seurakunta todennäköisesti kasvoi. Sekä yhteispohjoismaisen seurakunnan papit että lestadiolaisperinne kertovat alkuvuosien käännätysinnosta ja herätyksistä.⁶⁵ Vuonna 1876 lestadiolaisten luku arvioitiin tuhanneksi, vähän myöhemmin vielä suuremmaksi.⁶⁶ Näitä arvioita voidaan kuitenkin pitää vain viitteellisinä.

Roernaesin mukaan Kuparisaaren lestadiolaisuus oli suomalaisen väestön liike. Lestadiolaisuuden oma perinne ja muut lähteet kertovat yleensä vain suomenkielisestä toiminnasta. Kuitenkin on muisteltu, että lestadiolaisseurakunnan perustamisen aikaan ”sen opin laho oli enemmistönä molemmilla kielillä”.⁶⁷ Tämä voisi tarkoittaa jakoa Ruijan suomalaisiin ja muihin, jotka eivät osanneet norjan kieltä. Todennäköisesti mukana oli suomalaisten lisäksi myös norjalainen vähemmistö. Vuosikymmenen lopulla Calumetissa pidettiin seuroja suomen ja norjan kielellä ja joukossa oli myös muutamia ruotsalaisia.⁶⁸

Lestadiolaisseurakunnan niin kuin koko suomalaisasutuksenkin keskus oli Calumet. Kesällä 1873 Roernaes kertoi lestadiolaisten siellä olevan suomalaisten keskuudessa suurena enemmistönä, joka määräsi yleisen mielipiteen, kun taas Quincyn seurakunnassa oli niitä, jotka eivät suosineet lestadiolaista ”raivostusta”.⁶⁹ Calumetiin valmistui jo v. 1873 lestadiolaisten ensimmäinen

⁶⁵ SLISA Eab 1 H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873; *Bøe* 1929, 56s; *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...); *SS* Calumet 1891, 152.

⁶⁶ *Karjalatar* 1876 n:o 15; H. Parkajoki ja A. Tapani J. Raattamalle 22.7.1876 (liitekirje n:o 1); *OWS* 1877 n:o 43. Castrén kertoo Kortetnien seurakunnassa ”käräjän aikana” v. 1872 olleen 130 äänivaltaista, v. 1876 ”1740 hengen vaiheelle”. *Sven Tuuva* 1878 n:o 23.

⁶⁷ *Sven Tuuva* 1878 n:o 23 (D. Castrén). Kirjoittajasta ks. edellä viite 36.

⁶⁸ VA SKHSA D 49 J. Takkinen J. F. Thauvönille 17.3.1879.

⁶⁹ SLISA Eab 1 H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873. Samaan viittaa se, että Roernaesin seuraaja ei Calumetissa tarvinnut suomalaista tulkkia (toisin sanoen hänellä ei siellä ollut suomalaisia kuuliijoita) kuten Quincyssä, missä hän kertoo itsellään olleen suomalaisia ystäviä. *Bøe* 1929, 57s.

kirkko. Se oli maksanut vähän yli 2 000 dollaria ja oli aikalaisen arvion mukaan kookas, vankka huone, vailla ulkonaista prameutta.⁷⁰ Kaivosyhtiön kerrotaan lahjoittaneen kirkkoa varten tontin ja 500 dollaria.⁷¹ Se viittaa mahdollisuuteen, että rakennushanke oli alkanut jo ennen välirikkoa yhteispohjoismaisessa seurakunnassa. Joka tapauksessa se todistaa lestadiolaisten saavuttamasta asemasta paikallisessa yhteisössä.

Salomo Kortetniemen luterilaisen seuran perustajat ilmoittivat asuvansa Calumetin alueella, ja suppea sääntöasiakirja puhui vain Calumetissa olevasta kokoushuoneesta. Todellisuudessa toiminta laajeni Konferenssin seurakunnan tavoin koko Kuperisaarelle. Myös Hancock-Quincyssä lestadiolaisuudella oli huomattava kannatus. Sinne nousi kesällä 1875 suomalaisten toinen kirkko, jonka hinta oli 948 dollaria.⁷² Näiden pääkeskusten lisäksi oli lestadiolaisen samoin kuin yhteispohjoismaisenkin seurakuntayhteisön tärkein sivuetappi Allouezin kaivoskylä, joka sijaitsi 6–7 kilometriä Calumetista pohjoiseen. V. 1876 sinnekin rakennettiin vähäinen kirkko, hinnaltaan 400 dollaria.⁷³ Tämän aikaisten siirtolaiskirkkojen tasoa kuvaa naapurikyläläisen arvostelu, että Allouezin kirkko oli vain tavallisen asuinhuoneen kokoinen. Kuitenkin

⁷⁰ *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...). Ilmeisesti kesällä 1873 saapuneen siirtolaisen mukaan kirkko valmistui vuoden lopussa. VA SKHSA Aunon kok. J. Kollerin kert. 1920.

⁷¹ *Saarnivaara* 1947, 28.

⁷² *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...); *OWS* 1876 n:o 32 (A. Leinonen). Vrt. *Ilmonen* 1923, 82. *Törölä* (1968, 10) kertoo v. 1928 kuulleensa, että eräs tällöin tyhjillään ollut vanha rakennus Quincyn mäellä olisi ollut Amerikan apostolisluterilaisten ja yleensä suomalaisten vanhin kirkko. Luultavasti tämä oli yhteispohjoismaisen seurakunnan ensimmäinen, vaatimaton kirkko. *Hirvonen* 1920, 51, 70.

⁷³ *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...). *Norlien* (1918 I, 873) mukaan Allouezin ”norjalais-luterilainen” seurakunta perustettiin v. 1873. *Bøen* (1929, 58) maininta, että Bøen perustamassa seurakunnassa oli vain norjalaisia ja ruotsalaisia, osoittanee, että tämä tapahtui vasta Backmanin tultua, jolloin kaivoksen suomalaiset muodostivat oman ev.lut. seurakuntansa. Allouezin ilmoitettiin vielä v. 1877 olleen vailla kiinteää seurakuntaorganisaatiota. *Lutheranerens* 1878, 287.

siinä pidettiin myös evankelis-luterilaisen seurakunnan jumalanpalveluksia.⁷⁴

Suomalaisen papin hankinta

Lestadiolaisseurakunnan synty ja yhteisön laillistaminen ei merkinnyt sen ja yhteispohjoismaisen seurakunnan välitöntä eroamista toisistaan. Pastori Roernaes lieene käsittänyt kaikkien suomalaisten yhä kuuluvan vastuulleen ja Kuparisaaren seurakuntayhteisöön. Tältä pohjalta oli luonnollista, että hän jatkoi kärkeäjäyttua Kortetniemeä vastaan. Kertoessaan kesällä 1873 laajasti lestadiolaisten tuottamasta häiriöstä hän ei mitenkään viitannut seurakunnan perustamiseen. Tärkeimpinä johtomiehinä hän mainitsi rinnan ”kaksi maankiertäjää”, Vittikkohuhdan ja Kortetniemen. Ongelmallinen on Roernaesin samassa kirjeessä kohta, jossa hän kertoi aikovansa yhdessä kahden muun Konferenssin papin kanssa matkustaa silloisesta olinpaikastaan Ishpemingistä vihkimään Calumetin kirkkoa.⁷⁵ Kysymyksessä voisi olla Calumetin yhteispohjoismaisen seurakunnan vaatimaton kirkko, joka oli rakennettu jo v. 1870, tai vuoden 1873 aikana valmistunut Mäntykadun kirkko. Viimeksi mainittua on epäilyksittä pidetty lestadiolaisseurakunnan itselleen rakentamana.⁷⁶ Jos rakennushanke oli jo yhteisen seurakunnan ajalta, saattoi Roernaes, joka piti lestadiolaisseurakuntaa pelkkänä laittomuutena, kuitenkin katsoa

⁷⁴ *Sven Tuuva* 1878 n:ot 20 (Allouez 29.5.), 23 (Deluveltä 19.6.); *Uusi Suometar* 1878 n:o 64. Castrénin kirjoituksen mukaan ”S. Korteniemen hallittavana oli kolme kirkkokuntaa (ynnä — erittäin kaksi rukous- ja kirkko hartaus-tilaa, matkan etäisyyden tähden —)”. Kirjoittajan kielenkäyttö on epäselvää ja siksi on jätettävä avoimeksi, onko kysymys kahdesta rukoushuoneesta kolmen ”kirkkokunnan” Calumetin, Quincyn ja Allouezin lisäksi vai kahdesta varsinaisesta kirkosta, Calumetin ja Quincyn, joissa pyhäisin säännöllisesti pidettiin jumalanpalvelukset. *Sven Tuuva* 1878 n:o 24.

⁷⁵ SLSA Eab 1 H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873.

⁷⁶ *Rautanen* 1911, 18; *Saarnivaara* 1947, 28. Calumetin ensimmäisestä kirkosta *Ollila* 1963, 69. Vrt. *Norlie* 1918 I, 891. Ks. myös edellä viite 70.

uuden kirkon kuuluvan alkuperäiselle yhteisölle. Muiden lähteiden puuttuessa asia on jätettävä avoimeksi.⁷⁷

Roernaesiä seurasi amerikannorjalainen pastori Nils E. Bøe, joka toimi Kuparisaarella kesästä 1873 kesään 1879.⁷⁸ Hän toimitti kirkolliset palvelunsa norjaksi eikä hänen kosketuksistaan suomalaisiin ja lestadiolaisiin ole kovin paljon tietoa.⁷⁹ Norjalainen Konferenssi ei kuitenkaan luopunut yrityksestä pitää suomalaiset yhteydessään. Roernaes kirjoitti heti Calumetista lähdettyään eräälle Ruijan suomalaiselle ja pyysi tätä välittämään veetömuksen Suomen ”lähetyskoulun johtajalle”. Lestadiolaisuuden aiheuttaman hätätilan vuoksi tarvittiin kiireellisesti suomen ja ruotsin kieltä taitavaa kandidaattia, joka toimisi pappina Kuparisaarella ja vierailisi myös Minnesotassa. Kysymys oli Konferenssin auttamisesta sen työssä suomalaisten hyväksi: lähetetty voisi opettaa parille Konferenssin opiskelijalle suomea; lisäksi ehkä joku amerikansuomalainen voisi opiskella Konferenssin opilaitoksessa.⁸⁰

Roernaes kirjoitti vielä huhtikuussa 1874 lähetysjohtaja K. J. G. Sireliukselle tiedustellen lähetysoppilaita ja lupasi amerikansuomalaisten maksavan palkan ja matkankin. Lisäksi professori Weenaas lähetti Evangeliska Fosterlands-stiftelsenin lähetyslaitoksessa Tukholmassa opiskelevalle suomalaiselle kutsun Calu-

⁷⁷ *Lutheraneren*, joka maaliskuun numerossaan (1873, 39–41) julkaisi Roernaesin kuvauksen Ishpemingin kirkon vihkimisestä, vaikenee Calumetista.

⁷⁸ Bøe oli syntynyt Norjassa 1846, tullut Amerikkaan 1851 ja vihitty Konferenssin papiksi 1871. *Norlie* 1914, 129. Bøen tytär A. Sophie Bøe kirjoitti v. 1929 isänsä muistelmiin perustuvan teoksen *The story of father's life*. Käsikirjoituksen sivut 54–75 käsittelevät Kuparisaaren aikaa. 50 vuotta tapahtumien jälkeen kirjatuissa muistelmissa on mm. kronologiassa lukuisia epätarkkuuksia.

⁷⁹ Bøe 1929, 55–57; *Semmingsen* 1950, 81.

⁸⁰ SLSA Eab 1 H. Roernaes J. P. Tibergille 23.6.1873. Tiberg kirjoitti lähete-
kirjeen Suomen ”lähetyshallitukselle” (Missionsbestyrelse) ja lähetti tämän ja Roernaesin kirjeen liikekumppanilleen G. W. Wilénille Turkuun 27.8.1873 pyytäen Wileniä toimittamaan ne perille. Wilén lähetti kirjeet C. G. Töttermanille 15.9.1873. Kirjeet ovat Suomen Lähetysseuran arkistossa koteloiduissa Eaa 2 ja Eab 1. Suomalaisen papin hankintaa selostaa myös *Kokkonen* 1981, 23–25.

metin suomalaisten papiksi.⁸¹ Kun asianomaista ei voitu lähettää, lähetyslaitoksen johtaja marraskuussa 1874 tiedusteli Suomen Lähetyseuran mahdollisuuksia. Sen johdosta lähetysohjohtaja julkaisi *Missions-tidning för Finland* lehden lokakuun numerossa 1875 selostuksen Amerikan siirtolaisten kirkollisista oloista ja edellä esitellyistä norjalaisten toimenpiteistä sekä vetosi nuoriin pappismiehiin.⁸²

Sireliuksen vetoamus tuottikin pian tuloksen. Muutamien pappien ja kansakoulunopettajien ilmoittauduttua tehtävään siihen valittiin Jokijärven (Taivalkosken) nuori vt. kappalainen Alfred Elieser Backman. Hänen erityisansioinaan olivat englannin kielen taito ja lestadiolaisuuden tuntemus.⁸³ Backmanille osoitettu norjankielinen kutsu oli päivätty Quincyssä 13.2.1876. Kuopion tuomiokapituli myönsi anotun dimission 4.5. Backman saapui Kuparisaaarelle syyskuun 9. päivänä 1876.⁸⁴

Amerikkaan lähetettävän papin valinta suoritettiin lähetysohjohtaja Sireliuksen sekä Konferenssin edustajien professori Weena-

⁸¹ Kutsukirje oli osoitettu "Sundqwistille". Tämä on todennäköisesti = Edvin Sundqvist, jonka *Mäkinen* (1911, 83) mainitsee.

⁸² *Missions-tidning för Finland* 1875, 145–148 (Ännu en mission). Mitään kirjoituksessa mainituista kirjeistä ei näytä säilyneen Suomen lähetyseuran arkistossa. Myöskään EFS:n arkistoon ei, Tukholman kaupunginarkiston kirjallisen ilmoituksen (S. Olsson P. Raittille 12.3.1975) mukaan, ole jäänyt tietoja asian käsittelystä. Weenaasin kirjeen mukana ollut kutsukirje allekirjoituksineen on ruotsinkielisenä julkaistu *Missions-tidningin* kirjoituksen yhteydessä, s. 147. Mainittakoon, että myös Augustana-synodin presidentti T. N. Hasselquist oli muutamia vuosia aikaisemmin tiedustellut Suomen Lähetyseuran apua Alaskan suomalaisten hyväksi. SLSA Eab 1 P. Fjellstedt SLS:n johtokunnalle 4.11.1870. Samoin Minnesotan suomalaisen vetoamus *Uusi Suometar* 1874 n:o 151.

⁸³ *Missions-tidning för Finland* 1876, 93s; *Suomen lähetysseuran historia* 1876, 96. Backman (1844–1909) oli todennäköisesti saanut englannin taitonsa kotonaan. Hänen isänsä Axel Backman toimi johtajana Kurimon ruukilla, jonka englantilainen yhtiö omisti v:sta 1872. Backman vihittiin papiksi 26.8.1875 ja toimi pappina Jokijärvellä ja Kuusamossa keväeseen 1876. *Colliander* 1910–1918 II, 271; *Laine* 1948, 690–693.

⁸⁴ Backmanin anomus liitteineen (Saap. kirjeet n:o 259/22.4.1876) on hävinnyt Oulun tuomiokapitulin arkistosta. Sen jäljennös on Backmanin virkavuosiansomusta koskevassa aktissa, VA Kirk. tk. AD 1879 n:o 629/14, missä myös ovat muut Backmanin matkaa koskevat tiedot.

sin ja pastorien Roernaesin ja Bøen välisen kirjeenvaihdon perusteella.⁸⁵ Roernaesin kirjeessä ja muissa asiaan liittyvissä kirjoituksissa on viitattu suomalaisten omiin toivomuksiin. On mahdollista, että oppimattomat suomalaiset tällaisessa asiassa turvautuivat arvovaltaisempien miesten apuun. Varsinaiseksi näytöksi heidän omasta aktiivisuudestaan jäävät kuitenkin vain ne kutsut palkkasitoumuksineen, jotka v. 1874 allekirjoitti 42, v. 1876 15 miestä. Joka tapauksessa norjalaisen Konferenssin pappien toiminta näyttää olleen ratkaiseva suomalaisten ensimmäistä virkapappia hankittaessa.⁸⁶

Papin hankinnan Suomesta ollessa vireillä yhteispohjoismaisen seurakunnan piirissä tartuttiin tilapäiseen mahdollisuuteen, Amerikkaan saapuneen ylioppilas Antti J. Muikun kutsumiseen. Tästä ei kuitenkaan tullut pappia, vaan Amerikan ensimmäisen suomalaisen lehden toimittaja.⁸⁷

On esitetty, että suomalaisen evankelis-luterilaisen seurakunnan takana olisivat olleet siirtolaiset, jotka olivat lähtöisin eteläisemmästä Suomesta, ei-lestadiolaiselta alueelta.⁸⁸ Tämä käsitys vaatii tarkistamista. Niissä kutsukirjeissä ja muissa asiakirjoissa, jotka syntyivät suomalaisen papin hankinnassa ja seurakuntaa perustettaessa, on tunnistettavissa yhteensä 22 nimeä, jotka sisältyvät *Ilmosen* matrikkeliin.⁸⁹ Seuraavasta asetelmasta käy ilmi

⁸⁵ *Missions-tidning för Finland* 1876, 93s. Konferenssin osuudesta myös *Lutheraneren* 1876, 252, 316.

⁸⁶ Amerikansuomalaiset esitykset eivät *Nikanderin* (1903, 37, 40) jälkeen tulle Konferenssin osuutta Kuparisaaren ev.-lut. seurakuntien vaiheissa. Ne ovat siitä syystä tarpeettomasti korostaneet Kuparisaaren suomalaisten aktiivisuutta papin kutsumisessa. *Rautanen* (1911, 35) lienee pannut alkuun virheellisen tiedon, että 1870-luvulla syntynyt suomalainen seurakunta olisi kuulunut Hauge-synodiin.

⁸⁷ *Hirvonen* 1920, 68–70; *Holmio* 1967, 504.

⁸⁸ *Rautanen* 1911, 35. Seuraavassa käytetään aikalaisten käytäntöä seuraten ei-lestadiolaisesta seurakunnasta nimitystä evankelis-luterilainen tai Backmanin seurakunta.

⁸⁹ Edellä mainittujen suomalaisen papin hankintaa tarkoittavien asiakirjojen sekä *Autereen* (1927) Calumetin ev.-lut. seurakunnan perustamista koskevan artikkelin nimiluettelot sisältävät yhteensä 72 nimeä v. 1874–1879. Suurin osa näistä on patronymejä. Tunnistettavien määrä on 30 %.

näiden sekä toisaalta Salomo Kortetniemen luterilaisen seuran tunnistettujen perustajajäsenten syntymäalueiden jakautuma.

*Seurakunta-
sidonnaisuus*

Syntymäalue

	Norja	Tornionl.	P-Suomi	muut	yht.
Ev.-luteril.	5	9	6	2	22
Lestadiol.	10	9	9	1	29

Edellisessä pääluvussa on todettu, että Oulun eteläpuolelta olevan väestön osuus oli Kuparisaarella alkuvaiheessa varsin vähäinen. Evankelis-luterilaisten ja lestadiolaisten syntymäalueiden erot eivät sen vuoksi voi olla suuria. Sen sijaan on merkille pantavaa, että evankelis-luterilaisten joukossa oli — sikäli kuin pienestä tilastosta rohkenee päätellä — enemmän varhaisimpiin siirtolaisiin kuuluvia kuin lestadiolaisissa. Iältäänkin he olivat vanhempia.⁹⁰ Kaikki nämä havainnot viittaavat siihen, että evankelis-luterilaisen seurakunnan alkuvaiheessa olivat aktiivisimpia Kuparisaaren ensimmäiset suomalaiset, jotka olivat saapuneet Pohjoiskalotin alueelta.⁹¹ Nimenomaan niillä, jotka olivat ennen muuttoaan kauan oleskelleet Ruijassa, oli edellytyksiä pitää yhteyttä norjalaiseen seurakuntaan. 1870-luvun alkuvuosina ryöpsähtänyt lestadiolaisuus ei saanut kaikkia Ruijan siirtolaisia mukaansa. Oulua eteläisempien alueiden väestöllä taas ei ollut ratkaisevaa vaikutusta ennen 1880-lukua, jolloin evankelis-luterilaisten seurakuntien tehokas perustaminen vasta pääsi alkamaan.

⁹⁰ V:een 1869 mennessä oli ev.-luterilaisten ryhmästä saapunut 7/22, lestadiolaisten 8/29. Edellisistä oli ennen vuotta 1840 syntyneitä 11/22, jälkimmäisistä 5/29.

⁹¹ Ilmonen (1923, 76s) kertoo mukana olleen muistelman perustuen, että nimenomaan Norjan suomalaiset ilahtuivat Backmanin tulosta.

Minnesotan suomalaisten uskonnollinen toiminta

Minnesotan suomalaisten uskonnollisia yhteisöjä koskevat lähteet ovat Kuparisaareen verrattuina hyvin niukat ja johtopäätökset jäävät epämääräisiksi. Kehityksen edellytykset näissä kahdessa valtiossa olivat erilaiset. Pohjoismaalaisten luterilaiset seurakunnat ympäröivät jo suomalaisten tullessa heidän vanhimpia uudisasutuksiaan, Cokaton seudulla lähinnä ruotsalaiset, Franklinin tienoilla vastaavasti norjalaiset.⁹² Täten he saattoivat saada näiltä kirkollisia palveluja. Franklinin suomalaisista kerrottiinkin, että he Ruijasta muuttaneina ymmärsivät norjaa ja kokoontuivat sunnuntaisin norjalaisten kanssa yhteiseen jumalanpalvelukseen.⁹³ Ainakin vuodesta 1876 lähtien he voivat saada papillista palvelua omallakin kielellään, kun seudulle tuli Norjalaisen synodin papiksi mies, joka oli lähtöisin Pohjois-Norjasta.⁹⁴

Edellä mainittua sanomalehtikirjettä lukuun ottamatta lestadiolaiset enempää kuin muutkaan käytettävissä olevat lähteet eivät tiedä mitään Minnesotan suomalaisten yhteydestä toiskielisiin seurakuntiin. Todennäköisesti se on rajoittunut tilapäisiin kirkollisiin toimituksiin. Suhde oli täällä joka tapauksessa erilainen kuin Kuparisaarella, minne norjalaiset olivat muuttaneet samoilta Pohjois-Norjan alueilta kuin suomalaisetkin. Minnesotassa suomalaiset olivat vielä 1870-luvulla skandinaaveihin verrattuina häviävänä vähemmistönä, jolla ei ollut merkitystä niiden seurakuntien jäsenmäärän lisääjinä. Ainakin Cokatossa on mahdollisesti vaikuttanut alusta lähtien lestadiolainen omavaraisuus, toisin kuin Kuparisaarella, missä lestadiolainen herätys syntyi yhteispohjoismaisen seurakunnan toimittua muutamia vuosia.

Minnesotan lestadiolaistoiminta tulee tosin lähteissä näkyviin vasta 1870-luvun puolivälissä. Tällöin tiedettiin Euroopassa ri-

⁹² Anders 1932, 32, 49, 52; Norelius 1890–1916 II, 334–339; Norlie 1918 I, 519–522, 533, 572–576, 740.

⁹³ OWS 1876 n:o 24 (A. Leinonen).

⁹⁴ Nils Poul Xavier, alkuaan Tornensis, (1839–1918) oli syntynyt Koutokeinossa. Hän toimi mm. Jyykeässä opettajana ja lukkarina 1862–1873 sekä Amerikassa papiksi vihittynä Franklinissa 1876–1891. Norlie 1914, 161; Steen 1952, 209.

taisuuksista, joita oli syntynyt Minnesotan lestadiolaisten keskuudessa.⁹⁵ Kuparisaarelaisen perinteen mukaan ”herätyksen tuli” alkoi palaa Vittikkohuhdan tultua ensin Calumetin seudulla ja pian sen jälkeen — ilmeisesti Kuparisaareltä leviten — Cokatossa.⁹⁶ Myös Jaakko Ojanperä, joka ennen Kuparisaarelle tuloaan asui 1870-luvun alussa Cokatossa, piti lestadiolaissaarnan ensimmäisenä edustajana Vittikkohuhtaa.⁹⁷

Toisaalta on luotettavia viitteitä siihen, että seuratoiminta Cokatossa alkoi jo 1860-luvun lopussa. Kymmentä vuotta myöhemmin muisteltiin, että ”pyhinä kokoontuivat suomalaiset jonkun uutisasukkaan pirttiin lukemaan ja veisaamaan, ja Cokaton nykyisellä saarnamiehellä Isak Barbergillä oli jo silloinkin tapana pitää semmoisissa tiloissa sanan selityksiä”.⁹⁸ Myöhemmin kirjatun muistitiedon mukaan Cokaton ensimmäiset jumalanpalvelukset pidettiin v. 1868.⁹⁹

Lestadiolaistoiminnan alkaminen Cokatossa kohta siirtokunnan synnyttyä olisi luonnollista. Sen ensimmäisiin raivaajiin kuului Tornionjoen tunnettu saarnamies Iisakki Bränström, joka perheineen saapui kesällä 1866; hän tosin palasi Eurooppaan jo seuraavana keväänä.¹⁰⁰ Bränströmin mahdollisesta lestadiolaistoiminnasta ei amerikansuomalaisissa lähteissä ole säilynyt muita jälkiä kuin Laestadiuksen saarnajäljennöskirja, joka todennäköisesti on

⁹⁵ *Raattamaa* 1976 n:o 85 (J. Rovaiselle 25.10.1875); *Raittila* 1981, 89–94.

⁹⁶ *KK* 1884, 175 (J. Takkinen).

⁹⁷ OMA Antti Haltun kok. Ojanperä Haltulle päiväämätön; *Raittila* 1967 n:o 627.

⁹⁸ *ASL* 1879 n:o 12 (Suomalaisuus Amerikassa). Barberg: *Raittila* 1967 n:o 21. Seudun ruotsalaisten samanlaisesta kokoontumisesta kylähartauksiin ennen varsinaista seurakunnallista järjestäytymistä kertoo esim. *Norelius* 1890–1916 I, 697, 709; *Mäwe* 1971, 160s, 165.

⁹⁹ *Ilmonen* 1923, 155; *Wasastjerna* 1957, 99; *Saarnivaara* 1947, 289 s.

¹⁰⁰ Bränströmin aikomus oli epäilemättä lähteä lopullisesti, koska hän keväällä 1866 möi huutokaupalla pajansa ym. Viimeinen ehtoolliskäynti ennen matkaa oli 21.5.1866. Bränström, joka oli Tornionlaakson johtavia saarnaajia, kuoli juuri Amerikan kriisin puhkeamisen kynnyksellä, kesällä 1873. *Raittila* 1967 n:o 36; *Tötterström* 1964, 28.

hänen mukanaan tullut uuteen maahan.¹⁰¹ Myös Barberg, joka perheineen muutti Amerikkaan samaan aikaan Bränströmin kanssa, tunnettiin kotipitäjässään lestadiolaisena.¹⁰²

Suomalaisasutuksen laajentuessa 1870-luvun alkuvuosina Cokatoon tuli useita miehiä, jotka tunnettiin lestadiolaisina saarnaajina osaksi jo vanhassa maassa. Jaakko Rovainen muutti suoraan Barbergin kotiseudulta. Kuparisaarelta saapuivat eräät alkuvaiheen johtomiehet, joista huomattavimman aseman saivat Jaakko ja Kaaleppi Vuollet.¹⁰³ Epäilemättä lestadiolaisuuden sävyttämä seurakuntatoiminta vilkastui nopeasti. ”Suomalais-luterilainen seurakunta” kerrotaan perustetun v. 1872.¹⁰⁴ Se syntyi siis luultavasti ennen Kuparisaaren vastaavaa yhteisöä. Cokaton kirkko rakennettiin v. 1876. Sen hinta oli noin tuhat dollaria, mistä Kuparisaaren suomalaiset lahjoittivat 235 ja Cokaton ympäristön ”muunkieliset kansat” noin 80 dollaria.¹⁰⁵

Franklinissa kerrotaan suomalaisperheissä pidetyn seuroja jo 1860-luvun lopussa tai seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien. Vanhin ehtoollistilasto on vuodelta 1872; tällöin 40 suomalaista osallistui ehtoolliseen.¹⁰⁶ Ei ole tietoa, oliko tämä seurakunnallinen toiminta suomalaisten oman vai norjalaisten seurakuntien aloitteen varassa. Kuten edellä on mainittu, kerrottiin muutamia vuosia myöhemmin seudun suomalaisten jumalanpalvelusyhteydestä norjalaisiin naapureihinsa.

¹⁰¹ VA SKHSA Aunon kok:ssa on Bränströmin omistuskirjoituksin varustettu jäljennöskirja, joka näyttää kirjoitetun 1860-luvulla ja sisältää Laestadiusin 23 saarnaa. Aunon haltuun se on todennäköisimmin joutunut Amerikassa, missä hän Lotta Laestadiusen leskeltä Mikko Jokelalta sai myös suuren määrän muita Laestadius-käsikirjoituksia.

¹⁰² *Raittila* 1981, 89s.

¹⁰³ *Raittila* 1967 n:ot 433, 469, 552–554.

¹⁰⁴ *Wasastjerna* 1957, 99s. Seurakunnan nimi muutettiin v. 1894 virallisesti apostolis-luterilaiseksi. Cokaton ruotsalainen luterilainen seurakunta perustettiin 1870 ja sai vaatimattoman kirkkonsa 1872. *Måwe* 1971, 164s.

¹⁰⁵ *OWS* 1876 n:ot 32 (A. Leinonen), 44 lisäl. (H. Sakko); *Uusi Suometar* 1877 n:o 26 lisäl.; *Ahti* 1880 n:o 5; *Wasastjerna* 1957, 100. *Ilmonen* (1923, 155) esittää yksityiskohtia kirkon rakentamisesta, tosin vuosiluvussa erehtyen.

¹⁰⁶ *Ilmonen* 1923, 135; *Wasastjerna* 1957, 91.

Samanaikaiset matkakirjeet antavat sen kuvan, että lestadiolaisuus vuoteen 1875 asti olisi ollut vieras Franklinin suomalaisille.

Viime joulun aikaan kävivät siellä lähettiläät Cokatosta, joilla oli päämaalina käännättää asukkaita uskoonsa ja samalla tarkastella mitä etuja täällä uudisasukkaalle löytyisi. Käännätytyön ei sanota kehuttavasti onnistuneen, mutta paikka miellytti lähettiläitä ja he vakuuttivat asukkaille ennen pitkää monta uutta suomalaista naapuria.¹⁰⁷

Tosiasia onkin, että ne miehet, jotka seuraavina vuosina olivat Franklinin seurakunnan avainhenkilöitä, saapuivat vasta 1870-luvun puolivälissä joko Cokatosta tai Kuparisaarelta; varhaisempien siirtolaisten lestadiolaisuudesta ei ole tietoa.¹⁰⁸ Lestadiolaisuuden omaksuminen näyttää tapahtuneen kollektiivisesti, koskapa jo muutamia vuosia myöhemmin Franklinin suomalaiset olivat ”melkein kaikki uskovaisia”.¹⁰⁹

Minnesotan kolmannen varhaisen suomalaisasutuksen Holmes Cityn lestadiolaistoiminnasta on luotettavia tietoja vasta 1870-luvun loppupuoliskolta. Tämä ei tietenkään merkitse, etteikö seurakunnallinen toiminta olisi voinut alkaa jo vuoden 1870 tienoilta.¹¹⁰ Antti Vittikkohuhdan mainitaan Kuparisaarelta poistuttuaan asuneen Holmes Cityssä ennen Cokatoon asettumista.¹¹¹ Hänen enempiä kuin muidenkaan avainhenkilöiden vaikutuksesta siirtokunnan alkuvaiheessa ei ole kerrottu. Holmes Cityn suomalaisen

¹⁰⁷ OWS 1876 n:ot 24 (sitaatti), 32 (A. Leinonen). Luultavasti paikallinen perinne kertoo samasta cokatolaisten saarnamiesten Jaakko Vuolteen, Iisakki Barbergin ja Juho Marttalan v. 1875 tekemästä matkasta, joka oli lestadiolaisten ensimmäinen lähetysmatka Frankliniin. *Wasastjerna* 1957, 91.

¹⁰⁸ *Räittila* 1967 n:ot 276, 469, 524.

¹⁰⁹ *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen).

¹¹⁰ *Wasastjerna* (1957, 116 sekä viite 71) esittää tiedon, että lestadiolaistoiminta Holmes Cityssä alkoi jo v. 1870 ja kirkko rakennettiin kesäkuussa 1877. Viimeksi mainittu vuosi perustuu ilmeisesti tarkistamattomaan ja virheelliseen amerikansuomalaiseen muistitietoon. Kirkkorakennuksen valmistumisesta *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 35, 1885 n:ot 7, 20.

¹¹¹ *Ilmonen* 1923, 173.

seurakunnan laillistaminen v. 1877 ja se, että täälläkin olivat vuosikymmenen lopussa ”melkein kaikki uskovaisia”,¹¹² viittaa Franklinin tavoin lestadiolaisuuden kollektiiviseen omaksumiseen, mikä on voinut tapahtua siirtolaisvirran voimistuessa tai jo varhemmin.

Minnesotan suomalaisille ominainen piirre Kuparisaareen verrattuna on uskonnollisen yhteisönmuodostuksen kollektiivisuus — sikäli kuin niukkojen lähteiden perusteella voidaan päätellä. Seurakunnallinen toiminta näyttää jatkaneen lähtöalueiden pyhärukous- ja lestadiolaisseuraperinnettä, johon täydennykseksi tulivat ehtoollisen vietto sekä kasuaalitoimitukset. Paikalliset pappiviran toimittajat, joista ennen 1870-luvun loppuvuosia tunnettiin vain Cokaton Barberg, muistuttivat sen tähden vanhan maan rukousten pitäjiä.

Maaseutuasutus, jossa eri kansallisuudet voivat paremmin kuin kaivoskylissä ryhmittyä, edisti rauhallista rinnakkain oloa. Ei ole tietoa, että lestadiolaisperinne Minnesotassa olisi törmännyt yhteen muiden kanssa samalla tavoin kuin Kuparisaarella. Päin vastoin sen erityislaatu saattoi alkuvuosina jäädä ulkopuoliselta huomaamatta. Amerikkalaislehden uutinen kuvasi myönteisesti Cokaton suomalaisia: nämä olivat luterilaisia ja kokoontuivat hartaudenharjoituksiin joka sunnuntai, usein keskellä viikkoakin; he odottivat itselleen pappia Suomesta kesän kuluessa.¹¹³ Myöskään suomalainen kirjoittaja, joka suositteli Holmes Cityä maanmiestensä siirtokunnan paikaksi ja vetosi Suomen Lähetykseuraan papin saamiseksi, ei viitannut siirtolaisten lestadiolaisuuteen.¹¹⁴

On mahdollista, että uskonnollinen toiminta sai Minnesotan

¹¹² *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen).

¹¹³ *Pietarin sunnuntailehti* 1873 n:o 41; *Hufvudstadsbladet* 1873 n:o 239. Lainattu kuvaus oli julkaistu Boston Globessa 5.9.1873. Wrightin piirikunnassa, josta uutinen on, oli suomalaisten siirtokunnan alku vain Cokatossa.

¹¹⁴ *Uusi Suometar* 1874 n:o 151. Kirjeen kirjoittaja samoin kuin Boston Globen tietojen antaja 1873 voisi olla G.F. Bergstadi, joka asui Minneapolisissa ja avusti Minnesotaan saapuvia maanmiehiään alkuun. Bergstadi tunnettiin myöhemmin suomalaisen ev.-lut. toiminnan johtomiehenä. *Colliander* 1910–1918 II n:ot 316, 266; *Hirvonen* 1920, 44–46. *Norelius* (1890–1916 II, 337) kuittaa Cokaton suuren suomalaisasutuksen vähäksyvällä maininnalla ”hihhuleista”, jotka laskevat kuuluvansa luterilaisiin.

vanhimmissa siirtokunnissa jo varhain lestadiolaisen sävyn. Todennäköisesti kuitenkin tunnusmerkeiltään selvempi lestadiolaisuus pääsi vaikuttamaan vasta 1870-luvun alussa Cokatossa ja vähän myöhemmin toisissa suomalaiskylissä lähinnä niiden joukkomuuttojen ansiosta, joita tapahtui sekä suoraan Kuparisaarelta että Cokatosta. Asukasmääränsä ja varsinkin useiden huomattavien saarnaajiensa ansiosta Cokato sai Minnesotan lestadiolaisuudessa "emäseurakunnan" aseman ja saattoi osoittaa itsenäisyyttä myös Calumetin seurakuntaan nähden.

4. KIISTA LESTADIOLAISSEURAKUNTIEN ITSENÄISTYMISESTÄ

Erimielisyyksien puhkeaminen

Juhani Raattamaan kirjeissä Amerikan lestadiolaisuus mainitaan ensi kerran kesällä 1873, jolloin siirtolaisvirta Pohjoiskalotista paisui entistä vuolaammaksi.

Iloista on kuulla että Christuksen valtakunta levenee ja lisäntyy. Mie olen yksi niistä miehistä, joka olen katselut tämän christillisyyden alkua niinkuin pikkuista sinapin siementä, joka nyt jo on kasvannu suureksi puuksi ja levittänyt oksans aina Amerikan asti.¹

Hengellisen liikkeen leviäminen eri suuntiin ja Amerikkaan asti on taustana myös pari kuukautta myöhemmin lähetetyssä kirjeessä. Sitä sävyttää kuitenkin huoli laajenemiseen liittyvistä vaaroista.² Seuraavina vuosina lestadiolaisuuden vanhenevat johtajat joutuivat ottamaan kantaa kaikista ilmansuunnista tuleviin kyselyihin, vetoomuksiin ja kanteisiin. Monin paikoin herätys näytti voittavan alaa syvyyden kustannuksella.

Laajenemiskauden huolen aiheet ja vanhimpien johtajien taivoitteet kuvastuvat Juhani Raattamaan kirjeissä. Vuoden 1873 tienoilla hän toistuvasti painotti terävän parannussaarnan välttämättömyyttä ulkopuolisten herättämiseksi; iankaikkisten helvetin vaivojen kuvaileminen kuului tähän. ”Liehakoitseminen ja maammoittelu” synnytti vain puoliheränneitä uskontunnustajia, jotka pian luopuivat kristillisyydestä.³ Liikkeen sisäiseen kehitykseen liittyi myös rigorismin korostaminen sekä keskustelu rippikäytän-

¹ *Raattamaa* 1976 n:o 71. Kirjeen lopussa mainitaan K. A. Heikelin käyneen Saivomuotkassa. Viimeistään tällöin Raattamaa sai Vesisaaresta Kittilään välitetyn tiedon Calumetin käräjäjutusta. Ks. viite 59 pääluvusta 3.

² *Raattamaa* 1976 n:o 73 (3.9.1873 Kemiin). Samoin: Lundbergin kok. J. Raattamaa K. Leipojärvelle ym. 25.2.1874.

³ Esim. *Raattamaa* 1976 n:ot 72, 74, 78 (1.8. ja 11.10.1873, 8.8.1874).

nöstä, joka oli uusissa oloissa muuntumassa.⁴

Tässä vaiheessa Raattamaan kirjeisiin ilmestyi esikoisten seurakunnan käsite. Sen raamatullisena lähtökohtana oli Hebrealaiskirjeen kuva Siionin vuoresta (Hebr. 12:22–24). Samalla se tarkoitti sitä ryhmää, jota lestadiolaisen alkuheräyksen kokemukset yhdistivät. Esikoisten seurakunnan jäsenillä oli erityinen vastuu kristillisyyden työn säilymisestä puhtaana.⁵

Tältä pohjalta myös liikkeen yhtenäisyyden tavoittelu tuli entistä kiinteämmäksi ja sai uusia muotoja. Ylitornion (Alkkulan) kirkossa maaliskuussa 1875 pidetty suuri kokous on sen tunnetuimpia ilmauksia. Alkkulan kokouksen taustana oli suureksi osaksi huoli Etelä-Suomeen leviävän herätyksen kohtalosta.⁶ Vaikeimmaksi ongelmaksi muodostui kuitenkin seuraavina vuosina Amerikan kriisi.

Eräänä selityksenä Amerikan erimielisyyksiin on viitattu siirtolaisjoukon kasvavaan heterogeenisuuteen: yhä useammat etelämpää saapuvat toivat lestadiolaisuudelle vieraita vaikutteita ja vahvistivat vanhan maan liikkeestä irtautuvaa suuntaa.⁷ Nyt käsi-

⁴ *Raattamaa* 1976 n:ot 80, 86 (5.4. ja 13.11.1875); *Brännström* 1962, 376–380; *Raittila* 1964. Rigorismista erityisesti *Poromaa* 1876.

⁵ Esikoisten seurakunta -termin ensimmäiset esiintymät: *Raattamaa* 1976 n:ot 61, 67 (keväällä 1872 sekä 21.11.1872). Vanhimpien vastuusta opin puhtauden ja seurakunnan ykseyden hoitamisessa esim. *Raattamaa* 61 B, 64, 74, 79 (1872–1874). Esikoisten seurakuntaa koskevien käsitysten kehitystä on aikaisemmassa tutkimuksessa perusteellisimmin analysoinut *Brännström* (1962, 188–195, 234–243 ym.). Brännströmin tulkinta tulee seuraavassa käsiteltäväksi Amerikan sovellutusten osalta.

⁶ *Raattamaa* 1976 n:ot 80, 84, 86–90 (1875–1876); *Raittila* 1964.

⁷ Koller (*SS Calumet* 1891, 152) kertoo Vesisaaren puolesta saapuneen heränteitä (= lestadiolaisia), joukossa myös saarnaajia, joista hän mainitsee Vuolteen veljekset ja K. Danielsin, sekä ”vanhoita riitahenkisiä”; tämän lisäksi alkoi eri puolilta Suomea tulvia väkeä, ”kukin oppinsa ja valkeudensa kanssa myös”. *Brännström* (1962, 234 viite 3) on tähän ajoitukseltaan epätarkkaan kuvaukseen nojaten päätellyt, että uusien siirtolaisten ei-lestadiolainen lähtötausta heikensi yhteyksiä liikkeen johtoon ja edisti kongregationalistista periaatetta. Tosiasiassa sellainen muutos, jolla saattoi olla Brännströmin tarkoittama vaikutusta, tapahtui vasta talouslaman jälkeen elpyneen siirtolaisliikkeen ansiosta 1880-luvulla. Ensimmäisen kiistan avainhenkilöistä vain Vuolteen veljekset olivat syntyisin Peräpohjolan eteläpuolelta; he liittyivät lestadiolaisuuteen jo Vesisaarella asuessaan. *Raittila* 1967 n:ot 553, 554.

teltvää ensimmäistä kriisiä ajatellen uusien siirtolaisten panos on todennäköisesti vaikuttanut päinvastaiseen suuntaan. Kuten edellä on esitetty lähtöalueiden painopiste siirtyi Ruijasta etelämmäksi, Tornionlaaksoon ja Pohjois-Suomeen. Juuri täällä vallitsi 1860-luvun lopusta lähtien vilkas lestadiolaistoiminta ja jatkuva yhteys liikkeen johtoon.

Suorat vaikutussuhteet Euroopasta Amerikkaan näyttävät ratkaisevasti voimistuneen, kun siihen asti suurin suomalaisten joukko saapui kesän 1873 aikana. Ne siirtolaiset, jotka saapuivat Kuparisaarelle vuoteen 1873 mennessä ja jotka myöhemmin tunnetaan eri lestadiolaisseurakuntien saarnaajina tai papin viran toimittajina, jakautuvat tulovuosiensa mukaan seuraavasti:⁸

1868–1869: 3 1870–1872: 9 1873: 13.

Kun v. 1868–1872 tulleissa (12) oli yhteensä kolme sellaista, joiden lestadiolaisuudesta on tietoa Amerikkaan muuttoa edeltäneeltä ajalta, näitä oli vuoden 1873 joukossa kahdeksan.⁹ Heidän aikaisemmat yhteytensä lestadiolaisseurakuntiin ja vanhimpiin saarnaajiin edistivät sekä tiedon välitystä että yhtenäisen käytännön vaatimusta Euroopan ja Amerikan välillä.

Amerikan lestadiolaiskiistan sisällöstä antavat ensimmäisten vuosien aikana syntyneet lähteet vain vähäisiä viitteitä. Myöhempien lähteiden perusteella suoritettava rekonstruointi on tuomittu jäämään ääripiirteiseksi ja monilta yksityiskohdiltaan epävarmaksi. Seuraavassa esiteltävät lähteet antavat tärkeimmät ainekset erilaisiin selityksiin, joiden todennäköisyys tulee koeteltavaksi lähinnä tämän pääluvun yhteydessä.

Kuparisaaren osalta Salomo Kortetniemi on kiistan keskushenkilö. Ensimmäinen kuvaus hänestä seurakunnan johtajana on Taavi Castrénin kirjoittama.¹⁰ Myöhempien esitysten kannalta

⁸ *Raittila* 1967. Amerikkaan muuttoa koskevat tiedot ovat useimmissa tapauksissa Trondheimin poliisilaitoksen matkustajaluetteloista tai muista vastaavista lähteistä, näiden puuttuessa *Ilmosen* (1923) mukaan. Ne perustuvat osaksi arkistonhoitaja Samuli Onnelan, Oulu, julkaisemattomiin tutkimuksiin.

⁹ Lestadiolaisiin on tässä laskettu Juhani Raattamaan veljenpoika Iisakki Raattamaa, *Raittila* 1967 n:o 397. Ks. liitekirjeet n:o 7 ja 13.

¹⁰ *Sven Tuuva* 1878 n:ot 23 ja 24. *Raittila* 1967 n:o 578.

merkittävin on se kuva, jonka Henrik Koller lehdessään on antanut.¹¹ Castrén ja Koller esittävät kumpikin Kortetniemen suurimmaksi viaksi vallan halun. Tämä ilmeni hänen yksinvaltaisessa tavassaan johtaa seurakuntia ja korostui sen ansiosta, että häneltä puuttui lahjoja sekä kirjallisiin töihin että saarnaamiseen. Koller on lisäksi arvostellut Kortetniemen elämää ja oppia. Kysymys oli toisaalta selvittämättömistä synneistä, jotka tämä oli jättänyt Euroopan puolelle, toisaalta väkijuomien suosimisesta.¹² Kortetniemi oli Kollerin mukaan Liljebladin eriseuraa kuuluva ”puoliherännyt”, jolla ei ollut oikeita uudensyntymisen kokemuksia.¹³

Castrénin kirjoitus on syntynyt aikana, jolloin hän oli Kuparisaaren lestadiolaisten enemmistön tavoin kääntynyt Kortetniemen vastustajaksi. Vielä jyrkempi oli se Takkisen syrjäyttämisen luoma vastakkaisasenne, josta Kollerin voimakassanaiset kuvaukset saivat kärjekkyytensä. Taustana oleva konfliktitilanne vähentää ratkaisevasti varsinkin Kollerin välittämien muistelmien ja arviointien luotettavuutta.¹⁴ Ne antavat kuitenkin viitteitä siitä, mihin vastustajien arvostelu kohdistui.

Opetuksen ja elämän löyhtyminen, jonka syyksi käsitettiin kääntymysmurroksen pinnallisuus, huolestutti juuri näinä aikoina Juhani Raattamaata. Kuparisaaren lestadiolaisuus oli kenties erityisen altis tällaiselle kehitykselle. Kortetniemen johtama seurakunta oli ensimmäisinä vuosinaan alueen ainoa suomenkielinen yhteisö. On mahdollista, että se kokosi ainakin liepeilleen myös sellaisia, jotka eivät varsinaisesti olleet lestadiolaisia. Vanhan maan oloista poikkeava asema saattoi heikentää seurakunnan

¹¹ *SS Calumet* 1891, 67s, 151s. *Raittila* 1967 n:o 607.

¹² Lestadiolaisyhteisön tarkasta valvonnasta väkijuomien käyttöön nähden esim. *Juhonpieti* 1979 n:o 14 (18.9.1875).

¹³ Liljebladin vaikutuksesta Koller kertoo myös *SS Calumet* 1892, 201s. Liljebladista ja hänen nimeensä liitetystä eriseurasta: *Raittila* 1968; *Raittila* 1976, 29s, 33s.

¹⁴ *Brännström* 1962, 233. J. Kierin vuosisadanvaihteessa kirjoittama kertomus (Kierin kok., Wettaisen hallussa) sekä *History* 1974, 20–22 toistavat Kollerin esitystä. Päävastainen asetelma on *Törölän* esityksessä (1970, 14–16), joka ilmeisesti vastaa heidemanilaista tulkintaperinnettä. Sen mukaan Kortetniemen yhteisön rauhan rikkoivat esikoishengen edustajat.

mahdollisuuksia keskinäiseen sielunhoitoon ja seurakuntakuriin. Nopeasti kasvavat kaivosyhdyskunnat tuottivat lestadiolaiselle rigorismille uusia pulmia, joiden ratkaisemisesta syntyi erimielisyyksiä.

Säilyneisiin varhaisiin lähteisiin sisältyykin todisteita elämäntyyliin kohdistuneesta sisäisestä kritiikistä. Cokatosta kirjoittava mies kertoi Calumetissa nähdyistä unesta, jonka sanoma oli, ”että seurakunnassa pittää saarnattaman enämpi lakia että seurakunnassa on ylölisyys ja koreus ja sitte semmosia jotka ei ole tehnet to-tuutta kaikista”.¹⁵ Kiistaa kerrottiin Kuparisaarella syntyneen muun muassa valokuvauttamisesta ja koron ottamisesta.¹⁶

Kuparisaaren lestadiolaisseurakuntien tila ja Kortetniemen osuus siihen ei kuitenkaan saa lähteistä luotettavaa valaisua. Muutamia vuosia myöhemmin ulkopuoliset arvioivat, että Juho Takkisen tulo merkitsi avartumista Kortetniemen aikaisesta rigorismista.^{16b} Hengellisen elämän syvyys taas on jätettävä tutkimuksen ulkopuolelle. ”Liljebladin eriseura” oli vastapuolta leimaava nimike, jonka todellinen sisältö on epäselvä. Kortetniemen mahdolliset opilliset korostukset jäävät avoimiksi.¹⁷

¹⁵ Lundbergin kok. (Luulaja) E. Hendriksen 15.1.1875 (fragm.). Kirjoittaja on mahdollisesti Esaias Alatalo (Hendrickson), s. 1854 Sodankylässä, muuttanut Kuparisaarelle 1873 ja sieltä Cokatoon. *Ilmonen* 1923, 157.

¹⁶ *Englund* 1876, 322. Englund lieenee saanut tietojaan Tornionlaakson papeilta. *Brännström* 1962, 382. Valokuvan ottamisesta ks. *Juhonpieti* 1979 n:o 6 (28.9.1870).

^{16b} *Sankarin maine* 1879 n:o 47 (Viimi sunnuntain ruumiin saatto).

¹⁷ Kuvatessaan 1880-luvulla eriytyneiden ”haalilaisten” käsityksiä Koller (*SS* Calumet 1891, 186) mainitsee kerrotun, että Kortetniemi oli opettanut, ”ett’ ei sielu tee syntiä kristityssä vaan ruumis”. Tätä voisivat tukea Roernaesin kuvaukseen (*Lutheraneren* 1872, 62s) sisältyvät lainaukset Kuparisaaren lestadiolaisten usein käyttämistä sanoista: ”jeg har en stærk tro; mit hjerte er saa fuldt af kjaerlighed; jeg har ingen synd”. Kollerin väitettä Kortetniemen kääntymyskokemusten puutteellisuudesta vastaa Roernaesin samassa yhteydessä esittämä arvio, että aniharvat lestadiolaisista olivat kokeneet todellisen sydämen muutoksen. Tällaiset arviot ja sitaatit eivät kuitenkaan ole harvinaisia ulkopuolisten kuvauksissa eikä niiden varaan voitane rakentaa. Koko lestadiolaisuudessa tapahtuneesta evankelistumiskehityksestä esim. *Raittila* 1976, 178–185. *Zidbäck* (1941, 160–165) on liittänyt Amerikan kriisin omaan tulkintakaavioonsa. Sen mukaan Liljebladin eriseuran edustajaksi leimattu Kortetniemi kuu-

Kuparisaaren kiistan syitä etsittäessä viittaavat useat myöhemmät lähteet tekijään, jota Koller ei lainkaan esitä ja joka on hävinnyt pois perinteestä, nimittäin itse seurakunnan laillistamispäätökseen ja siitä tehtyihin johtopäätöksiin. Näihin kohdistuvan kritiikin on selvimmin esittänyt Iisakki Alamaa, joka asui muutamia vuosia Kuparisaarella ennen kuin v. 1874 muutti Cokatoon. Kriisin aikana Alamaa nautti Raattamaan ja Ylitornion lestadiolaisjohtajien luottamusta.¹⁸ Yksinäistyttyäänkin hän säilytti lestadiolaisuuden järjestäytymistä koskevan perusajatuksensa, vaikka se nopeasti menetti toteuttamiskelpoisuutensa. Juho Takkisen kuoleman jälkeen hän kirjeissään palasi ratkaisuihin, jotka hänen mielestään olivat turmiollisen hajaannuksen lähteenä.

Tunnon pimeys se se on joka sokaisee, niin tottus se on että 1872 S. Korteniemi, ja Jak. Vuolet, väärän opin oikoila tuomittit Prännäri Antin väärin, ilman armotta — ja se eksymys vei lakkiin että perustaa seurakunta lakkiin ja tehtiin väärän tuomion peitto vaate, ja dämä sama vikkelyys petti Erkki Antin, sitten Parka Heikin ja sen kumpanin.¹⁹

Alamaan mukaan vääräisyys sisältyi juuri uskonnollisen yhteisön laillistamiseen: Euroopan lestadiolaisjohtajille uskoteltiin, että se oli toiminnan jatkamiseksi välttämätöntä ja että ”esivalta on heität määrännyt ulkonaisen seremonian jälkeen tavallisinna sunnuntaina pittää kirkon menot”.²⁰

luu esiraattamaalaisen herännäislestadiolaisuuden linjalle, jolle on ominaista subjektiivis-spiritualistinen yksilöhurskaus. *Saarnivaara* (1947, 30–33) asettaa tähän selitykseen, sitä kokonaan hylkäämättä, kysymysmerkkejä viitaten nimenomaan Kollerin esitykseen Kortetniemen opin evankelisesta löyhyydestä; samalla hän tarkistaa Kollerin kielteistä kuvaa Kortetniemen henkilökohtaisesta vaelluksesta. Ks. myös *Brännström* 1962, 233 viite 7. Brännströmin omaa tulkintaa tarkastellaan seuraavassa alaluvun Esikoisten seurakunta ja oma pesomajähteydessä.

¹⁸ *Raattamaa* 1976 n:ot 98–100 (1877). Alamaa (1839–1921) syntyi Ruotsin Karungin Kukkolassa, siirtyi kesällä 1870 Vesisaaresta Kuparisaarelle, 1874 Cokatoon. *Ilmonen* 1923, 157. Ilmonen toteaa Alamaasta: ”Omaperäinen uskonnollinen ajattelija ja kirkollisten pyrintöjen harrastaja.”

¹⁹ Ylitornion KA Fogmanin kok. I. Alamaa O. Matoniemelle ja H. Kollerille 1.3.1892.

²⁰ Ylitornion KA Fogmanin kok. I Alamaa ja P. Ylijärvi M. Fogmanille 14.6.1892. Kirjeet 1.3. ja 14.6.1892 ovat Alamaan omakätisiä.

Iisakki Alamaan kanta, johon tuonnempana palataan, jäi varsin yksinäiseksi. Tämä ei kuitenkaan vähennä, vaan päin vastoin vahvistaa hänen alkuvaiheesta esittämiensä tietojen luotettavuutta. Kirjoittamisaikanaan 1890-luvulla ne eivät sopineet minkään varteen otettavan lestadiolaisryhmän tueksi. Sen sijaan ne liittyvät useihin seuraavassa käsiteltäviin lähdetietoihin, jotka tähänastinen tutkimus on sivuuttanut tuntematta tai tulkitsematta niitä.

Henrik Kollerin samoin kuin jo Castrénin mukaan lestadiolaisyyhteisön laillistaminen v. 1873 oli luonnollinen seuraus Roer-naesin seurakuntakurista. Koller ei arvostellut itse järjestäytymistä, vaan Kortetniemen häikäilemättömyyttä hänen syrjäyttäessään Vittikkohuhdan ja pyrkiessään ”piispaksi koko Amerikan sen aikuiseen kristillisyyden laveudelle suomalaisten seassa”.²¹ Kun ensin Kuparisaarella ja vähitellen muuallakin päädyttiin lestadiolaisseurakuntien laillistamiseen, tätä ratkaisua alettiin yleisesti pitää ainoana mahdollisena. Järjestäytyminen kiistan aiheena menetti tällöin mielekkyytensä ja hävisi tietoisuudesta. Alkuperäisten periaatteellisten erimielisyyksien sijaan etsittiin selityksiä pelkästään henkilökohtaisesta valtataistelusta. Samalla kenties projisioitiin alkuvaiheeseen myöhempiä ristiriitoja. Virallistamiskysymyksen keskeisyys lienee kuitenkin luettavissa siitä, että Kortetniemen kielteisesti väritynyt muotokuva rakentuu lähinnä hänen papin asemaansa liittyvistä ominaisuuksista.

Amerikan lestadiolaiskiistaa koskevat muistitiedot ja tutkimukset keskittyvät Kuparisaaren kehitykseen. Todellisuudessa myös Minnesotan Cokatossa puhkesi varhain erimielisyyksiä, joilla oli paikalliset syynsä mutta jotka ilmeisesti liittyivät Kuparisaaren riitoihin.

Cokaton avainhenkilöt olivat suomalaisen asutuksen esirivaajiin kuulunut Iisakki Barberg sekä Jaakko Rovainen, joka

²¹ SS Calumet 1891, 152. Castrén liioitteli, että Kortetniemen valtopyrkimys ulottui ”kaikkein nyky ajan kristityiten yli — Ameriikassa ja Euroopassa”. *Sven Tuuva* 1878 n:o 24. Castrén ei muistelmassaan lainkaan mainitse Vittikkohuhtaa. Hänen ansiointensa ja konfliktin korostaminen tuki Kortetniemeen kohdistunutta kritiikkiä, jolla oli Kollerille ajankohtaista merkitystä vielä 1890-luvulla.

saapui kesällä 1871. Miehet olivat kotoisin samasta kylästä Ruotsin Ylitorniolta ja kumpikin tunnettiin lestadiolaisina jo kotiseudullaan. Barbergin muuton jälkeisinä vuosina 1860-luvun lopulla Ylitornion seudun herätys koki voimakkaan laajenemisen ja sisäisen kriisin. Rovainen oli siis ollut mukana lestadiolaisuuden tuoreessa kehitysvaiheessa. Saarnatoiminnastaan hän näyttää tulleen tunnetuksi Tornionlaaksossa ja Vesisaarta myöten ja hänellä oli luottamuksellinen yhteys Ylitornion ja koko liikkeen johtajiin.²²

Erimielisyys lienee puhjennut kohta Rovaisen tultua Cokatoon. Myöhemmistä lähteistä käy ilmi, että kysymys oli ainakin Rovaisen saarnaajan asemasta. Voidaan ajatella, että syntyi kilpailua paikkakunnan pitkäaikaisen uskonnollisen johtajan ja vanhan maan kannalta arvovaltaisemman tulokkaan välillä. Luultavasti kuitenkin kiistaan myös täällä liittyi periaatteellinen kysymys seurakunnan järjestäytymisestä.

Kuparisaaren ja Cokaton välillä vallitsi alusta lähtien vilkas yhteys. Järjestäytymiskiistan tärkeimmistä osallistujista muuttivat todennäköisesti vuosina 1873–1874 Kuparisaarelta Cokatoon Vittikkohuhta ja Alamaa sekä Vuolteen veljekset. Järjestäytyminen oli tapahtunut vähän sitä ennen samoihin aikoihin kummallakin paikkakunnalla. Cokaton suomalais-luterilainen seurakunta pysyi tosin Kuparisaarta epävirallisempänä. Seurakuntaa ei laillistettu eikä Barbergilla ollut vihkimisoikeutta. Tapa jolla vielä 1870-luvun lopussa kuvattiin ”yhteisiä kokouksia” viittaa jumalanpalvelusmenojen yksinkertaisuuteen.²³ Todennäköisesti ne liittyivät ehtoollista lukuun ottamatta seurojen ja pyhärukousten perinteeseen. Ratkaiseva ero Kortetniemeen oli siinä, että Barberg ilmeisesti sai elatuksena toisten suomalaisten tapaan farmistaan.²⁴ Näiden kahden rinnastaminen pappeina ja ”kirjanoppineina” viit-

²² Barbergin ja Rovaisen kiistasta liitekirje n:o 6 sekä *Raittila* 1981, johon sisältyy Mathilda Fogmanin kirje Barbergille 18.2.1877 sekä selostus kiistan taustasta ja tapahtumista.

²³ *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen).

²⁴ *ASL* 1880 n:o 1 (Cokaton suomalaisesta siirtokunnasta); *Ilmonen* 1923, 154.

taa kuitenkin juuri heidän papin asemansa tuomaan erityisrasi-
tukseen.²⁵ Erkki Antin ”pettäminen”, jota Alamaa edellä lainatus-
sa kirjeessään muisteli, tarkoittanee Cokaton seurakunnan järjes-
täytymistä. Joka tapauksessa tämä oli, kaiken edellä esitetyn pe-
rusteella, todennäköisesti tärkeä tekijä 1870-luvun alkupuoliskon
kiistoissa Cokatossa.

Varhaisissa lähteissä on viitteitä myös opillisiin erimielisyyk-
siin. Cokatossa kerrottiin syntyneen kiistaa siitä, oliko saarnatta-
va ristiinnaulittua vai ylösnoussutta Kristusta; toisten mielestä ris-
tiinnaulitusta saarnaaminen vei hengelliseen orjuuteen, toisten mu-
kaan se oli välttämätöntä kristillisen vakavuuden yllä pitämiseksi.
Tähän muuten tuntemattomaksi jäävään keskustelun aiheeseen on
liitettävissä se, mitä Jaakko Rovainen v. 1969 kirjoitti vesisaare-
laisille. Yksipuolisuuksia torjuen hän painotti, että Jeesuksen kär-
siminen ja ylösnouseminen kuuluvat erottamattomasti yhteen.²⁶
Säilyneessä kirjeaineistossa ei kuitenkaan viitata näihin kysymyk-
siin.

Cokaton riidan osapuolet vetosivat kotiseudun lestadiolaisjoh-
tajiin. Barberg oli jo v. 1873 kirjoittanut Iisakki Bränströmille.
Myöhemmin hän oli kääntynyt Tornionlaakson johtavan saarnaa-
jan Erkki Antti Juhonpietin puoleen. Erkki Antin vastaus, joka
oli saapunut viimeistään kesällä 1875, tuli näyttelemään tärkeää
osaa kiistassa Barbergin menettelyn vuoksi. Vastapuoli katsoi tä-
män käyttäneen kirjettä ”salaisena lappuna”, niin että Rovainen
oli joutunut huonoon valoon, kun taas Kristuksen kirkkolaki
(Matt. 18) edellytti avointa veljellistä selvittelyä. Rovainen ja Ala-
maa puolestaan olivat nähtävästi kirjoittaneet kotiseutunsa lesta-
diolaisvanhimmille Iisakki Huhtasaarelle ja Mathilda Fogmanille
tai kenties suoraan Juhani Raattamaalle. Kiistan ensimmäinen

²⁵ *Raattamaa* 1976 n:o 97 (5.6.1877); *KK* 1884, 175s (J. Takkinen). Juhani Rautio, joka 1870-luvulta lähtien oleskeli paljon Tornionjoella ja oli mm. Raattamaan renkinä, on muistellut Calumetin kriisin toiseksi päähenkilöksi Rovaista. Kortetniemi ”alkoi tuoda Euroopan valtiokirkon säätyjä Jumalan seurakuntaan sisälle”, Rovainen vastusti tätä. Raittilan kok. Jäljennös J. Rauti-
on helmik. 1931 kirjoittamasta ”Aikakausikirjasta”.

²⁶ *Raittila* 1981, 90, 93s.

säilynyt lähde on Raattamaan kirje Rovaiselle 25.10.1875. Siinä vahvistetaan Huhtasaaren ja Hietaniemen komministerin Pehr Olof Grapen myönteinen todistus Rovaisesta, nuhdellaan Barbergia ja Kaaleppi Vuolletta Rovaisen painostamisesta sekä kehoitetaan kaikkia sovintoon. Raattamaan kirjeen pohjalta Cokatossa näyttääkin syntyneen sovinto, todennäköisesti vuosien 1875 ja 1876 vaihteessa.²⁷

Myös Kuparisaarelta oltiin kirjeysteydessä kotiseudun vanhimpiin. Kortetnien arviolijoiden puolesta esiintyivät erityisesti Nils Petteri Stark ja Juho Ruonavaara, jotka rupesivat ”huutamaan apua kristillisyyden vanhemmilta Euroopasta, Ruotsin Lapista ja Torniolta”.²⁸ Nämä kumpikin olivat siirtyneet Amerikkaan kesällä 1873. Stark oli lähtöisin Alatorniolta, Ruonavaara Kemistä. He olivat tunnettuja oman paikkakuntansa lestadiolaisten piirissä jo vanhassa kotimaassa. Kuparisaaren kiistään liittyviä kirjeitä ennen vuotta 1876 ei ole säilynyt.²⁹

Heikki Parkajoen ja Aapo Tapanin Amerikan matka

Ylitornion lestadiolaisjohtajat välittivät yhteyttä sekä Calumetiin että Cokatoon ja toimivat aktiivisesti riitojen selvittämiseksi. Raattamaan vieraillessa Tornionjoella kevättalvella 1876 oli sovit-

²⁷ *Raittila* 1981, 91, 96s. Ylitornion KA Fogmanin kok. I. Alamaa ja P. Ylijärvi M. Fogmanille 14.6.1892. Alamaa kertoo kirjoittaneensa Fogmanille 1875, 1876 ja 1877 sekä saaneensa tältä vastaukset.

²⁸ *SS Calumet* 1891, 152 (H. Koller). *Saarnivaara* (1947, 30, 33) ja hänen mukaansa *Raittila* (1967 n:ot 435, 483) ovat tulkinneet Kollerin kielellisesti epämääräisen tekstin siten, että Stark ja Ruonavaara olisivat tulleet Amerikkaan ”Ruotsin Lapin ja Tornion vanhinten edustajiksi”, siis näiden valtuuttamina. Tämän mahdollisuuden kumoavat jo Starkin ennen lähtöään ja Ruonavaaran Amerikasta lähettämät kirjeet, joissa ei ole mitään viittausta tällaiseen. Kirjeensä mukaan ainakaan Ruonavaara ei vanhassa maassa ollut toiminut saarnaajana. VA SKHSA Aunon kok. N. P. Stark Lotta Laestadiukselle 15.6.1873; J. Ruonavaara O.E. Hansenille Vesisaareen 2.1.1875.

²⁹ K. A. Heikel mainitsee kirjeessään isälleen 8.1.1875 (OMA Heikeliana) I. Ruuhijärven kirjoittaneen Amerikasta: sopua, riita voitettu. Kiistan sisältöön ei ole viittausta. Iisakki R., s. Turtolassa 1849, oli ap.-lut. seurakunnan toimitusten kirjan mukaan Calumetissa ainakin v:sta 1874. Veli Juhani R.: *Raittila* 1967 n:o 436.

tu saarnaajien lähettämisestä Amerikkaan, ilmeisesti tarkastus- ja sovittelumatkalle. Mathilda Fogman kirjoitti Raattamaalle tämän lähdön jälkeen, paikallisesta lestadiolaisherätyksestä kertovan kirjeensä lopussa:

Ameriikkaan olen kirjoittanut sekä Rovaiselle että Barballe, ja heidän kauttans olen toimittanut teidän asianne myös Korteniemelle lähätystoimesta, niinkuin puhemme oli kuin lähittä täällä ylös j.n.ep.

Minä olen ennen kirjottanut Kalumetiin ja kysynyt heidän kirkollisista menoistansa josta vastaukset lähätän teille nähdä kuin seuraa. Jos vanhiin haluais vastata tämän päälle niin pyytän minulle lähättä, kyllä minä sen täällä Kalumetiin lähättäisin.³⁰

Suunniteltu lähetystoimi oli matkan pituuden ja tehtävänsä kannalta merkittävin siihenastisista. Se toteutui kohta Raattamaan talvellisen matkan päätyttyä, kun hän sai Heikki Parkajoen ja Aapo Tapanin lähtemään.³¹ Parka-Heikki oli Raattamaan ja Erkki Antin ohella alkulestadiolaisuuden johtava saarnaaja. Lestadiolaisperinne muistaa hänet hiljaisena ja sydämellisenä sovinnon rakentajana. Hänen omissa ennen Amerikan matkaa kirjoitetuissa kirjeissään paljastuu selvä tietoisuus vanhimpien johtajien merkityksestä liikkeen laajenemisvaiheessa.³² Aapo Tapani tuli lankonsa kumppaniksi. Hän oli nuorempi ja vähemmän tunnettu,

³⁰ Kierin kok. (Airamo) M. Fogman J. Raattamaalle 29.4.1876. J. Kierin kertomuksen mukaan (Kierin kok., Wettainen) N. P. Stark ja J. Ruonavaara olivat johtaneet rahan keräystä, jonka tuloksena lähetysmiehille lähetettiin maksetut laivaliput. Samat miehet pyrkivät hankkimaan saarnaajia ainakin seuraavana keväänä. *Raattamaa* 1976 n:o 97.

³¹ Raattamaa raportoi lähetysmiesten saapumisesta Calumetiin ensin Jellivaaraan ja sitten Ylitorniolle. Todennäköisesti hän oli talvimatkinsa aikana neuvotellut Amerikan asiasta näiden kummankin paikkakunnan vanhimpien kanssa. Myös Kittilän saarnaajia lieene pyydetty, ennen kuin päädyttiin Raattamaata lähimpänä asuviin yliperän saarnaajiin. *Raattamaa* 1976 n:ot 92 ja 93; OMA Koskamon kok. J. Takkinen O. Koskamolle ym. 28.7.1886.

³² *Raittila* 1967 n:o 340; *Raittila* 1976, 244–247; OMA O. H. Jussilan kok. Bi: 1 H. Parkajoki I. Huhtasaarelle ja P.O. Grapelle 18.11.1875.

mutta hänkin oli ollut aktiivisesti mukana lestadiolaistoiminnassa ainakin 1860-luvulta lähtien.³³ Hyvällä kirjoitustaidollaan hän täydensi Parkajoen arvovaltaista panosta.

Parkajoki ja Tapani lähtivät kotoaan Muoniosta toukokuun 10. päivänä 1876. Saavuttuaan Jyykeän vuonon kautta Tromssaan he tekivät ensin laivalla matkan amerikansiirtolaisten lähtökeskukseen Vesisaareen, missä he viipyivät viikon päivät. Täältä he alkoivat pitkän laivamatkansa Trondheimin ja Englannin kautta Amerikkaan. Calumetiin miehet saapuivat 15.7. ja lähtivät sieltä 15.9. paluumatkalle. Viisi viikkoa kestänyt laivamatka päättyi Tromssaan, mistä he lähtivät lopputaivaleelle Jyykeän kautta 5.11. Kotiin he ehtivät siis luultavasti marraskuun loppupuolella.³⁴ Vaivalloinen matka kesti yli puoli vuotta, mistä Amerikan mantereella oleskeluun jäi tasan kaksi kuukautta.

Lähetysmiesten tärkeimpänä kohteena olivat Kuparisaaren suomalaisasutukset. Ensimmäiset kaksi ja puoli viikkoa he oleskelivät Calumetissa ja vierailivat sieltä käsin lähikaivoksilla. Sen jälkeen oli määrä viipyä viikko Hancockissa. Elokuun jälkipuoliskolla he tekivät matkan Cokatoon. Salomo Kortetniemi oli mukana myös Minnesotassa.³⁵

Tapanin ja Parkajoen Calumetista Raattamaalle sekä omaisilleen lähettämät kirjeet (liitek. n:o 1–3) ovat Kuparisaaren lestadiolaisuuden alkuvaiheen lähteistä antoisimmat. Kirjeistä ensimmäisen, Raattamaalle lähetetyn, on lähetysmiesten puolesta kirjoittanut Kortetniemi. Puolustautuminen häneen kohdistuneita

³³ *Raittila* 1967 n:o 503; *Raittila* 1976, 40.

³⁴ Lundbergin kok:ssa on säilynyt A. Tapanin muistiinpanolappuja, joihin sisältyy matkamerkintöjä. Lähtö Vesisaaresta 7.6., Tromssasta 12.6., Trondheimista 22.6., Liverpoolista 29.6. Palatessa olivat etapit Hancock 17.9., Quebec 23.9., Liverpool 4.10. ("Atlantin merellä viivymä 11 vuorokautta"), Peruna (Bergen) 10.–13.10, Trondheim 18.10., Tromssa 24.10.–5.11. Heinäkuun alkuun mennessä olivat miesten Tromssasta ja Vesisaaresta lähettämät kirjeet saapuneet omaisille. Hammerfestissa oli odotettu, että Amerikan kävijät olisivat paluumatkallaan poikenneet Tromssasta käsin sinne. Lundbergin kok. Priita Maria Parkajoki ja Eeva Tapani H. Parkajoelle ja A. Tapanille 4.7.1876; J. Lumijärvi ja I. Teppola H. Parkajoelle ja A. Tapanille 2.12.1876.

³⁵ Liitekirjeet n:o 1–3, 5; *Raattamaa* 1976 n:o 95.

syytöksiä vastaan sävyttää nähtävästi sen tekstiä. Aapo Tapani on kirjoittanut merkittävimmän osan omaisille lähetetyistä kirjeistä. Tuskin on kuitenkaan mitään syytä epäillä, etteivät nämä kirjeet vastaisi myös Parkajoen käsityksiä. Käsitellyistä asioista voidaan päätellä, mistä vanhassa maassa oltiin valitusten perusteella huolissaan; samalla ne kuvastavat liikkeen johtajien senhetkisiä ihanteita.

Lestadiolaisuus oli Amerikassa kuten monilla alueilla Euroopan puolellakin saanut alkunsa ilman tunnettujen johtajien valvontaa. Nämä joutuivat ensimmäisillä tarkastusmatkoillaan tekemään kuulemansa ja näkemänsä perusteella johtopäätöksiä ennestään tuntemattomien seurakuntien suhteesta liikkeen perinteeseen. Parkajoen ja Tapanin alkuvaikutelmat olivat pelkästään myönteiset: Calumetissa vallitsi yksimielisyys ja hengen yhteys; lähetysmiehet oli otettu vastaan Jumalan enkeleinä ja heidän opetuksiaan kuultiin arvostaen; he olivat vakuuttuneet siitä, että kaukainen uudisraivio kuului samaan kristillisyyteen, ”että se on yksi ja sama Sionin tytär, Herran Kristuksen seurakunta täällä länsimaalla kuin siellä Europassa itämaalla”.³⁶

Seurakunnan ykseyttä koskeva toteamus oli myös lähettäjiille keskeisen tärkeä. Kittilästä, minne Raattamaan ja omaisten saamat kirjeet oli lähetetty luettaviksi, todettiin lyhyesti:

Onnellisesti net ovat perille kostuneet ja saman näköisen Kristuksen seurakunnan siellä löytäneet kuin täälläki on, ja apostolitten aikana on ollut.³⁷

Ykseyttä vakuuttavan kohdan yhteydessä, ikään kuin sen perusteluna, on kirjeissä selostus rippikäytännöstä ja seurakunnan sisäisestä parannussaanasta. Tämä oli ilmeisesti yksi erimielisyy-

³⁶ Liitekirjeet n:o 1 ja 3 kommentteineen. Alkuvaikutelmia koskevat kuvaukset ovat lähes samanlaiset 22.7. ja 1.8. päivätyissä kirjeissä. Vain jälkimmäisessä on maininta ”esikoisten seurakunnan vanhinten” opetuksien arvostamisesta. Samoin on Tapanin kirjeessä ”esikoisten seurakunta” edellisessä olevan ”itämaan” sijasta.

³⁷ OMA O.H. Jussilan kok. Bd: 5 O. Välitälo Hanna Heikelille 13.10.1876; *Raattamaa* 1976 n:ot 92–94.

den aiheista. Aapo Tapani torjui syytöksen, että Calumetissa olisi otettu ulkopuolisia seurakuntaan ”lumppea synnin tunnustuksella”, ilman syntien erittelyä. Julkirippi tapahtui kuitenkin ”peitetyillä sanoilla”; tällä tavalla vältettiin häpeällisten syntien julkistamisen turmiollinen vaikutus ja toisaalta maallisen oikeuden käsi. Joka tapauksessa synnit tunnustettiin useammille kristityille ”nimi lukuun”, yksityiskohtaisesti.

Julkirippiä koskevat erimielisyydet liittyivät koko lestadiolaisuuden samanaikaiseen murrosvaiheeseen. Käytäntö, jonka kerrottiin vallitsevan Calumetissa, vastasi sekä Raattamaan että Parkajoen kantaa.³⁸ Myös nuhteiden ja neuvojen sekä parannuksen ja anteeksiantamuksen saarnan soveltaminen langenneisiin seurakunnan jäseniin oli lähetyksmiesten kirjeiden perusteella vanhimpien johtajien opetuksen mukaista.³⁹

Kuten edellä on todettu ei lähteiden perusteella voida päätellä, missä määrin Kortetniemen löyhää seurakuntakuria koskevat syytökset pitivät paikkansa. Lestadiolaiset tiedostivat arvattavasti kiistan yhteyden vain oman liikkeensä kehitykseen vanhassa kotimaassa. Todellisuudessa seurakunnan jäsenyyden ja kirkkokurin ongelma, jännitys uskovien seurakunta- ja ”kansankirkko”-ihanteen välillä liittyi jollakin tavalla kaikkiin niihin Amerikan

³⁸ *Raattamaa* 1976 n:ot 86 ja 92 (13.11.1875 ja 29.8.1876); OMA O.H. Jusilan kok. Bi: 1 H. Parkajoki I. Huhtasaarelle ja P.O. Grapelle 18.11.1875; *Brännström* 1962, 376–380. Aapo Tapani käytti pari vuotta myöhemmin samoja sanoja kuin Calumetin kirjeissä selostaessaan Raattamaan opetusta ripistä: seurakunnan edessä peitetyillä sanoilla, ”sitte usiamille nimi lukkun tunnustavat syntinsä”. OMA Palton kok. Saarnakopiokirja s. 474s A. Tapani Vesisaareen 1.6.1878.

³⁹ *Brännström* (1962, 245s) pitää lestadiolaisseurakunnan sisällä julistettua parannussaarnaa uutuutena, joka liittyi 1880-luvulla kärjistyneeseen Amerikan tilanteeseen. Jo varhaisemmin se esiintyy selvästi ilmaistuna käsitteenäkin: *Raattamaa* 1976 n:o 81 (kirjeen päiväys on Lundbergin kok:ssa olevan jäljennöksen mukaisesti epäilemättä 12.7.1865); *Juhonpieti* 1979 n:o 6 (Vesisaareen 28.9.1870).

siirtolaisten uskonnollisiin yhteisöihin, joiden perinnetaustana oli valtiokirkko.⁴⁰

Toisena erimielisyyden aiheena olivat Kortetniemen johtamat kirkonmenot. Ilmeisesti Nils Petteri Stark oli arvostellut niitä kirjeessään Mathilda Fogmanille. ”Kirkolliset seremoniat” olivat ainoa asia, jonka korjaamisen lähetysmiehet nimenomaan mainitsivat saaneensa tehtäväkseen. Kysymystä on käsitelty vain ensimmäisessä raportissa (liitekirje n:o 1, 22.7.1876), jonka kirjurina oli Kortetniemi. Tässä kirjeessä se on saanut laajimman tilan. Se oli siis ilmeisesti Calumetin lestadiolaisten kannalta keskeinen.

Lyhyt kuvaus osoittaa, että jumalanpalvelus seurasi olenaisilta osiltaan kotimaan valtiokirkon käsikirjaa.⁴¹ Arvostelun torjumiseksi kirjeessä kuitenkin korostettiin sen yksinkertaisuutta ja vapaata luonnetta. Itse vaatimaton kirkkorakennus muistutti lestadiolaisten kotoisia kokouspirttejä.⁴² Messuaminen juhlisti vain ehtoollispyhiä.⁴³ Saarnan saattoivat keskeyttää seurakuntalaisten ”hengen ilmoitukset”, kun taas vanhassa maassa jumalanpalveluksen aikana esiintyvät liikutukset synnyttivät usein vakavia ristiriitoja.

⁴⁰ Ruotsin siirtolaisseurakuntien vastaavasta ongelmasta esim. *Walan* 1963, 11–22; *Söderström* 1973, 108–115. Minnesotan ruotsalaisten luterilaisten seurakuntien kirkkokurista *Lund* 1926, 225–228. *Böe* (1929, 55s) kertoo ristiriidoista, joita Kuparisaaren yhteispohjoismaisessa seurakunnassa aiheutti rikoksiin kapakoitsijoihin kohdistettu kirkkokuri.

⁴¹ Vanhan käsikirjan mukaan uskontunnustuksen vaihtoehtona tavallisina pyhäpäivinä veisattiin Lutherin uskontunnustusvirsi, Vanha virsikirja n:o 4.

⁴² Calumetin enempää kuin muidenkaan lestadiolaiskirkkojen alkuperäisestä sisustuksesta ei ole tietoja. Kirkon etuosassa on joka tapauksessa ollut alttari, jonka ääressä ehtoollinen käytiin nauttimassa; mahdollisesti myös saarna pidettiin alttarilta. Liitekirje n:o 1; *Sankarin maine* 1880 n:o 16 (Minnesota. Jussinpoika). Lähetysmiesten näkemät lestadiolaisten kokoushuoneet olivat lähinnä peräpohjalaisia talonpoikaistaloja. Erillisiä rukoushuoneita Pohjoiskalotin alueella olivat Ruosterannan koulutupa Ylimuoniota vastapäätä sekä Vesisaaren ja Pykeijan 1870-luvulla valmistuneet rukoushuoneet. *Miettinen* 1942, 85; *Raittila* 1976, 125s.

⁴³ ”Messut”, jotka Kortetniemen jälkeen jäivät pois, tarkoittanevat kaikkia papin laulaen esittämiä jumalanpalveluksen osia. Liitekirjeen n:o 1 epämääräinen lauserakenne voidaan tulkita myös niin, että vuorolistyksen halleluja kuului tavallisiinkin jumalanpalveluksiin. Castrén antoi Kortetniemen laulutaidosta heikon arvosanan. *Sven Tuuva* 1878 n:o 24.

Juho Takkisen kertomus ennen syksyä 1877 vallinneesta tilanteesta täydentää lähetysmiesten kuvausta kirkonmenoista ja havainnollistaa niihin kohdistunutta arvostelua.

Silloin oli paljon vielä ulkokullaisuutta eli ulkonaista pyhyttä kirkon toimissa eli jota sanotaan Jumalan palvelukseksi, niinkuin minä vaivaista polvillaan, uskontunnustusta seisaallaan, ja messut. Kasteessa vannottaminen, pahan hengen manaaminen ja ristintekeminen kuin myös välttämätöin vaimoin kirkkoonottaminen ja niin yhtä ja toista taikausta oli, joihin ei evankeliumin valtakunnassa löydy Jumalan sanassa oikein seisovaista perustusta, jos vanhurskauttamisen oppi oikein ymmärretään, joka on korkein ja pää-asia omaintuntoin vapauttamisella.⁴⁴

Ensimmäiset lähetysmiehet ja Juho Takkinen olivat kirjoitustaan pääteltyä yhtä mieltä siitä, että pohjoismaisten valtiokirkkojen jumalanpalvelukseen ja kirkollisiin toimituksiin sisältyi ”noitumista” ja taikuutta, menoja, joilla ei ollut raamatullista pohjaa. Kortetniemen jumalanpalveluksesta Parkajoki ja Tapani kuitenkin olivat saaneet myönteisen käsityksen: Calumetin kirkko oli mahdollisimman vapaa ja kokoustoiminnassaan valtiokirkon säännöistä riippumaton. Myös Raattamaa näyttää omaksuneen myönteisesti kirkonmenoja koskevan selonteon. Kertoessaan lyhyesti saamastaan kirjeestä hän toisti tietoa ehtoollisen vietosta Calumetin vapaakirkossa.⁴⁵

Kastetta koskeva kohta Takkisen edellä lainatussa kertomuksessa osoittaa, että Kortetniemi seurasi Suomen kirkon käsikirjaa. Eksorkismi ja ristinmerkki oli poistettu jo vuoden 1811 ruotsalaisessa käsikirjauudistuksessa. Suomalaista jumalanpalveluskäytäntöä vahvisti sekin, että Calumetin seurakunnan lukkarina toimi Kittilästä tullut Aappo Jussila.⁴⁶

⁴⁴ KK 1884, 176. Ks. myös *Raattamaa* 1976 n:o 109; liitekirje n:o 12 (Yhteiskirje Amerikkaan [heinäkuun lopussa 1878]).

⁴⁵ *Raattamaa* 1976 n:ot 92–94 (29.8.–16.9.1876).

⁴⁶ *Saarnivaara* 1947, 28. Juho Aappo Mikonp. Jussila (1844–1918) muutti Vesisaaressa Hancockiin heinäkuussa 1870, toimi myöhemmin Cokatossa kauppiana ja maanviljelijänä. *Ilmonen* 1923, 161; S. Onnelan tiedonanto.

Erästä ulkopuolisen muistelmasta pääteltynä Kortetniemen ehtoollisjumalanpalveluksiakaan tuskin voitiin syyttää valtiokirkollisesta juhlavuudesta.⁴⁷ Ilmeisesti kritiikkiä esittäneiden lestadiolaisten vertailukohteena ei ollut vanhan maan valtiokirkon vaan herätysliikkeen käytäntö. Lisäksi heinäkuun 22. päivänä kirjoitetusta raportista ilmenee, että kysymys oli muustakin kuin liturgisista muodoista. Kortetniemi kannattajineen näyttää puolustaneen valtiokirkollisen perinteen seuraamista vetoamalla Roer-naesin aikana syntyneeseen konfliktiin, jota nuoremmat siirtolaiset eivät riittävästi tunteneet ja jonka sanottiin pakottaneen viralliseen järjestäytymiseen. Edellä lainatuista Iisakki Alamaan kirjeistä käy ilmi, että myös vastustajat liittivät yhteen seurakunnan laillistamisen ja arvostelemansa jumalanpalvelusmenot.

Seurakunnan itsenäistyminen merkitsi sen johtajan aseman olennaista korostumista vanhan maan lestadiolaissaarnaajiin verrattuna. Jumalanpalveluksen toimittajana oli pappi, joka suoritti alttaripalveluksen, saarnasi ja jakoi ehtoollista; tavallisen seurakuntalaisen apua näyttää tarvitus vain sakramentin antamiseen papille itselleen. Kortetniemi kirjoitti pyhäpäivien saarnat, luultavasti Lutherin ja Laestadiuksen saarnoja hyväksi käyttäen. Taavi Castrénin kertoman mukaan näitä kopioitiin ja luettiin Kuparisaaren eri jumalanpalveluspaikoissa.⁴⁸ Saarnojen kirjoittaminen oli täysin vierasta maallikkosaarnaajan ihanteen kannalta ja niiden levittäminen käsitettiin epäilemättä vallan keskittämiseksi. Muusta seuratoiminnasta ja Kuparisaaren saarnaajista ei Kortetniemen ajalta ole enempää tietoja kuin että vastaryhmään kuu-

⁴⁷ *Sankarin maine* 1880 n:o 16 (Minnesota. Jussinpoika). Silminnäkijän pilkallinen kuvaus kertoo pari tuntia kestäneistä tervehtimisseremonioista sekä liikutusten aiheuttamasta epäjärjestyksestä ehtoollisen aikana. Myös Kortetniemi kannattajineen kertoi hänen aikanaan esiintyneistä liikutuksista. Lundbergin kok. S. Saarikoski H. Parkajoelle ja A. Tapanille 29.8.1877; liitekirjeet n:o 7, 13, 15 (S. Kortetniemi 27.8.1877, 15.12.1878, 10.12.1879).

⁴⁸ *Sven Tuuva* 1878 n:o 24. Lundbergin kok:ssa on käsin kirjoitettu Kortetniemen saarnakirja, joka sisältää 3 saarnaa. Lisäksi julkaistu: *Rauhan Tervehdys* Calumet 1923, 6–8 (Saarna Calumetissa 5. sunn. Loppiaisesta 1876). Saarnoissa on Laestadiuksen jäljittelyä, mutta ei suoranaisia lainauksia. Lutherin Kirkkopostillan Kortetniemi tunsu jo alkuheräyksen ajalta. *Miettinen* 1952, 152.

luneet Juho Ruonavaara ja Nils Petteri Stark olivat pitäneet raamatunselityksiä; tämä toiminta oli synnyttänyt kritiikkiä ja vastustusta.⁴⁹

Itsenäisen seurakunnan papin asema korostui myös erilaisissa kirkollisissa toimituksissa. Näistä kasteet olivat nähtävästi lukuisimpia. Myös lapsensynnyttäjien kirkkoonotto oli pakollisena käytännössä. Kortetniemen pitämä rippikoulu oli vanhan maan järjestyksen mukaisesti valmistuksena ehtoolliselle. Kilpailevan suomalaisseurakunnan pappi väitti kuitenkin, että pääsyvaatimuksena oli vain synnintunnustus.⁵⁰

Avioliittoon vihkimisoikeus erotti Kortetniemen pappeuden selvimmin kaikista muista Amerikankin lestadiolaissaarnaajista. Vihkimisen yhteiskunnallinen pätevyys edellytti, että laillistettu seurakunta antoi tehtävän virallisesti valitsemalleen papille. Koko laillistaminen oli todellisuudessa välttämätöntä vain avioliittoon vihkimisoikeuden saamiseksi. Juuri tätä Kuparisaaren lestadiolaiset Roernaesin kertomuksen mukaan tavoittelivat seurakunnan perustamisvaiheessa. Merkityksestään huolimatta kysymys vihkimisoikeudesta tulee lestadiolaislähteissä esiin vasta syksyllä 1877. Erimielisyys näyttää polttavimpana kohdistuneen säännöllisen kokoustoiminnan luonteeseen. Tähän nähden Cokaton tilanne ei periaatteessa poikennut Calumetissa vallitsevasta.

Kortetniemi sai epäilemättä papin tehtävästään jollakin tavoin sovittua palkkaa. Siitä todistaa ulkopuolisen kenties liioitteleva ilmoitus sekä se eläkejärjestely, josta päätettiin hänen syrjäytyessään.⁵¹ Myös sopimuksin turvattu palkkaus kuului niihin asioihin, jotka olivat vieraita lestadiolaisperinteelle. Lähteiden vaikenemisesta pääteltynä tähän ei Amerikan oloissa liene kiinnitetty eri-

⁴⁹ VA SKHSA Aunon kok. J. Ruonavaara O. E. Hansenille 2.1.1875; *Raattamaa* 1976 n:o 105 (N. P. Starkille ja J. Ruonavaaralle 25.10.1877).

⁵⁰ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 30 (Calumetista 16.3. ”—d —n”). Kirjoittaja on epäilemättä pastori Backman.

⁵¹ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 30. Backman kertoo Ylitornion viralta pannun kirkonvartijan saavan noin 8.500 mk vuodessa. Eläkkeestä liitekirjeet n:o 10, 13, 15.

tyistä huomiota, vaikka vastaavanlaiset sopimukset vanhassa maassa samanaikaisesti torjuttiin.⁵²

Edellä selostetut tehtävät ja oikeudet muodostivat kokonaisuuden, joka suuresti poikkesi vanhassa maassa vakiintuneesta saarnaajan kuvasta. Vaikka ensimmäisten lähetyksiäisten matkaan liittyvät lähteet puhuvat vain kirkollisista seremonioista, papin viran hoito sinänsä toi ongelmia ja herätti arvostelua lestadiolaisyyhteisössä.

Parkajoen ja Tapanin kirjeet perustuvat parin ensimmäisen viikon kokemuksiin. Välittömät lähteet loppumatkan osalta puuttuvat. Myöhemmistä kirjeistä käy kuitenkin selväksi, että Cokatonssa tehtiin sovinto, johon myös Rovainen ja Alamaa taipuivat Parkajoen vanhimman arvovallan ansiosta. Barbergin johtama toiminta, jota myös Jaakko ja Kaaleppi Vuollet tukivat, sai täten hyväksymisen.⁵³ Parkajoki ja Tapani lähettivät Ylitornion lestadiolaisjohtajille Iisakki Huhtasaarelle ja Mathilda Fogmanille kirjeen, jossa ilmeisesti arvosteltiin näiden aikaisempaa kannanottoa Cokaton kiistaan.⁵⁴

Minnesotassa lähetyksiäiset poikkesivat myös Duluthin lähellä olevalle suomalaisasutukselle, missä seurakunnan johtaja Juho Drufva teki parannuksen erimielisyydestään.⁵⁵

Calumetiin palattuaan Euroopan vanhimmat näyttävät antaneen tukensa Kortetniemen seurakuntajärjestykselle ja toiminnalle, mikä vastasi Cokaton ratkaisua. Myöhemmin Juho Takikisen kannattajien piirissä korostettiin Aapo Tapanin kielteistä osuutta. Tämä olisi ottanut puhevallan käsiinsä ja saanut aikaan päätökset, jotka pian tuomittiin vääriksi. Tapanin kerrottiin voi-

⁵² *Raattamaa* 1976 n:ot 89 (J. Takkinen Teuvalle ym. 15.7.1876), 169 (M. Fogmanille 1.7.1884).

⁵³ Lundbergin kok. I. Barberg H. Parkajoelle ja A. Tapanille 23.11.1876; *Raattamaa* 1976 n:o 96 (M. Fogmanille 23.1.1877); YKA Fogmanin kok. I. Alamaa ja P. Ylijärvi M. Fogmanille 14.6.1892.

⁵⁴ Liitekirje n:o 6 ("Euroopan seurakunta" I. Barbergille ja J. Rovaiselle 30.1.1877); *Raittila* 1981, 92.

⁵⁵ Drufvasta *Juhonpieti* 1979 n:o 6; liitekirjeet n:o 4 ja 5.

makkaasti kieltäneen Euroopan lestadiolaisjohtajiin vetoamisen.⁵⁶ Hänen kaikista matkan aikaisista ja myöhemmistä lausumistaan pääteltynä kysymys ei liene ollut Amerikan seurakuntien riippumattomuuden korostamisesta vaan todennäköisesti siitä, että hän katsoi itse paikalla havaintoja tehneiden lähetysmiesten parhaiten edustavan esikoisvanhinten arvovaltaa. Kiistan jatkokäsittelystä käy ilmi, että Tapani myös aktiivisemmin puolusti Kortetniemeä ja häneen liittyvää järjestelyä kuin Parkajoki.⁵⁷ Myöhempien kertomusten pyrkimyksenä lienee kuitenkin Parkajoen vanhimman aseman suojeleminen. Ainakin Minnesotan selvittelyissä hän selvästi näytteli johtavaa osaa.

Ensimmäiset matkan jälkeiset kirjeet antavat yhtäpitävästi sen vaikutelman, että kaikissa esiin tulleissa lestadiolaisseurakunnissa erimielisten ryhmät olivat kooltaan varsin pieniä. Kun näiden johtomiehet olivat taipuneet sovintoon lähetysmiesten johtamissa kokouksissa, oli saavutettu yksimielisyys Kortetniemen ja Barbergin johtaman seurakuntajärjestyksen pohjalla. Calumetissa yksimielisyyden kerrottiin pysyneen ja vahvistuneenkin. Cokatossa sen sijaan Rovainen ja Vittikkohuhta eräiden muiden kanssa olivat irtautuneet seurakuntayhteydestä ja viettivät ehtoollistakin keskuudessaan; tämä oli tapahtunut lähetysmiesten vielä oleskellessa Kuparisaarella. Myös Drufta oli purkanut parannuksensa. Minnesotassa oli kuitenkin kysymys vain muutamista harvoista henkilöistä ja perheistä, joiden katsottiin menneen julkiseen eriseuraan. Seurakuntien kokonaisuudessaan sanottiin elävän rauhassa ja rakkaudessa.⁵⁸

Parkajoki ja Tapani kirjoittivat ilmeisesti Tromssasta merimatkinsa jälkeen tervehdysten Calumetiin. Kortetniemen vastauskirjeestä (liitekirje n:o 5, 12.12.1876) pääteltynä he siinä il-

⁵⁶ J. Kierin kert:ssa (s. 3) mainitaan Tapanin kieltäneen ”apleeraamasta” (=vetoamasta korkeampaan oikeusasteeseen): ”jokaa apleeraa Eurooppaan se apleeraa helvettiin”. Kierin kok. (Wettainen). H. Koller vierittää samoin Calumetin sovittelun epäonnistumisen Tapanin syyksi. *SS Calumet* 1891, 68.

⁵⁷ *Raattamaa* 1876 n:o 100 (I. Huhtasaarelle 16.7.1877); Lundbergin kok. A. Tapani S. Kortetniemelle 15.5.1878 (konsepti).

⁵⁸ Liitekirjeet n:o 4, 5; Lundbergin kok. I. Hagel A. Tapanille 20.11.1876.

maisivat tyytyväisyytensä Amerikan tilanteeseen. Myönteinen kokonaiskuva oli vaihtuva päinvastaiseksi, kun lähetysmiehet tuntu-
riselänteen yli saapuivat kotiseudulleen.

Suomalaisten seurakuntien kilpailu

Lestadiolaisten ensimmäiset lähetysmiehet lähtivät paluumatkalle muutamia päiviä sen jälkeen kuin suomalainen pastori A. E. Backman saapui Calumetiin. Backmanin tultua syntyi uudenlainen kilpailutilanne hänen seurakuntiansa ja lestadiolaisten välille. Kielellinen ristiriita, joka epäilemättä oli edistänyt lestadiolaisuuden ja Kortetniemen seurakunnan laajenemista alkuvaiheessa, menetti merkityksensä. Norjalaisen Konferenssin ”valtiokirkollisuus” pääsi arvoonsa suomenkielistenkin osalta.

Jo syyskuussa 1876 perustettiin suomalainen evankelis-luterilainen seurakunta Calumetissa, minne Backman asettui asumaan.⁵⁹ Tämä seurakunta käsitti kuten vastaavasti yhteispohjoismaisenkin koko Kuparisaaren kaivosasutukset. Ilmoittautuessaan seuraavan kesän vuosikokouksessa Konferenssin ”hallituksen alle” Backman teki sen itsensä sekä kahden suomalaisen seurakunnan (Calumetin ja Quincyn) puolesta.⁶⁰ Ensimmäisen toimintavuoden tilaston mukaan tämän seurakuntayhteisön kokonaisväkiluku oli 402; vuoden aikana oli ollut 55 kastetta, 11 nuoren konfirmaatio, 17 vihkimistä ja 27 hautausta. Bøen seurakuntien väkiluku oli vastaavasti 230 sekä toimitukset 30, 12, 8; hautaus-
ten määrän ilmoitus puuttui. Viimeksi ennen Backmanin tuloa Kuparisaaren yhteispohjoismaisen seurakuntayhteisön väkiluku ilmoitettiin 465:ksi.⁶¹ Suomalaisen seurakunnan perustaminen loh-

⁵⁹ *Autere* 1927, 46–49. Backman asui pastori Bøen kodissa ennen oman pappilan valmistumista Calumetiin. *Bøe* 1929, 59, 65.

⁶⁰ *Lutheraneren* 1877, 185; *Pohjois-Suomi* 1877 n:ot 53, 66 (A. E. Backmanin Amerikan kirjeitä).

⁶¹ *Konferentsens beretning* 1876, 70; 1878, 93s. *Norlie* (1918 II, 584s) ilmoittaa paria poikkeamaa lukuun ottamatta Calumetin suomalaisesta seurakunnasta v:n 1876 tietoina samat luvut kuin vuosikertomustilasto v:lta 1877. Todennäköisesti on kysymys joko Backmanin ensimmäisestä, kesään 1877 päättyvästä toimintakaudesta tai vuodesta 1877.

kaisi siis tästä puolet, mutta toi samalla lähes saman verran lisää Konferenssin seurakuntien yhteismääriin.

Backman kokosi suomalaisten panoksen Calumetin ”kolmiyh-teisen” kirkon rakentamiseen, johon norjalaiset, suomalaiset ja ruotsalaiset osallistuivat kukin kansallisuus noin 1 000 dollarin osuudella.⁶² Ruotsalaisilla ei vielä kirkon vihkimisjuhlan aikaan kesällä 1877 ollut Kuparisaarella omaa pappia. Backman palveli alkuaikanaan myös heitä.⁶³ Ruotsalaisten oma seurakunta perustettiin luultavasti 1870-luvun lopulla.⁶⁴

Pastori Backmanin toiminta merkitsi siis elpymistä Konfe-renssin seurakuntayhteisölle Kuparisaarella. Backmanille itselleen Konferenssiin kuuluminen tuotti tukea ja virkistystä. Hän näyttää mahdollisuuksien mukaan osallistuneen keskivaltioissa pidettyihin vuosikokouksiin. Alkuperäiselle työyhteydelleen hän pysyi uskol-lisena Amerikasta paluuseensa asti v. 1883 ja torjui Augustana-synodin kutsun amerikansuomalaisten keskuudessa tehtävän lähe-tystyön johtajaksi.⁶⁵

Vaikka Backmanin seurakunta oli paljon pienempi ja arvatta-vasti kirjavampi kuin lestadiolaisten, sille antoi kotimaan kirkol-liseen elämään liittyvän jatkuvuuden leimaa vihityn papin arvo-valta sekä kuuluminen elinvoimaiseen Konferenssiin. Kertoessaan liittymisestä Backman mainitsi, että norjalainen Konferenssi ja Augustana-synodi olivat USA:ssa ainoat, jotka ”seuraavat van-

⁶² Oululainen *Pohjois-Suomi* julkaisi Backmanin lukuisia Amerikan kirjeitä. Kirkon ja myöhemmin myös 7-huoneisen pappilan valmistumisesta ja seura-kunnan toiminnasta erityisesti 1876 n:ot 19, 20, 25, 1877 n:ot 3, 30. *Rau-tanen* (1911, 35) ja *Holmio* (1967, 280) esittävät virheellisesti, että kirkko oli valmis Backmanin tullessa.

⁶³ *Lutheraneren* 1877, 234; *ASL* 1879 n:o 4 (Tietoja...); *Böe* 1929, 58.

⁶⁴ *Norlie* (1918 I, 891) ilmoittaa, että Calumetin 1. skand.-lut. seurakunta ja-kautui v. 1876 kielikysymyksen perusteella: suomalais- ja ruotsalais-luteri-laiset. Ruotsalaisen seurakunnan lopullinen eriytyminen tapahtui todennä-köisesti vasta myöhemmin. *Noreliuksen* (1890–1916 II, 313–315) mukaan Augustana-synodin Illinoisin konferenssi aloitti Pohjois-Michiganiin ulottuvan lähetystoiminnan 1880-luvun alussa. Ks. myös *Böe* 1929, 59. Vrt. *Ilmonen* 1930, 14s.

⁶⁵ *Lutheraneren* 1882, 205–207 (Missionen blandt Finnerne), 1883, 273s (ote A. E. B:n jäähyväiskirjeestä Konferenssin esimiehelle).

han maan valtiokirkon evankelisluterilaista oppia ja järjestystä”.⁶⁶ Tämä merkitsi turvallisuutta, jonka voima oli yleensäkin todettu Pohjoismaiden siirtolaisten yhteisöjen muodostuessa, mutta erityisesti kirkollisten toimitusten pätevyyden kannalta.⁶⁷ Backman vetosi Kuopion hiippakunnan tuomiokapituliin ja papistoon Kortetniemen suorittamien kasuaalitoimitusten estämiseksi.⁶⁸ Näyttää käsitetyn, että Kuopion hiippakunnan johto tai suorastaan Suomen kirkko oli lähettänyt Backmanin ja että tämä siten toimi ”valtiokirkon siiven alla”.⁶⁹

Kortetniemi ja lestadiolaiset seurasivat luonnollisesti uuden papin toimintaa, vaikka vähätelivätkin hänen lahjojaan ja mahdollisuuksiaan ”eksyttää” ketään.⁷⁰ Ikäänkuin vastauksena kouluja käyneen sielunpaimenen haasteeseen Kuparisaaren lestadiolaisten piirissä esiintyi juuri tähän aikaan uutta valistusharrastusta. Vaikka lestadiolaisten kerrotaan kielteisellä asenteellaan tukahduttaneen ensimmäisen suomalaisen sanomalehden alkuunsa,⁷¹ he näyttivät kuitenkin itse tarttuneen näin avautuneeseen joukkotiedotuksen mahdollisuuteen. Kuparisaaren ensimmäiset suomalaiset kirjat ilmestyivät Hancockin kirjapainosta heidän toimestaan: P. O. Grapen Saarna 2:nä sunnuntaina pääsiäisestä⁷² ja ko-

⁶⁶ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 66.

⁶⁷ *Bejbom* 1971, 264s.

⁶⁸ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 30. Kortetniemen toimitusten pätemättömyydestä varoitti myös Amerikan uutinen, *OWS* 1877 n:o 43. Tämä kertoi Calumetissa olevan 3000 hihhulia ja 400 luterilaista.

⁶⁹ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 77; *ASL* 1879 n:o 24, 1882 n:o 36 (pääkirjoitukset); *Bøe* 1929, 59.

⁷⁰ A. Lundbergin kok. I. Hagel Calumetista A. Tapanille 20.11.1876; liitekirje n:o 5, S. Kortetniemi H. Parkajoelle ja A. Tapanille 12.12.1876.

⁷¹ *Holmio* 1967, 504s.

⁷² Ensimmäisistä amerikansuomalaisista julkaisuista *ASL* 1880 n:o 30 (Suomalaisen kirjallisuuden alku Amerikassa); *Juttila* 1951; *Hyrskke* 1955. Hyrskkeen esittelemät, New Yorkissa 1858–1859 painetut kirjaset oli julkaistu suomalaisia siirtolaisia varten, mutta todennäköisesti muiden toimesta. Grapen saarnasta *Raittila* 1967 n:o 583; *Järnefelt* 1899, 307.

koelma Hengellisiä virsiä⁷³ v. 1876, Abc-kirja v. 1877⁷⁴. Näiden lisäksi kerrottiin talvella 1877 valmistellun Kortetniemen saarnojen painattamista; tämä tehtävä jäi kuitenkin kesken toimitustyötä hoitaneen A. J. Muikun kuollessa.⁷⁵

Toinen aluevaltaus oli ohjelmaltaan suomalaista kiertokoulua vastaava lastenkoulu Calumetissa. Sen pitämisen alkoi todennäköisesti v. 1877 Taavi Castrén.⁷⁶ Vielä edellisenä vuonna Aleks Leinonen oli antanut erittäin synkän kuvan Amerikan lestadiolaisten koulun vastustuksesta.⁷⁷ Onkin hyvin mahdollista, että lastenkoulu oli lähinnä Castrénin henkilökohtaisen harrastuksen tulos. Samalla se kuitenkin saattoi olla lestadiolaisten piirissä kannatusta saanut vastaveto Backmanin seurakunnassa elpyneelle pyhäkoulutyölle.⁷⁸

Taavi (David) Castrénin toiminta Calumetin lestadiolaisseurakunnan kirjallisisa tehtävissä näyttää alkaneen tänä aikana.⁷⁹ Hän oli innokkaimpia niistä ”oppineista” miehistä, jotka suomalaisen siirtolaisuuden varhaisvaiheessa yrittivät virittää myös henkisiä harrastuksia ja palvelivat maanmiehiään kynämiehen taidoilla. Ennen Amerikkaan siirtymistään Castrén toimi muutamia

⁷³ *Hengellisiä virsiä* sisältää saman nimisen kokoelman (75 virttä), joka ilmestyi Oulussa 1870 ja koostui Halullisten sieluin hengellisten laulujen virsistä. Lopussa on lisäksi kaksi laulua lestadiolaisesta julkaisusta ”Kaksi ihanaa” matka laulua tiellä taivaalliseen Siioniin, Oulu 1873. HYK:n kokoelmassa olevan kappaleen päällystehteen tehdyn merkinnän mukaan Hancockissa 1876 ilmestyneen kokoelman kustansi lestadiolainen Heikki Vuornos.

⁷⁴ *Abc-kirjan* HYK:n kokoelmassa olevassa kappaleessa on välilehti, jossa kirjoitus: ”Kappale myydään sidottuna 15. sentistä. Käskestä S. Kortetniemi, vastuunalainen toimittaja”; toisella välilehdellä: ”D. Castrén 1877”. *Jutilan* (1951) mukaan A. J. Muikku toimitti sekä tämän että edellisessä viitteessä mainitun julkaisun.

⁷⁵ *OWS* 1877 n:o 10; *Uusi Suometar* 1877 n:o 58; *Hirvonen* 1920, 71.

⁷⁶ *Ilmonen* (1923, 87s) ja hänen mukaansa mm. *Saarnivaara* (1947, 41s) ja *Holmio* (1967, 525) kertovat Castrénin aloittaneen lastenkoulun Calumetissa v. 1873. Castrénin omien ilmoitusten mukaan koulu alkoi syksyllä 1877. *ASL* 1879 n:ot 8, 9; *Uusi Suometar* 1881 n:o 56; *Oulun lehti* 1881 n:o 1.

⁷⁷ *OWS* 1876 n:o 32.

⁷⁸ *Ilmonen* 1923, 86.

⁷⁹ Castrénin (1840–1920) henkilötiedot: *Raittila* 1967 n:o 578.

vuosia ensin kiertokoulunopettajana ja kunnankirjurina Oulaisissa,⁸⁰ sitten kiertokoulunopettajana Tervolassa. Viimeksi mainitusta tehtävästä hänet erotettiin huolimattoman työn ja sopimattoman käytöksen perusteella.⁸¹ Calumetissa Castrén työskenteli toisten tavoin kaivoksessa. Sen lisäksi hänellä oli erilaisia sivutehtäviä, muun muassa laivalinjojen asiamiehenä. Hänelle näyttävät olleen ominaisia suurisuuntaiset yritykset, joiden kaikkien toteuttamiseen hänellä ei riittänyt kestävyyttä ja kykyä.

Castrén lienee pian Calumetiin saapumisensa jälkeen liittynyt lestadiolaisuuteen. Siihen viittaa parannusentekokirje, jonka hän lähetti Oulaisten kuntakokoukselle vuoden 1874 alussa.⁸² Lestadiolaislähteissä hän ei esiinny hengellisenä johtajana, vaan vain kirjuriina ja teknisenä avustajana.⁸³ Tällä toiminnalla saattoi olla merkitystä erityisesti ratkaistaessa seurakunnan asemaa Backmanin tulon jälkeen syntyneessä tilanteessa.

Esikoisten seurakunta ja oma pesomajja

Parkajoen ja Tapanin käynnin aikana syntynyt yksimielisyys rikkoutui Minnesotassa heti heidän lähdettyään. Ennen pitkää ristiriidat uusiutuivat myös Kuparisaarella. Henkilöasetelmat olivat entiset. Uuden käänteeseen kehitykselle antoi se tosiasia, että ensimmäisten lähetysmiesten tilanteenarviointi ja sen mukaiset kannanotot saivat vanhassa kotimaassa jyrkän tuomion. Lestadiolaisjohtajat asettuivat tukemaan Kortetniemen ja Barbergin pap-

⁸⁰ Räsänen 1921, 145, 170.

⁸¹ OMA Tervola KA Ca II:2 Knpk 7.2.1871, 15.9.1872, 5.1. ja 3.3.1873; *Ervast* 1917, 40.

⁸² Räsänen 1921, 147, 222. Rautanen (1911, 18), Ilmonen (1923, 82) ja Saarnivaara (1947, 27s) mainitsevat Castrénin yhtenä Kortetniemen seurakunnan perustamisvaiheen avainhenkilönä. Castrén saapui kuitenkin vasta v. 1873, todennäköisesti kesällä, jolloin seurakunta oli jo perustettu. Amerikan lestadiolaislähteet eivät tunne Castrénia ennen vuotta 1877.

⁸³ Heikki Parkajoen kielteiseen arvosteluun viittaa Erkki Antti kirjeessään 15.12.1877. *Juhonpieti* 1979 n:o 17; *Saarnivaara* 1947, 38.

peutta vastustavaa oppositiota huolimatta sen lukumääräisestä vähäisyydestä.

Juhani Raattamaan ja muiden vanhimpien asennoitumisen perusteet eivät käy lähteistä riittävästi ilmi. Todennäköisesti papillisen aseman ja valtiokirkollisen liturgian torjuminen lestadiolaisyyhteisöstä vastasi heidän tavoitteitaan. Lisäksi lienee vaikuttanut kaksikin seuraavassa kriisissä näkyviin tullutta tekijää: ”esikoisten seurakunnan” erityinen vastuu tunnetuista jäsenistään sekä Raattamaan aseman vakiintuminen liikkeen johtajana. Näihin tekijöihin viittaa se, että Minnesotasta tulleet tiedot synnyttivät aluksi voimakkaimman reaktion.

Cokatossa Parkajoen johdolla aikaan saatu sovinto merkitsi aikaisemman, Raattamaan kirjeen perusteella tehdyn sovinnon mitätöimistä ainakin Barbergin ja Rovaisen välisen suhteen kannalta. Sen voitiin katsoa horjuttavan Raattamaan vanhimman arvovaltaa. Toisaalta Rovainen nautti erityistä luottamusta vanhalla kotiseudullaan. Hänen arviointinsa painoi otettaessa kantaa Amerikan seurakunnallisiin ratkaisuihin, ja hänen syrjäytymisensä ”eriseuraiseksi” koettiin loukkauksena varsinkin Ylitorniolla. Niinpä lähetysmiehet joutuivat ensimmäiseksi tekemään parannusta kirjeestään, joka oli lähetetty Cokatosta Ylitorniolle. Helmi-kuun lopussa 1877 lähtivät Minnesotaan sekä Raattamaan johtaman Merasjärven kokouksen että Ylitornion lestadiolaisvanhimpien laajat kirjeet.⁸⁴ Näissä kehoitettiin sovintoon, samalla selvästi Rovaisen puolelle asettuen. Todennäköisesti myös Kortetniemen johtama seurakunta Kuparisaarella sai vastaavanlaista ohjausta.

Euroopan lestadiolaisjohdon asennoituminen näyttää olleen Kortetniemen ja Barbergin kannattajille järkyttävä yllätys. Edellä mainitut kirjeet aiheuttivat kiivaan vastareaktion Kuparisaarella ja Cokatossa. Sieltä tässä yhteydessä lähetettyjä kirjeitä ei ole säilynyt. Niiden sisältöön on kuitenkin viitteitä Raattamaan ke-

⁸⁴ Kirjeet kommentoituina: liitek. n:o 6; *Raittila* 1981. Parkajoen ja Tapanin parannuksen teosta lisäksi *Raattamaa* 1976 n:o 96 (M. Fogmanille 23.1.1877) ym.

sällä 1877 Ylitornion vanhimille lähettämässä kirjeissä. Nämä menivät Amerikkaan Mathilda Fogmanin välittämänä.⁸⁵

Suurin osa kirjeiden avainhenkilöistä oli Cokatosta. Minnesotan suomalaiskeskus sai tärkeän aseman sen ansiosta, että Rovainen oli koko Amerikan kiistan toinen päähenkilö tässä vaiheessa. Kirjeenvaihto havainnollistaa Kuparisaaren ja Cokaton välillä vallinnutta kiinteää yhteyttä, jota edisti jatkuva siirtyminen kaivosalueelta länteen talouslaman aikana. Salomo Kortetniemi, joka jo aiemminkin näyttää osallistuneen Minnesotan seurakuntien hoitamiseen, teki sinne kesällä 1877 kuukauden matkan (liitekirjeet n:o 5 ja 7).

Vuoden 1877 kirjeissä on vain harvoja viitteitä seurakunnalliseen järjestäytymiseen, joka edellä esitetyn oletuksen mukaan oli keskeisenä alkutekijänä ristiriidassa. Tämä johtunee osaksi siitä, että vanhassa maassa, mistä suurin osa säilyneistä kirjeistä on lähtöisin, koko ongelma miellettiin toisin kuin Amerikassa. Sitä paitsi aikaisempi kirjallinen ja suullinen tiedonvälitys tekivät tarpeettomaksi yksityiskohtiin menevän selvittelyn. Silti järjestäytymiskysymyksen merkitys käy selvästi ilmi. Raattamaa puhui Kortetniemestä ja Barbergista arvostellen ”pappeina”; juuri heidän papin asemaansa liittyi se toiminta, joka vanhassa maassa tulkittiin tuomitsemiseksi. Kaaleppi Vuollet torjui tätä arvostelua

⁸⁵ Kaikki vuodelta 1877 säilyneet Raattamaan kirjeet (*Raattamaa* 1976 n:ot 96–100, 102–106) liittyvät Amerikan kriisiin. Lähes kaikki ne ovat Fogmanille ja Huhtasaarelle osoitettuja. Amerikasta tulleista vastauskirjeistä pääteltynä Fogman jäljensi Raattamaan jyrkimmätkin kannanotot Amerikkaan lähettämiinsä kirjeisiin, huolimatta tämän varoituksista (n:ot 99 ja 100, 7. ja 16.7.) Raattamaan kirjeissä on mainittu Amerikan kirjeiden lähettäjistä, kirjeiden toimittamisesta henkilöltä toiselle vanhassa maassa sekä vastineista. Vilkaan kirjeenvaihdon kuvaa täydentää Heikki Jolman kirje Fogmanille 29.7.1877 (Ylitornion KA Fogmanin kok.) sekä Aapo Tapanin päiväämätön kirjekonsepti (Lundbergin kok.), joka sisällöstä pääteltynä lienee kesältä 1877. Tapani oli saanut Kortetniemeltä kolme kirjettä, Cokatosta Vuolteen veljek-siltä, Barbergilta, Juhani Sikaiselta ja Petteri Gunnarilta. Lisäksi kirjeitä lähettivät tai muuten esiintyivät edellä mainituissa kirjeissä Calumetin vastaryhmän miehet Ruonavaara, Stark ja Iisakki Viippa, Cokatosta vastaavasti Alamaa ja Rovainen; Vittikkohuhta sen sijaan oli lähes syrjäytynyt keskustelusta. Seuraava tarkastelu perustuu vanhan maan osalta lähinnä Raattamaan samanai-kaisiin kirjeisiin ja on vain osaksi yksityiskohtaisesti dokumentoitu.

selittämällä, ettei Cokatossa hallitus ollut pappien vaan seurakunnan hallussa. (liitekirje n:o 8). Myös Calumetin jumalanpalvelusjärjestys näkyy jatkuvasti olleen arvostelun kohteena.⁸⁶

Tärkeäksi uudeksi asiaksi nousi avainhenkilöiden syntien paljastaminen. Barbergilta ja erityisesti Kortetniemeltä odotettiin sellaista vilpittömyyttä parannusta kuin Rovainen oli tehnyt. Merkillä pantavaa on, ettei heidän elämänvirheisiinsä ollut mitenkään viitattu lähetyksien matkan yhteydessä. Raattamaa puhui niistä vasta kesän 1877 kirjeissään.

Syntien paljastamisen ja parannusvaatimusten yhteydessä havainnollistuu lestadiolaisuudelle ominainen saarnaajien elämän valvonta. Jo Laestadiuksen ajalta tunnettiin koulumiehen syrjäytyminen lankeemuksen seurauksena.⁸⁷ Ripin ja avoimen yhteyden merkitys seurakunnan ykseydelle sai sattuvan ilmaisun, kun Raattamaa kirjoitti: ”Tarvitsis kyllä seurakunda Amerikassa tietä saarnajainsa puhtautta etteivät kykenis lohaista eriseuraa.”⁸⁸ Lausumaan voi epäilemättä piiloutua myös tarve käyttää paljastamista välineenä riitatilanteessa. Joka tapauksessa seurakuntalaisten vakuuttuminen syytösten oikeutuksesta tuli olemaan ratkaisevana tekijänä Kortetniemeä syrjäytettäessä.

Avainhenkilöiden elämää koskevissa selvittelyissä muodostui periaatteellisesti merkittävimmäksi kysymys siitä, kenelle kuului sielunhoitovastuu ja oikeus kirkkokurin harjoittamiseen. ”Euroopan seurakunnan” lähetykskirjeessä (30.1.1877, liitek. n:o 6) vastaus ilmaistiin seuraavasti:

⁸⁶ Parkajoki ja Tapani olivat paluunsa jälkeen ilmoittaneet, Amerikassa antamaansa ohjetta korjaten, kuinka esikoisten seurakunta ymmärsi Herran ehtoollista koskevan asian. Tämä mahdollisesti papin korostunutta asemaa koskenut neuvo oli närkästyttänyt vastaanottajia. Lundbergin kok. A. Tapanin päivämätön ja allekirjoittamaton kirjekonsepti [1877]. Ks. myös ”seurakunnan menojen” mainintaa seuraavassa referoitavan Castrénin kirjeen lopussa. Kortetniemen johtaman seurakunnan nimittäminen ”uudeksi luterilaiseksi kirkoksi” samoin kuin hänen rinnastamisensa (valtiokirkon) ”vanhaan papistoon” kuvastaa järjestäytymisen arvostelua. *Raattamaa* 1976 n:ot 100, 105.

⁸⁷ *Raittila* 1976, 235.

⁸⁸ *Raattamaa* 1976 n:o 98 (M. Fogmanille 26.6.1877). Asian ilmoittajiksi Raattamaa esittää Starkia Calumetissa ja Alamaata Cokatossa.

Jokka täällä on tunnettu veliksi niitä ei saa siellä tuomita ennenkun täällä tutkitaan asia, vaikka teillä siellä on seurakunnan hoito mutta sillä järjestyksellä kuin Kristus valtakuntansa kuninkas Mateuksen 18.1. osottaa.

Lähtökohtana oli ilmeisesti käsitys, että lestadiolaisseurakunta oli täysivaltainen jäseniensä ja myös saarnaajiensa sielunhoidossa. Käytännössä tämä valtuus kuului paikalliselle seurakunnalle, jonka piirissä voitiin henkilökohtaisen tuntemuksen perusteella todistaa asianomaisten kristityksi tuleminen ja jatkuva kilvoittelu.⁸⁹ Lähimmäisiin kohdistuneiden syntien tunnustaminen ja vääryyksien korvaaminen oli tapahtuva siellä missä rikoskin. Tämän mukaisesti ratkaiseva vastuu oli jatkuvasti alkuperäisellä kotiseurakunnalla. Amerikan nuorille lestadiolaisseurakunnille jäivät vain toisen käden valtuudet niihin nähden, joiden lestadiolaistuminen oli tapahtunut jo vanhassa maassa.

Lukuisat lähteet todistavatkin lähtöseurakunnan ja siirtolaisten välisen riippuvuussuhteen jatkumisesta. Juho Ruonavaara puolustautui kirjeessään Vesisaareen, missä ilmeisesti oli oudokuttu, että hän oli Kuparisaarella ruvennut saarnaajaksi.⁹⁰ Muoniosta lähteneen Johanna Raattamaan asioiden käsittely Calumetissa ”sivutti Europan seurakunnan” synnytti voimakkaan protestin.⁹¹ Amerikasta käsin tiedusteltiin erään lähtöseurakunnan saarnaajan käsitystä tulokkaasta, joka uudessa maassa oli aiheuttanut häiriötä: ”Onko tämä veli — — jaksanu kilvotella hengen yhteyteen teitän kansanne.”⁹²

Amerikan alkukiihtäen keskeiset miehet olivat lähtöisin Ylitor-

⁸⁹ *Raattamaa* 1976 n:ot 37 ja 73 (29.6.1864 ja 3.9.1873); *Brännström* 1962, 191.

⁹⁰ VA SKHSA Aunon kok. J. Ruonavaara O. E. Hansenille 2.1.1875; liitekirje n:o 7 viite 6.

⁹¹ Liitekirjeet n:o 7 viite 8 sekä n:o 13 viite 1.

⁹² OMA Laestadiana 1 B: h H. Lehtola J. Runtille 19.4.1885. Esimerkki kirjellisestä parannuksenteosta Amerikasta syntymäseurakuntaan: SS 1888, 122.

nion lestadiolaisseurakunnasta.⁹³ Siellä monet saattoivat todistaa Barbergin ja Rovaisen veljiksensä, koska nämä olivat ”syntyneet tämän seurakunnan helmassa”. Rovaiseen kohdistunut luottamus perustui jatkuvaan yhteyteen. Hänestä tiedettiin sanoa, että hän oli ”kristitty juuri sytämensä kautta”, tullut itse sydämen särkymäpaikalle ja johtanut sille muitakin. Lisäksi hän oli ”Ameriikasta saakka korjauttanut” asioitaan, toisin kuin Barberg ja Kortetniemi, joilla kotiseudun vahimpien mielestä olisi ollut siihen yhtä paljon syytä.⁹⁴

Edellä esitetyn kotiseurakuntaperiaatteen mukaisesti Juhani Raattamaa vetosi Ylitornion seudun vanhimpien ja alueella jatkuvasti liikkuvan saarnaajan Erkki Antin apuun erityisesti Kortetniemen asian hoitamisessa. Ainakin suuren osan Amerikan kirjeenvaihdostaan hän kriisin tässä vaiheessa jätti ylitorniolaisten välitettäväksi.⁹⁵

Paikallisen lestadiolaisseurakunnan rajat kuitenkin häviävät siinä ilmaisussa, jota käytetään edellä lainatun kirjeen lähettäjäyhteisöstä. Se oli Euroopan seurakunta, jonka edustajina Merasjärveen oli kokoontunut ”vanhiin opettaja” Juhani Raattamaa sekä miehiä Kittilää ja Vesisaarta myöten. Vuoden 1877 kirjeissään Raattamaa puhuu rinnan Euroopan seurakunnasta ja Kristuksen seurakunnasta. Epäilemättä on kysymys koko siitä seurakunnasta, joka perustui Laestadiuksen aikana Pohjoiskalotilla alkaneeseen toimintaan. Se oli jäsentensä kokemuksen mukaan armon valtakunta, jossa olivat saatavissa kaikki pelastuksen lahjat,

⁹³ Viitteessä 85 mainituista Calumetin ja Cokaton miehistä olivat Ylitorniolta lähtöisin Barbergin, Rovaisen ja Kortetniemen lisäksi Sikainen ja Viippa. Muut olivat, Vuolteen veljeksiä lukuun ottamatta, Tornionjoen alajuoksulta, Ruonavaara Kemistä. Osa näistäkin oli vanhastaan tuttuja ylitorniolaisille. Henkilökohtaisen tuntemisen merkitys kuvastuu esimerkiksi Raattamaan anteeksi annossa ”kasvoista tunnetulle veljelle Jaako Vuolteelle” (*Raattamaa* 1976 n:o 107, 6.2.1878) sekä Erkki Antin kielteisessä arvioissa Kalle Neljäskunnasta. *Raattamaa* 1976 n:o 107, 6.2.1878; *Juhonpieti* 1979 n:o 38, 12.12.1884.

⁹⁴ *Raittila* 1981, 98 (M. Fogman I. Barbergille 18.2.1877).

⁹⁵ *Raittila* 1969, 370s. Aapo Tapani, joka Parkajoen ja omasta puolestaan oli kirjeenvaihdossa varsinkin Kortetniemen ja Barbergin sekä heidän kannattajiensa kanssa, näyttää hoitaneen sitä myös Raattamaan toimeksi annosta. *Raattamaa* 1976 n:o 100.

ja samalla ihmisyhteisö, jonka kiinteyden takasivat henkilökohdaiset yhteydet. Tälle yhteisölle kuului korkein arvovalta mahdollisissa paikallisen tason ristiriidoissa. Kirjoittaessaan erimielisyyksistä, joita Erkki Antilla 1870-luvun alussa oli kotipaikkakunnallaan, Raattamaa totesi:

Ej ole valda koko Pajalan seurakunnalla duomita häntä Kristuksen opin jälkeen sillä Erik Anderus suojellaan Kristuksen seurakunnan helmassa; idässä ja lännessä, edelässä ja pohjaisessa.⁹⁶

Lainatun kohdan mukaan Kristuksen seurakunnan tehtävänä oli jäsentensä suojeleminen. Suojelemisen näkökohta oli keskeisenä myös Amerikkaan v. 1877 lähetetyissä kirjeissä. Kun Barberg ja Kortetniemi sekä heidän kannattajansa kertoivat yksimielisyydestä ja rauhasta, joka oli saavutettu sen jälkeen kun Rovainen ja eräät muut olivat kokonaan eronneet seurakunnan yhteydestä, tällainen asenne järkytti vanhan maan lestadiolaisjohtajia. Heidän käsityksensä mukaan Calumetin ja Cokaton papit olivat armottomasti erottaneet vastustajansa. Kirjeessään Iisakki Huhtasaarelle heinäkuussa 1877 Raattamaa kolmesti toisti perussääntönsä: ”Euroopan seurakunnan” jäseniä ei voida tuomita ilman tämän seurakunnan lupaa, vastoin Kristuksen oppia; luvaton tuomitseminen taas merkitsi sitä, että ”helvetin tulella saarnattiin parannusta kristityille”, vieläpä suljettiin heitä seurakunnasta ja sen ehtoollisyhteydestä.⁹⁷

Raattamaan kannanottojen taustana olivat ne kirjeet, joita

⁹⁶ *Raattamaa* 1976 n:o 62 (Erkki Antti Juhonpietille, Vanhantalon isännälle ja Sofia Nivalle 15.7.1872). *Brännström* (1962, 191) on käyttänyt kirjejulkaisua, joka lainatussa kohdassa sisältää ilmeisen virheen, niin että paikallisseurakunnan auktoriteetin rajoittaminen ei tule esiin. Sen sijaan hän on aiheellisesti kiinnittänyt huomiota siihen, että laajemman yhteisön arvovallan edellytyksenä oli johtavien saarnaajien aseman korostuminen. Aikaisemmasta kehityksestä *Raattila* 1976, 239–247.

⁹⁷ *Raattamaa* 1976 n:o 100, lisäksi n:o 105, 25.10.1877. Kirjeissä on mainittu seurakuntayhteydestä suljettuina Cokatosta Rovainen ja Alamaa, Kuparisaa-relta Stark ja Ruonavaara. Cokaton osalta asian vahvistaa ja sitä puolustaa Kaaleppi Vuollet kirjeessään 26.10.1877 (liitek. n:o 8).

enemmistön edustajat olivat keväällä lähettäneet Cokatosta ja Calumetista. Nämä pitivät ilmeisesti Euroopan seurakunnan ja Fogmanin talvellisten kirjeiden nuhteita epäoikeudenmukaisina ja lausuiivat sen kiivain sanoin julki. Eniten näyttää mieliä kuohuttaneen Kortetniemen väite, että Amerikan seurakunnalla oli ”itsellä pesomalja ja Pyhä Hengi ettei he sitä tarvitse Europasta hakea”. Riippumattomuuden julistus terävöitti Raattamaan sanoja: Kortetniemen ja Barbergin johtama ryhmä, joka enemmistöasemansa perusteella nimitti itseään seurakunnaksi, oli todellisuudessa metsätokka, ellei se totellut ”Kristuksen esikoista seurakuntaa”.⁹⁸

Esikoisten seurakunta -termi nousi tässä yhteydessä Raattamaan kirjeisiin entistä runsaampana. Tällöin käytetyt ilmaisut vaikiutuivat myöhemmin ja saivat kiinteän merkityksen. Vuoden 1877 lähteissä esikoisten seurakunta kuitenkin yleensä esiintyy rinnakkaisena käsitteiden Kristuksen seurakunta ja Euroopan seurakunta kanssa, nimenomaan silloin kun on puhe seurakunnan arvovallasta. Raattamaa kirjoitti jyrkästi: ”Taittoi se taivan valtakunnan avaimet Korteniemi ja Menesutan papisto kuin hyppäis esikoisten seurakunnan niskan.” Kirjeen jatkosta ilmenee, että kysymys oli samasta asiasta kuin edellä lainatussa Euroopan seurakunnan ohjeessa sen kieltäessä jäsentensä tuomitsemisen ennen ”täällä” tapahtuvaa tutkimista.⁹⁹

Ensimmäisen Amerikan kiistan yhteydessä myös esikoisten seurakunta havainnollisti ykseyttä, jonka lähtökohtana oli alkuheräyksen yhteisön orgaaninen kasvu. Suuri osa amerikansiirto-

⁹⁸ *Raattamaa* 1976 n:o 99, 7.7.1877. Poronhoitoon liittyvä termi metsätokka esiintyy jo Raattamaan kirjeessä 3.11.1874 (*Raattamaa* 1976 n:o 79); siihen sisältyy tällöin Jumalan lauman varjelemisen ajatus.

⁹⁹ *Raattamaa* 1976 n:o 100, 16.7.1877. Käsitteiden rinnakkaisuudesta esim. *Raattamaa* 1976 n:o 99, jossa esiintyvät Euroopan seurakunta, Kristuksen seurakunta, Kristuksen esikoinen seurakunta ja seurakunta.

laisistakin oli syntynyt tämän seurakunnan helmaan.¹⁰⁰ Saman seurakunnan kasvu jatkui näiden välityksellä Amerikassa kuten eri uudisalueilla Euroopan puolellakin. Aapo Tapani totesi:

Ej ole Salmon Korteniemeltä oikein sanottu ettej ole esikoisten seurakunta kristillisyyttä ylös rakentannut Amerikan maalla, koska kuitengi te oletta kaikki esikoisten seurakunnasta valkeuten saaneet, joita Jumala on kristillisyyden siemeneksi lähätänyt sinne Amerikan maalle.¹⁰¹

Kun Calumetista tulleet viestit kertoivat tilanteen kärjistymisestä, Raattamaa entistä painokkaammin korosti lestadiolaisuhteisön ykseyttä: elävän seurakunnan on Herra Kristus rakentanut ensin Euroopassa ja levittänyt Amerikkaan asti. ”Ei valtakuntain rajat eikä Atlantin meri saata eroittaa Kristuksen seurakuntaa.” Ykseyden vaalimisessa alkuperäisen kotiseurakunnan tehtävänä oli erityisesti elämän valvonta; jäsenten suojeleminen oli tärkeää kaikille yhteisesti. Raattamaa kirjoitti:

Vanhimmalta Salomon Kortetniemeltä on Tornion seurakunta jo aikaa odottaneet parannuksia, ja meitä suuri joukko odottaa parannusta kaikilta jotka ovat tuominneet Europan seurakunnan jäseniä.¹⁰²

¹⁰⁰ *Raattamaa* 1976 n:ot 97, 99, 105. Kirjeessään 5.6.1877 (n:o 97) Raattamaa puhui äidin helmasta ja synnyttäjän rintojen imemisestä niin, että sen saattoi käsittää tarkoittavan seurakuntaa. Kortetniemi näyttää viittaavan siihen vakuuttaessaan lasten tavalla imevänsä Jeesuksen rakkauden rinnoista (liitekirje n:o 7, 27.8.1877). Tämä vastasi noihin asti yleistä, Laestadiukseen pohjautuvaa kuvaa Jeesuksesta äitinä. Myös Raattamaa liittyi myöhemmin selvästi siihen rohkaistessaan niitä, jotka pysyivät ”elävän seurakunnan helmassa, johon Jesus teitä ja meitä synnyttänyt on” (n:o 105, 25.10.1877).

¹⁰¹ Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti [1877]. Lestadiolaiskristityistä siemeninä lisäksi esim. *Raattamaa* 1976 n:o 85 (J. Rovaiselle 25.10.1875); liitekirje n:o 6 (Euroopan seurakunta 30.1.1877).

¹⁰² *Raattamaa* 1976 n:o 105, 25.10.1877. Kirjeen loppuosa on ilmeisesti kirjoitettu päiväystä myöhemmin, koska Raattamaa lähetti sen Fogmanille edelleen toimittamista varten vasta 15.11.1877 (n:o 106). Castrénin jäljempänä selostettava kirje lienee tällöin jo tullut Raattamaan luettavaksi; tämän oman syntisyytensä tunnustaminen lienee vastausta Castrénin jyrkkiin syytöksiin.

Amerikan lestadiolaisten kirjoittamia kirjeitä on säilynyt vasta kriisivuoden syyspuolelta. Ensimmäinen niistä on Salomo Kortetniemen (liitekirje n:o 7, 27.8.1877). Tätä niin kuin hänen myöhempiäkin kirjeitään sävyttää syytetyn, myöhemmin syrjäytetyn johtajan puolustautuminen sekä pettymys sen johdosta, että Parkajoki ja Tapani olivat luopuneet Amerikassa edustamastaan kannasta. Kortetniemi esittää enemmän suoraan Raattamaahan kohdistuvaa arvostelua kuin muut kirjoittajat, seuraavassa esiteltävää Castrénin kirjetä lukuun ottamatta. Hän olikin eniten henkilökohtaisten syytösten kohteena; lisäksi hän oli alkuheräyksen miehiä, syntynyt samalla vuosikymmenellä Raattamaan kanssa.

Edellä (viite 100) on viitattu siihen, että Kortetniemi mahdollisesti polemisoi Raattamaan kesäkuiseen kirjeeseen sisältynyttä seurakunnan korostamista. Periaatteellista kannanottoa se tuskin merkitsi. Saarnoissaan Kortetniemi itse painotti seurakunnan merkitystä voimakkaasti.¹⁰³

Huomattavinta on, että ”oman pesomaljan” sanat ja ajatuskin puuttuvat Kortetniemen elokuisesta kirjeestä. Toisin kuin aikaisemmassa ja myöhemmissä säilyneissä kirjeissään (liitek. n:o 5, 13, 15) hän tässä käytti runsaasti esikoisterminologiaa. Siitä enempää kuin hänen muistakaan kirjoituksistaan ei ole luettavissa Euroopan lestadiolaisjohtajien arvon kieltämistä. Tosin hän kohdisti kunnioituksensa lähinnä niihin vanhimpiin, ”jotka on meille evangeliumin saarnaneet”, sekä käytti opetusisän nimitystä vain Parkajoesta. Myöhemmin (liitekirje n:o 15, 10.12.1879) Kortetniemi selitti, todennäköisesti kevään 1877 jyrkkää kirjettä tarkoittaen, että muiden esittämät kärjistyksiset olivat tulleet hänen allekirjoittamaansa kirjeeseen vastoin hänen tahtoaan. Säilyneet sa-

¹⁰³ Tekstinään Joh. 20:19 Kortetniemi aloitti: ”Meidän evangeliumimme johdattuksesta aivomme puhua muutaman sanan kuinka Jesus itsensä ilmoitta murheellisille opetuslapsille, ja kelle Jesus antaa vallan syntiä anteeksi antaa, ja viimein kuinka vahingollista on erkaintua opetuslasten sydäimestä.” Avainten vallan selityksen lopuksi hän totesi: ”Sendähden veljet ja sisaret, ei ole kristitty ihmisen vallalla ja kunnialla yhdään määrää.” Lundbergin kok. S. Kortetniemen saarnakirja. Lestadiolaisseurakunnan korostus myös julkaistussa saarnassa, *Rauhan tervehdys* Calumet 1923, 7. Ks. myös *Brännström* 1962, 233 viite 7.

manaikaiset lähteet antavat määrättyä tukea tälle puolustelulle, vastoin Kortetniemen saamaa mainetta, että hän olisi pyrkinyt irtottamaan Amerikan seurakunnat vanhan maan lestadiolaisuudesta.

Kortetniemen kanssa samaan aikaan kirjoitti eräs hänen kannattajansa, joka samoin vetosi enemmistön parissa vallinneisiin seurakunnan tuntomerkkeihin (keskinäinen rakkaus, liikutukset, pääsinpäivän iloinen odotus) sekä torjui syytöksen vanhan maan kristillisyyden ylenkatsomisesta. Ristiriita johtui hänen mukaansa pienen vastaryhmän miehistä, jotka olivat ”nosseed vanhinta [= Parkajokea?] vastaan ja koko Jumalan seura kuntaa sogeuvella lyömään ruvenneet”; Kuparisaarella nämä eivät kuitenkaan olleet saaneet paljonkaan hämmennystä aikaan.

Tijän ja olen vaka siitä että jos Raattamaa vanhin ja monta muuta ois heitä nägemäsä niin ynnä mejän kansa vielä kovempaa parannusta saarnaasivat kun med omma heille saarnanneed, mutta ragastamattuven kynä on ssaanu Raattamaa vanhimangi ereygseen kuin on preiviin kautta kilvo-telleed.¹⁰⁴

Juhani Raattamaan heinäkuussa kirjoittama kirje lieene tullut Amerikkaan syyskuun alussa. Siihen sisältyvä esikoisten seurakuntaan vetoaminen Cokatossa ja Calumetissa harjoitetun seurakuntakurin mitätöimiseksi näyttää uudestaan kiihdyttäneen mieliä

¹⁰⁴ Lundbergin kok. S. Saarikoski, Allouez, H. Parkajoelle ja A. Tapanille 29.8.1877. Kirjeen mukaan ”vastaan seisojia” olivat Stark, Ruonavaara ja Viippa, lisäksi ”joku muita jotga huojuvat sinne ja tänne”. Kunniointus ”esikoisten vanhimpain seurakuntaa” kohtaan leimaa myös I. Hagelin kirjettä A. Tapanille 20.11.1876 (Lundbergin kok.). Hagel arvosteli Rovaista ja hänen kannattajiaan, ”jotka rohkeasti tohtivat nostat Herra ja hänen voiteltuitansa vastaan”.

kummassakin suomalaiskeskuksessa.¹⁰⁵ Kohta kirjeen saavuttua Taavi Castrén lähetti Calumetin seurakunnan toimeksi annosta laajan vastineen.¹⁰⁶

Castrénin kirjeessä kritikoitiin jyrkästi Raattamaan ja Ylitornion vanhinten jatkuvaa toimintaa Amerikan lestadiolaisten opettamiseksi.

Sillä teistä on tullut esikoiset eikä lapset. Eikä mee ole teitä vaatineet kettään opettajaksemme, — sitte kuin Pohjois Europan vanhiin Heikki Parkajoki — ja hänen kumpaninsa viimi kesänä täältä erottuansa tuon apostoolisen toimituksen-sa päätettyä eroisi meistä.

Koko kirjeen keskeisenä sisältönä oli esikoisuuden ja Raattamaalle annetun johtoaseman vastustaminen. Sitä pidettiin uutuu-tena, joka ei sopinut Euroopan eikä varsinkaan Amerikan lestadiolaisuuteen. Paavaliin vedoten torjuttiin Raattamaan hallitusvalta niihin seurakuntiin, joita hän ei ollut perustanut. Calumetin seurakuntalaiset katsoivat voivansa yhtä suuren asiantuntemuksen pe-

¹⁰⁵ Raattamaa lähetti heinäkuussa 1877 kaksi samoja asioita käsittelevää kirjettä (*Raattamaa* 1976 n:ot 99, 100), joihin kumpaankin hän liitti huomautuksen, että ne olivat tarkoitettut vain Ylitornion vanhimmille; jos nämä kirjoittaisivat Amerikkaan, he voisivat ilmoittaa Raattamaan mielipiteen. Calumetista ja Cokatosta lähetetyissä vastineissa on viitattu jälkimmäisen kirjeen yksityiskohtiin. Ilmeisesti Fogman on lähettänyt jäljennöksen sellaisenaan. Raattamaan alkuperäisestä kirjeestä puuttuu arkki juuri siitä kohdasta, joka käsittelee esikoisten seurakunnan arvovaltaa. Tätä on siis voitu korostaa vielä voimakkaammin kuin säilyneessä käsikirjoituksessa. Ylitornion vanhimmat puolestaan lienevät viitanneet Raattamaan johtoasemaan. Kun ottaa huomioon, että Amerikan kirjeet viipyivät matkalla runsaan kuukauden, Saivomuotokassa 16.7.1877 päivätyn kirjeen jäljennös ei voinut ehtiä Calumetiin ennen syyskuun alkua. Postin kulusta *Raittila* 1981, 95 viite 1.

¹⁰⁶ Kirje on säilynyt J. Kierin kirjoittamana jäljennöksenä, josta osoitehenkilöt ja alkutervehdys puuttuvat, lisäksi näyttää jätetyn pois osa kirjeen tekstistä. Jäljennöksen oikeinkirjoitus ja tyyli vastaavat Castrénin omakätisiä kirjeitä. Kirje näyttää lähetetyn Parkajoelle ja Tapanille. Seuraavana talvena se todennäköisesti lähetettiin takaisin Amerikkaan. Kierin kok. (Wettainen) Kierin kertomus Amerikan lestadiolaisuudesta (s. 5–11); Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetnienelle 22.12.1877; *Juhonpieti* 1979 n:o 17 (N.P. Star-kille 15.12.1877).

rusteella kuin Raattamaa, Huhtasaari ja Fogman todistaa, että Euroopan ja Amerikan lestadiolainen kristillisyyys oli ”sekä vanhurskaaksi tekemisen opin — että myös kansallisen kristillisyyten puolesta — että se on kaikista osista yksi”.

Mutta tuo raamatun sissään vetetty outo käsitys jonka Juho Raattamaa näkyy keksineen — jstuessaan esikoisuuten nimellä pyhän jsän kultatoolille — tuomitsevan ja raatelevan niitäki Jumalan kansoja — ja seurakuntia — jotka ei ole hänen saarnaamasta evanjeljumista — hengeä eikä elämää saaneet, eikä Raattamaa ole Calumetissä seurakuntaa perustanut, vaan väsymättömällä vireytellä pyytää saata kuskistetuksi.

Tästäkin kirjeestä pääteltynä Kortetniemen elämään kohdistuneet paljastukset olivat keskeisinä. Castrénin mukaan kysymys oli uskottomuuden aikaisista rettelöistä; tornionjokelaisten mainitsemaan lapsenruokkoon tarvittava summa voitaisiin lähettää ”nuolen nopeutella” — jos asiassa yleensä oli perää;¹⁰⁷ sielunhoito oli tapahtunut kohta Kortetniemen tultua:

Paitsi sitä on S. Korteniemi tästä viisi vuotta jälkeen päin ripittänyt jtsesä ja on myös täällä rippi jsät, jota ette mah-
taa toiseksi saata, jotka ovat S. Korteniemen Jumalan
sanan tien jälkeen neuvoneet — —.

Calumetin seurakunnan käsityksen mukaan Kortetniemen rip-
pasia oli jälkiselvittelyjä myöten hoidettu loppuun. Häntä pidet-
tiin puhtaana, Raattamaata Huhtasaaren ja Fogmanin kanssa sen

¹⁰⁷ Varauksellinen viittaus Kortetniemen lapsenelatusvelvoitukseen: *Raattamaa* 1976 n:o 98 (M. Fogmanille 26.6.1877). Todennäköisesti olikin vedetty esiin ennen lestadiolaistumista tapahtuneita asioita. Ylitornion kirkkoherra ja vt. lääninrovasti K.A. Castrén ilmoitti kertomuksessaan alkuheräyksen kynnyksellä, että kirkonvartija Kortetniemellä ei ollut moitteeton vaellus. Turun maakunta-arkisto Turun tuomiokapitulin arkisto E VI 228 Ylitornio, rovestin-tarkastus 19—21.9.1847.

sijaan viallisena.¹⁰⁸ Lähinnä esikoisajatukseen ja rippikäytäntöön näyttää liittyneen varoitus: ”Älkää Juho Raattamaa ryhtykö sen vanhurskaaksi tekemisen opiin kukistajaksi jonka L. L. Laestadius on asettanut.” Laaja kirje päättyi Raattamaan vastaisen asenteen huipennukseen.

Saarnamiehet me lähes kaksi tuhatta uskovaista täältä olemme päättäneet toimittaa jos Herra sallii Heikki Syväjärven — ja Heikki Samberin¹⁰⁹ — toimesta — eikä Juho Raattamaan, sillä se on esikoinen eikä lapsi — lasten kansa — mutta mainitut Heikit on totistetut olevan lapset lasten kansa ja me oleme heität itse koetelleet. Juho Raattamaan soppii kysyä Calumetin seurakunnan menoja Euroopan vanhiimalta Heikki Parkajoelta, ja hänen kumpaniltansa, — ja uskoa see — eikä tyhjää oman kunnian persoonaa höpistä — vanhaa kristitty — jos muutoin hään ennää oikiassa järjestyksessä lienee. Luettu usiaiin sattain kristittyiin etessä — ja määrätty menemään — syystä ettemme tahto kuulla Europan opetuksia — niin kauvan kuin Jumalan kansaa vastaan nousseitten käsiä Euroopasta vahvistetaan. — Siinä työssä tulette tyhjän toimittajaksi että meitä tuossa mielessä kirjoilla opetatte. Pyynnöstä kirjoitti Daavetti Castrén.

Calumetin kirjeen liioitteleva tyyli menee Castrénin tiliin. Hän itse teki siitä parannusta jo parin kuukauden kuluttua.¹¹⁰ Sisältö

¹⁰⁸ Mainittujen vanhimpien vioista oli kirjeen mukaan ”enempi kuin vuosi sitte paranusta saarnattu”. Kysymys oli siis ilmeisesti heidän kannanotoistaan Calumetin kiistaan. Torjuessaan Raattamaan esikoisasemaa Castrén viittasi yksilöimättä hänen syntisyyteensä; ”mutta viimeiset vuosikymmenet on Juho Raattamalta synnin tunnongi syönyt, esikoisuuden avaraan vatsaan —”.

¹⁰⁹ *Raittila* 1967 n:ot 496 ja 456. Syväjärvi ja Sandberg olivat 1860-luvulta lähtien kotiseutujensa Sodankylän ja Kemin johtavia saarnaajia, joiden vaikutus ainakin 1870-luvulla ulottui laajemmallekin. Sandbergin erityispiirteistä saarnaajana: *Raittila* 1976, 59. Ks. myös *Raattamaa* 1976 n:o 73 (Kemiin 3.9.1873). Kumpaakaan saarnaajaa ei myöhemmin mainita Amerikan matkoja koskeissa lähteissä.

¹¹⁰ Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetnietelle 22.12.1877. Castrénin anteeksipyyntökirje saapui kesken Tapanin kirjoittamisen, se oli lähetetty luultavasti marraskuun puolivälissä.

lienee silti lähettämisaikanaan vastannut suuren joukon tuohtuneita tunteita. Raattamaan kirjeen synnyttämä pettymys ja ärtymys kohdistuivat nyt kuten jo keväällä lähinnä Raattamaahan sekä Ylitornion vanhimpiin, jotka alkuperäisen kotiseurakunnan edustajina puolustivat Rovaista ja vaativat parannusta Kortetniemeltä ja Barbergilta.¹¹¹ Heikki Parkajoen vanhimman aseman korostaminen sopi taistelutilanteeseen. Toisaalta Parkajoki tunnettiin yhtenä alkulestadiolaisuuden johtajista. Juuri hän oli 1860-luvun lopussa tehnyt ”oikean seurakunnan” edustajana saarna- ja tarkastusmatkan Ruijaan, mistä suuri osa siirtolaisista oli lähtöisin.¹¹² Parkajoen syrjäyttäminen Amerikan asian käsittelyssä voitiin käsitellä Raattamaan valtapyrkimyksistä johtuvaksi. Amerikan seurakuntien riippumattomuuden korostaminen nousi luultavasti tältä pohjalta. Ainakin Calumetissa se liittyi myös Kortetniemen vaellusta koskeviin selvittelyihin.

Minnesotan osalta oli enemmistön asenteiden edustajana Kaaleppi Vuollet, joka keväällä 1877 hyökkäsi Mathilda Fogmania vastaan. Puolta vuotta myöhemmin hän Cokaton seurakunnan puolesta vastasi Parkajoen ja Tapanin kirjoittamiin esikoisten seurakunnan nuhteisiin (liitekirje n:o 8, 26.10.1877). Cokatolaiset pyysivät nyt anteeksi vanhimpien soimaamista. He sanoivat tahvovansa säilyttää yhteyden ja rakkauden esikoiisiin ja Euroopan seurakuntiin. Siitä huolimatta he eivät voineet hyväksyä arvostelua ja ohjeita, joiden he katsoivat perustuvan vastaryhmän antamiin väärin tietoihin. Myös cokatolaiset arvostelivat jyrkästi Raattamaan heinäkuista kirjettä, jonka kärki erityisesti kohdistuikin heidän ”papistoonsa”. Esikoisten seurakunnan arvovaltakaan ei horjuttanut heidän käsitystään, että Rovaisen ryhmän kokema seurakuntakuri oli oikeutettu ja Raamatun mukaan välttämätön.

Riippumatta reaktioiden erilaisesta jyrkkyydestä Amerikan lestadiolaisten enemmistön puolesta kirjoitetuissa kirjeissä on kä-

¹¹¹ Ylitornion lestadiolaisjohtajat näyttävät kiistassa asettuneen varauksettomammin Rovaisen puolelle kuin yliperän vanhimmat. Ks. esimerkiksi liitekirje n:o 6 viitteet 7, 10 sekä *Raittila* 1981 (M. Fogman I. Barbergille 18.2.1877).

¹¹² *Raittila* 1976, 244s, 247.

sitys Euroopan johtajien kanssa syntyneen ristiriidan syystä sama: vanhimmilla ei ollut oikeaa tietoa tilanteesta. Erityisesti Kokaton avainhenkilöiden asemassa tapahtunut kehitys tuli osoittamaan, että tällä arvostelulla oli oikeutusta. Aikaisempi henkilökohtaiseen tuntemiseen ja luottamukseen perustuva asioiden hoitaminen johti umpikuijiin, kun vanhan maan johtajat eivät voineet itse tehdä havaintoja Amerikan oloista.

Ensimmäisillä lähetysmiehillä oli matkan jälkiselvittelyissä vain sivurooli. Kohta palattuaan he tyytyivät ottamaan ”heikkoutta päälleen”, kun heidän kannanottonsa tyrmättiin.¹¹³ Vaikka Amerikan enemmistön taholta jatkuvasti vedottiin heidän asioiden tuntemukseensa, he liittyivät Amerikan kirjeissään Raattamaan ja ylitorniolaisten rintamaan.

Heikki Parkajoki koki epäonnistumisensa syvänä henkisenä järkytyksenä. Hänen kotiseudun ulkopuolelle ulottuva toimintansa päättyi käytännöllisesti katsoen Amerikan matkaan.¹¹⁴ Parkajoen syrjäytyminen tuli samalla merkitsemään johtajuuden paineen lisääntymistä Raattamaalle. Aapo Tapani osoitti pitkään ymmärtämystä Kortetniemeä kohtaan, mutta pyrki ohjaamaan häntä kirjeillään. Vastaavasti Kortetniemi oli pettynyt Tapanin nopeasta taipumisesta, mutta osoitti kuitenkin luottamustaan pyytämällä tätä siirtymään kokonaan Kuparisaarelle. Amerikan matka ja yhteys Kortetniemeen löivät Tapaniin eräiden mielestä epäiltävän leiman, vaikka hän toimi seuraavina vuosina aktiivisessa työyhteydessä Raattamaan kanssa.¹¹⁵

¹¹³ A. Tapani kirjoitti S. Kortetniemelle ym.: ”Me olema täällä kaikki ilmoitanet niinkuin siellä kovetellet ja tuntenet olma, mutta koska täällä seurakunta on tahtonut heikoutta meidän päälemä panna niin me myös olema heikoutta päälemä ottaneet, ja antanet asiat Herran seurakunnan haltun, ja pitäme kallina sen että meille seurakunnassa aina totistettan synnit anteksi Jesuksen nimen ja veren kautta.” Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti [1877].

¹¹⁴ Ylitornion KA Fogmanin kok. H. Jolma M. Fogmanille 29.7.1877; *Laitinen* 1918, 58; *Raittila* 1967 n:o 340.

¹¹⁵ Lundbergin kok:ssa on useita A. Tapanin kirjeitä ja konsepteja; niistä ilmenee hänen samastumisensa ”esikoisten seurakuntaan”. Tapani toimi myöhemminkin Raattamaan avustajana kirjeenvaihdossa, esimerkiksi *Raattamaa* 1976 n:o 167 (21.4.1884). Vanhojen epäluulojen esiin pulpahtamisesta esimerkiksi J. Takkinen J. Raattamaalle 13.1.1891, Kierin kok. (Airamo).

Vuoden 1877 näkyvimmäksi kiistakysymykseksi muodostui Amerikan lestadiolaisseurakuntien ja Euroopan lestadiolaisuuden välinen suhde. ”Oman pesomajän” ajatus nosti tällöin esikoisten seurakuntaan liittyvät ongelmat esiin ensimmäisen kerran. Myöhemmästä kehityksestä käsin kiistan ratkaisevan merkityksen voidaan katsoa olleen siinä. Olaus Brännström pitääkin koko kriisin varsinaisena aiheena kiinteytyvän esikoisten seurakunnan ja Amerikan lestadiolaisseurakuntien kongregationalismin välistä jännitystä.¹¹⁶

Esikoisten seurakunta -ajatuksen kokonaistarkastelu on suoritettava toisessa yhteydessä kaikkien lestadiolaislähteiden pohjalta. Tällöin on selvitettävä Amerikan kriisin osuus koko liikkeen kehityksessä: Tapahtuiko juuri tuohon aikaan ratkaiseva muutos Raattamaan johtoasemassa ja liikkeen epävirallisessa organisaatiossa? Mikä merkitys oli sillä, että Amerikan lestadiolaiset olivat osaksi jääneet sivuun vanhan maan tapahtumista?

Kaiken edellä esitetyn perusteella voidaan kuitenkin torjua kä-

¹¹⁶ Brännström 1962, 232–237. Kongregationalismi-termin käyttö Amerikan lestadiolaisuudesta perustuu siihen paikallisten seurakuntien itsenäisyyden periaatteeseen, joka useimmissa sen ryhmissä on virallisena ohjelmana, vastakohdiana synodaaliselle tai piispalliselle järjestelmälle. Wargelin 1924, 140. Ollila (1963, 81s) kiinnittää lisäksi huomiota vuosittain suoritettavaan papinvaaliin, jossa seurakunnan arvovalta pappien yläpuolella korostuu. Edellä on käynyt ilmi, että huolimatta virallisen organisaation luonteesta Kuparisaaren ja Minnesotan lestadiolaiskeskusten välillä vallitsi yhteys ja valvonta. Kortetniemeä ja Barbergia taas arvosteltiin juuri heidän papin asemansa vuoksi; Rovainen kannattajineen taisteli paikallisseurakunnan tasolla kongregationalistisen periaatteen puolesta ja Euroopan lestadiolaisjohto tuki heitä tässä. Brännströmin tulkinnan mukaan kongregationalismi sisältyi siihen, että Amerikassa erityisesti Kortetniemen johdolla pidettiin kiinni paikallisen lestadiolaisseurakunnan valtuuksista avainten käytössä; tällöin jouduttiin ristiriitaan eskatologisesta sisällöstään arvovaltansa saavan ”esikoisten seurakunnan” ykseyden vaatimuksen kanssa. Tämän suuntaisesta vastakohdasta olikin kysymys erityisesti v. 1877. Edellä suoritettu lähteiden erittely kuitenkin osoittaa, ettei ole perusteita kahden prinssiin vastakkain asettamiselle (Brännström 1962, 235). Amerikan ”oman pesomajän” riippumattomuutta rajoittivat toisaalta alkuperäisen kotiseurakunnan valtuudet, toisaalta orgaaniseen laajenemiseen perustunut ”Euroopan seurakunnan” ykseys. Nämä kolme seurakunta-auktoriteettia voidaan nähdä erillisinä, mutta perimmältään ne ovat yhden ja saman periaatteen sovellutuksia eri tilanteissa.

sitys, että Amerikan kiistan lähtökohtana olisi ollut kysymys suhteesta vanhan maan lestadiolaisuuteen. Vuoden 1877 kriisi oli vain yksi vaihe siinä. Senkin yhteydessä riippumattomuuden taivottelua esiintyi vain kärjistyneissä tilanteissa. Samanaikaisten lähteiden perusteella on luontevinta olettaa, että eräitä asiallisia ratkaisuja ja henkilösuhteita koskevat erimielisyydet olivat kiistan varsinaisena aiheena. Kumpikin osapuoli vetosi Euroopan johtajiin. Kun toinen sai arvovaltaisemman tuen, asenteet jakaantuivat: toiset turvautuivat entistä kiinteämmin esikoisvanhimpiin, toiset suhtautuivat osaksi kriittisesti heidän kannanottoihinsa. Esikoisten seurakunnan ja Amerikan lestadiolaisten enemmistön välinen jännitys syntyi vasta tässä vaiheessa. Periaatteellisesta kirkko-opillisesta vastakohdasta ei kuitenkaan ollut kysymys. Ajatus vanhassa maassa syntyneen ja Amerikkaan levinneen kristillisyyden ykseydestä sai ilmauksensa kaikkien osapuolien jatkuvassa yhteydessä Eurooppaan.

Juho Takkinen syrjäyttää Salomo Kortetniemen

Kortetniemen vastustajat ryhtyivät jo keväällä 1977 toimiin heidän asiansa puolella olevien vanhimpien saamiseksi Amerikkaan. Juho Ruonavaara lähetti kutsun ja todennäköisesti matkaliputkin Raattamaalle ja Huhtasaarelle; kolmantena ehdokkaana oli Ruonavaaran eno Niilo Rapp. Kun nämä eivät katsoneet voivansa lähteä, Raattamaa lienee jälleen pyytänyt myös Kittilän saarnaajia. Koko hankkeesta näyttää jo luovutun ainakin Calumetissa, missä enemmistö uhkasi syrjäyttää Raattamaan saarnaajien toimittamisesta.¹¹⁷ Syyskuussa kuitenkin lähetettiin matkaan Juho Takkinen ja hänen apulaisekseen oululainen Frans

¹¹⁷ *Raattamaa* 1976 n:ot 97, 105, 106 (5.6., 25.10. ja 15.11.1877). Kittilän saarnaajista ks. edellä viite 31; Calumetin seurakuntalaisten uhkaus turvautua Syväjärven ja Sandbergin apuun Castrénin kirjeessä 15.9.1877.

Heikki Nikka.¹¹⁸ Lähtöpäätöksen valmisteluista ei ole tietoja.

Juho Takkinen (1838–1892) oli lähtöisin Kuusamon Posiolta, mikä tuohon aikaan oli verraten syrjäistä lestadiolaisaluetta. Hän oli kotiseudullaan alkanut saarnaajan työn kohta lestadiolaistumisensa jälkeen 1860-luvun puolivälissä. Vuosina 1871–1874 hän toimi Kuolajärven seurakunnan katekeettana. Solmittuaan ilmeisesti talvella 1873–1874 läheisen yhteyden Raattamaahan hän seuraavina vuosina teki laajoja, Etelä-Suomeen ja Pietariin ulottuvia saarnamatkoja.¹¹⁹ Samalla hän hoiti lestadiolaisuuden puolustusta kirkon johtoon päin, erityisesti Kuopiossa syksyn 1875 pappeinkokouksessa sekä seuraavana keväänä Porvoon piispan F. L. Schaumanin luona.¹²⁰ Takkinen tuli nopeasti tunnetuksi voimakkaana herätyssaarnaajana. Muun muassa Kittilän kirkkoherra K. A. Heikel arvosti häntä suuresti. Toisaalta poikkeukselliseen lahjakkuuteen liittyi itsetietoisuutta ja jyrkkyyttä, joka vaikeutti Takkisen asemaa Raattamaan luottamusmiehenä. Pyhän Hengen vaikutusta koskeva kiista, jossa hän seiso i Raattamaan ja Heikelin rinnalla, aiheutti jännitystä suhteessa Kittilän johtaviin saarnaajiin. Alkkulan kokouksen jälkiselvittelyissä paljastui vielä laajempi ristiriita, jonka yhteydessä erityisesti Tornionjoen alajuoksulla esiintyi Takkisen kritiikkiä.¹²¹ Nämä erimielisyydet tulivat myöhemmin vaikuttamaan myös Amerikan asioihin. Takkisen lähtiessä ne eivät samanaikaisten lähteiden mukaan olleet esillä. Hänen matkansa tavoitteet kävivät epäilemättä yksin varsinkin Ylitornion vanhimpien kanssa.

Takkisen suhde johtaviin vanhimpiin oli ”opetuslapsen”, siis

¹¹⁸ *Raattamaa* 1976 n:o 103. Lyhyen pyyntökirjeen Nikalle on allekirjoittanut Saivomuotkassa 13.9.1877 ”Juhani Raattamaa Takkisen kansa”. Takkinen poikkesi Raattamaan luota tullessaan Alkkulan pappilassa 18.9. OMA Heikeliana Hanna Heikel B. Heikelille 19.9.1877. F. H. Nikka: *Raattila* 1967 n:o 625.

¹¹⁹ *Raattila* 1967 n:o 499. Takkisen katekeetan toimesta: OMA OTA Saap. asiakirjat 1871 n:o 104/15.2. ja 449/28.7., 1875 n:o 44/11.1. (lääninrov. G. W. Appelgren).

¹²⁰ OMA Koivurannan kok. O. Kuittinen A. Koivurannalle 12.10.1875; SS Calumet 1893, 60 (J. Takkinen J. Raattamaalle heinäk. 1876); KK 1880, 65–69.

¹²¹ OMA Heikeliana K. A. Heikel A. Heikelille 22.12.1874, 22.5. ja 17.7.1875, H. Heikelille 28.8.1876; *Raattila* 1964, 14s.

toinen kuin Parkajoen, joka itse kuului näihin.¹²² Sen vuoksi hän oli kiinteämmin kuin edelliset lähetysmiehet sidottu saamiinsa ohjeisiin. Vuoden aikana tapahtuneiden selvittelyjen ansiosta myös evästyksiset olivat nyt epäilemättä aikaisempaa selvemmät. Lisäksi pitempi viipymisaika teki mahdolliseksi kirjeyhteyden kotimaan johtajiin. Toisaalta Takkisella ilmeisesti oli edellisten vuosien kokemusten perusteella edellytyksiä tehdä havaintoja ja päätöksiä uusissa oloissa. Amerikan ongelmiin hän oli perehtynyt ainakin vuoden 1877 alusta; Merasjärven kokouksessa hän kirjoitti Euroopan seurakunnan puolesta lähetetyn kirjeen (liitek. n:o 6).

Takkisen ja Nikan lähtiessä ei kotimaassa todennäköisesti vielä tiedetty siitä tilanteen kärjistymisestä, joka sai ilmauksensa Castrénin kirjeessä. Erkki Antin ja muiden tornionjokelaisten kirjeet, joissa Kortetniemen syntejä paljastettiin, lienevät tulleet Calumetiin samoihin aikoihin syyskuun alussa kuin Raattamaan esikoisten seurakuntaa korostava kirje. Syytetty pyrki poliisienkin avulla estämään näiden lukemista seurakunnan kokouksissa.¹²³ Mahdollisesti myös vastustajien lopullinen sulkeminen ehtoollisyydestä liittyy tähän vaiheeseen. Elokuisissa kirjeissään Kortetniemi ja hänen kannattajansa olivat nimenneet erimielisiksi muutamia harvoja miehiä, joilla ei ollut seurakuntaa; Euroopan vanhimpien tuella nämä olivat saaneet aikaan seisahtumisen kristillisessä toiminnassa, mutta enemmistö jatkoi yksimielisesti Kortetniemen johdossa. Euroopasta saapuneet kirjeet kuitenkin todennäköisesti voimistivat vastaryhmää. Ulkopuolinen tarkkailija kertoi myöhemmin syksyllä Kuparisaaren lestadiolaisten jakautuneen kahteen lahkoon. Samoin kuvasivat tilannetta lähetysmiehet, jotka saapuivat lokakuun lopussa 1877.¹²⁴

¹²² *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 124 (J. Takkinen P. Paloväärälle ja O. Koskamolle 2.8.1889): ”Minä olen Parka Heikin ja Raattamaan opetuslapsi lähes kaksikymmentä vuotta. Erkki Antin opissa olen ollut jälestä.”

¹²³ *Raattamaa* 1976 n:ot 105, 106 (25.10. ja 15.11.1877); *Juhonpieti* 1979 n:o 17 (15.12.1877); Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetnienelle 22.12.1877; liitekirje n:o 9.

¹²⁴ *Uusi Suometar* 1877 n:o 143 (Hancockista 4.11.); *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 96 (sama uutinen); Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen ja F. H. Nikka J. Raattamaalle 5.11.1877: ”Kristityt ovat kokonaan kahtena.”

Takkisen kannattajien joukko Amerikassa oli aluksi vähäinen. Kierin kirjaamien muistelmien mukaan suurin osa turvautui Vuolteen veljesten arvovaltaan ja odotti heidän kannanottoaan.¹²⁵ Koska myös Kortetniemen mukaan riidan alkuaiehet olivat Minnesotassa, lähetysmiehet kiiruhtivat sinne, pidettyään ensimmäisen viikon seuroja Calumetin kirkossa.¹²⁶ Vuolteen veljekset lienevät liittyneet Takkiseen jo marraskuussa. Mahdollisesti laajempikin yksimielisyys saavutettiin Cokatossa jo tällöin. Joka tapauksessa Takkinen kirjeessään, jonka hän lähetti Barbergille paluumatkalla Amerikasta, tervehti veljellisesti kaikkia sikäläisiä kiistan avainhenkilöitä.¹²⁷

Talven 1877–1878 toiminta keskittyi Kuparisaarelle. Kortetniemen syrjäyttäminen oli tällöin keskeisenä asiana. Sitä varten julkistettiin Ylitornton seudulta tulleita kirjeitä ja hankittiin takaisin Kortetniemen puolesta Eurooppaan lähetettyjä, jotka saattoivat kirjoittajansa huonoon valoon. Lisäksi vedettiin esiin järjestäytymiseen liittynyt ”kavala alkutoimi” ja itse viran hoidosta ainakin saarnojen kirjoittaminen.¹²⁸

Kortetniemen syrjäyttäminen ei kuitenkaan käynyt niin kivutomasti kuin lähetysmiesten optimistisista alkuraporteista voitaisiin päätellä. Takkisen menettelytapa vieroksutti monia: heti tultuaan hän asettui yksipuolisesti yhteyteen pienen vastaryhmän johtajan N. P. Starkin kanssa; Kortetniemen panettelua jatkettiin hänen parannuksen teoistaan huolimatta; kenties eniten tuotti hämmennystä se, että käsitettiin Takkisen kieltävän arvon Amerikan

¹²⁵ SS Calumet 1892, 68 A. J. Paulson; Kierin kok. J. Kierin kert. (s. 4, 13).

¹²⁶ Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen ja F. H. Nikka J. Raattamaalle 5.11.1877; liitekirje n:o 9 (30.11.1877). Jälkimmäisen kirjeen mukaan lähetysmiehet palasivat Minnesotasta Kuparisaarelle 25.11.

¹²⁷ VA SKHSA Aunon kok. J. Takkinen I. Barbergille 5.6.1878. Terveishenkilöinä ovat mm.: *Raattila* 1967 n:ot 433, 469, 552, 553 sekä I. Alamaa, P. Gunnari ja E. Kostamo. Takkinen lähetti kirjeessään terveisiä myös ”Holmisittiin ja Hurtille”. Mikäli hän henkilökohtaisesti oli käynyt Holmes Cityssä ja Franklinissa, tämä todennäköisesti oli tapahtunut vuoden 1878 puolella. — Jaakko Vuollet oli lähettänyt anteeksipyyntökirjeensä Euroopan vanhimmille viimeistään joulukuussa 1877: *Raattamaa* 1976 n:o 107 (6.2.1878).

¹²⁸ Liitekirje n:o 9; *Juhonpieti* 1979 n:o 17 (N. P. Starkille 15.12.1877); Lundbergin kok. Calumetista 12.1.1878 A. Tapanille lähetetyn kirjeen katkelma.

siihenastiselta lestadiolaisuudelta.¹²⁹ Osa Kortetniemen kannattajista loittoni kokonaan seurakuntayhteydestä opettajan arvovallan romahtaessa. Seuraavan ajan lähteissä on lukuisia viitteitä hänen syrjäyttämisenä synnyttämään vastareaktioon; ryhmittymien lukumäärät eivät kuitenkaan ole pääteltävissä.¹³⁰

Omalaatuisen panoksensa talven kiistaan antoi näky, jonka Astoriassa Tyynen meren rannalla asuva Mikko Orajärvi eli Matlin selosti kirjeessään Kuparisaarelle, missä hän aikaisemmin oli oleskellut. Kortetniemi käytti sitä Takkista vastaan ja jäljennös siitä lähetettiin myös vanhaan maahan. Jo 27.3.1878 päivätyssä kirjeessä Matlin pyysi lähetystään anteeksi erityisesti Takkiselta. Postinkulun hitauden ansiosta tämä tilapäinen taisteluväkeä sai tuomionsa ja lisättiin Kortetniemen syntirekisteriin Raattamaan ja Tapanin toukokuussa lähettämissä kirjeissä.¹³¹

Takkinen puolestaan pyrki kirjein vaikuttamaan kaukaiseen länteen siirtyneisiin lestadiolaisiin. Hänen tervehdyksessään van-

¹²⁹ Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille 26.1.[1878]. ”— — Koko Jumalan seurakunta on lyöty kuoliaksi ja kaikki moskaksi ja yksi osa on tehnyt parannuksen moskasta — — mutta jo se on Takkinen antanut vähän kristillisyyttä Ameriikkaan.” Lisäksi viitteessä 128 mainittu tuntemattoman kirje 12.1.1878. Sen kirjoittaja pyysi anteeksi Raattamaan ja muiden Euroopan vanhimpien vastustamista, mutta arvosteli samalla Kortetniemen vastaista toimintaa sekä selitti aikaisempien ”tyhmien kerskauksien” perusteita.

¹³⁰ Liitekirjeet n:o 13 ja 15 (S. Kortetniemi A. Tapanille 15.12.1878 ja 10.12.1879); Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille [tammik. 1878?]; N. P. Stark A. Tapanille 4.7.1878: ”Jumalan valituilaki Ameriikassa on suurella osalla palava rakkaus jätisen maan työn tekijöille”. Calumetin suomalaisessa lehdessä kesällä 1878 julkaistu Castrénin kirjoitus aiheutti useita vastineita, joissa puolustettiin Kortetniemeä. *Sven Tuuva* 1878 n:ot 22–24 (D. Castrén), 25 (Kynä), 27, 37. Myöhemmässä taistelutilanteessa, jossa Castrén jälleen oli kääntynyt Takkista vastaan, hän kertoi, että Takkisen tultua ”meni 128 henkeä yhden kuukauden ajalla maailmaan”. Lundbergin kok. D. Castrén A. Tapanille 27.11.1889.

¹³¹ Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille päivämätön [tammik. 1878?] (sisältää selostuksen näystä), 2.3.1878; J. Laiti A. Tapanille 10.4.1878 (sisältää jäljennöksen Matlinin anteeksipyyntökirjeestä, joka oli saapunut Calumetiin 5.4.); A. Tapani S. Kortetniemelle ym. 15.5.1878; *Raattamaa* 1876 n:ot 108 ja 118 (3.5.1878, 18.8.1879). *Zidbäck* (1941, 165) on epäilemättä aiheettomasti pitänyt näkyä todisteena Kortetniemen subjektiivis-spiritualistisesta yksilöhurskaudesta.

halle ystävälle Pendletoniin (liitekirje n:o 11, K. V. Plantingille 19.2.1878) mainitaan vanhurskaaksi tekemistä, rippiä ja syntien anteeksi antamisen valtaa koskevasta opetuksesta. Tämä viitanee Kortetniemen sielunhoitoon, kenties laajemminkin ”omaan pesomaljaan” liittyneeseen erimielisyyteen.

Kortetniemen syrjäytyminen näyttää jo marraskuun lopussa olleen niin selvää, että ryhdyttiin järjestelyihin vanhan miehen toimeentulon turvaamiseksi. (Liitekirje n:o 10). Talven kuluessa Takkisen asema vahvistui. Yleinen kannan muutos lieene tapahtunut maaliskuun alkuun mennessä.¹³²

Siinä raportissa, jonka Takkinen ja Nikka lähettivät ensimmäisen Amerikan kuukautensa jälkeen (liitekirje n:o 9, 30.11.1877), esitettiin tavoitteeksi laillistetun seurakunnan papin viran kumoaminen; Kortetniemen syrjäyttäminen oli sen välttämättömänä edellytyksenä. Kirjeessä hahmoteltu uudistusohjelma lähti samalta pohjalta kuin Iisakki Alamaan edellä esitelty kritiikki, jolla aikaisemmassa vaiheessa oli oletettavasti ollut laajempaakin kannatusta. Mahdollisesti lähetysmiehet olivatkin saaneet vaikutteita Cokatosta, missä laillistamisen tärkeimmät vastustajat tuolloin asuivat.

Huomiota ansaitsee pastori Backmanin osuus Takkisen suunnitelmassa; avioliittoon vihkeminen olisi saanut jäädä hänen tehtäväkseen. Vastakkaisasenne Kortetniemeen oli kenties edistänyt lestadiolaisseurakunnan oppositioryhmässä myönteistä asennoitumista evankelis-luterilaisen seurakunnan pappiin. Eräs Takkisen arvostelija kertoikin ihmetellen että tämä oli ”Pakmannin toistanu heränneksi ja kristillisyyten rakastaiaksi”, Kortetniemen sen sijaan heräämättömäksi.¹³³ Myönteinen asenne Backmaniin todistaa osaltaan, että Takkinen todella alkuvaiheessa pyrki lestadiolais-

¹³² Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille [tammik. 1878?], 26.1., 29.1. ja 2.3.1878; tuntematon Calumetista A. Tapanille 12.1. ja 1.3.1878. Näiden kahden kirjeissä ilmenee kehitys Takkisen kritiikistä vähittäiseen vakuuttumiseen Kortetniemen vaellusta koskevien syytösten oikeutuksesta ja vihdoin selvään parannuksen tekoon hänen puolustamisestaan. Raattamaa sai useita anteeksi-pyyntökirjeitä lukeakseen palatessaan talven matkalta huhtikuun lopussa. *Raattamaa* 1976 n:o 108 (J. Takkiselle ym. 3.5.1878).

¹³³ Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille [tammik. 1878?].

pappeuden purkamiseen. Tämä oli myös hänen lähettäjiensä tarkoitusten mukaista. Vastauksena marraskuun lopussa kirjoitettuihin raportteihin Raattamaa ja Kittilän lestadiolaisjohtajat ilmaisivat ilonsa sekä Kortetniemen ”paavin istuimen” kukistumisesta että niistä sovinnoista, joita oli syntynyt Kuparisaarella ja Minnesotassa.¹³⁴

Papin viran kumoamisajatus näyttää kuitenkin nopeasti jääneen sivuun. Talven lähteissä on edellä esitetyn lisäksi vain yksi suoranainen viittaus järjestäytymiskysymykseen. Takkinen olisi sen mukaan aikonut ”muuttaa Ammeriikan kirkolakia ja iäriestyksiä mutta siinä sait varoa että eivät joutuneet kiini”.¹³⁵ Todennäköisesti kysymys oli Takkisen tulosta Kortetniemen sijalle. Takkinen itse antoi myöhemmässä kiistatilanteessa tiedon, että häntä ”anottiin” Kuparisaaren lestadiolaisten papiksi ensimmäisen kerran joulukuussa 1877.¹³⁶ Eräiden Kortetniemen seurakunnan perustaja- ja toimihenkilöiden siirtyminen Takkisen puolelle epäilemättä edisti ratkaisua, jonka mukaan tämä tuli perimään Kortetniemen paikan, ilman että järjestelmää muutettiin.¹³⁷ Joka tapauksessa hän joutui täyttämään tyhjiön, joka syntyi Kortetniemen syrjäytyessä. Edellä lainattu kielteisesti suhtautuva kirjoittaja totesi: ”Takkinen meillä nyt on pappina.” Vaikka Kortetniemi pyrki pitämään kiinni asemastaan, hän näyttää taipuneen Takkisen johtoon. Niinpä hänen kerrottiin vedonneen tämän antamaan määräykseen, kun hän helmikuun lopussa 1878 tuli Delawaren kaivokselle ehtoollisvälineet mukanaan.¹³⁸

Takkisen kannatuksen vakiinnuttua lähetettiin Raattamaalle juhlalliseen sävyyn kirjoitettu pyyntö, että hän saisi jäädä va-

¹³⁴ Liitekirje n:o 10; *Raattamaa* 1976 n:o 107 (6.2.1878).

¹³⁵ Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille 26.1.1878.

¹³⁶ Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen J. Raattamaalle 5.2.1891.

¹³⁷ A. Tapanin 22.12.1877 päiväämän kirjekonseptin (Lundbergin kok.) mukaan Taavi Castrén oli marraskuussa lähettänyt anteeksipyyntönsä syyskuisesta kirjeestään; tällöin hän kuitenkin yhä arvosteli Takkisen toimintaa. Talven kuussa hän kuitenkin näyttää kääntäneen kelkkansa ja saavuttaneen kirjuriina Takkisen luottamuksen. Liitekirje n:o 12; *Sven Tuuva* 1878 n:o 37.

¹³⁸ Lundbergin kok. P. Salmela A. Tapanille 2.3.1878.

kinaisesti Amerikkaan.¹³⁹ Vajaassa puolella vuodessa mielialat Kuparisaaren seurakunnassa olivat muuttuneet. Kun edellisenä syksynä oli jyrkästi torjuttu erityisesti Raattamaan arvovalta, ilmaistiin nyt syvä riippuvuus hänestä ja hänen johdossaan olevasta Euroopan seurakunnasta. Kirjeessä kuvattiin Amerikan vapauden turmiollista puolta, joka ilmeni hillittömänä lihallisuutena. Myöskin uskonnollisella vapaudella oli sen mukaan varjopuolensa.

Sitte on tällä vielä tämä vapaus että itsekukin saapi valita hengelliseksi tieksi minkä hän tahtoo, ja perusta seurakunnan eli joukon itselensä jos hän voibi, ja olla johtattajana, ainoastansa varoitta maan lain ylitsekäymistä.

Uskonnollisen vapauden väärin käyttäminen viittasi ilmeisesti Kortetniemen toimintaan. Sen aiheuttaman vaaran torjumiseksi esitettiin Raattamalle ”nöyrä anomus”:

Nimittäin että tet soisitta tämän Jumalalta kalhila armon lahjoila, ja vissautela ja voimala varustetun miehen Johan Takkisen, olla tällä meitä ruokkimassa ja baimentamassa, ja että hän olis aina meitä johtattamassa terfeliselet laiumelle ja elevän vesi lähteitten tyköt, että emme eksyis korvessa, ja joutuis takaisin sinnet kusta lähtenhekkkin olema, joita vaaralisia paikkoja, met vähän aika jälkhen olema olhet hyvin lähelä.

Kortetniemen johtama seurakuntajärjestys oli yhä epäluulon kohteena. Sen vuoksi pyyntökirjeessä ei puhuttu mitään papin virasta. Takkisen toivottiin voivan jatkaa työtään hengellisenä johtajana ilman että hänen asemaansa määriteltiin. Todellisuudessa pappeutta koskeva ratkaisu oli Kuparisaarella jo tapahtunut. Keväällä eräs ulkopuolinen vahingoniloisesti kertoi Calumetin lesta-diolaisten eripuraisuuden jatkuvan; papin vaihdos jäi Takkisen ainoaksi aikaansaannokseksi.

¹³⁹ Kierin kok. (Wettainen) P. Strolberg J. Raattamalle 4.3.1878. Kirjoittaja kertoo asuneensa 4-vuotiaasta Länsi-Ruijan Naavuonossa ja liittyneensä lesta-diolaisuuteen Kuparisaarella. *Raattila* 1967 n:o 486.

Vanhalta Salamolta sanotaan olevan pappeuden virka poissa ja hän syöskentelee viimeisiä jyväkourallisia armo vuoden kapoista. Herra Takkista anoivat seurastelijansa vanhan Salamon sijalle; mutta yhdysvaltain laki luki hänen liian nuoreksi maanmieheksi. Huhu kertoo hänen piakkoin lähtevän Europaan.¹⁴⁰

Papin viran osalta lähetysmiesten alkuperäinen suunnitelma jäi siis toteutumatta. Jumalanpalvelusmenoissa sen sijaan pantiin toimeen se yksinkertaistaminen, joka näyttää olleen Kortetniemen vastustajien tärkeimpiä vaatimuksia ja johon jo ensimmäiset lähetysmiehet olivat saaneet evästyksen. Tärkein muutos oli messuamisen pois jääminen. Takkisen myöhemmästä kertomuksesta pääteltynä luovuttiin myös polvistumisesta yhteisen synnintunnustuksen ja seisomaan nousemisesta uskontunnustuksen aikana.¹⁴¹ Jumalanpalvelukset tulivat siten entistä enemmän muistuttamaan Pohjoiskalotin kylärukous- ja lähetyskouluperinteeseen pohjautuvia lestadiolaiskokouksia.¹⁴² Pyhärukouskäytännön mukaisesti Raattamaa suositteli sunnuntai- ja juhlapäivisin luettaviksi Lutheerin tai Laestadiuksen saarnoja ainakin siinä tapauksessa, ettei läsnä ollut saarnaajaa, joka voi esiintyä ilman konsepteja.¹⁴³

Kasteseremonioista näyttää karsitun ristinmerkin lisäksi eksorkismi (pahan hengen manaaminen) ja abrenuntiaatio (”vannottaminen”, kummien lapsen puolesta antamat lupaukset). Tämä uudistus seurasi suuntaa, joka oli jo osaksi toteutettu Ruotsin kirkon käsikirjassa 1811 (suomeksi 1817) ja johon myös Suomessa

¹⁴⁰ *Uusi Suometar* 1878 n:o 64; *Pohjois-Suomi* 1878 n:o 51 (sama kirje). Kirjeessä kerrotaan 10.3. tapahtuneesta välikohtauksesta. Uutinen on siis kirjoitettu sen jälkeen.

¹⁴¹ *KK* 1884, 176. Katsaus liturgisiin uudistuksiin: *Saarnivaara* 1947, 46s.

¹⁴² *Brännström* 1962, 340.

¹⁴³ *Raattamaa* 1976 n:o 109 (10.6.1878). Laestadiuksen Kirkkopostilla ilmes-tyi jakeluun todennäköisesti vuoden 1878 alussa. *Raittila* 1970, 15s.

oltiin menemässä.¹⁴⁴ Sen sijaan se ei vastannut Laestadiuksen neljännesvuosisata aikaisemmin esittämiä ajatuksia. Ruotsinkielisessä aikakauslehdessään Laestadius puolusti sekä ristinmerkkiä että eksorkismia, mutta totesi samalla, että Ruotsin ja Suomen kirkkojen keskenään erilainen käytäntö ei ollut aiheuttanut mitään hämmennystä Tornionlaaksossa, jossa papit vastavuoroin suorittivat kasteita toisen valtakunnan alamaisille.¹⁴⁵

Lapsensynnyttäjien kirkkoonotto säilyi Ruotsin ja Suomen kirkkokäsikirjoissa kauan aikaa eteen päin, mutta itse tapa oli taantumassa. Jättäessään sen ohjelmastaan Amerikan lestadiolaiset siis liittyivät lähtömaissaankin vallitsevaan yleiseen kehitykseen.¹⁴⁶

Kirkonmenojen puhdistaminen lieene koskenut lähinnä Calumetin seurakuntaa. Muutosta tapahtui myös Minnesotassa. Parkajoen ja Tapanin kirje ehtoollisiasiasta oli tarkoitettu erityisesti Kokaton seurakunnan ohjaukseksi.¹⁴⁷ Puolustautuessaan Euroopan vanhinten arvostelua vastaan syksyllä 1877 Kaaleppi Vuollet torjui pappiskeskeisyyden syytöksen (liitekirje n:o 8). Seuraavan talven aikana siellä kuitenkin näyttää vakiintuneen käytäntö, joka Raattamaan kirjeistä pääteltynä poikkesi aikaisemmasta.¹⁴⁸ Sakramentit eivät olleet ainoastaan papin käsissä, vaan seurakun-

¹⁴⁴ KK 1884, 176. Raattamaa oli aikaisemmin arvostellut Ruotsin käsikirjan konfirmaatiokaavaan sisältynyttä ”vannottamista”. *Raattamaa* 1976 n:o 56 (M. Fogmanille 8.6.1871). Ruotsin ja Suomen kirkon piirissä käydyssä keskustelussa oli samoin kuin käsitellyissä lestadiolaislähteissä puhuttu kastekaavan yksityiskohtiin liittyvästä taikauskon vaarasta. *Lehtonen* 1931, 158–160, 167–181; *Parvio* 1971, 197–201. *Brännström* (1962, 314s) korostanee tarpeettomasti Takkisen toteuttaman uudistuksen dogmaattista sisältöä.

¹⁴⁵ *Ens ropandes röst i öknens* 1854, 134, 140–143; *Brännström* 1962, 308s.

¹⁴⁶ *Lempiäinen* 1969, 17–23, 146–152. Raattamaan myönteinen reaktio lapsensynnyttäjien kirkkoonotosta luopumiseen osoittaa hänen liittyneen kansan yleiseen käsitykseen, että kirkkoonotto oli tarkoitettu saastaisen äidin puhdistamiseksi. *Raattamaa* 1976 n:o 109 (J. Takkiselle 10.6.1878).

¹⁴⁷ Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetnimelle ym. [1877]; Kierin kok. J. Takkinen ja F. H. Nikka J. Raattamalle 5.11.1877.

¹⁴⁸ *Raattamaa* 1976 n:ot 108 ja 109 (J. Takkiselle ym. 3.5. ja 10.6.1878). Kirjeet on lähetetty Amerikkaan. Niiden tullessa perille Takkinen oli jo paluumatkalla tai kotimaassa.

nalla; tämän valtuuttamina niitä hoitivat ”kirjan oppineet kristityt, joita myös patsaana pidetään”. Jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten hoidon kollektiivisuus luontui erityisesti Cokatossa, jossa Barbergin rinnalla oli useita saarnaajia. Raattamaa suositteli ehtoollista annettavaksi myös ulkopuolisille. Edellisenä syksynä Vuollet oli puolustanut periaatetta, joka sulki Rovaisenkin kannattajineen seurakunnan ehtoollisyhteydestä. Avoin ehtoolispöytä teki mahdolliseksi sen, että lestadiolaisseurakunnat saattoivat tarjota välttämättömät kirkolliset palvelut suomalaisasutusten kaikille jäsenille.

Uudistuksia käsittelevän kirjeensä lopussa Juhani Raattamaa ilmaisi nasevasti periaatteellisen riippumattomuuden kirkollisesta perinteestä: ”Järjestäkää kirkko, hyljäten ihmissäännöt.”¹⁴⁹ Valtio-kirkon liturgian vierastaminen ja jumalanpalvelusten yksinkertaistaminen oli yleisesti tuttua pohjoismaalaisten siirtolaisten ensimmäisissä seurakunnissa.¹⁵⁰ Luultavasti lestadiolaisten kirkonmenot, joiden uudistamisen lähtökohtana oli poikkeuksellisen jyrkkä ristiiriitä ja jotka oli – vähän myöhemmän sisäryhmätiedon mukaan – puhdistettu myös ”Lutherin sekaisesta paavista”¹⁵¹, olivat koruttomuudessaan omaa luokkaansa. Seuraavien kiistojen yhteydessä kuitenkin osoittautui, että Takkinen oli monien arvostelijoiden mielestä jäänyt Kortetniemen luomalle pohjalle myös liturgisessa uudistuksessa samoin kuin papin viran kumoamisessakin.

Raattamaan vastauksissa Amerikasta talvella 1878 tullesiin kirjeisiin on eniten huomiota omistettu seurakuntajärjestyksen ja kirkollisten menojen uudistamiselle. Tämä tukee olettamusta, että kysymys oli keskeinen koko siinä kiistassa, jota edellä on käsitelty. Euroopan lestadiolaisjohtajien kannalta ”oman pesomaljan” ongelma näyttää kuitenkin olleen tärkein. Niissä kirjeissä, jotka Takkisen matkan aikana lähetettiin vanhasta maasta ja jotka ohjasivat hänen toimintaansa, on esikoisten seurakunnan ja vanhim-

¹⁴⁹ Raattamaa 1976 n:o 109.

¹⁵⁰ Olson 1950, 363s; Ander 1960, 149s, 161; Söderström 1973, 166–168.

¹⁵¹ ASL 1886 n:o 2 (Pendleton; Centerville). Ks. myös *Oulun lehti* 1881 n:o 12 (Calumet, Suoranen).

pien johtajien arvovallan puolustaminen saanut erityisen painon. Kortetniemen suurimmaksi viaksi esitettiin nouseminen esikoisia vastaan; muiden syntien tunnustamisen jälkeen häneltä yhä odotettiin parannusta eriseuran rakentamisesta.¹⁵² Taustana oli edellisen vuoden kriisi ja erityisesti se Amerikan lestadiolaisuuden riippumattomuutta korostava purkaus, jonka Castrén välitti Euroopan vanhimille. Häiriintyneen yhteyden rakentaminen esikoisten seurakuntaan liittyi siten voimakkaasti Takkisen ensimmäisen Amerikan matkan tavoitteisiin.

Säilyneistä lähteistä pääteltynä ei esikoisajatus Amerikassa ollut yhtä keskeisesti esillä. Kortetniemen kannattajien luopuessa entisestä johtajastaan oli ratkaisevana vaikuttimena vakuuttuminen hänen menneisyyttään koskevien syytösten oikeutuksesta.¹⁵³ Takkiseen liiityttäessä todennäköisesti omaksuttiin aikaisempaa myönteisempi kanta Euroopan vanhimpiin. Edellä lainatussa Petteri Strolbergin kirjeessä kunnioitus ja riippuvuus ilmenee selvimmin. Kirjoittajan mukaan lestadiolaistuminen ei Kuparisaaressa ollut tuonut täyttä vapautta ja rauhaa. Vasta Takkisen avulla ”on meidän silmäme tulhet avatuksi tuntemhan sitä rakkautta joka teissä ia seassane ballaa, ia tahtomme nyt ahkeroinet itsiäme irtirepiät, pittääin sitä vääränä rakhautena ia vielää vääränä ruminaki”. Kuvaus tietoisesta eristäytymisestä ja esikoisten seurakunnan vääränä pitämisestä on mahdollisesti Takkisen tulkinnan vaikutusta. Joka tapauksessa hän lienee ollut kirjeen välittömänä innoittajana.

Takkinen seuralaisineen lähti paluumatkalle Kuparisaa-

¹⁵² *Juhonpieti* 1979 n:o 17 (N. P. Starkille 15.12.1877); Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetniemelle 22.12.1877 ja 15.5.1878; liitekirje n:o 10; *Raattamaa* 1976 n:o 108.

¹⁵³ Viitteessä 132 mainitut Lundbergin kok:n kirjeet. Myös Aapo Tapani näyttää vakuuttuneen Kortetniemen syyllisyydestä keväällä 1878 saapuneiden kirjeiden perusteella. Hän käsitti nyt, että ensimmäisille lähetysmiehille oli lyhyen vierailun aikana annettu vääriä tietoja, sekä pyysi anteeksi Kortetniemen ja Barbergin vastustajien tuomitsemista. Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekonsepti S. Kortetniemelle ym. 15.5.1878; N. P. Stark A. Tapanille 4.7.1878. Kortetniemen asian käsittely jää kuitenkin ongelmalliseksi, ks. esim. liitekirje n:o 13.

relta toukokuussa 1878. Kotimaahan saavuttuaan hän ensin meni Raattamaan luo, missä hän näyttää oleskelleen heinäkuun puolivälistä pari viikkoa, sen jälkeen kotiinsa Posiolle.¹⁵⁴

Matkan jälkeen Raattamaa huolehti korvauksen maksamisesta Takkiselle. Tähän liittyneet järjestelyt viittaavat siihen, että Takkisen ja Nikan lähettäminen oli enemmän kuin edellisellä kerralla Euroopan, erityisesti Muonion ja Ylitornion seudun lestadiolaisyhdistyksen aktiivisuuden varassa. Amerikan seurakunnat eivät kenties nyt olleet yhtä anteliaita kuin Parkajoen ja Tapanin käydessä. Mahdollisesti siellä käsitettiin, että Takkinen oli lähtenyt vain käymään Euroopassa palatakseen pysyvästi Amerikkaan. Matkakorvausta maksettiin Raattamaan hallussa olevasta kassasta, jota täydennettiin Muoniosta ja Ylitorniolta. Kittiläläiset eivät osallistuneet avustukseen, mikä osoittanee siellä jo tässä vaiheessa vierastetun Takkisen Amerikan toimintaa.¹⁵⁵

Vapaakirkoksi vai vanhan valtakirkon helmaan?

Takkisen syrjäytettyä Kortetniemen oli kysymys Amerikan lestadiolaisseurakuntien asemasta periaatteessa avoin. Käsiteltyään talven raporttien pohjalta Amerikan seurakuntajärjestyksen yksityiskohtia Raattamaa lausui, mikä hänen mielestään oli peruslähtökohta: ”Kristuksen kirkko on nöyryytetyt ja särjetty sydämet.”¹⁵⁶ Seurakunnan muodostivat kääntymysmurroksen kokeneet kristityt. Näiden yhteys kilvoituksessa ja toiminnassa oli olennaista ulkonaisen järjestyksen vaihdellessa.

Pohjoismaissa lestadiolaisuudella oli kaksoisroolinsa valtio-

¹⁵⁴ Sven Tuuva 1878 n:o 16 (Hancock, I. Peterson) kertoo Takkisen lähteneen Hancockista 7.5. Atlantilta lähettämässään tervehdyksessä hän itse mainitsi lähteneensä Quebecistä 1.6. ja arveli saavuttavan Liverpooliin 10.6. Viimeistään 18.7. hän oli tullut Saivomuotkaan. VA SKHSA Aunon kok. J. Takkinen I. Barbergille 5.6.1878; Raattamaa 1976 n:ot 111, 112; liitekirje n:o 12.

¹⁵⁵ Raattamaa 1976 n:ot 112 ja 114 (M. Fogmanille 24.7. ja 16.10.1878); Lundbergin kok. P. O. Grape J. I. Palohuornaselle 9.3.1878.

¹⁵⁶ Raattamaa 1976 n:o 109 (J. Takkiselle 10.6.1878), ks. myös n:o 100 (I. Huhtasaarelle 16.7.1877); Saarnivaara 1947, 48.

kirkkojen sisässä toimivana itsenäisenä liikkeenä. 1870-luvun laajenemismurroksen yhteydessä maallikkosaarnaajien merkitys kasvoi. Vuosikymmenen puolivälissä Raattamaa alkoi korostaa heidän panostaan vastakohtana valtiokirkon opetusviralle. Virikkeenä oli lähinnä Suomen kirkossa noussut lestadiolaisuuden vastustus.¹⁵⁷ Kun samanaikaisesti oli Amerikassa liikkeen omassa piirissä syntymässä pappeus, joka uhkasi sekä seurakunnan hallitusvaltaa että apostoliseksi koettua saarnaajan perinnettä, tämä herätti epäilyksiä.

Vanhan maan kokemusten pohjalta Raattamaa suositteli Minnesotassa omaksuttua järjestystä Amerikan seurakunnille. Sakramentit niin kuin muukin seurakunnan hoito olivat itsensä seurakunnan hallussa. Käytännön toiminnasta vastasivat ”patsaina” pidettävät vanhimmat ja saarnaajat. Periaatteessa vastaavanlainen järjestys vallitsi Pohjoiskalotin lestadiolaisseurakunnissa.¹⁵⁸

Samalla Raattamaa kuitenkin antoi myönnytyksensä myös toiselle vaihtoehdolle: ”Saatte tekkin olla vappaat jos tahdotte itsenne antaa sidottaa vanhaan valtakirkon helmaan.” Kysymys oli valtiokirkosta, johon — Raattamaan mukaan — laki satoi Pohjoismaiden lestadiolaiset ja joka ortodoksisessa, roomalais-katolisessa tai luterilaisessa muodossaan oli ”saattanut kohta koko Euroopan kristityksi lapsena kasteen kautta”.¹⁵⁹

Lähteiden puuttuessa ei ole tietoa sen esityksen sisällöstä, johon Raattamaa näin otti jonkin verran varauksellisen kannan, ei liioin sen kannatuksen laajuudesta. Kuparisaaren osalta se olisi voinut merkitä ainakin osittaista paluuta siihen järjestykseen, jonka mukaisesti oli toimittu ensimmäiset pari vuotta lestadiolaisherätyksen alettua. Takkinen oli Amerikkaan tultuaan esittänyt avioliittoon vihkimisen jättämistä pastori Backmanin tehtäväksi. Kortetniemen seurakuntakurin luomassa kriisitilanteessa Backman saattoi palvella myös sakramenttien hoitajana. Raattamaa ke-

¹⁵⁷ *Raattamaa* 1976 n:ot 90 (Lähetyskirje Suomen kristityille), 92, 93 (kaikki vuoden 1876 loppupuoliskolta).

¹⁵⁸ *Raattamaa* 1976 n:o 109. Vanhimmista paikallisina johtajina esim. *Raattamaa* 1976 n:ot 74 ja 76 (Täräntöön 1873 ja 1874); *Brännström* 1962, 189.

¹⁵⁹ *Raattamaa* 1976 n:o 109.

hotti, yhtenä mahdollisuutena, ”ottamaan sakramenttia” luterilaiselta papilta. Ainakin jossakin tapauksessa tämä toimitti lestadiolaisperheessä kasteen.¹⁶⁰

Minnesotasta tuli käsiteltäväksi vaihtoehto, joka merkitsi ”valtiokirkollisen” mallin ja maallikkoseurakunnan välimuotoa. Takkinen välitti Euroopan vanhimille pyynnön saada vanhasta maasta valtiokirkon pappi tai ainakin ”konsistoriumin todistuksella” varustettu mies, joka samalla nauttisi lestadiolaisjohtajien luottamusta kristittynä. Tämän toivomuksen takana oli Iisakki Alamaa; todennäköisesti sillä oli laajempaakin kannatusta Cokatossa. Esitys sopi pastori Backmanin tulon luomaan tilanteeseen. Voitiin ajatella, että vihitty pappi tekisi lestadiolaisseurakunnan tasaveroiseksi Backmanin seurakunnan kanssa suhteessa Pohjoismaiden valtiokirkkoihin. Mikäli pyyntö tarkoitti vain Minnesotaa, kysymys ei välttämättä ollut kilpailusta. Backmanilla ei siellä ollut käytännössä paljonkaan toimintamahdollisuuksia, lestadiolaisuudella taas oli edellytyksiä koko suomalaisatutusten uskonnollisten palvelujen hoitamiseen. Sen sijaan cokatolaisten toivomus oli ilmeisesti ristiriidassa Takkista koskeneen pyynnön kanssa.¹⁶¹

Alamaa itse näyttää pitäneen mahdollisena, että lestadiolaisuuden ja valtiokirkon välinen suhde olisi jotenkin jatkunut Amerikassakin: ”että kansa pitäs yhen ulkonaisen kirkollisuuden ja henkisen elämän päälle tekis työtä syntymä kirkonsa sisällä”.¹⁶² Kotimaan valtiokirkkoa vastaava yhteisö olisi siis tarjonnut lähinnä ulkonaisen organisaation, jonka sisällä lestadiolaiset

¹⁶⁰ Liitekirje n:o 9; *Raattamaa* 1976 n:o 105; *Sven Tuuva* 1878 n:o 48; J. Ruonavaara lähetti kirjoituksensa lopussa terveisiä ”erittäinkin opettajalle, Johan Takkiselle” sekä ”myös sieluin paimen, pastor Backmanille, poikani jonka olette kastaneet kolminaisuuden nimeen, kasvaa hyvin.”

¹⁶¹ Liitekirje n:o 12; YKA Fogmanin kok. I. Alamaa ja P. Ylijärvi M. Fogmanille 14.6.1892. Alamaa kirjoitti: ”Vielä muistan sovinon J. Takkisen tänne tultua, vieläpä sen kuin lähetimme J. Takkisen tänne laittaan valtiokirkon opettaja ja vieläpä Lapissa tunnettua kristityksi / kas tässä se onki oikia konnan juoni, josta met emme ole mittään tienneet, että seurakunta däälä anoi Takkista papiksi.”

¹⁶² YKA Fogmanin kok. I. Alamaa ja P. Ylijärvi M. Fogmanille 14.6.1892.

olisivat voineet toimia samaan tapaan kuin vanhassa maassakin. Näin olisi vältetty omaan papin virkaan liittyneet vaikeudet, samalla kun maan uskonnonvapaus olisi antanut lestadiolaisseurakunnalle väljemmät mahdollisuudet kuin Pohjoismaissa. Lestadiolainen valtiokirkon pappi olisi tässä suhteessa merkinnyt kompromissia, jonka voitiin ajatella vähentävän maallikkojen pappeuteen liittyviä ristiriitoja.

Raattamaan myönnytys sitoutumiselle vanhan valtakirkon helmaan ei perustunut väärinkäsitykseen, vaan Amerikan lestadiolaisten piirissä esiintyviin asenteisiin. Kuten jo edellä on esitetty, ”syntymäkirkon” arvovalta sitoi ensimmäisiä siirtolaisia sekä sisäisesti että ulkonaisesti ja lisäsi kotimaan valtiokirkkoa vastaavien yhteisöjen suosiota. Lisäksi kaikki maahan muuttajat eivät itsekään tienneet, oliko kysymyksessä lopullinen asettuminen vai tavallista pitempi työvaellus, jolloin asianomaisen voitiin katsoa yhä kuuluvan lähtöseurakuntaansa ja kotimaan lainsäädännön piiriin. Augustana-synodin ja Konferenssin seurakunnat käsittivät itse edustavansa luterilaisten valtiokirkkojen perinnettä ja vaativat sen perusteella erityisasemaa kirkollisten toimitusten, erityisesti avioliittoon vihkimisen, pätevyyteen nähden. Vielä Suomi Synodin järjestäytymisvaiheessa sitä yksinkertaisesti nimitettiin valtiokirkoksi.¹⁶³

Sitoutuminen valtiokirkon piirissä kehittyneisiin asenteisiin kuivastuu myös niissä viittauksissa vapaakirkkoon ja uskonnonvapauteen, jotka esiintyvät edellä käsitellyissä lähteissä. Kun ensimmäiset lähetysmiehet todistivat Calumetin kirkon olevan vapaan, he vetosivat jumalanpalvelusmenojen yksinkertaisuuteen. (Liitekirje n:o 1). Strolberg edellä selostetussa kirjeessään viittasi Amerikan uskonnonvapauteen lähinnä kielteisenä ilmiönä. Takkinen puolestaan kiitti sitä, mutta ajatteli ilmeisesti sen lestadiolaiselle

¹⁶³ Kierin kok. (Airamo) H. Koller J. Raattamaalle 8.2.1890; *Haaparannanlehti* 1890 n:o 7 (J. Rovaisen kirjeen mukaan Amerikassa oli kolme suomalaista kirkkoseuraa: apostolis-luterilainen. Takkisluterilainen ja valtiokirkko).

kokoustoiminnalle antamia mahdollisuuksia.¹⁶⁴ Vapaakirkko ja uskonnonvapaus merkitsivät riippumattomuutta oman liikkeen toiminnassa. Pitemmälle menevästä teologisesta ja kirkko-oikeudellisesta ajattelusta ei ollut kysymys, vaikka periaatteessa voitiin nyt järjestää lestadiolaisseurakuntien asema täysin uudella tavalla. Niinpä Raattamaa suositellessaan Minnesotan mallin mukaista sakramenttien hoitoa vetosi Suomen uuteen kirkkolakiin, joka antoi maallikoille oikeuden ehtoollisen jakamiseen hätätilassa.¹⁶⁵

Vuodesta 1876 alkaen on lestadiolaislähteissä merkkejä myönteisestä kiinnostuksesta P. Waldenströmin johdolla nousevaa Ruotsin vapaakirkollista liikettä sekä muitakin herätyksiä kohtaan.¹⁶⁶ Vastaavasti myös ensimmäiset lähetysmiehet ja myöhemmin Takkinen tarkkailivat avoimin silmin vieraissa oloissa kohtaamiaan uskonnollisia ilmiöitä.¹⁶⁷ Huomiota kiinnitettiin niiden sisällöllisiin yhtäläisyyksiin lestadiolaisuuden kanssa. Sen sijaan ei näy viitteitä siihen, että näistä kosketuksista vanhassa tai uudessa maassa olisi saatu vaikutteita Amerikan lestadiolaisyhteisön seurakuntajärjestyksen muotoutuessa.

Monet tekijät siirtolaisten kokemuspäirissä viittasivat yhä ”valtiokirkolliseen” malliin päin, joka myös parhaiten vastasi lestadiolaisuuden asemaa Pohjoismaissa. Periaatteellisia perusteluja muille vaihtoehdoille ei näytä esitetyn. Kuparisaarella v. 1872 otettu suunta ei kuitenkaan ollut muutettavissa. Se varmistui, kun Juho Takkinen esitti matkakertomuksensa sekä mukanaan tuomansa

¹⁶⁴ *KK* 1884, 175, 177, 188. Samanlainen käsitys uskonvapaudesta esiintyy jo Takkisen kirjeessä Amerikkaan 18.9.1874. *Aikakautemme vanhinten kirjoitusk-* *sia* 1898, 165.

¹⁶⁵ *Raattamaa* 1976 n:o 109.

¹⁶⁶ *Raattamaa* n:ot 91, 104, 114, 115, 118, 120 (1876–1879); Svenska missionsförbundetin ark. P. Waldenströmin kok. A. Hedlund P. Waldenströmille 4.2.1876; *Raittila* 1965, 165–172, 178–184. *Brännström* (1962, 199) on virheellisesti ajoittanut ”allianssin” pyrkimykset 1870-luvun alkuun.

¹⁶⁷ Esim. liitekirjeet n:o 2, 10, 14 (1876–1879).

kirjeet Raattamaalle.¹⁶⁸ Amerikan selostusten synnyttämä innostus näkyy selvästi Raattamaan kirjeessä Jellivaaran saarnaajille.

Veljemme Takkinen on nyt meillä / hän on onnellisesti kulkenut sen pitkän matkan Amerikasa ja on papin virkaa hoitamasa Kalumetisä / hän on sinne jättänyt siaiset / emmä tiedä kuka saadan ja sopi papiksi tulevaiseksi vuodeksi jos Takkinen tulee estetyksi ettej händä saa Amerikan christityt tulevaiseksi ajaksi.

Calumetin papin virka sai myönteisen etumerkin aikaisemman kielteisen sijaan. Pari kuukautta aikaisemmin Raattamaa oli kirjoittanut Takkisen mahdollisesta Amerikkaan *opettajaksi* tulemisesta; nyt sana *pappi* esiintyi korostuneen monta kertaa. Ikään kuin valtiokirkon pappia koskevan pyynnön ärsyttämänä Raattamaa totesi: "Löyty pirtti pappia Lapin akatemiasa jos tarvittan." Takkisen toiminta oli Raattamaan saamien tietojen mukaan synnyttänyt sovintoa ja yhdistymistä Euroopan seurakunnan kanssa.¹⁶⁹ Kun "oman pesomaljan" kriisi nyt käsitettiin voitetuksi, voitiin Amerikan seurakuntajärjestyksen ja pappeuden asia arvioida uudestaan.

Raattamaan ratkaisun vahvisti Euroopan seurakuntaa edustanut kokous, joka pidettiin ilmeisesti Kaaresuvannossa heinäkuun lopussa 1878. "Suuri Jumalan lasten joukko vanhinten (ja) opettajitten kanssa täältä idästä" lähetti kirjeen "Jumalan seurakunnalle ja opettajille Amerikassa". (Liitekirje n:o 12).

Kirjeestä ilmenee lestadiolaisseurakunnan ykseyden tärkeys, toisaalta myös "kirkollisiasioiden" keskeisyys. Takkisen toiminnalle Amerikassa annettiin varaukseton tunnustus. Ilmeisesti häntä pidettiin sopivimpana papin tehtävään. Vanhimpien kokous samoin kuin Raattamaa jätti kuitenkin ratkaisun Amerikan seura-

¹⁶⁸ Takkisen ja Nikan mukaan tuli mahdollisesti Eurooppaan käymään Johan Henrik Johnson, joka oli Kuparisaaren lestadiolaisseurakunnan aktiivinen perustajajäsen ja saattoi vahvistaa Takkisen pyytämistä papiksi Amerikkaan. Lundbergin kok. N. P. Stark A. Tapanille 4.7.1878: terveisiä lähetetään "Juhan Hentrik velielle".

¹⁶⁹ *Raattamaa* 1976 n:o 111 (I. Palohuornaselle ym. 18.7.1878).

kunnan ja Takkisen väliseksi asiaksi. Itse papin viran säilyttämisen kokous näytti hyväksyneen sellaisenaan. Vastoin Takkisen kantaa suositeltiin myös vihkimisoikeutta lestadiolaisseurakunnalle, koskapa Yhdysvaltain lait tekivät sen mahdolliseksi ja P. O. Grapen välityksellä oli kuultu erään Ruotsin kirkon piispan myönteisestä kannasta tällaisten vihkimisten pätevyyteen nähden. Pyyntö valtiokirkon papin tai tuomiokapitulin valtuuttaman miehen saamisesta torjuttiin käytännössä mahdottomana: ”ei ole meillä kelpaavia miehiä irti”. Takkista oppineempia saarnamiehiä ei ollut lähettää. Sitä paitsi tämän puuttuvaa kirjallista taitoa voisivat täydentää siihen kykenevät, erityisesti Taavi Castrén.

Kesällä 1878 syntynyt päätös merkitsi sitä, että talven aikana suoritettu liturginen karsinta vahvistettiin, papin virka sen sijaan jäi entiselleen. Vuosia kestänyt kiista päättyi keskushenkilön syrjäytymiseen, samalla kun kiistan kohteena ollut itsenäisen lestadiolaisyyhteyden seurakuntajärjestys sinetöitiin.

Amerikan lestadiolaisten piirissä esiintyneistä mielipiteistä lähteet eivät anna välitöntä tietoa. Kupaarisaaren papin virkaa hoidettiin Takkisen lähdettyä tilapäisin voimin.¹⁷⁰ Järjestelmän muutospyrkimyksistä ei näy merkkejä. Mahdollisesti kirkonmenojen yksinkertaistaminen koettiin ratkaisevana uudistuksena, joka tyydytti myös Kortetniemen entisiä kannattajia. Luottamuksellinen yhteys Euroopan johtajiin, jonka Takkinen sai aikaan vaikean kriisivuoden jälkeen, vastasi todennäköisesti kaikkien toiveita. Vasta seuraavina vuosina kävi ilmi, että alkuperäinen erimielisyyden siemen oli jäänyt eloon ja liittyi uusiin kiistan aiheisiin.

¹⁷⁰ Tehtävää näyttää hoitaneen Calumetin kauppias Juhani Petteri Noppa. Mahdollisesti Taavi Castrén Takkisen lähdettyä tavoitteli papin virkaa; myös hänen Kortetniemen toimintaa arvosteleva kirjoitussarjansa saattoi palvella tätä pyrkimystä. *Sven Tuuva* 1878 n:ot 22–24 (Castrén), 28 (Calumet 30.7., Juhonpoika), 30 (Toim.); *Sankarin maine* 1879 n:o 19 (Huuhuja).

5. AMERIKAN MAALLIKKOSEURAKUNTA TAKKISEN JOHDOSSA

Apostolis-luterilaisen seurakunnan järjestämistyö

Lestadiolainen maallikkoseurakunta sai kesällä 1878 arvovaltaisen vahvistuksen. Raattamaan ja muiden vanhimpien myönteinen asenne perustui ratkaisevasti Takkisen toiminnan arvostamiseen. Se puolestaan rohkaisi Takkista lähtöpäätöksessä, jonka hän kenties oli alustavasti tehnyt jo aiemmin.¹ Elokuun lopussa hän piti Oulussa jäähyväisseuroja.² Kuparisaarelle hän saapui lokakuun 12. päivänä ja ryhtyi määrätietoisesti järjestämään seurakunnallisia asioita ”vakaisemmalle kannalle”.³ Jo hänen tuloaan seuraavana päivänä pidettiin Calumetissa seurakunnan kokous. Talouden turvaamiseksi järjestettiin jäsenmaksut kuukausittain perittäviksi.⁴

Seurakunnan toiminnan vakiinnuttaminen Kuparisaarella oli ensimmäinen tehtävä torjuttaessa pastori Backmanin pyrkimystä koota kaikki suomalaiset omaan seurakuntaansa. Alkuvaiheessa olivat siirtolaisseurakunnat yleensä alttiita suurille väkimäärän

¹ Calumetissa tiedettiin jo ennen Kaaresuvannon kirjeen (liitek. n:o 12) saapumista kertoa Takkisen palaavan. *Sven Tuuva* 1878 n:o 30 (Calumet 12.8., Joku).

² *Kaiku* 1878 n:o 35; *Pohjois-Suomi* 1878 n:o 73.

³ YKA Fogmanin kok. F. H. Nikka M. Fogmanille 21.11.1878; *ASL* 1882 n:o 36 (pääkirjoitus).

⁴ *Saarnivaara* 1947, 40. Calumetin yhteispohjoismaisessa seurakunnassa maksettiin papin palkkaan tarvittavat maksut aluksi kerran tai kahdesti vuodessa, 1876 tapahtuneen eriytymisen jälkeen kuukausittain. Lestadiolaisseurakunnan kirkon omistuksesta myöhemmin syntyneessä kiistassa esitettiin ristiriitaisia tietoja. Toisten mukaan kuukausittain suoritettut jäsenmaksut olivat äänioikeuden ehtona, toiset todistivat, että kannatusmaksut olisivat aina olleet vapaaehtoiset ja etteivät ne vaikuttaneet jäsenoikeuksiin. *Bøe* 1929, 59s; *ASL* 1889 n:o 1 (La'in kannalta); Houghtonin piirikunnanoikeuden pk 31.12.1890 (E. Yliniemen lähettämä jäljennös). Takkisen seurakunnan taloudellisista rasituksista S. Kortetniemi A. Tapanille 15.12.1878, liitekirje n:o 13.

heilahteluille sen mukaan miten kykeneviä pappeja oli kunkin johdossa.⁵ Kuparisaarella kerrottiin suurimman osan niistä, jotka olivat kannatussitoumuksin kutsuneet Suomesta ”säädyllystä” papia, luopuneen lupauksestaan Backmanin tullessa sen johdosta, että olivat tulleet tällä välin ”n.k. uskovaisiksi”.⁶ Parkajoen ja Tapanin käynti juuri Backmanin tulon edellä epäilemättä kokosi ja laajensikin lestadiolaisseurakuntaa. Riitojen uusiutuminen aiheutti jälleen luopumisia ja tarjosi uusia mahdollisuuksia paitsi kapakoitsijoille myös Backmanille.⁷ Takkisen lähdettyä keväällä 1878 epävarmuus hänen tai kenenkään muun papin tehtävien hoitajan saapumisesta vei osan lestadiolaisista Backmanin seurakuntaan.⁸

Seurakunnallista järjestäytymistä koskeva ratkaisu vietiin lopulliseen päätökseen seuraavan talven aikana. Takkisen johtama seurakunta piti huhtikuun 20. päivänä 1879 kokouksen, jossa yhteisön nimi Salomo Kortetniemen luterilainen seura muutettiin Suomalaiseksi apostolis-luterilaiseksi seurakunnaksi. Muita muutoksia alkuperäiseen perustamisasiakirjaan ei tehty.⁹

Nimen muutoksen hanke lienee syntynyt kohta Takkisen tultua syksyllä 1878. Määre apostolis-luterilainen esiintyi jo vuodenvaihteessa Cokaton uutisessa.¹⁰ Nimitystä on muisteltu Castrénin tai Takkisen keksimäksi.¹¹ Sen ainekset sisältyvät joka tapauk-

⁵ Esim. Chicagon ruotsalaisista: *Bejbom* 1971, 236–239.

⁶ *Sankarin maine* 1879 n:o 10 (J. J. Heikka).

⁷ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 77; *Uusi Suometar* 1878 n:o 64; *Sven Tuuva* 1878 n:o 25 (Kalumetistä, Kynä); liitekirje n:o 13.

⁸ YKA Fogmanin kok. F. H. Nikka M. Fogmanille 21.11.1878.

⁹ Houghtonin piirikunnanoikeuden asiakirjojen mukaan (J. Heikkisen ja E. Yliniemen lähettämät jäljennökset) seurakunnan yleinen kokous pidettiin sunnuntaina 20.4. ja rekisteröintitoimenpiteet tapahtuivat 22.4. ja 6.5.1879. Vrt. *Saarnivaara* 1947, 40. Kokouksessa äänesti nimen muutoksen puolesta 116 jäsentä; puheenjohtajana oli Ole Simonson, kirjuriina T. Castrén. Yhteisön uusi nimi oli the Finnish Apostolic Lutheran Congregation.

¹⁰ ”Uskon oppia on meillä yksi ’Apostolis Lutherilainen’ suomalainen kirkko, jossa pidetään joka sunnuntai juhla ja päivä Jumalan palvelusta.” *Sankarin maine* 1879 n:o 2 (Wright Co, Minn., 30.1. [Pe]lter [Gunn]ari). Nimitys esiintyi ennen virallistamista myös Suomen lehdissä, esim. *Uusi Suometar* 5.3.1879 n:o 27. *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja ...) kertoi nimenmuutoksen tapahtuneen ”viime syksynä”.

¹¹ *Nikander* 1903, 36; *Rautanen* 1911, 20; *Saarnivaara* 1937, 40.

sessä aikaisempiinkin lähteisiin. Kaikissa tuntemissamme Amerikan lestadiolaisten varhaisten seurakuntien nimissä oli määre luterilainen. Se ilmaisi luonnollista liittymistä valtiokirkon perinteeseen ja Lutheriin.¹² Lisäksi sillä nimenomaan Kupärisaarella oli merkitystä suomalaisten seurakuntien kilpailussa. Seurakunnan ”apostolisuus” taas oli lestadiolaisuuden tärkeimpiä ihanteita, joka joutui koetteelle Amerikan oloissa.

Juuri kesästä 1877 lähtien Raattamaan kirjoituksissa toistui samantapaisin kääntein ilmaistu ajatus seurakunnan ja sen opin rakentumisesta profeettain, Kristuksen ja apostolien perustalle.¹³ Myöhemmin, Amerikan aapista koskevan kiistan aikana, tätä perustaa selvästi korostettiin kirkolliseen perinteeseen nähden. Ohjelmallisimmin Raattamaa ilmaisi tämän kirjeessään eteläsuomalaiselle ystäväpapille:

Vanhan äitin helmasa olema ylöskasvatettu nuorutesa ja tahdome pysyät luherialaisen kirkon helmasa mutta ennen kaikkia profetai Christuksen ja apotolein opisa ja tunnus-tuksesa.¹⁴

Apostolis-luterilaisuus vakiintui Amerikan lestadiolaisuuden yleisnimeksi. Termi näyttää tulleen nopeasti tunnetuksi myös Suomessa.¹⁵

Apostolis-luterilaisen seurakunnan järjestyksen kiinteytyminen koitui uhkaksi Backmanin seurakunnalle. Myös tämä seurakunta kutsuttiin koolle samaksi sunnuntaiksi, jona lestadiolaiset pitivät nimenmuutoskokouksensa. Backman päätti kuulutuksensa vetoomukseen: ”Asia on painavasta luonnosta, tulkaat siis miehissä!”¹⁶

¹² Myös ruotsalaiset ”lähetyssystävät” käyttivät seurakunnistaan nimeä luterilainen. *Söderström* 1973, 108.

¹³ *Raattamaa* 1976 n:ot 100, 101, 108.

¹⁴ *Raattamaa* 1976 n:o 142 (11.10.1881), lisäksi n:ot 130, 134 (14.11.1880, 12.4.1881). Amerikan aapisesta *Raittila* 1971, 226-229.

¹⁵ Urjalan lestadiolaisten edustaja sanoi näiden kuuluvan ”Jeesuksen asettamaan Apostoolisen Luterilaiseen seurakuntaan”. *Tervehdys kristityille* 1881, 14.

¹⁶ *Sankarin maine* 18.4.1879 n:o 12.

Todennäköisesti hän näinä aikoina pyrki neuvotteluihin Takkisen kanssa myös Konferenssin norjalaisen pasturin välityksellä.¹⁷ Tilannetta kuvastaa sanomalehtiväittely, jota käytiin maaliskuusta toukokuun loppuun 1879. Sen aloitti laaja lestadiolaisuutta arvosteleva kirjoitus, joka sai vastaansa kolme lestadiolaista kirjoittajaa.¹⁸ Lestadiolaisen rippikäytännön lisäksi oli aiheena muun muassa maallikkojen oikeus saarnata sekä kummankin seurakunnan taloudellinen kannatus. Kiistan yhteydessä esitettiin viitteitä siihen, että Backmanin seurakuntalaisten määrä ainakin Calumetissa oli laskenut varsin pieneksi.¹⁹

Kuten tuonnempana esitetään, pastori Backman oli vielä vuoden 1879 lopulle asti valmis yhteistyöhön Takkisen kanssa. Teiden lopullisen eroamisen jälkeen hänen seurakuntansa elinmahdollisuudet vähenivät. Backman kuulutti pidettäväksi peräkkäisinä maaliskuun sunnuntaina 1880 Quincyssä ja Calumetissa kokouksen siitä, ”nähdäänkö tarpeelliseksi ja välttämättömäksi aina edelleen pitää koossa suomalaista evankelisluterilaista seurakuntaa Amerikassa, vai joko sen annetaan hajota ja nykyisestä opetajasta erotaan”.²⁰ Seurakuntatyö tosin jatkui, mutta Backman luopui taistelusta Amerikan suomalaisten tärkeimmässä keskuksessa Calumetissa. Hän siirtyi Hancockiin, josta nyt tuli Kuparisaaren suomalaisen evankelis-luterilaisen seurakuntayhteisön keskus.²¹ Jo saman vuoden lopulla Backman suunnitteli Suomen matkaa. Ilmoituksensa mukaan hän aikoi palata toisen papin kanssa, joka

¹⁷ *Sankarin maine* 1880 n:o 17 (pääkirjoitus). Välitysyrityksen tekijäksi mainittu Bøe siirtyi pois Calumetista kesällä 1879.

¹⁸ *Sankarin maine* 1879 n:ot 8, 10, 13, 14 (J. J. Heikka), 10, 11, 15–17 (-ter-m H:sen), 11, 16 (I. Rovainen), 16, 17 (P. Strolberg).

¹⁹ *Sankarin maine* 1879 n:o 13 (Muistoon panoja), 16 (I. Rovainen).

²⁰ *ASL* 1880 n:ot 9–11; *Sankarin maine* 1880 n:ot 5 ja 6. Sankarin maineen toimittaja liitti kuulutukseen kehotuksen osallistumiseen: poismuuttojen vuoksi seurakunta on köyhtynyt, mutta sitä tarvitaan.

²¹ *Järnefelt* 1899, 95; *Nikander* 1903, 37; *Ilmonen* 1930, 17; *Ollilan* (1963, 86) mukaan Backman perusti Quincyn seurakunnan 4.4.1880. *Autere* (1927, 47) kertoo Calumetin seurakunnan kirkonarkiston ”kulkeutuneen” Hancockin seurakunnalle. Todennäköisesti arkisto kuitenkin siirtyi Hancockiin siitä syystä, että seurakuntayhteisöllä oli yksi hallinto ja väestökirjanpito, jonka asiakirjat ainoa pappi säilytti pappilassaan.

tulisi mukaan taisteluun lestadiolaisuutta vastaan.²² Puoli vuotta kotimaassa viivyttyään hän syksyllä 1881 palasi yksin. Seuraavan vuoden alussa hän teki lähetysmatkan Minnesotan ja Dakotan siirtokuntiin ja esitti sen perusteella Konferenssin lähetyskomitealle, että suomalaisten keskuudessa tehtävää työtä vakavasti tehostettaisiin.²³ Valmistavat toimet jäivät Augustana-synodin huoleksi. Ne pantiin alkuun Backmanin vielä ollessa Amerikassa, mutta eivät johtaneet pysyviin tuloksiin. Pastori Backman jätti lopullisesti Kuparisaaren syyskesällä 1883.²⁴

Konferenssin viralliset tilastot kuvaavat Backmanin seurakunnan heikkenemistä. Kokonaisväkiluvussa tapahtui niiden mukaan seuraava kehitys:

1877: 402, 1879: 465, 1880: 309, 1881: 346, 1882: 296.

Samoina 1880-luvun alkuvuosina suomalaisten määrä Kuparisaarella todennäköisesti nousi huolimatta vilkkaasta pois muutosta. Vastaavan norjalaisen seurakuntayhteisön jäsenistö lisääntyi tasaisesti 230:sta v. 1877 572:een v. 1882.²⁵

Calumetin apostolis-luterilainen seurakunta käsitti koko Kuparisaaren, vaikka nimenmuutosasiakirjassakin puhutaan vain Calumetin townshipista. Calumetissa sijaitsi pappila, joka oli rakennettu Takkisen tultua ja maksanut 900 dollaria. Mäntykadun kirkko korjattiin vuodenvaihteessa 1881/1882.²⁶ Pääseurakunnan sekä Quincyn ja Allouezin rinnalle tuli vuoden 1880 vaiheilla uusi kiinteä toimintapiste. Delawaren kaivoskylä mainittiin yhtenä Ku-

²² *Kirkollinen kuukauslehti* 1881, 26, 79s. Anonyymi kirjoittaja on epäilemättä G.F. Bergstadi Minneapolista. Backmanin matkasta myös: *ASL* 1881 n:ot 2, 4, 15, 43; *Uusi Suometar* 1881 n:o 56; *Hufvudstadsbladet* 1881 n:o 121 A.

²³ *Lutheraneren* 1882, 206.

²⁴ *Lutheraneren* 1882, 194, 1883, 33; *Morgonbladet* 1883 n:o 117 (pääkirjoitus H. R. Iåbergh]; *Norelius* 1890–1916 II, 91; *Rautanen* 1911, 37–39.

²⁵ *Konferentsens berentning* 1878–1883.

²⁶ *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja ...), 1881 n:o 38, 1882 n:o 5.

parisaaren neljästä apostolis-luterilaisesta seurakunnasta.²⁷ Vuosikymmenen alkuvuosina Takkisen toiminta laajeni Kuparisaaren eteläpuolella kasvaville rauta-alueen suomalaisasutuksille, sielläkin kilpaillen Backmanin yritysten kanssa.²⁸

Sanomalehtitietojen perusteella Kuparisaaren seurakuntayhteisön väkiluku oli Takkisen alkuaikana nousussa, vaikka ei yltänytkään niihin määriin, joita oli summittaisesti ilmoitettu aikaisemmilta vuosilta. Kokonaismäärät olivat seuraavat: 1878: 758, 1879: 797, 1880: 945.²⁹ Allouezista on erikseen kerrottu, että siellä oli v. 1880 apostolis-luterilaisia 138 henkeä, evankelis-luterilaisia vain neljä, viisi perhettä.³⁰ Suurin osuus kokonaisluvusta oli epäilemättä Calumetilla. Lehtiutusten ilmoittamien väkimäärien laskutapa ei käy ilmi, enempää kuin vastaavasti Konferenssin seurakuntien tilaston perusteet.

Seurakunnan kirjuri Taavi Castrén antaa kuitenkin ymmärtää (liitekirje n:o 20), että julkistettuihin lukuihin sisältyy ongelmia ainakin lestadiolaisseurakunnan jäsenyyden perusteiden kannalta. Uutiskirjeissään juuri Castrén korosti lestadiolaisuuden johtoasemaa. Tämä lisäsi taipumusta esittää kannatus mahdollisimman laajaksi. Kirjeessään hän arvosteli sekä itseään että ilmeisesti myös Takkista siitä, että apostolis-luterilaisen seurakunnan jäsenkuri oli varsin löyhä. Syrjäytetty johtaja Kortetniemi arvioi asiaa omasta näkökulmastaan. Hänen ilmoitustensa mukaan seurakunta oli huvennut ratkaisevasti (esim. liitekirje n:o 13). Kysymys lestadiolaisseurakuntien jäsennormeista jää lähteiden pohjalta avoimeksi.

Käytettävissä olevien lukujen mukaan Kuparisaaren

²⁷ *ASL* 1881 n:ot 41, 42 (lukukinkerien ja kansakoulurahaston kuulutukset), 52 (väestötilasto). *Amerikan suomalainen almanakka* 1881 kertoi Delawaressa tälöin asuneen toista sataa suomalaista.

²⁸ *ASL* 1882 n:ot 20, 36 (pääkirjoitus); *Pohjois-Suomi* 1882 n:o 9 (Marquette, Mich., 29.12.1881, J.J. H.): Backmanin vierailtua Ishpemingissä Takkinen saapui sinne pari viikkoa myöhemmin.

²⁹ *Uusi Suometar* 1879 n:o 27; *ASL* 1880 n:o 2, 1881 n:o 2. Kirkollisten toimistusten ilmoituksista pääteltynä väkimäärä lisääntyi samaan tapaan seuraavina vuosina.

³⁰ *Oulun lehti* 1880 n:o 22.

evankelis-luterilaisen seurakunnan jäseniä oli siis noin kolmannes apostolis-luterilaisten määrästä. Suuri osa suomalaisista oli luultavasti kaikkien seurakuntien ulkopuolella.

Calumetin Apostolis-luterilaisen seurakunnan perustamisen aikoihin ilmoitettiin lestadiolaisia olevan Amerikassa yhteensä noin 1 500, näistä puolet Kuparisaarella, 600 Minnesotassa ja loput Oregonissa ja Washingtonissa.³¹ Calumetin seutu oli siis lestadiolaisten lukumäärään nähden ylivoimainen. Jatkuva muuttoliike vahvisti sen luonnollista keskusasmaa.

Edellä lainatuissa sanomalehtikirjoituksissa esitettiin asia siten, että Apostolis-luterilainen seurakunta tavallaan käsitti kaikki Yhdysvaltojen lestadiolaiset.

Tästä emäseurakunnasta on muuttanut paljon kansaa, etenkin 1876 ja 77, Minnesotan valtioon, jotka seurakunnat vieläkin ovat tämän alkuperäisen yhteydessä sillä tavoin, että Calumetin seurakunnan saarnaaja käypi siellä jonkun kerän vuodessa toimittamassa papillisia toimia, sekä ottamassa selkoa väkiluvun vaiheista.³²

Muidenkin lähteiden mukaan lestadiolaisuuden leviäminen uusille paikkakunnille tapahtui muuttoliikkeen myötä. Arvattavasti uskonnollinen yhteys vaikutti siirtolaisryhmien koostumukseen myös Amerikan sisäisissä muutoissa.³³ Kuitenkaan ei näy merkkejä siitä, että olisi tietoisesti pyritty suljetun lestadiolaissiirtokunnan perustamiseen tai että esimerkiksi joku saarnaaja olisi kerän-

³¹ *Uusi Suometar* 1879 n:o 27. Suunnilleen sama tilasto: *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...). *ASL*:ssä eritelty Minnesotan ap.-luterilaiset: Cokato 275, Duluth 110, Fort Ridgely (Franklin) 96, New York Mills 72, Holmes City 58 henkeä; lisäksi Washingtonin territorioon muuttaneita 95 henkeä ja Oregoniin n. 30 perhettä.

³² *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...), lisäksi n:o 14 (Hirvelä); *Uusi Suometar* 1879 n:o 27.

³³ Pastori Backman kirjoitti kesäkuussa 1877: "Hihhulit muuttavat suurissa joukoissa täältä Oregon valtaan, jossa sanotaan olevan runsaan lohien saaliin." *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 53.

nyt ryhmän mukaansa.³⁴ Lestadiolainen lähetystoimi ei liioin suuntautunut tuntemattomien maanmiesten keskuuteen, esimerkiksi Ohioon, missä jo 1870-luvulla työskenteli joukko suomalaisia.³⁵ Eräät Ruijasta tulleet saarnaajat voivat saarnata myös norjalaisille ja ruotsalaisille, mutta laajemmasta toiminnasta näiden parissa ei ole tietoa. Takkisen alkuvaiheessa esittämä toivomus, ”että tulisimme hänen valtakuntansa siemeneksi tässäkin pimiässä maassa”, toteutui varsin rajoitetusti. Kielitaidon puute esti työn muunkielisten voittamiseksi.³⁶ Lähteet tietävät saarnaajien tehneen matkoja vain sellaisiin siirtokuntiin, joissa jo ennestään oli lestadiolaisia.

Lestadiolaisten johtama kokoustoiminta alkoi muistelmien mukaan vuoden 1877 tienoilla Minnesotan kahdessa nuoremassa siirtokunnassa, Thomsonissa Duluthin lähellä sekä New York Millsissä, joka nopeasti kehittyi Cokaton jälkeen suurimaksi keskuukseksi.³⁷ Samaan aikaan ensimmäiset suomalaisryhmät muuttivat Kuparisaarelta kaukaiseen länteen, Oregonin valtioon ja Washingtonin territorioon. Vuodesta 1880 täydennystä tuli myös suoraan Suomesta ja Norjasta. Lestadiolaiset tulivat vallitsevaksi enemmistöksi Pendletonin ja Centervillen (Klickitat) maanviljelyskylissä ja huomattavaksi suomalaisryhmäksi myös Astorian kaupungissa. Siirtokuntien seurakunnallinen toiminta epäilemättä alkoi jo perustamisesta. Takkinen kertoi edellä mainittujen paikkakuntien lisäksi Brush Piriella olleen järjes-

³⁴ Poinsettin suomalaisasutuksen uranuurtaja Torsten Estensen toimi myöhemmin saarnaajana ja papin viran toimittajana. Ennen 1880-luku hän oli lestadiolaislähteissä tuntematon. Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen A. Törmäselle 11.11.1886; *Ilmonen* 1923, 288; *Raittila* 1967 n:o 54. *Kaupsin* (1975, 66s) esitys lestadiolaisuuden vaikutuksesta eristyneiden suomalaisten maaseutuasutusten syntymiseen ei ole riittävästi dokumentoitu.

³⁵ *Kolehmainen* 1938, 73. Backman vieraili Ohiossa ensimmäisenä suomalaisena sielunhoitajana Suomesta palatessaan syksyllä 1881.

³⁶ VA SKHSA D: 49 J. Takkinen J. F. Thauvónille 17.3.1879 (sitaatti); Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen J. Lumijärvelle ja J. ja K. Vuolteelle 12.2.1884, J. Raattamaalle 20.9.1885; Kierin kok. (Wettainen) J. Takkinen ja H. Koller A. Tapanille 9.6.1885.

³⁷ *Raittila* 1967 n:ot 68, 430 (New York Mills), 53, 397 (Thomson); *Saarnivaara* 1947, 138-140.

tyneen seurakunnan jo 1880-luvun alkupuoliskolla.³⁸ Lännen seurakunnissa ei ollut yhtään varsinaista saarnaajaa ennen Juho Lumijärveä, joka saapui kesällä 1884.³⁹ Alkuaikana nämä kaukaiset seurakunnat eivät antaneet aktiivista panosta Amerikan lestadiolaisuuden kehitykseen. Sama koskee Etelä-Dakotan preerioille perustettuja maanviljelyssiirtoloita Poinsettia ja Savoa ympäröineen, joista jälkimmäinen tosin sai vuoden 1883 tienoilla lukuisia saarnaajia varsinkin Kuparisaareltä.⁴⁰ Muistitietojen ja irrallisten aikalaislähteiden mukaan jonkinlainen lestadiolaistoiminta alkoi 1880-luvun alkuun mennessä lisäksi eräillä muilla paikkakunnilla.⁴¹

Minnesotan suomalaisten siirtokuntien yhteisönmuodostuksessa hallitsi yhtenäinen lestadiolaisperinne kauas 1880-luvulle. Sanomalehtien uutisista pääteltynä apostolis-luterilainen seurakunta ja suomalainen siirtokunta usein samastettiin.⁴² Kirkko- ja hautausmaahankkeet, papillisten tehtävien hoito ja lasten opetus vaativat yhteistoimintaa. Vähemmistönä olevat ei-lestadiolaiset joutuivat tyytymään lestadiolaisiin palveluihin ja ottivat arvattavasti osaa myös kustannuksiin. Cokaton väkilukutilasto tarjoaa kiintoisan esimerkin. Kesällä 1879 lestadiolaisten määräksi ilmoi-

³⁸ KK 1884, 176s. Papin viran toimittajia ja avainhenkilöitä: *Raittila* 1967 n:ot 265, 369, 418 (Pendleton), 4 (Centerville), 17, 611 (Astoria), 352 (Brush Prairie). Lestadiolaisia lienee ollut enemmistö myös Brush Prairieella, koska Astorian suomalainen ev.-lut. pappi ei onnistunut saamaan siellä kannatusta. Astoriassa ja sen ympäristöllä oli 1880-luvun puolivälissä noin 70 lestadiolaista. KK 1886, 14s (Brush Prairie, M. Peltoniemi); KK 1885, 52 (Astoria, O. Kynsijärvi).

³⁹ Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen J. Raattamaalle 2.6.1884.

⁴⁰ KK 1884, 176; *Raittila* 1967 n:ot 54, 295 (Poinsett), 38, 312, 350, 483, 532 (Savo). Poinsettiin oli A. E. Backman jo 1879 perustanut ev.-lut. seurakunnan. Sen jatkuvuudesta ei ole tietoa. ASL 1879 n:o 4.

⁴¹ ASL 1879 n:o 23 (Takkisen matkakertomus: Minneapolis); *Arra* 1971, 44s (Chicago); *History of living christianity* 1974,1; *Raittila* 1967 n:o 360 (Black Hills, Et.-Dakota). *Rautasen* (1911, 30) ja *Saarnivaaran* (1947, 141) ilmoitus, että Soudanin seurakunta Pohjois-Minnesotassa olisi perustettu 1877, on ilmeinen erehdys. Soudanin suomalaisasutus alkoi vasta 1880-luvulla. *Wassastjerna* 1957, 405s, 419.

⁴² Esim. *Uusi Kotimaa* 1881 n:o 14, 1884 n:o 6 (New York Mills), 1882 n:o 9 (Cokato), 1884 n:o 35, 1885 n:o 20 (Holmes City).

tettiin 275. Vuoden 1880 alussa julkaistiin luettelo koko suomalaisasutuksesta, joka käsitti yhteensä 452 henkeä. Seuraavassa vuodenvaihteessa tämä luku lisättynä tapahtuneella täydennyksellä ilmoitettiin seurakunnan väkiluvuksi.⁴³ Todellisuudessa lienee Cokatossa ollut lestadiolaisenemmistö, joka eli sovussa kylän ei-lestadiolaisten kanssa.⁴⁴ Myös Takkisen Minnesotan matkan raportista saa sen käsityksen, että seurakunnallinen järjestäytyminen siirtokunnissa, joissa hänen mukaansa olivatkin ”melkein kaikki uskovaisia”, koski käytännössä koko suomalaisasutusta.⁴⁵

Lestadiolaisuuden valta-aseman vuoksi pastori Backman ei laajentanut toimintaansa Minnesotan suomalaisten keskuuteen, vaikka hän useita kertoja kävi tässä valtiossa.⁴⁶ Duluthin seudun hajanainen suomalaisasutus oli tiettävästi ainoa, missä hän sai kannatusta. Paluumatkalla Minneapolisista Calumetiin kesällä 1879 hän perusti sinne seurakunnan ja valtuutti sijaisen papillisiin tehtäviin. Tämä oli Juho Drufva, sama mies, joka oli aikaisemmin toiminut lestadiolaisuuden piirissä, tosin häiriötä synnyttäen.⁴⁷ Muutamia kuukausia myöhemmin lestadiolaiset perustivat Takkisen johdolla samaan kylään seurakunnan, joka lienee pian

⁴³ *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja ...), 1880 n:o 2 (Väkiluku ap.-lut. seurakunnissa), 1881 n:o 2; *Ilmonen* 1923, 150s. Tilastot oli laatinut Cokaton papinviran toimittaja I. Barberg.

⁴⁴ *Uusi Kotimaa* 1885 n:o 15 (Cokato); Merikallion kok. H. Berg P. Hanhivaaralle 7.12.1897.

⁴⁵ *ASL* 1879 n:o 23.

⁴⁶ *Pohjois-Suomi* 1877 n:o 53; *Kirkollinen kuukauslehti* 1881, 25–27; *Wasastjerna* 1957, 162, 427.

⁴⁷ *ASL* 1879 n:o 4 (Tietoja...); *Sankarin maine* 1879 n:o 26 (Duluthin seudulta); *Ilmonen* 1923, 224; *Wasastjerna* 1957, 395. *ASL*:n mukaan Fond du Lacin tienoille perustetussa seurakunnassa oli 21 perhettä; kirkko aiottiin rakentaa jo seuraavana talvena. *Sankarin maineen* Backmanille myönteinen kirjoittaja kertoi kylän suomalaisista suuremman puolen kannattavan tätä. Drufvasta edellä s. 74 sekä liitekirjeet n:o 4 ja 5.

tullut siirtokunnan ainoaksi. Thomsonin evankelis-luterilainen seurakunta perustettiin vasta v. 1901.⁴⁸

Kun ei-lestadiolainen kirkollinen toiminta 1880-luvun lopulla sai voimaa, ilmeni, että myös Minnesotan siirtokunnissa oli niitä, jotka olivat halukkaita irtautumaan lestadiolaisista seurakunnista ja liittymään toisiin. Jotkut saattoivat sitä ennen turvautua kirkollisissa toimituksissa toiskielisiin luterilaisiin pappeihin.⁴⁹ Todennäköisesti suurin osa pysyi paikallisen lestadiolaisseurakunnan yhteydessä uusien seurakuntien perustamiseen asti. Näin kerrotaan tapahtuneen esimerkiksi Holmes Cityssä.⁵⁰

Kuten edellä on kerrottu, ulottui Kortetniemen toiminta eräissä tapauksissa Minnesotaan asti. Hänen johtajuutensa oli kuitenkin epämääräinen ainakin Cokatoon nähden. Takkisen asema oli alusta asti toinen. Vanhan maan lähetysmiesten tarkastus- ja sovittelutehtävä v. 1876 ja 1877 koski koko Amerikan lestadiolaisuutta. Kun Takkinen syksyllä 1878 alkoi työnsä Calumetin pappina, hän tosiasiaassa jatkuvasti toimi Raattamaan ja Euroopan seurakunnan antamin valtuuksin, vaikka papiksi tulo oli jätettykin Amerikan seurakunnan ja Takkisen väliseksi asiaksi.⁵¹

Käsittämänsä tehtävän mukaisesti Takkinen ryhtyi järjestämään muidenkin lestadiolaisseurakuntien oloja. Hän teki vuosittain yhden tai useampia matkoja Minnesotaan, vuodesta 1881 alkaen lisäksi Dakotaan sekä vuonna 1883 lännen valtioihin.⁵² Syksyllä

⁴⁸ *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen); *Wasastjerna* 1957, 738. Duluthin seudun suomalaisasutus jakautui alkuaan kahdeksi kyläksi: Fond du Lac = Midway sekä Thomson. Näissä kummassakin lieene ollut oma seurakunnallinen toimintansa. Takkinen ei maininnut Thomsonin lestadiolaisista. Toisen kylän papinviran toimittajaksi valittiin *Raittila* 1967 n:o 141.

⁴⁹ *Kirkollinen kuukauslehti* (1881, 113, Minneapolisin kirje) kertoi erään saksalaisen papin toimittamasta suomenkielisestä kasteesta.

⁵⁰ *Aho & Nopola* 1949, 335.

⁵¹ *Raattamaa* 1976 n:ot 128, 130, 136, 140; YKA Fogmanin kok. J. Takkinen J. Raattamaalle ym. 29.7.1880; J. Takkinen J. Rovaiselle ja I. Alämaalle 4.12.1889.

⁵² *ASL* 1880 n:o 38, 1881 n:ot 21, 39, 52, 1882 n:ot 23, 36, ym.; *SS Calumet* 1892, 46.

1879 julkaistu, alkumenestyksen innoittama matkaraportti sisälsi esityksen tämän toiminnan ohjelmasta ja tavoitteista. Se oli tarkoitettu myös vanhan maan uskonystävälle. Takkinen kertoi, että hänet oli kutsuttu Minnesotaan sekä saarnaajaksi että järjestämään seurakunnallisia asioita. Matkallaan hän viipyi Cokatossa pari viikkoa, Franklinissa, Holmes Cityssä ja New York Millsissä kussakin noin viikon sekä paluumatkalla Duluthin lähikylässä kolme päivää. Kolmessa vanhimmassa suomalaissiirtokunnassa oli ”täydellinen seurakunnallinen hallitus”, nuoremmissa se järjestettiin Takkisen käynnin aikana. Joka paikassa pidettiin henkikirjoitus sekä lukukinkerit, joiden perusteella Takkinen antoi yleensä hyvät arvostelut seurakunnan tilasta ja lukutaidosta. Cokatossa Takkinen piti seurakunnan ensimmäisen rippikoulun.⁵³

Seurakunnan hallinnon järjestäminen ei vielä merkinnyt Yhdysvaltojen lakien mukaista virallistamista. Holmes Cityn suomalaisseurakunta kerrottiin rekisteröidyn v. 1877.⁵⁴ Muut Minnesotan seurakunnat laillistettiin vasta monien vuosien kuluttua. Hallinnon toimimisesta kertovat vain vuodenvaihteen sanomalehtiutiset eri seurakuntien kirkollisten toimitusten määrästä sekä kokouksista, joissa valittiin luottamusmiehet ja virkailijat: papin tehtävien toimittaja, lukkari, lasten opettaja, kirjuri ja kassanhoitaja.

Kirkonkirjat olivat tärkeä yksityiskohta Takkisen järjestämissä alkuvaiheissa. Käytännön toteutus oli luultavasti Calumetin seurakunnan kirjurin Taavi Castrénin varassa. Seurakuntayhteisön suurikokoinen rippikirja luku- ja kristillisyydentaitoa, ehdoollisella käyntiä ym. koskevina sarakkeineen seurasi Suomen ja Ruotsin kirkon käytäntöä. Myös täyttäminen oli ainakin aluksi tehty huolellisesti ja kauniilla käsialalla. Kirjaan oli ilmeisesti koottu seurakunnan jäsenet vuodenvaihteessa 1878/1879 ja sitä

⁵³ *ASL* 5.12.1879 n:o 23 (Kertomus matkoista ja toimista Suomalaisten asuinpaikoilla, Minnesotan valtiossa); liitekirje n:o 14 (J. Takkinen F. M. Hellmanille 27.11.1879). Matkakertomusta lainattiin Suomenkin lehtiin: *Keski-Suomi* 1880 n:o 1. Takkisen toverina oli Allouezissa asuva Aapo Mällinen, *Raittila* 1967 n:o 302. *Ilmosen* (1923, 155) mukaan Takkinen piti Cokaton ensimmäiset kinkerit heinäkuussa 1878. Takkisen osalta tieto ei voi pitää paikkaansa, koska hän tällöin oli Suomen matkalla.

⁵⁴ *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen). Muut lähteet eivät tunne asiaa.

näyttää täydennetyn muutamina seuraavina vuosina.^{54b}

Myös kirkollisten toimitusten luettelot aloitettiin Calumetissa uudella puhdilla vuoden 1879 alusta. Ilmeisesti kirjurit kirjoittivat ne Takkisen antamien, osaksi epäselvien muistiinpanojen perusteella. Samalla tavalla rekonstruoiitiin Kortetniemen aikaiset toimitusten luettelot. Tämä laatimistapa vähentää varsinkin viimeksi mainittujen luotettavuutta.^{54c}

Takkinen huolehti myös muiden seurakuntien kirkonkirjoista. Castrén lienee poiminut Calumetin seurakunnan luetteloista eri siirtokuntiin muuttaneiden tiedot ja rakentanut näin rungon, jota uusissa seurakunnissa voitiin täydentää. Ainakin New York Millsiä varten laadittu kirkonkirja on säilynyt. Castrén on pannut sen alkuun ja luovuttanut syksyllä 1880. Muutamien alkuvuosien jälkeen rippikirjan pito näyttää jääneen satunnaiseksi. Koko kirkonkirjahanke Takkiselle ja Castrénille maksettavine korvauksineen herätti New York Millsissä kritiikkiä, samoin kuin Castrénin ajatus antaa siirtokunnille suomalaisia pitäjän nimiä.⁵⁵

^{54b} May Lunden kok., Oslo: kopio rippikirjasta, "Suomalaisen Apostolis Lutherialaisen Seura Kunnan Calumetissa Paakirja w. 1878". Tämä on epäilemättä se luettelo, jota *Ilmonen* (1923, 82–85) on käyttänyt. Nimien järjestys on vähäisin poikkeamin sama. Mukana ei ole ennen vuotta 1879 Kuparisaa-relta lähteneiden nimiä. Kinker- ja ehtoollismerkintöjä on vain vuosilta 1878–1880, eräitä 1881. — Tässä ja seuraavassa viitteessä mainitut kirjat ovat Calumetissa, Mich., First Ap. Luth. Churchin arkistossa.

^{54c} May Lunden kok.: kopio Calumetin ap.-lut. seurakunnan kastettujen, vihitysten ja haudattujen luettelosta 1873–1887. Luettelot ovat vuodesta 1879 aluksi ilmeisesti Castrénin, vuodesta 1885 todennäköisesti J. Blomquistin kirjoittamia. Näiden välillä on mahdollisesti Petteri Strolbergin ja/tai jonkun muun käsialaa. Kortetniemen aikaiset luettelot lienee laadittu myöhemmin. Toimituspäivämäärät eivät seuraa täsmällisesti kronologista järjestystä vielä v:n 1886 luetteloissa.

⁵⁵ *ASL* 1882 n:o 36 (pääkirjoitus); *Sankarin maine* 1880 n:o 14 (N. Y. Mills, H. N-n), 1881 n:o 5 (Lehtijärveläinen); liitekirje n:o 20. New York Millsin kirkonkirja on mikrofilmattuna: TYYH/S/m/8/305, mf 691. Historiakirjan Castrén on otsikoinut: "Avoliittoon vihittyin ja kuolleitten kirja Suomalaisessa Apostolis-lutherialaisessa seurakunnassa Iin pitäjäässä (Minnesotan valtiossa)". — Myös asianomaisille annettavat kaste- ja rippikoulutodistukset näyttävät olleen käytössä. Kierin kok. (Wettainen) H. Koller J. Takkiselle 21.1.1882.

Minnesotan raportissaan Takkinen käytti nimitystä papin viran edustaja useimpien paikkakuntien yhteydessä.⁵⁶ Tähän voi sisältyä ajatus, että vain Takkinen oli varsinaisesti pappi, kuten Backman vastaavasti omassa seurakunnassaan. Myös Minnesotassa kumpikin tunnettiin oman, Kuparisaaren rajat ylittävän seurakuntayhteisönsä johtajana.⁵⁷ Joka tapauksessa Takkisen asema oli toisista poikkeava. Alkuaikana vain hänellä oli vihkimisoikeus. Myös rippikoulun ja konfirmaation pitäminen näyttää jätetyn hänelle eri seurakunnissa.⁵⁸

Paikallisten papin viran toimittajien tehtävänä oli jumalanpalveluksen ja joka-aikaisten kirkollisten toimitusten hoito. Kiinnittää huomiota, että heistä suurin osa oli alkuaikana sellaisia, joiden saarnaajuudesta ei ole tietoa. Samanaikaisesti eri paikkakunnilla saattoi heidän ohellaan olla saarnaajina tunnettuja miehiä.⁵⁹ Lähteiden niukkuus estää pääättelemästä, minkälaisin perustein kumpaankin tehtävään valittiin.

Seurakuntaelämä

Takkisen ensimmäisellä käynnillä suorittama kirkonmenojen yksinkertaistaminen vastasi periaatetta, joka tuli määrääväksi lestadialaisessa seurakuntaelämässä. Tavoitteena oli ”apostolillinen vapaus” kirkollisten asioiden järjestämisessä.⁶⁰ Jumalanpalveluksen yksityiskohdista on tehty selkoa edellisessä pääluvussa. Luultavasti muutos Kortetniemen seremonioiden rasittamasta jumalanpalveluksesta ei todellisuudessa ollut suuri. Kortetniemi itse ilmaisi sen näin: ”Se oli paavia joka täällä oli kristillisyydenä. Mutta nyt on juuri sama, ajnoastansa halleluian veisu on hyl-

⁵⁶ *ASL* 1879 n:o 23.

⁵⁷ *Sankarin Maine* 1879 n:o 26 (Duluthin seudulta). Backmanin toiminnasta Minnesotassa ja Dakotassa: *ASL* 1879 n:o 4 (Tietoja ...), 8 (Ev.-lut. seurakunnan kirkollisten toimitusten tilastossa myös Poinsett ja Fond du Lac.).

⁵⁸ YKA Fogmanin kok. J. Takkinen J. Raattamaalle ym. 29.7.1880; *ASL* 1881 n:o 52, 1882 n:o 5 (Cokato).

⁵⁹ Esim. Franklinissa: *Raittila* 1967 n:ot 469, 524.

⁶⁰ Kierin kok. (Wettainen) J. Lumijärvi J. Raattamaalle 16.3.1886.

iätty.” (Liitekirje n:o 13). Kokoukset lienevät joka tapauksessa muistuttaneet enemmän seuroja kuin jumalanpalveluksia.

Jumalanpalvelusten yksinkertaisuuden takasivat jo niiden pitempät.⁶¹ Vuoteen 1876 oli valmistunut yhteensä neljä vaatimatonta taloa, joita nimitettiin milloin rukous- tai seurahuoneeksi, milloin kirkoksi. Näistä kolme oli Kuparisaarella, yksi Cokatossa. Seuraavina vuosina kerrottiin eräiden paikkakuntien rakennushankkeista, mutta uusien apostolis-luterilaisten kirkkojen valmistumiskausi tuli vasta vuosina 1884–1885. Väliajan pituuteen lienevät vaikuttaneet taloudelliset alkuvaikeudet eri valtioihin perustetuilla asutuksilla, kenties myös lestadiolaisuuden sisäinen kriisi. Joka tapauksessa suurella osalla olivat monien vuosien ajan kokouspaikkoinaan siirtolaisten ensimmäiset asumukset, poikkeustapauksissa koulut tai muiden yhteisöjen kirkot.

Siirtolaistulva 1880-luvun alkuvuosina lisäsi kokoustilojen tarvetta ja myös taloudellisia mahdollisuuksia. Niinpä Calumetin kirkkokin, jota oli uusittu vuosikymmenen alussa, todettiin rippilasten ehtoolliselle pääsyjuhlan yhteydessä ahtaaksi.⁶² Evankelis-luterilaisten seurakuntien elpyminen kenties vauhditti myös lestadiolaisten toimintaa.

Ensimmäisenä valmistui New York Millsin nopeasti kasvaneen suomalaiskylän kirkko. Ensimmäinen jumalanpalvelus pidettiin siellä uudenvuodenpäivänä 1884. Kuten useissa muissakin samanaikaisissa tapauksissa, kirkko kiirehdittiin ottamaan käyttöön keskeneräisenä. Ainakaan vielä seuraavan vuoden kesällä sen sisustus ei ollut valmis.⁶³

⁶¹ Yksinkertaisuuden ihanteesta ensimmäisten ruotsalaisten siirtolaisseurakuntien kirkkoarkkitehtuurissa ja jumalanpalveluksessa: *Ander* 1960, 169s.

⁶² *ASL* 1884 n:ot 10 (Calumet), 11 (Nöyrä pyyntö: rahan keräys ap.-lut. kirkon hyväksi).

⁶³ *ASL* 1880 n:o 3 (N.Y. Mills: hautaus- ja kirkkomaan hankintasuunnitelma), 1885 n:o 31 (H. Koller); *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 6; Lundbergin kok. P. Raattamaa A. Tapanille 17.1.1884: ”Tässä paikassa on rakettu jso kirkko jossa olema pitäänt seuroja kolmena pyhänä ja Jumalan sana on vaikuttannu yli ymmäryksen tässä paikassa että on yleinen heräys tullu utteen harttautteen ja paljon langenheita o takaiisiin saatettu tuhlaa pojan tavala Isän huonhessen.”

New York Millsin apostolis-luterilainen kirkko koettiin alkuai- kana paikkakunnan suomalaisten yhteiseksi.⁶⁴ Toisten v. 1884 valmistuneiden kirkkojen synnyssä kuvastuu kahden suomalaisen seurakunnan välinen kilpailu.

Savon (Frederick, Etelä-Dakota) siirtokunnassa evankelis-lute- rilainen seurakunta perustettiin jo v. 1884.⁶⁵ Kirkon rakentamisessa lestadiolaiset kuitenkin ehtivät edelle. Päätös tehtiin tal- vella 1884, ja jo kesäkuun alussa voitiin pitää ensimmäinen raa- matunselitys kirkossa. Tosin sekin oli vielä seuraavana vuonna sisältä keskeneräinen. Kooltaan se vastasi New York Millsin kirk- koa.⁶⁶ Uutiskirje totesi muuten sovussa elävän suomalaiskylän us- konnollisen jakautumisen: ”Toinen puolue on tehnyt kirkon ja toinen on laittanut hautausmaan, vaikka itse kumpiki puolue itsel- leen.”⁶⁷

Astoriassa, Oregon, evankelis-luterilaiset olivat rakentaneet kirkon vuoden alkupuolella ja myös lestadiolaiset näyttävät avus- taneen sitä.⁶⁸ Juho Lumijärven tultua lännen seurakuntien va- kinaiseksi papiksi kesällä 1884 ei yhteisen kokoushuoneen käyttö käynyt päinsä.⁶⁹ Apostolis-luterilaiset rakensivat omansa. Vuoden lopussa oli pienellä suomalaisyhteisöllä kaksi omaa kirkkoa.⁷⁰

Vuoden 1885 aikana sai kaksi Minnesotan vanhimmissa suo- malaiskylistä, Franklin ja Holmes City, kauan suunnitteilla ja

⁶⁴ Esim. *Uusi Kotimaa* 1884 n:ot 6 ja 26.

⁶⁵ *Uusi Kotimaa* 1884 n:ot 22 (Savon ev.-lut. seurakunnan kirkollisasioista päättävä kokous 4.5.1884), 50; *Rautanen* 1911, 15.

⁶⁶ *ASL* 1884 n:ot 7, 26, 52, 1885 n:o 34 (H. Koller).

⁶⁷ *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 29.

⁶⁸ *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 13 (Astoria 15.3.84. J. J. Hoikka); *Rautanen* 1911, 31, 42.

⁶⁹ OMA Koskamon kok. J. Lumijärvi O. Koskamolle 30.6.1884: Lumijärvi kertoo pitäneensä Astoriaan tultuaan kolmesti kokouksia ”uudesta kastajain kirkossa”; *Rautanen* 1911, 31.

⁷⁰ *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 41; *ASL* 1884 n:o 52.

valmisteillakin olleet kirkkonsa.⁷¹ Myös Poinsettin, Etelä-Dakota, apostolis-luterilaisten kirkko valmistui kesällä 1885.⁷² Lisäksi kaukaisen lännen maanviljelysasutuksilla Pendletonissa ja Centervillessä rakennettiin kirkot. Pendletonin kirkko oli vuosina 1884–1885 rakennetuista kookkain, noin 10 x 7 m, kummallakin sivuseinällä neljä ikkunaa. Sisustusta vailla olevassa rakennuksessa pidettiin ensimmäiset kirkonmenot 4. adventtisunnuntaina.⁷³

Apostolis-luterilaisten kirkkojen rakentamiskausi jatkui seuraavina vuosina. Syksyllä 1888 niitä lueteltiin yhteensä 16: Kuparisaarella 3, Minnesotassa 6, Etelä-Dakotassa 4 ja lännen valtioissa entiset 3.⁷⁴

Ehtoollinen lienee liittynyt lestadiolaisseurakuntien jumalanpalvelukseen suunnilleen yhtä usein kuin kotimaan kirkkoissa.⁷⁵ Vuoden 1878 selvittelyjen yhteydessä Euroopan johtajat useaan kertaan antoivat tukensa käytännölle, jonka mukaan ehtoollispyötyä oli avoin ulkopuolisillekin.⁷⁶ Ehtoollispyödyän avoimuus ei ilmeisesti ollut ristiriidassa lestadiolaisten sakramenttikäsityksen kanssa. Se oli luonnollinen ratkaisu siirtokunnissa, joissa lestadiolaisseurakunta oli samalla koko suomalaisväestön uskonnollinen

⁷¹ Rakennussuunnitelmat olivat jo 1870-luvulta, mutta työ näyttää aloitetun Franklinissa 1882, Holmes Cityssä 1884; viimeksi mainitun valmistumistiedot ovat epämääräiset. *Sankarin Maine* 1879 n:o 2; *ASL* 1880 n:o 3, 1886 n:o 5; *Uusi Kotimaa* 1882 n:o 7, 1884 n:o 35, 1885 n:o 7, 16, 20. Holmes Cityn kirkon valmistumisesta ks. 3. pääluvun viite 110.

⁷² *ASL* 1885 n:o 29 (Calumet), 36 (H. Koller).

⁷³ *Uusi Kotimaa* 1885 n:o 7, 50 (Centerville); *ASL* 1886 n:o 2 (Pendleton; Centerville). Takkinen kertoi vuoden 1885 lopussa, että ap.-luterilaiset seurakunnat siihen mennessä olivat rakentaneet 11 kirkkoa. Hänen luvustaan voi puuttua Allouez pienuutensa tai esim. Holmes City keskeneräisyytensä takia. *ASL* 1886 n:o 1.

⁷⁴ *ASL* 1888 n:o 40. Edellisessä mainittujen lisäksi oli valmistunut toinen kirkko Cokaton alueelle, samoin Savoan (Frederick), lisäksi kirkko Black Hillsiin, Et.-Dak., ja Red Eyehin, Minn., näistä kolme viimeksi mainittua kesällä 1888.

⁷⁵ Calumetissa ilmoitettiin v. 1878 vietetyn ehtoollista 14 kertaa. *Uusi Suometar* 1879 n:o 27.

⁷⁶ Liitekirjeet n:o 10, 12; *Raattamaa* 1976 n:o 109.

yhteisö. Aikana, jolloin ehtoollisella kävijöiden joukko kotimaan kirkoissakin alkoi valikoitua, lienee ei-lestadiolaisten ehtoollisvieraiden määrä jäänyt vähäiseksi.

Ehtoollisen vieton tavasta ei ole säilynyt kuvausta tutkittavalta ajalta. Pääteltyä siitä, miten valtiokirkon järjestyksestä poikkeavat ratkaisut torjuttiin, pyrittiin seuraamaan kotimaan kirkollista perinnettä.⁷⁷ Tavallisen siirtolaisen kokema vapautuneisuus ja samalla kunnioittava arkuus kuvastuu 1880-luvun lopun kirjeestä:

Ei ole minusta Olli ollu mikkän niin soma, ja kumma kuin se, kuin täällä takkinen jako Herran Ehtoollista ja ihmiset olit niinku lintuset / ei näyttäny valtio pappein orjuus säännöllisyyttä pitävän – jopa minäkin viimi kerralla rohkenin mennä osalliseksi Ehtollis pöydälle.⁷⁸

Rippikoulu ja konfirmaatio olivat ehtoolliselle pääsyn edellytyksinä. Kortetniemeä oli syytetty liian löyhistä konfirmaation pääsyaatimuksista. Kun tällaisia epäilyjä torjuakseen Takkinen kertoi Cokaton kaksi viikkoa kestäneen rippikoulun päätöksestä: ”Lasten lukutaitoa sekä kristillisyyden ymmärrystä tarkemmin koeteltuani, katsoin soveliaaksi laskea seuraavat rippilapset ensikerran H. P. Ehtoolliselle.”⁷⁹ Rippikouluopetuksen välttämättömyys näyttää olleen tärkeänä tekijänä myös silloin, kun Amerikan lestadiolaiset torjuivat Aatu Laitisen lasten ehtoollista koskevat ehdotukset.⁸⁰

Lestadiolaisseurakuntien kastekäytännöstä ei liioin ole muita tietoja kuin lyhyet maininnat papinviran toimittajien tehtävistä sekä kastettujen luetteloiden merkinnät. Hätä- tai kotikaste oli

⁷⁷ Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen J. Raattamaalle ja Erkki Antille 10.2.1886: ”Salmon Korteniemi joukonensa tekivät Mullosta papin ja Mullo kantaa itte kullekki omalle istumelle H. P. Ehtoollista ja missä miki seisoo, lapsille myös alle kymmen vuoten.” Lasten ehtoollisen torjumisesta *Raittila* 1978a, 414–418.

⁷⁸ OMA Koskamon kok. Tilda Aho O. Koskamolle 12.3.1889.

⁷⁹ *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen).

⁸⁰ *Raittila* 1978a, 414, 417.

Pohjoiskalotin alueella yleinen. Tämä käytäntö, jonka mukaan maallikko kastoi ja kasteen vahvistava pappi risti lapsen, jatkui ainakin Takkisen alkuaikana Amerikassa. Calumetin seurakunnassa muiden toimittamat kasteet on merkitty hätäkasteiksi, ja niihin on liitetty Takkisen tarkastusmerkintä.⁸¹ Erkki Antti Juhonpietin lause lasten kasteen tarkastamisesta Takkisen seurakuntajärjestyksen hyväksymiskirjeessä (liitek. n:o 21) tarkoittaa epäilemättä tätä käytäntöä, joka lienee herättänyt myös kritiikkiä.

Lasten äidinkielen opetus oli kaikille suomalaisten siirtokunnille elintärkeä. Kuparisaarella sekä Backman että lestadiolaiset pyrkivät huolehtimaan siitä.⁸² Muualla sen järjestäminen oli alkuvaiheessa lestadiolaisseurakuntien asia. Useilla paikkakunnilla oli järjestettynä jonkinlainen lasten koulu.⁸³ Koulutoiminnan vastustus, jota tuonnempana käsitellään, suuntautui luultavasti lähinnä niihin ylemmän kansakoulun hankkeisiin, joissa Takkinen myös oli mukana. Luku- ja kristinopintaidon tarkastamista ja opetuksen valvontaa varten Takkinen yritti ottaa käytäntöön kinkerit kotimaan mallin mukaisesti. Muutamien vuosien kuluttua ne näyttävät jääneen pois.⁸⁴

Calumetin apostolis-luterilaisen seurakunnan alkuvuosina sen toimintaa esiteltiin tavalla, joka oli jyrkässä ristiriidassa Amerikassa vallitsevan vapauden tietoisuuden kanssa. Uutisissa tehtiin selkoa virkailijoista ja luottamuselimistä, joiden joukossa olivat paitsi seurakunnan myös vasta syntyneen suomalaisen kunnallishallinnon nimikkeet: kirkkoraati, kunnallishallitus, köyhäinhoito-

⁸¹ Lunden kok., kopio Calumetin ap.-lut. seurakunnan kastettujen luettelosta 1873–1887. Hätäkasteen merkintöjä esiintyy v. 1878–1884. Tänä aikana Takkinen kastoi lähes kaikki lapset; ”hätäkastajina” lähinnä eräitä saarnaajia ja papin viran sijaisia. J. Lumijärvi toimiessaan Takkisen sijaisena 1882–1883 vahvisti samoin toisten toimittamat kasteet.

⁸² *Ilmosen* (1923, 85–88) yleiskatsauksen lisäksi viitteessä 114 mainitut lähteet.

⁸³ Esim. *ASL* 1879 n:o 14 (Cokato), 1880 n:o 3 (Franklin); *Uusi Kotimaa* 1885 n:o 7 (Klickittasta).

⁸⁴ *Uusi Suometar* 1879 n:o 27; *ASL* 1879 n:o 23 (J. Takkinen), 1880 n:o 24, 1884 n:o 19; *Ilmonen* 1923, 155s.

hallitus kassoineen, kouluhallitus, kirkon ja kunnan kassa sekä erikseen viinikassa. ”Kaikki seurakunnalliset toimet ovat muodostetut Suomessa voimassa olevan kaavan mukaan.” ”Seurakunnallinen järjestelmä noudattaa kaikissa osissa valtiollista kaavaa.”⁸⁵

Suuri osa tästä näytteille panosta menee epäilemättä entisen kunnankirjurin ja kiertokoulunopettajan Taavi Castrénin tilille. Hallintoelimiä moninaisuus oli näennäistä. Calumetin apostoliluterilaisen seurakunnan yhdeksän valtuusmiehen kerrottiinkin toimivan samalla kirkkoraadin ja kunnallislautakunnan virassa.⁸⁶ Suurentelevisiivisten uutisten tarkoituksena oli tietysti suosittaa suomalaisseurakuntaa ja Amerikan lestadiolaisuutta kotimaan viranomaisille ja yleisölle. Kunnan ja seurakunnan toisiinsa sekoittaminen todistaa kuitenkin osaltaan lestadiolaisseurakunnan samastamisesta koko suomalaisten siirtolaisyhteisöön.

Merkittävintä on, että valtiokirkon perinteeseen liittyminen ei ollut pelkästään katteetonta mainosta. Lestadiolaisen seurakuntaelämän kuva on tosin tässä tutkimuksessa käytettyjen lähteiden valossa aukollinen ja hämärä. Edellä esitetyn perusteella näyttää kuitenkin selvältä, että se rakentui vanhan maan herätysliikeperinteelle, joka oli kehittynyt valtiokirkon sisällä. Kun tämä perinne ei uusissa oloissa riittänyt, seurattiin kotimaan kirkon esikuvaa. Sitä pyrittiin soveltamaan sellaistenkin toimintamuotojen osalta, jotka sopivat huonosti uusiin oloihin, kuten esimerkiksi lukukinkerit. Siitä saatettiin pitää kiinni lestadiolaisuuden omasta piiristäkin tulevia uudistusehdotuksia vastaan. Aatu Laitisen lasten ehtoollisen esitykset torjuttiin, kuten edellä on mainittu, valtiokirkon perinteeseen liittyen.

⁸⁵ Sitatit: *Uusi Suometar* 1879 n:o 27; *Oulun lehti* 1880 n:o 12 (Hirvelä). Lisäksi esim. *ASL* 1880 n:ot 1, 4.

⁸⁶ *ASL* 1879 n:o 5.

Lestadiolaisuuden yhteys amerikansuomalaisten valistuspyrkimykseen

Takkisen johtaman seurakuntatyön hyväksi sen alkuvaiheessa koitui aktiivinen osallistuminen amerikansuomalaisten ensimmäisiin henkisiin pyrintöihin. Nämä saivat aikaisempien hapuilujen sijaan pitkäjänteisyyttä siirtolaisuuden uuden aallon noustessa 1870-luvun laman jälkeen. Tärkeimpänä tuloksena oli elinkelpoisen sanomalehden syntyminen. Amerikan Suomalainen Lehti ilmestyi Calumetissa viikoittain heinäkuun alusta 1879 lähtien. Se painettiin lähinnä lehteä varten perustetun Amerikan Suomalaisen Kirjapainoyhtiön kirjapainossa. Vuoden lopulla perustettiin lisäksi Amerikan Suomalaisen Kirjallisuuden Seura hengellisen kirjallisuuden julkaisutoimintaa varten.⁸⁷

Keskeinen osuus näiden julkaisuhankkeiden johdossa on annettu Juho Takkiselle. Hänen valistuneisuuttaan on korostettu vastakohtana edeltäjälleen Salomo Kortetniemelle, jota taas on luonnehdittu kaiken maallisen opin hylkääjäksi.⁸⁸ Todennäköistä kuitenkin on, että aloite ei ollut Takkisen eikä lähtöisin varsinaisesti lestadiolaisseurakunnan piiristä. Omaa kirjapainoa, sanomalehteä ja hengellisen kirjallisuuden kustantamista koskevista suunnitelmista mainittiin kesällä 1878, jolloin Takkinen oli Euroopassa; hänen raporttinsa pohjalta syntyneessä lestadiolaisvanhintojen lähetyskirjeessä (liitek. n:o 12) ei ole mitään viittausta niihin. Julkaisuhankkeiden takana oli vastustajan ”kolmiliitoksi” nimittämä ryhmä, johon kuului lestadiolaisseurakunnan kirjuri Taavi Castrén; kaksi muuta olivat ei-lestadiolaisia.⁸⁹ On siis luul-

⁸⁷ Lestadiolaisuuden ja *ASL*:n välistä suhdetta on laajemmin käsitelty artikkeleissa *Raittila* 1978b, missä myös lähdeviitteet.

⁸⁸ Esim. *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...), 1882 n:o 36 (pääkirj.); *SS Calumet* 1892, 93, 97 (H. Koller); *Järnefelt* 1899, 93s.

⁸⁹ Ennakkokritiikkiä uuden lehden ja kirjapainon hanketta vastaan: *Sven Tuuva* 1878 n:ot 30–34. N:ossa 33 (Susi lammasten vaatteissa) toimittaja kertoo: ”Uuden lehden hommaajilla kuulu olevan syöttinä hyvin pyhiä tarkoituksia: Aapisten, katkismusten, raamattuun ja muiden pyhäinkirjain painaminen.” Toiset aloitteen tekijät olivat Nils Majhannu ja August Nylund. Valmisteluista ja johtohenkilöistä: *Sankarin Maine* 1879 n:o 19 (Huuhuja); *ASL* 1879 n:o 1, 4; *Ilmonen* 1923, 92, 128, 209.

tavaa, että lähinnä Castrén veti Takkisen mukaan seuraavan talven aikana. Tällöin valmistui Calumetin lestadiolaisten piirissä ainakin aapisen ja katekismuksen julkaisemista koskeva suunnitelma, josta pyydettiin lausuntoa vanhan maan johtajilta.⁹⁰

Amerikan Suomalaisen Lehden toimittajaksi tuli Aleks(anteri) Leinonen, joka myöhemmin hankki koko lehden omistukseensa.⁹¹ Ryhtyessään tehtävään hän halusi välttää uskonnollisia riitoja ja noudattaa tasapuolisuutta kilpailevista seurakunnista kertoessaan. Hän uskoi, että suomalaiset voisivat toimia yhdessä uskonnollisista eroista huolimatta.⁹² Tämä ohjelma näytti välttämättömältä riittävän levikin turvaamiseksi ja epäilemättä se vastasi hankkeen takana olevien ajatuksia. Periaatteessa myös Takkinen ja Backman kannattajineen voivat siihen yhtyä. Lestadiolaisille merkitsi tasaveroinen asema julkisessa tiedotuksessa parannusta vanhan maan kokemuksiin nähden. Backman taas saattoi toivoa, että yhteistoiminta piti avoimena hänen tavoittelemaansa ratkaisua, jonka mukaan suomalaiset muodostaisivat hänen johdollaan yhden seurakunnan, tai ainakin antoi mahdollisuuksia omaa seurakuntaa laajempaan vaikutukseen.⁹³ Sen vuoksi Backman oli aktiivisesti mukana, vaikka jatkuvasti lisääntyvä enemmistö kirjapainoyhtiön ja lehden omistajista ja kannattajista oli lestadiolaisia.⁹⁴ Ensimmäisen vuosipuoliskon päättyessä kuitenkin ilmeni, että yhtiökumppanit vetivät liiaksi eri suuntiin, jotta tasapuolinen palvelu ja yhteistoiminta olisi voinut jatkua.

Amerikan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamisvaiheet paljastavat eri osapuolien tavoitteita ja voimasuhteita. Syksyllä 1879 kutsuttiin asian harrastajia perustamaan seuraa, ”joka pitäisi huolenansa tärkeillisempien kirjojen painattamisen, hankkisi tietoja kansalaistemme tilasta tässä maassa, ja koettaisi virit-

⁹⁰ YKA Fogmanin kok. J. Takkinen ym. Jumalan seurakunnalle Euroopassa 20.12.1880.

⁹¹ Leinosesta (s. Paltamossa 1846, k. Calumetissa 1902) *Kirkollinen kalenteri* 1904, 215–217; *Ilmonen* 1923, 114; *Holmio* 1967, 508s.

⁹² *ASL* 1879 n:o 4 (Tietoja...), 1880 n:o 18 (pääkirjoitus).

⁹³ *ASL* 1882 n:o 50 (pääkirjoitus).

⁹⁴ *ASL* 1879 n:ot 3 (Tietoja...), 15.

tää äitinkielemme harrastusta sekä kaikkia kansallisia pyrinnoitämme”. Kutsun allekirjoittajina olivat Amerikan Suomalaisen Lehden puuhamiehet sekä seurakuntien johtajat Takkinen ja Backman. Kokouksen pitopaikaksi ilmoitettiin apostolis-luterilaisen seurakunnan pappila.⁹⁵ Vaikka seuran toiminta-ala kokouksutussa ilmoitettiin varsin laajaksi, sen takana lienevät olleet lestadiolaisten tavoitteet. Näin tulee ymmärrettäväksi se, että eilestadiolaiset johtomiehet suunnittelivat samanaikaisesti sen rinnalle tai sijalle toista, uskonnollisesti puolueetonta ”sivistysseuraa”. Tämän ohjelmaksi hahmoteltiin kerhotoimintaa, joka edistäisi vapaa-ajan oikeaa viettämistä erityisesti nuorten keskuudessa: lehtien ja kirjojen lukemista, toistensa tapaamista, musiikkia, esitelmiä, seuranäytelmiä.⁹⁶

Rinnakkaishanke näyttää kuitenkin kuivuneen kokoon. Sen sijaan kustannusseura muodostui perustamiskokouksessa 6.12.1879 puhtaasti lestadiolaiseksi työvälineeksi. Esitellessään seuran tarkoitusta Takkinen kääntyi lähinnä lestadiolaisten lukijoiden puoleen ja pyrki torjumaan näiden piirissä esitettyjä epäilyjä. Seura perustettiin ”kristillisyytemme voimassa pitämiseksi”, sen evankeliumin valkeuden puhtaana säilyttämiseksi, joka näinä viimeisinä aikoina oli suotu ihmiskunnalle. Sääntöjen mukaan seuran toimiala supistui kirjojen, lähinnä hengellisten, julkaisemiseen; jäseneksi pääsi ”jokainen uskovainen kristitty ja apostolis-luterilaisen seurakunnan jäsen Amerikassa ja Euroopassa” ja seuran vaikutuspiiri ulottui ”niin lavealle, kuin tämä kristillisuus tunnetaan”. Castrénin kirjoittaman pöytäkirjan oli allekirjoittanut 25 miestä, suurin osa lestadiolaisia saarnaajia ja avainhenkilöitä.⁹⁷ Joulukuun lopussa pidetyssä kokouksessa seuran esimieheksi valittiin Juho Takkinen, joka säilytti asemansa loppuun asti. Seuran

⁹⁵ *ASL* 1879 n:ot 17, 18, 20.

⁹⁶ *ASL* 1879 n:ot 17–21. Sivistysseuran perustamista varten oli nimelisoja A. Nylundilla, A. E. Backmanilla ja *ASL*:n toimituksessa.

⁹⁷ *ASL* 1879 n:ot 24, 25 (Suomalainen kirjakustantaja seura).

nimeksi tuli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Amerikassa.⁹⁸

Amerikan suomalaisten ensimmäinen sivistysseura toteutui siis siinä muodossa, jonka lestadiolaiset olivat suunnitelleet ja jolle he jo edellisenä kesänä olivat saaneet Raattamaan vahvistuksen. Toiminta lähti nopeasti käyntiin. Tammikuussa tehtiin päätös aapisen ja katekismuksen julkaisemisesta 3 000 kappaleen painoksenä. Aapisen oikovedos oli tarkastettavana maaliskuussa, ja kirjanen valmistui kesällä 1880.⁹⁹ Seuraavassa vuodenvaihteessa ilmestyi Amerikan suomalainen almanakka¹⁰⁰ ja v. 1881 K. G. Leinbergin *Biblian historia*¹⁰¹. Virkeän alun jälkeen julkaistiin vain Lutherin Vähä katekismus v. 1885.¹⁰² Lamautunut seura lopetti toimintansa Kuparisaaren lestadiolaisten kiistan yhteydessä vuosikymmenen lopussa. Myös suomalainen kirjapainoyhtiö, jonka senkin esimiehenä toimi Takkinen, hajosi näinä vuosina.¹⁰³

Vuoden 1880 alussa pastori Backman irrottautui kirjapainoyhtiöstä ja siihen liittyneistä yrityksistä.¹⁰⁴ Samaan aikaan Sankarin Maine, joka edellisen vuoden aikana oli esiintynyt sovittelien ja apostolis-luterilaisia puoltaenkin, avasi yhteistyön Backmanin kanssa ja selvästi ilmoittautui hänen seurakuntalaistensa äänen-

⁹⁸ *ASL* 1880 n:o 1 (Calumet). Ensimmäiseen johtokuntaan kuuluivat *Raittila* 1967 n:ot 38, 252, 281, 312, 429, 499, 578, 627 sekä neljä muuta tunnettua lestadiolaista. *Hirvonen* (1920, 101s) ja ilmeisesti häntä seuraten *Ilmonen* (1930, 26s) esittävät ASKS:n vaiheet virheellisesti.

⁹⁹ *ASL* 1880 n:ot 31 (pääkirjoitus), 35 (ilmoitus). Amerikan suomalainen aapinen oli 16-sivuinen. Aapisen aiheuttamasta kiistasta *Raittila* 1971, 226–228, 232.

¹⁰⁰ *Amerikan suomalainen almanakka, vuodelle 1881*. Bostonin horisontin mukaan. Calumet 1881. 16 s. Almanakan liitteenä on 2-sivuinen esitys Suomalaisten asuinpaikat Amerikassa.

¹⁰¹ Calumetissa painettu kirja käsitti 100 sivua ja vastasi lukujen lopussa olevia raamatunlauseita lukuun ottamatta tarkoin Leinbergin lyhintä sunnuntai- ja kiertokouluille toimitettua raamatunhistorian oppikirjaa *Biblian historia* Pyhän Raamatun lauseineen. Tämän 1. painos ilmestyi 1877 Jyväskylässä.

¹⁰² *Martti Luther*, Vähempi katekismus uusimpien tunnustuskirjain mukaan. Calumet 1885. 30 s. Katekismus näyttää valmistuneen jakeluun v:n 1886 alussa. *ASL* 1886 n:o 3 (Calumet). Sisällöstä *Raittila* 1971, 227s, 233.

¹⁰³ *ASL* 1889 n:ot 36, 38, 44, 1891 n:o 4.

¹⁰⁴ *ASL* 1880 n:ot 3, 12.

kannattajaksi, koskapa ”sovinnon yritykset kahden uskon osuuk-sien välillä ovat menneet turhaksi, maalisissakin riennoissa”.¹⁰⁵ Kahden suomalaisen seurakunnan ja sanomalehden välejä kärjisti tässä yhteydessä suhteetonta julkisuutta saanut hautausvälikoh-taus, jonka Takkisen rigorismi aiheutti joulukuussa 1879.¹⁰⁶ Pe-rustava syy vuoden 1879 yhteishankkeiden kariutumiseen oli epäilemättä siinä, että lestadiolaisten määrätietoisuus enemmistö-asetmansa hyväksi käytössä teki Backmanin pyrkimykset turhik-si.¹⁰⁷

Tässä tilanteessa myös Leinonen joutui luopumaan puolueet-tomuudestaan. Hänen tavoitteenaan oli jatkuvasti kansallisten yhe-teispyrintöjen edistäminen ja hänen uskonnollisia pääajatuksiaan oli suvaitsevuus.¹⁰⁸ Kun Takkisen ja Backmanin yhteistyö oli osoittautunut mahdottomaksi ja lestadiolaiset muodostivat rat-kaisevan enemmistön, hän kuitenkin mukautui tilanteeseen. Lähi-vuosina Amerikan Suomalaista Lehteä syytettiin riippuvuudesta ja saatettiin nimitellä hihhulien äänenkannattajaksi.¹⁰⁹ Leinonen torjui syytökset uskonnollisesta puoluekannasta. Selvää kuitenkin on, että lehden suhtautuminen Backmaniin ja tämän seurakuntaan oli jyrkästi muuttunut. Alkunumeroiden myönteisen kuvan sijalle

¹⁰⁵ *Sankarin Maine* 1879 n:o 44 (pääkirjoitus: Yksimielisyyys ja erimielisyyys), 1880 n:ot 49 (pääkirjoitus), 51.

¹⁰⁶ *Sankarin Maine* 1879 n:ot 47, 48 (pääkirjoitukset); *ASL* 1879 n:o 26 (Selitystä. J. Takkinen). Välikohtaukseen palattiin vielä myöhemminkin. Sen aiheuttajana oli Takkisen kieltäytyminen ruumisvaunujen käyttämisestä – tur-hasta ulkonaisesta prameudesta – Juho Ruonavaaran hautauksessa. Takkisen selityksen mukaan leski ja suurin osa ap.-lut. seurakuntaa oli hänen kannal-laan, vainajan äiti ja isäpuoli olivat tilanneet ruumisvaunut. *Sankarin Maineen* (1879 n:o 47) mukaan riita jatkui vielä hautausmaalla, missä ”haudat vihit-tiin”. Toim. ihmetteli tapahtunutta, koska Takkinen oli tullut tunnetuksi siitä, että hän oli hyljännyt monta ennen hänen tuloaan lestadiolaisten kesken vallin-nutta ”joutavaa mutta pakollista käskyä”.

¹⁰⁷ *ASL* 1883 n:o 3 (pääkirjoitus). Koskimiehen (1925, 134) kertoma, että Backman alussa oli myötätuntoinen lestadiolaisuudelle, voi tarkoittaa sekä hänen tulonsa jälkeistä että nyt kuvattujen yhteishankkeiden aikaa.

¹⁰⁸ Esim. *ASL* 1880 n:ot 1, 19, 27, 1883 n:o 3 (pääkirjoitukset).

¹⁰⁹ *Sankarin Maine* 1880 n:o 49 (pääkirjoitus); *Ahti* 1880 n:o 28; *Keski-Suomi* 1881 n:o 32; *Pohjois-Suomi* 1881 n:o 52; *ASL* 1882 n:o 50 (pääkirjoi-tus).

tuli kirpeä kritiikki valtiokirkollisen taantumuksen ja virkavaltaisuuden edustajaa vastaan.¹¹⁰ Sitä vastoin apostolis-luterilaiset ja nimenomaan Takkinen saivat usein kiitosta varsinkin valistusharrastuksistaan.¹¹¹ Tämä toimituspolitiikka vastasi osaksi Leinosen liberalistista katsomusta. Sen takana näyttää olleen myös Takkinen sensuuri.¹¹²

Amerikan suomalaisten ensimmäisten lehtien kohtalot osoittavat, että lestadiolaisuuden myönteinen huomioon ottaminen oli niiden elinehto. Sankarin Maineen kannanotto lestadiolaisia vastaan merkitsi sen nopeaa loppua. Ei-lestadiolaisten piirissä syntyi tällöin uuden lehden hanke, jonka tuloksena Uusi Kotimaa alkoi ilmestyä Minnesotassa syyskuussa 1881. Lestadiolaisuuden asema Minnesotan suomalaisten keskuudessa aiheutti kuitenkin sen, ettei Uusi Kotimaa voinut selvästi tunnustaa tarkoitettua väriä, vaan joutui sekin omaksumaan ainakin puolueettoman ellei myönteisen suhtautumisen lestadiolaisiin.¹¹³

Amerikansuomalaisten yhteistoiminnan toinen suuri tavoite oli oman koulun perustaminen. Calumetin suomalaisen koulun alkuhistoriassa kuvastuu hyvin sekä lestadiolaisten avainasema että siihen sisältyneet rajoitukset. Kuparisaaren seurakunnissa oli pidetty jonkinlaista lastenkoulua vuodesta 1877, pyhäkouluja jo aikaisemmin. Sekä Backman että Takkinen edistivät niiden toimintaa.¹¹⁴ Varsinaisen kansakoulun puuhaamisessa oli Castrén aktiivisin. Hän otti asian esille syyskuussa 1880 vedoten apostolis-lute-

¹¹⁰ *ASL* 1879 n:o 4 (Tietoja...). Backmanin kritiikkiä esim. *ASL* 1880 n:ot 16, 18 (pääkirjoitus), 1881 n:o 28 (Muutama sana aikansa), 15 (pääkirjoitus), 1882 n:o 28 (kirje Calumetista).

¹¹¹ Esim. *ASL* 1880 n:o 25 (Yleisölle), 1882 n:o 36 (pääkirjoitus, otsikko: Johan Takkinen).

¹¹² *Raittila* 1978b, 261, 267s.

¹¹³ *Järnefelt* 1899, 310s; *Ilmonen* 1930, 24s; *Wasastjerna* 1957, 132–134. Myönteinen kuvaus Takkisesta ja lestadiolaisuudesta esim. *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 1 (Calumet).

¹¹⁴ VA Sen. ark. AD 1879 n:o 629 / 14 past. N. E. Bøen todistus Backmanista 13.2.1879; *ASL* 1879 n:ot 9, 14 (Kirje Calumetistä. Hirvelä), 1880 n:o 1 (pääkirjoitus). *Ilmosen* (1923, 85–88) katsaus Kuparisaaren seurakunnallisen koulutyön alkuvaiheeseen sisältää osaksi epätarkkoja tietoja.

rilaisiin ja Takkiseen, jonka hän toivoi vuokraavan pappilansa yläkertaa kouluhuoneeksi. Vuoden lopulla perustettiin sitä var-
ten komitea, jonka johtoon tuli Takkinen ja jäseniksi Calumetin,
Allouezin ja Quincyn lestadiolaisia. Koulua päätettiin ruveta pitä-
mään neljän kuukauden jaksoin näillä paikkakunnilla. Koko jär-
jestely näyttää tapahtuneen lestadiolaisten voimin.¹¹⁵ Opettajaksi
valittiin Heikki Knuutila, joka ennen Calumetiin tuloaan oli toi-
minut kiertokoulunopettajana Suomessa.¹¹⁶ Myöhemmin Castrén
kertoi kutsuneensa ja kustantaneensa hänet Amerikkaan.¹¹⁷ Hänet
kiinnitettiin myös Calumetin apostolis-luterilaisen seurakunnan
lukkariksi ja kirjuriksi sekä Kirjallisuuden Seuran kirjuriksi.¹¹⁸
Knuutila ei ainakaan opettajana vastannut toiveita. Runsaan vuo-
den kuluttua Castrén itse joutui kertomaan, että ”suomalainen
koulu on siitä kituvaisestakin vaikutuksestansa lakkautettu”.¹¹⁹

Kun pari vuotta myöhemmin tehtiin uusi yritys suomalaisen
kansakoulun saamiseksi, siinä kuvastuu murros, johon oli jou-
duttu yhteispyrintöjen hoitamisessa. Aloitteen tekijänä oli nytkin
Castrén. Tämä perusti kesällä 1883 Kansanvalistusseuran haara-
osaston Calumetiin ja lieene ajanut kouluasiaa sen nimissä.¹²⁰
Castrén oli jo loitontunut Takkisesta, mutta ajatusta toteutetta-

¹¹⁵ *ASL* 1880 n:ot 39 (Kirje Calumetista. Suoranen), 51 (pääkirjoitus: Kansa-
koulukysymys), 1881 n:o 2 (Kansakoulukokous).

¹¹⁶ *ASL* 1880 n:o 51 (pääkirjoitus). Calumetin ap.-lut. seurakunnan pääkirjan
mukaan Knuutila oli syntynyt 1848 ja muutti perheineen. Hän oli 1867 saanut
Oulunsalon lukkarilta Pietari Päivärinnalta todistuksen lukkarin tehtävien kii-
tettävästä taidosta. *Havu* 1919, 335.

¹¹⁷ VA Kansanvalistusseuran ark. Fa 8 797 Castrén 24.9.1884.

¹¹⁸ *ASL* 1880 n:o 52, 1881 n:o 1. Vuoden kuluttua Knuutila jäi pois ap.-lut.
seurakunnan kirjurin tehtävästä, mutta pysyi ASKS:n johtokunnassa. *ASL*
1881 n:o 52.

¹¹⁹ *Uusi Kotimaa* 1882 n:o 7 (Calumetista 10.2.1882); *ASL* 1881 n:o 15 (Ca-
lumet).

¹²⁰ *Engelberg* 1944, 231–234. Sivun 234 alaviitteessä mainituissa kirjeissä ja
artikkelissa on kouluasian lisäksi tietoja haaraosaston perustamisesta ja jä-
senistä sekä Castrénin laajoista suunnitelmista ja epämääräisestä asioiden hoi-
dosta. VA Kansanvalistusseuran ark. Fa 7–9. Calumetin haaraosasto perus-
tettiin 26.5.1883; esimiehenä toimi aluksi Castrén; jäseniä oli 1883: 90, 1884:
112. Haaraosaston arkiston mf.: TYYH/S/m/8/199.

essa täytyi vieläkin turvautua lestadiolaisten tukeen. Koulun johdokunnan puheenjohtajaksi tuli Takkinen, ja apostolis-luterilaiset vastasivat johdosta ja käytännön järjestelyistä, vaikka koulu muodostuikin molempien seurakuntien yhteiseksi.¹²¹

Opettajaksi tuli entinen lukkari Pekka Vesterinen, joka syksyllä 1883 perheineen muutti Calumetiin. Koulu alkoi seuraavan vuoden alussa. Opettaja sai aikaan suuren laulu- ja soittoharrastuksen myös lestadiolaisten piirissä. Calumetin apostolis-luterilaiseen kirkkoon, joka toimi kouluhuoneena, hankittiin urkuharmoni ja sitä käytettiin ahkerasti sekä koulutyössä että vapaa-aikana. ”Urkuin aikakausi” päättyi kuitenkin riitasointuun jo kevättalvella 1884, kun Sankeyn lauluista innostunut opettaja törmäsi Takkisen rigorismiin. Syntyi koulukiista, joka teki lopun yhteistoiminnasta. Samalla kärjistyivät lestadiolaisseurakunnassa itessään vallinneet erimielisyydet.¹²² Lestadiolaisten johtoaseman amerikansuomalaisten valistuspyrkimyksissä voidaan katsoa päättyneen tähän.

Yhteys amerikansuomalaisten johtavaan lehteen takasi lestadiolaisille 1880-luvun alkuvuosina poikkeuksellisen informaatioedun. Amerikan Suomalaista Lehteä luettiin myös vanhassa maassa ja sen myönteiset uutiset apostolis-luterilaisten toiminnasta levisivät saksittuina Suomen lehtiin. Lisäksi kotimaan lehtien Amerikan kirjeiden lähettäjinä oli usein miehiä, jotka olivat sidoksissa lestadiolaisuuteen.¹²³

¹²¹ ASL 1884 n:ot 1, 2. Takkisen ollessa Oregonin matkalla Castrén vetosi erityisesti hänen sijaisena J. Lumijärven tukeen. Kierin kok. (Wettainen) D. Castrén J. Lumijärvelle 11.10.1883.

¹²² Liitekirje n:o 23 (J. Takkinen J. Raattamaalle 25.3.1884); ASL 1884 n:ot 11–13, 17, 19, 22, 52; *Uusi Kotimaa* 1884 n:ot 12, 16, 24 (Osceola); *Saarnivaara* 1947, 42. Calumetin ap.-lut. seurakunnan pääkirjan mukaan Vesterinen (s. 1848) saapui perheineen 9.10.1883.

¹²³ Näistä utterin oli Taavi Castrén, joka nimensä ja ”Suorasan” lisäksi käytti todennäköisesti nimimerkkejä ”Hirvelä” ja ”Ei-hihhuli”. Esim. *Uusi Suometar* 1881 n:o 56; *Oulun lehti* 1881 n:o 12; *Helsingin Viikko-sanomia* 1883 n:ot 4, 23. Calumetin koulun opettajaksi juuri muuttanut lukkari P. Vesterinen kirjoitti työnantajistaan: ”Se on ’uskovaisten’ suurilukuinen joukko, jotka täällä ovat heränneet kansallisessakin suhteessa.” *Kaiku* 1884 n:o 4.

Varsinkin Castrénin kirjeissä on osaksi katteetonta kaunomaalailua. Kuitenkin myös monet muut ulkopuoliset kuin Aleks Leinonen antoivat saman suuntaista tunnustusta lestadiolaisten ahkeruudelle, raittiudelle ja siveelliselle kunnolle.¹²⁴ Seurakunnan ykseyden vaatimus lisäsi alkuvaiheessa mahdollisuuksia myös laajempaan yhteistoimintaan, vaikka sen aiheuttamat rajoituksetkin pian tulivat esiin.

Keskeinen asema suomalaisten yhteispyrkimyksissä ja siitä saatu julkinen tunnustus lujitti lestadiolaisten itsetuntoa. Merkittävimmäksi muodostui edellä selostettu liittosuhde lestadiolaisuuden ja Amerikan Suomalaisen Lehden välillä. Niinpä apostolis-luterilaisten kirkollisten toimitusten pätevyyttä koskevaan epävarmuuteen tuli selkeyttä, kun Leinonen otti sen lehdessään esille. Asiaa koskevan artikkelin päätteeksi hän totesi:

Apostolis-lutherilainen seurakunta Amerikassa voinee siis täst'edes olla siinä vakuutuksessa, että sen Yhdysvaltain lakien suojassa nauttimaa vapautta ja oikeuksia ei voi koskaan tehdä turhaksi eikä laittomaksi kotimaamme virastojen vallanhimo.¹²⁵

¹²⁴ Esim. *ASL* 1879 n:o 3 (Tietoja...): ”Jos näet täällä miehen juopuneena, jos kuulet hänen kiroilevan, tappelevan, taikka syyttävän häntä jostakin julkisesta pahuudesta, niin saat olla vakuutettu, että se mies ei ole ’hihhuli’”; VA Kansanvalistusseuran ark. Fa 8 180 A. Newman, Noyo, Cal., KVS:lle 15.1.1884: ”Hihhuleilla on täällä hyvä menestys kaikissa edes ottamisissa, he on varakkaampia kun muut, ja he rakastaa toisiaan, ja yhteisiä laitoksia, niin kuin seurakuntia, kirkkoja ja kouluja”. Newman samoin kuin useat ulkopuoliset mainitsi esimerkkinä lestadiolaisten yksinkertaisesta vaatetuksesta, että naiset käyttivät kaupungeissakin vain huivia, jonka suomalaiset olivat yleensä vaihtaneet koreisiin hattuihin.

¹²⁵ *ASL* 1879 n:o 24 (Valoa vanhaan kysymykseen), myös n:o 5 (Kysymys valtioviisaille ja lainoppineille). *ASL:n* kysymyksen johdosta *Uusi Suometar* (1879 n:o 105) ja *Keski-Suomi* (1879 n:o 77) olivat ottaneet myönteisen kannan: Suomessakin pätee vihkiminen, joka on lain mukainen Amerikassa. Suomen kirkollisten viranomaisten kannalta kysymys ei ollut näin yksinkertaisesti ratkaistavissa, vaan aiheutti vielä vuosikymmenien kuluttua selkkauksia ja jyrkkiä kannanottoja. Ks. esim. *Alanen* 1910, 45–51; *Rautanen* 1911, 152.

Tällainen julkinen tuki oli arvokas oloissa, joissa esitettiin epäilyjä, ettei Amerikassa voitaisi julkaista katekismuksia tai perustaa kouluja ilman asianomaisten kotimaan viranomaisten lupaa.¹²⁶

Aleks Leinonen oli syvästi vakuuttunut Amerikan vapauden arvosta. Uskonnollisella alalla se merkitsi hänelle valtiokirkkojärjestelmän hylkäämistä. Hänen lukuisissa kirjoituksissaan esittämänsä valtiokirkon kritiikki liittyi optimistiseen maailmankatsomukseen, jossa näkyvät uskonnollisen liberalismiin peruslähtökohdat: järjen ja tiedon asettaminen perinnäisiä auktoriteetteja, kirkkolaitosta, dogmeja ja pappeja vastaan, yksilön riippumattomuuden vaatimus ja totuuden suhteellistaminen. Puolustaessaan lestadiolaisuutta ja ottaessaan sen esimerkiksi myönteisestä kehityksestä hän näiden ajatustensa pohjalta tulkitsi liikkeen pyrkimyksiä liian rohkeasti ja suorastaan väärin.¹²⁷ Merkittävää kuitenkin on, että Leinosen liberalismiin sävyttämät kirjoitukset eivät saaneet ainakaan julkista kritiikkiä Takkisen tai lehteä vanhassa maassa lukevien lestadiolaisjohtajien taholta. Eräs ulkopuolinen selittikin, että Amerikan Suomalainen Lehti esitti Darwinin oppia, mutta varmisti samalla lestadiolaisten suosion herjaamalla pappeja.¹²⁸ Lehden rationalistiseen teologiaan kiinnitti vasta vähän myöhemmin huomiota lestadiolaislehden toimittaja Aatu Laitinen sekä Augustana-synodin suomalainen pappi J. J. Hoikka.¹²⁹

Leinosen käsityksen mukaan lestadiolaiset olivat selvästi sanoutuneet irti eräistä valtiokirkon dogmeista. Vuosina 1880–1882 käyty kiista Amerikan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemasta aapisesta suorastaan tuki tätä käsitystä. Puolustaessaan uskontunnustuksen muuttamista (”astui Gethsemanessa alas helvettiin”) ja kielellisiä uudistuksia Calumetin miehet loivat taitavasti asetelman, jossa vanhan maan papit edustivat

¹²⁶ *ASL* 1880 n:ot 31, 51 (pääkirjoitukset).

¹²⁷ *Raittila* 1978b, 261–265.

¹²⁸ *Pohjois-Suomi* 1882 n:o 47 (–kk–). Lyhenne tarkoittanee J. J. Hoikkaa. Myönteinen esittely kehitysoipista: *ASL* 1882 n:o 18 (Charles K. Darwin). Jo *Sankarin Maine* (1880 n:o 20) ihmetteli, että Leinosen maailmankatsomus ei estänyt lestadiolaisten yhteistoimintaa hänen kanssaan.

¹²⁹ *KK* 1884, 28–31 (Totuuden puolustus); *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 8.

hedelmätöntä kaavamaisuutta Amerikan maallikoiden edistykse-
lisyyttä vastaan. Pappeihin kohdistuvaa arvostelua toisaalta hil-
litsi, toisaalta teki katkerammaksi se, että näiden edustajana kiis-
tassa oli lestadiolaisten oma mies, ”lavealta tunnettu veli ja opet-
taja” K. A. Heikel. Ydinkysymykseen nähden esitettiin selvä kan-
ta: kirkon vanhimmallakaan tunnustusperinteellä ei ollut sito-
vuutta, ellei se saanut tukea Uudesta testamentista.¹³⁰

Epäilemättä valtiokirkon kritiikki oli lähtökohdiltaan erilaisten
liittokumppanien yhteinen asia, jossa nämä tukivat toisiaan ja sai-
vat toisiltaan vaikutteita. Huolimatta liioittelustaan vastapuolen
kynäilijä luultavasti tavoitti jotakin näiden vuosien ilmapiiristä
Kuparisaarella, kun hän kirjoitti Amerikan Suomalaisen Lehden
pyrkimyksistä:

Tämä lehti aikoo saada ”presidenttinsä” J. Takkisen
kanssa täällä olevan ev. lut. seurakunnan sekä kotimaan
valtiokirkon kuoleutetuksi, vaan tässä he ajavat päänsä
kantoon. J. Takkisen (hihhulein pappi) piti sanoneen, että
jos olis vielä kaksi muuta senlaista miestä kuin hän ja Alex.
Leinonen niin valtiokirkot kuoleutuisi.¹³¹

Amerikan Suomalaista Lehteä levisi myös vanhaan maahan,
eniten aliseen Tornionlaaksoon, Koillis-Pohjanmaalle ja Kalajoki-
laaksoon. Nimeltä mainittujen tilaajien joukossa oli useita lesta-
diolaisjohtajia.¹³² On hyvin mahdollista, että lehden rohkeat tu-
levaisuudenkuvat valtiokirkon nopeasta hajoamisesta sekä Ruot-
sissa että Suomessa herättivät vastakaikua vuosina, joina lestadio-
laisilla oli yhteyspyrkimyksiä vapaakirkollisiin käsiin ja heidät it-
sensä usein luettiin eriuskolaisiin.

Raattamaan kirjeisiin ilmestyi juuri tänä aikana viittauksia

¹³⁰ *ASL* 1880 n:ot 47 (pääkirjoitus), 52 (Sananen selitystä), 1881 n:o 2 (Calu-
met. P. Sltrolberg?); *Raittila* 1971, 226–229; *Raittila* 1977, 75s.

¹³¹ *Keski-Suomi* 1881 n:o 32 (Kirje Amerikasta. Ishpeming 25.3.81. Esko).

¹³² *ASL* 1881 n:o 33 (Kirjevaihtoa), 1882 n:ot 35, 51. Vuoden 1882 tiedot
ovat ristiriitaisia: toisessa uutisessa 80, toisessa yli 300 tilausta; myös näyttää
Suomen tilauksiin lasketun sekä Ruotsin Tornionlaakso että Vesisaari.

Amerikan uskonnolliseen vapauteen. Aiheena oli lähinnä Takkisen aapisen synnyttämä kiista ja se ohjaus, jota valtiokirkon papit, vieläpä liikkeeseen kuuluva Heikelkin pyrkivät harjoittamaan. Tässä yhteydessä Raattamaa totesi: ”Te asutte nyt veljet rakkaat vappaassa Ameriikan maasa; ei valtio sido teidän tuntojanne seuramaan väärä oppia niin kuin täällä Europassa.”¹³³ Saivon vanhin piti arvokkaana Amerikan uskonnonvapautta, mutta luoviessaan aapiskiistassa hän ilmaisi, että myös valtiokirkkojärjestelmä antoi riittävät mahdollisuudet. Amerikassa kristityt saattoivat suullaan-kin tunnustaa Jeesuksen helvetin tuskien kärsimisestä sen, mitä he samoin vanhassa maassa uskoivat. Apostolista uskontunnustusta oli siellä lupa korjata selvemmäksi, mutta välttämätöntä se ei ollut: ”Met täällä Euroopassa pidämme oman Aapisemme kalliina lasten oppikirjana.”¹³⁴

Amerikan Suomalaisen Lehden ohjelma, jonka mukaan valtiokirkkojärjestelmän kumoaminen oli uskonnonvapauden välttämätön ehto, ei lopultakaan vastannut lestadiolaisuuden pyrkimyksiä. Myös Takkinen liittyi vanhimpien johtajien kantaan ja arvosteli kotimaan eriuskolaisliikkeiden kirkosta eroamista.¹³⁵ Amerikasta Euroopan lestadiolaisuuteen tulleiden vaikutteiden tarkastelu jää kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Takkisen toimintaan kohdistunut vastustus

Takkisen ensimmäisen matkan aikana syntynyt sovinto ja Euroopan lestadiolaisjohtajien kannatus antoivat hyvän lähtökohdan syksyllä 1878 alkaneelle toiminnalle. On ilmeistä, että lestadiolais-ten osallistuminen edellä selostettuihin sivistyspyrkimyksiin ja maallikkoseurakunnan järjestämisistö tukivat toisiaan. Valistusmiehet,

¹³³ *Raattamaa* 1973 n:o 123 (J. Takkiselle 18.5.1880). Raattamaa yhtyi tässä Takkisen esittämään kritiikkiin K. A. Heikelin kirjoituksia vastaan. Samanlaisia lausumia aapiskiistan alettua: *Raattamaa* 1973 n:ot 134, 136, 140.

¹³⁴ *Raattamaa* 1973 n:o 136 (J. Takkiselle 10.5.1881).

¹³⁵ Kierin kok. (Airamio) J. Takkinen J. Raattamaalle 15.10.1884; J. Takkinen Eurooppaan 24.8.1886.

ennen muita Castrén ja Leinonen, innostivat ja avustivat Takkista. Tämä puolestaan näyttää alkuvaiheessa täysin yhtyneen Amerikan Suomalaisen Lehden pyrkimykseen korostaa lestadiolaisten lukumäärällistä ja henkistä ylivoimaa Amerikan suomalaisten keskuudessa. Vaikka yhteistyö oli suureksi osaksi Castrénin aloitteiden varassa, se tapahtui Takkisen vastuulla. Hänen johtajanasemansa sai siten paljon laajemmat mitat kuin Kortetniemellä oli ollut. Tapa, jolla Amerikan Suomalainen Lehti esitteli Takkisen edistyksellisyyttä ja hänen kirkollisten toimitustensa juhlavuutta, korosti vielä enemmän hänen erityislaatuaan lestadiolaissaarnaajien joukossa.¹³⁶ Myönteisenä vastapainona Amerikan lestadiolaisten kannalta oli ilmeisesti hänen saarnaajanlahjakkuutensa. Epäilemättä oli myös monia, jotka sydämestään olivat mukana valistus- ja organisoimistyössä.

Takkisen uudistustoiminta näyttää alusta lähtien synnyttäneen myös vastarintaa. Syrjäytetyn entisen johtajan arviointeihin on suhtauduttava varovasti (liitekirjeet n:o 13 ja 15). Seuraavien vuosien kehitys kuitenkin antaa niille katetta. Välillisesti todistaa vastustuksesta Takkisen puolusteleva sävy hänen esitellessään Kirjallisuuden Seuran ohjelmaa,¹³⁷ vielä enemmän se innokkuus, jolla hän pyrki varmistamaan Raattamaan ja laajempienkin lestadiolaispiirien kannatuksen hankkeilleen.¹³⁸ Kysymyksessä oli erityisesti kaksi asiaa: julkaisutoiminta ja lestadiolaisseurakuntien laillistaminen.

Kirjapainoa ja kirkollisten oppikirjojen toimittamista koskevassa asiassa Takkinen viimeistään kesällä 1879 kääntyi Raattamaan puoleen. Hän sai periaatteessa myönteisen vastauksen, vaikka tämä kirje – jonka kirjuriina näyttää olleen Aapo Tapani – antoi tukea myös Takkisen vastustajille.¹³⁹ Luultavasti saamansa arvostelun vuoksi hän lähetti asiaa koskevat tiedustelut tammikuussa 1880

¹³⁶ Esim. *ASL* 1880 n:ot 15, 35, 1884 n:o 36.

¹³⁷ *ASL* 1879 n:o 25.

¹³⁸ YKA Fogmanin kok. J. Takkinen Jumalan seurakunnalle Europassa 20.12.1880 (jäljennös); *Raattamaa* 1976 n:o 123.

¹³⁹ Raattamaan kirje ei ole säilynyt; Takkisen ilmoituksen mukaan se oli päivätty 30.8.1879. Kierin kok. (Wettainen) J. Takkinen K. A. Heikelille 18.5.1881. A. Tapanin osuudesta ks. liitekirje n:o 16.

vielä ”Torniolle (= Ylitornion seutu), Lappiin ja Ouluun”. Kun vastauksia ei kuulunut, painettiin aapinen, joka oli useita kuukausia odottanut ladottuna, heinäkuun lopussa 1880.¹⁴⁰

Periaatteellisesta myönteisyydestään huolimatta Raattamaa ei täyttänyt Takkisen kaikkia toiveita. Tämän keväällä 1880 pyytämää taloudellista kannatusta – jolla tietysti olisi ollut myös symbolista arvoa – ei herunut. Vanha johtaja totesi realistisesti: ”Enin osa rikkaita tahtovat ollat hitaat töisäns, ja köyhäin tuntoja ei sovi näihin tarpeisiin sitoat.”¹⁴¹

Calumetin seurakunnan nimen muuttaminen, joka samalla vahvisti Kortetniemen aikaisen perustamispäätöksen, oli mahdollisesti pettymys osalle Kortetniemen arvostelijoista. Minnesotaan syksyllä 1879 tehdyn matkan raportista ilmenee, että Takkisen pyrkimyksenä oli edistää seurakuntien virallistamista muuallakin. Myös kirkonkirjojen toimittaminen eri paikkakunnille liittyi tähän. Järjestäytymisellä oli kuitenkin leppymättömät vastustajansa erityisesti Co-katossa. Niinpä kirkonkokous jätti siellä vuoden 1879 alussa kaikki virkailijoiden valinnat toistaiseksi tekemättä, kun ”pari ääntä vastusti koko seurakuntaa”.¹⁴²

Seurakuntien laillistamista koskevaan kysymykseen vastatesaan Raattamaa oli selvästi pidättyväinen: ”En tiedä sanoat sitä enkä tätä niihin kiinityksiin joista kirjanne puhuvat.” Takkisen uudistettua toivomuksensa Raattamaa yhä jätti ulkonaista järjestystä koskevat asiat Amerikan ”yhteyden” tehtäväksi. Kristuksen lakiin kiinnittyminen ja sen mukainen rakkaus oli tärkeintä.

Niin myös yhteys, se on seurakunta pitäis ollat kykynsä jälken yhteinen kostantamaan tarpelisin toimiin / yhtyes tutkikon ja

¹⁴⁰ YKA Fogmanin kok. J. Takkinen ym. Jumalan seurakunnalle Europassa 20.12.1880 (jäljennös). Raattamaan Amerikan kirjeenvaihto näyttää tuohonkin aikaan kulkeneen Ylitornion kautta. Kierin kok.:ssa (Wettainen) on P. O. Grapen päiväystä vailla oleva kirjekatkelma, joka ilmeisesti liittyy tähän yhteyteen. Grape puolsi varauksettomasti kirjepainohanketta, mutta varoitti vanhojen kirjojen tekstin muuttamisesta.

¹⁴¹ *Raattamaa* 1976 n:o 123, 18.5.1880.

¹⁴² *Sankarin Maine* 1879 n:o 1.

mihin hyväksy niin vahvistakkon lauselans Amerikan vapasa maassa.¹⁴³

Menestyksellisen alun jälkeen vuosi 1880 toi ensimmäisen kriisivaiheen. Sitä vauhditti Takkisen pitkäaikainen sairaus, joka esti hänen henkilökohtaisen vaikutuksensa. Oppositio keräytyi Kortetniemen ympärille. (Liitekirje n:o 16). Kortetniemen kritiikki kohdistui toisaalta Takkisen julkaisusuunnitelmiin ja Amerikan Suomalaisen Lehden suosimiseen, joita hän piti maailmallisina uutuuksina, toisaalta siihen ”orjuuden” henkeen, joka esiintyi mm. liikutusten vähenemisenä. Myös eri hankkeiden vaatimat kustannukset herättivät nurinaa. Saman suuntaista arvostelua oli jo kesästä 1879 lähtien esitetty Kittilästä Minnesotaan lähetetyissä kirjeissä. Se perustui suureksi osaksi Amerikan Suomalaisen Lehden uutisiin. (Liitekirjeet n:o 15, 17).

Kortetniemen uusista ystävistä oli toimeliain Henrik Berg, joka oli vähän Takkisen jälkeen muuttanut Calumetiin. Bergin välityksellä hänen entisen kotikaupunkinsa Oulun lestadiolaisseurakunnan sisäiset erimielisyydet vedettiin mukaan Amerikan selvittelyihin. Kirjeissään Berg syytti Takkista ja Nikkaa lainomaisuudesta; heidän jyrkkyytensä ja Amerikan lestadiolaiskristillisyyden tyhjäksi tekeminen olivat vieroittaneet monia; Parkajoen ja Tapanin toiminta, johon vain eräät papin virkaa haluavat olivat tyytymättömiä, oli sitä vastoin ollut rakentavaa. Berg oli kirjoittanut myös Oulun seu-

¹⁴³ *Raattamaa* 1976 n:ot 123, 128 (18.5. ja 11.9.1880 J. Takkiselle). Kumpikin kirje on säilynyt Fogmanin kok:ssa, jälkimmäinen alkuperäisenä. J. Kieri on julkaistessaan *Raattamaan* kirjeen 18.5.1880 lukenut sanan ”kiinityksiin” sijasta virheellisesti ”kirjoituksiin”. *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 82. Merkittävää on, että Kierin julkaisuun ei sisälly *Raattamaan* kirje 11.9.1880. Jälkimmäisen kirjeensä lähetelapussa (n:o 129) *Raattamaa* vielä selvemmin arvostelee Takkisen laillistamisintoa.

dun johtavalle saarnaajalle Niilo Rapille selostaen tilannetta ja kutsuen tätä Amerikkaan.¹⁴⁴

Keväällä 1880 Takkisen arvovalta Calumetin seurakunnan papina näyttää olleen vaakalaudalla. Tilannetta rauhoittivat Cokaton saarnaajat Jaakko Vuollet ja Iisakki Barberg, jotka kävivät kutsutuina sammuttamassa erimielisyyttä.¹⁴⁵ Ilmeisesti he siis antoivat tukensa myös Takkisen toiminnalle. Sen sijaan tähän kohdistunut arvostelu purkautui voimakkaasti Cokatossa kesällä 1880. Raattamaan pidättyvyys ”kiinnityksiin” nähden oli tervetullut Rovaiselle ja hänen ystävilleen. Kaaleppi Vuolteen kirje (liitekirje n:o 18) osoittaa, että kritiikillä oli laajempaakin kannatusta. Myös Takkisen kesällä 1878 saama valtuutus (liitekirje n:o 12) asetettiin kyseenalaiseksi.

Rovainen ja Alamaa vastustivat johdonmukaisesti seurakunnan virallistamista. Kirjeessä, jonka Rovainen kriisikesän jälkeen lähetti Fogmanille, kuvastuu luottamus siihen, että Raattamaa ja muut esikoisvanhimmat jatkuvasti tukivat heitä tässä. Virkapappeuden henki oli ”kaiken Herran kanssa turmelluksen siemen”. Takkinenhan oli tässä asiassa kääntynyt omaa alkuperäistä ohjelmaansa vastaan. Rovainen totesi ytimekkäästi:

Ja niin pitän että jos Parkavanhiin on heikkoksi tullut Amerikassa joka on anteeksi annettu, niin veli Takkinen enämpi kuin yhdisty siihen jonka ensin särki.¹⁴⁶

¹⁴⁴ OMA Palton kok. H. Berg F. H. Nikalle 28.5.1880 (jäljennös); H. Berg A. Korkalalle 30.5.1880 (vajaa); Miettisen kok. J. Takkinen ym. Oulun kristikunnalle 18.3.1880. Raattamaan myönteinen, Takkisen hiukan epäilevä suhtautuminen Rappiin: *Raattamaa* 1976 n:o 123, 18.5.1880; liitekirje n:o 17, 17.6.1880. Raattamaan kirjeessä esiintyvä viittaus Pahkamaahan ja Pahnilaan ei voine tarkoittaa sitä, että Berg olisi kutsunut näitä lestadiolaisuuden vastaryhmän saarnaajia. Berg itse kirjeissään puhui kielteisesti Olhavasta, joka oli eräs tämän ryhmän tukikylä. *Raittila* 1976, 52, 57. Vrt. *Saarnivaara* 1947, 53s. Berg: *Raittila* 1967 n:o 573.

¹⁴⁵ Liitekirje n:o 17; *Sankarin Maine* 1880 n:o 20; *ASL* 1880 n:ot 22, 25.

¹⁴⁶ YKA Fogmanin kok. J. Rovainen M. Fogmanille 6.9.1880 (Fogmanin jäljennöskirja).

Rovaisen varhaisempi luottamusasema kenties osaltaan vaikutti Raattamaan pidättyvyyteen laillistamiskysymyksessä. Ennen pitkää hän kuitenkin menetti Raattamaan tuen. Rovaisen maallikkopappisvaltaan kohdistama arvostelu oli hänestä käsittämätön. Vuosittain uusiutuvan papin vaalin piti taata seurakunnan hallitusvalta.¹⁴⁷ Todellisuudessa tämä käytäntö, jota esim. P. O. Grape kirjeessään arvosteli, oli kuitenkin osaksi muodollisuus. Vuosikokousuutiset kertoivat, että Calumetissa valittiin vuodeksi 1880 Takkinen, joka sai neljästä ehdokkaasta lähes kaikki äänet; seuraavana vuonna ei enää puhuttu muista ehdokkaista; 12.12.1881 valittiin yksimielisesti papiksi Takkinen ”siihen saakka kun siitä toisin päätetään”.¹⁴⁸

Rovaisen johtama oppositio tuotti Takkiselle erityistä masennusta sen vuoksi, että vastustajat ”häväisivät” hänen yrityksiään esikoisvanhimpien arvovaltaan vetoamalla. (Liitekirje n:o 19. J. Takkinen J. Raattamaalle 29.7.1880). Hän tunsu joutuneensa sekä Raattamaan että Amerikan lestadiolaisten toivomusta seuratesaan liian ”isolle ovelle” ja oli valmis jättämään paikkansa uusille miehille: ”Talvella oli toiselta puolelta, nyt taasen toiselta saamme julkiset vitsat kärsiä.” Kortetniemen ja Rovaisen toisilleen vastakkaiset oppositioryhmät tahtoivat kumpikin tehdä tyhjäksi sitä työtä, johon Takkinen käsitti saaneensa valtuudet ja ohjeet Amerikkaan lähtiessään.

Amerikassa vaille valtiokirkon yhteyttä jääneen herätysliikkeen piirissä elettiin jatkuvasti selkiintymismurrosta. Hengellisen pappeuden periaate törmäsi käytännön välttämättä vaatimaan ulkonaiseen järjestykseen. Kysymys seurakunnan virasta oli tällöin keskeisenä. Jotkut puolustivat kaikkien kristittyjen samanlaista vapautta; erimielisyyttä lienee ollut esimerkiksi lasten kastamisesta ja sen vahvistamisesta. Voitiinpa pitää tarpeettomana koko järjestämistyötä, joka edellytti kirkonkirjoihin merkittyä seurakunnan jäsenyyttä ja tämän mukanaan tuomia velvoituksia lasten koulun ja eräiden muiden laitosten ylläpitämiseen.

¹⁴⁷ *Raattamaa* 1976 n:o 131 (M. Fogmanille 24.3.1881).

¹⁴⁸ *ASL* 1879 n:o 24, 1880 n:o 52, 1881 n:o 52. Kirjeessään [1880?] Amerikkaan P. O. Grape oli suosittanut luopumista jokavuotisesta papin vaalista. Kierin kok. (Wettainen).

Järjestäytymisen vastustus jatkui esityisest Minnesotassa. Franklinissa jätettiin Takkisen pettymykseksi vuodenvaihteessa 1881/1882 pappi kokonaan asettamatta.¹⁴⁹ Myös Cokaton suuressa seurakunnassa organisoituminen kehittyi hitaasti. Jonkinlainen taite lieene tapahtunut Kaaleppi Vuolteen tullessa Barbergin kuoleman jälkeen papin viran toimittajaksi ”vapaaehtoista palkan maksoa vastaan”. Lotta Jokela totesi ivallisesti: ”Jaako [Vuollet] on nyt ottanut arkkipispan vallan pois Takkiselta ja muuttanut kontturin Coketoon.”¹⁵⁰ Papillisuutta välttämällä valittiin seuraavana vuonna ”sakramenttien jakaja”.¹⁵¹

Kriisivuoden 1880 loppupuolella tulivat entisten lisäksi erimielisyydet Calumetissa julkaistusta aapisesta. Takkiselle oli erityisen katkeraa, että hänen ystävänsä K. A. Heikel julkisti ankaran kritiikkinsä toimittamassaan Kristillisessä Kuukauslehdessä, antamatta toivottua tilaa vastineille. Takkinen oli itse ollut hankkimassa lehdelle tilauksia ja sitä tuli Amerikkaan noin 200 vuosikertaa. Kun aapisen toimittajat puolustautuivat Amerikan Suomalaisen Lehden palstoilla, tämä lestadiolaisuuden sisäinen kiista tuli hyvin tunnetuksi sekä Amerikassa että Pohjoismaissa. Useat Ylitornion lestadiolaisjohtajat liittyivät Heikelin esittämään kritiikkiin. Raattamaa pyrki sovittelemaan estääkseen kiistan muodos-

¹⁴⁹ Merikallion kok. L. Jokela F. Paksuniemelle 15.1.1882. Jokelat muuttivat kesällä 1881 Amerikkaan. Frankliniin tultuaan Lotta J. toisti lähinnä kittiläläisten arvosteluja: ”Takkinen on nimittäin ylösrakentanut seurakunnallishallituksellisen pappeuden esikoisten seurakunnan voimalla valtiollisen suojeluksen alle Amerikassa, joka kyllä saattaa olla hyvä ja tarpeellinen.” Matkassa voi kuitenkin tulla ”semmoisia höyryjä jotka eivät ole tarpeellisia kristityille, niinkuin esimerkiksi komeus ja loisto järjestämisessä, kirkoissa ja pappiloissa, ja juhlallisuus jumalan palveluksissa, ja päämiehen arvo, ja maineen säilytys tässä maailmassa.” Lotta Jokelan asenne pappeutta ja kaikkea järjestäytymistä vastaan jyrkkenei 1880-luvulla. Samalla hän itse eristyi lestadiolaisuuden piirissä. Ks. esim. *Juhonpieti* 1979 n:o 28; liitekirje n:o 22. *Zidbäckin* (1941, 169s) esitys kittiläläisten Takkisen kritiikin syistä ei saa mitään tukea lähteistä.

¹⁵⁰ ASL 1885 n:o 3; Merikallion kok. L. Jokela F. Paksuniemelle 28.12.1884.

¹⁵¹ ASL 1886 n:o 3. ”Tosin ei ole Cokaton apostolis-lutheriläinen seurakunta perustettu köysipaanan pituisilla pöytäkirjoilla mihinkään synootiin, mutta sen ainoa pykälä on pöytäkirjoissa ’hengen yhteys’, ja pöytäkirja on kullakin povessa.”

tumista lestadiolaisyyhteisöä jakavaksi tekijäksi. Takkisen arvovalta sai siitä kuitenkin kolhun Atlantin molemmiin puolin.¹⁵²

Keväällä 1881 Takkinen uudisti toivomuksensa päästä palamaan Eurooppaan. Samalla hän toivoi Raattamaan tai ainakin muiden vanhimpien saarnaajien tuloa tutustumaan tilanteeseen.

Olemme kokonaisuudessa sitä pyytämässä että Tapanin Apon kanssa tulisitta itte, että A on opas Teitä hoitamaan. Met laittama Teille piljetit vättämättä, jos emmä kirjoituksissa tule autetuksi, eli teitän syttämenne ja Jumalan seurakunnan sytämän jälkeen miehet, vain puolestani sanon että ei paljon vaikuta jos ei tule Lapista, Kittilästä eli Torniolta vanhimmista saarnaajista.¹⁵³

Myös Takkisen arvostelijat toimivat saarnaajien saamiseksi. Ilmeisesti näiden toimesta Raattamaalle lähetettiin kesällä 1881 matkalippu Amerikkaan tuloa varten. Asia sai kuitenkin ratkaisun, joka ei vastannut esitettyjä toivomuksia. Raattamaan sijasta päätettiin lähettää nuori saarnaaja Juho Lumijärvi. Lumijärvi oli joidenkin vuosien aikana tullut tunnetuksi Ruijassa. Työskenneltyään Pohjois-Ruotsin johtavien saarnaajien seurassa pari kuukautta hän sai näiltä hyvät suositukset. Häntä ei tarkoitettukaan vanhinten arvovalan edustajaksi, vaan Takkisen apulaiseksi, jotta tämä olisi pysynyt tehtävässään. Takkinen sai nimenomaisen kehoituksen ”neuvot ja opettaat nuorukaista Juhani Lumijärveä”.¹⁵⁴

Samaan aikaan Lumijärven lähettämispäätöksen kanssa ja

¹⁵² Kierin kok. (Wettainen) J. Takkinen K. A. Heikelille 18.5.1881 (jäljennös). Takkinen kirjoittaa yksityiskohtaisesti Kristillisen Kuukauslehden syntyyn ja aapiseen liittyvistä asioista. Kiistasta ks. edellä viite 130. Aapisasian merkittävyydestä Amerikan riidoissa esim.: Merikallion kok. L. Jokela F. Paksuniemelle 15.1.1882.

¹⁵³ Kierin kok. (Wettainen) J. Takkinen J. Raattamaalle 6.5.1881.

¹⁵⁴ *Raattamaa* 1976 n:ot 143, 144, 146 (J. Takkiselle ym. 11.1. ja 11.3.1882). *Lumijärvi* (1854–1923): *Raittila* 1967 n:o 257. Lumijärvi saapui Kuparisaa-
relle 1.5.1882.

sen jälkeen puuhattiin yhä Suomesta vanhoja saarnaajia. Fredrik Paksuniemen ja Niilo Rapin tuloa kuitenkin odotettiin turhaan. Tyytymättömyys Takkiseen, jonka katsottiin kuvanneen opposition määrän paljon todellisuutta pienemmäksi, kasvoi. Raattamalle valitettiin Takkisen ”laillisuutta”.¹⁵⁵

Lisääntyvän paineen vuoksi Takkinen lopultakin lähti itse Euroopan matkalle syyskuussa 1882. Kumppanikseen hän sai Minnesotan johtavan saarnaajan Jaakko Vuolteen. Calumetin seurakuntayhteisön papin viran toimittajaksi Takkisen poissa ollessa valittiin Juho Lumijärvi.¹⁵⁶

Takkinen sai Euroopan matkallaan samansuuntaisen rohkaisun Amerikan seurakunnallisten olojen järjestämiseen kuin ensimmäisellä käynnillä neljä vuotta aikaisemmin. Pohjois-Ruotsissa pidetyissä kokouksissa johtavat saarnaajat ottivat selvän kannan asiaan, joka oli Amerikan siihenastisten erimielisyyksien perusaihe. (Liitekirje n:o 21).

Merasjärven kokouksen puolesta kirjoitetussa kirjeessä, jonka allekirjoittivat Kittilän saarnaajat Olli Puljula ja Fredrik Paksuniemi, annettiin vain lyhyesti hyväksyminen Amerikan maallikkoseurakunnalle ja aapiselle. Juhonpietissä pidetyssä jatkokokouksessa Erkki Antti täydensi sitä suosituksella, joka tuki erityisesti Takkista ja hänen toteuttamaansa järjestystä. Erkki Antin mukaan seurakuntien järjestäminen ja laillistaminen sekä papin toimen uskominen äänestyksellä valitulle, Pyhän Hengen lahjan saaneelle miehelle oli oikein; tämän miehen tehtävänä oli saarnaaminen, sakramenttien jakaminen, rippikoulun pitäminen ja lasten koulusta huolehtiminen. Calumetin seurakuntajärjestys asetettiin toisillekin esikuvaksi. Myös kasteen ”tarkastamista” eli hätäkasteen vahvistamista koskeva ohje vahvisti Takkisen asemaa arvostelijoita vastaan.

Mahdollisesti sen kritiikin torjumiseksi, jota erityisesti Kitti-

¹⁵⁵ Lundbergin kok. I. Ruuhijärvi, A. Väänänen, H. Berg ym. K. A. Heikelille 28.3.1882; K. A. Heikel A. Tapanille [kesällä 1882]; *Raattamaa* 1976 n:ot 149, 150, 152.

¹⁵⁶ *ASL* 1882 n:ot 36 (pääkirj. 15.9.: Johan Takkinen), 37, 51; *Juhonpieti* 1979 n:o 25 (J. Lumijärvelle 16.11.1882).

lästä oli kohdistunut Takkisen pappeuteen, Paksuniemi vielä pari viikkoa myöhemmin kirjoitti oman vahvistuksensa Erkki Antin kirjeeseen. Hän muotoili myönteisen kannanottonsa siten, ettei sanaa pappi lainkaan esiintynyt. Ilmeisesti pappiskeskeisyyden välttämiseksi hän suositteli — Raattamaan keväällä 1878 hyväksymän Minnesotan mallin mukaisesti — myös muiden ”opettavaisien” ja ”ylösvalaistujen” miesten valitsemista seurakunnan palvelijan avuksi ainakin saarnaamisessa ja opettamisessa.

Merasjärven kirje 28.11.1882 poikkesi samassa kylässä vajaan kuusi vuotta aiemmin laaditusta ”Euroopan seurakunnan” kirjeestä (liitekirje n:o 6) siinä, että nyt ei mitenkään viitattu Amerikan seurakuntien riippuvuuteen. Myöskään yhteiskirjeen toisissa osissa ei vedottu esikoisten seurakunnan arvovaltaan. Takkisen ja Vuolteen saarnojen perusteella oli vakuutettu siitä, että Amerikassa oli evankeliumi, jonka puutetta oli valitettu. Mainitsemalla sakramentit Pyhän Hengen saaneen seurakunnan yhteydessä haluttiin kenties kiinnittää huomiota Amerikan erilaiseen tilanteeseen, joka vaati myös kritiikkiä aiheuttaneita järjestelyjä.

Maallikkoseurakunnan täysivaltaisuuden korostaminen riippui epäilemättä siitä, että Takkinen oli jatkuvasti huolehtinut yhteydestä esikoisvanhimpiin. Hän ja samoin Lumijärvi heti saapumisestaan lähtien raportoivat ahkerasti toiminnastaan ja Amerikan tilanteesta Raattamalle ja Erkki Antille sekä odottivat heiltä neuvoja.¹⁵⁷ Kiitollisuus liikkeen eurooppalaiselle johdolle sai ilmauksensa esimerkiksi siinä rahalahjassa, joka todennäköisesti keväällä 1883 lähetettiin Raattamalle käytettäväksi tämän harkinnan mukaan lähetystyöhön ruotsalaisten keskuudessa tai muualla.¹⁵⁸

Amerikan maallikkoseurakunnan laillistaminen ja papin virka

¹⁵⁷ Raattamaan ja Erkki Antti Juhonpietin kirjejulkaisujen lisäksi erityisesti Kierin kokoelmaan sisältyvät Takkisen kirjeet todistavat läheisestä ja kunnioittavasta yhteydestä kumpaankin johtajaan samoin kuin näiden luottamuksesta Takkiseen. Erkki Antin osalta se rikkoutui vasta Takkisen syrjäytymiseen liittyneissä selvittelyissä v. 1889. Vrt. *Brännström* 1962, 248.

¹⁵⁸ *Raattamaa* 1976 n:ot 158, 168, 172, 174, 179, 182 (4.6.1883—2.10.1885); Kierin kok. (Airamo) J. Takkinen J. Raattamalle 11.7.1884, 1.6.1885; H. Koller J. Raattamalle 8.6.1885.

sai Takkisen ja Vuolteen Euroopan matkan aikana mahdollisimman arvovaltaisen vahvistuksen. Todennäköisesti sen käsitettiin koskevan varsinaisesti Takkisen asemaa ja Kuparisaarella toimivaa apostolis-luterilaista seurakuntaa. Siitä huolimatta eripuraisuus ja tyytymättömyys Takkiseen jatkui. Yhtenä syynä saattoi olla Takkisen äkkijyrkkä reagointi vastustukseen. Vuoden 1880 ja sen jälkeiset kokemukset todennäköisesti kovensivat hänen otettaan.¹⁵⁹ Tärkeimpänä tekijänä lienee kuitenkin ollut siirtolaisuuden kasvu.

Amerikkaan saapui vuodesta 1880 alkaen lisääntyvä määrä lestadiolaiskristittyjä, myös saarnaajia, joista monien oli vaikea päästä luottamukselliseen yhteyteen Takkisen kanssa.¹⁶⁰ Kalajokilaaksosta tuli jo tällöin eräitä opposition avainhenkilöitä.¹⁶¹ Näistä Mikko Jakola kertoi kotimaahan palattuaan, että ”ymmärtäväiset miehet” olivat hyväksyneet hänen kielteisen käsityksensä Amerikan pappeudesta: ”Ja niin vieläkin sanon: että koko papin istuin on kaajettava ennen kuin vapaasti saatetaan köyhille evankeljumia saarnata.”¹⁶² Kittilä ja Pudasjärvi tulivat vastustusta ruokkivista kotimaan paikkakunnista tunnetuimmiksi. Kummassakin pitäjässä olivat vastakkaisasenteilla Takkiseen vanhat juuret.¹⁶³

Pelkästään saarnaajien määrällinen kehitys lisäsi ristiriitojen mahdollisuutta. Takkiselle uskollisista Juho Lumijärvi siirtyi ke-

¹⁵⁹ *Saarnivaara* 1947, 58s. Takkisen kirjeissä (Kierin kok.) on 1880-luvulla havaittavissa jatkuva hyökkäävyyden lisääntyminen.

¹⁶⁰ Esim. Kierin kok. (Wettainen) J. Takkinen J. Raattamalle 6.5.1881; Lundbergin kok. K. Lahti A. Tapanille 30.3.1882.

¹⁶¹ *Raittila* 1967 n:ot 126, 318, 621. Juho Mullo oli syntynyt Sievissä 1842 ja muuttanut Amerikkaan 1880, kuoli 1913. M. Jakola ja I. Nygård pitivät Kuparisaarella seuroja. Brännströmin kok. Lampan jäljennöskirja J. Roanpää J. Takkiselle ja J. Vuolteelle 29.1.1883 sekä J. Blomqvist ym. M. Jakolalle 6.12.1883; *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 100s (H. Parkajoki Pohjois-Amerikan kristityille 22.11.1882).

¹⁶² Brännströmin kok. Lampan jäljennöskirja M. Jakola M. Mertalalle Calumetiin 15.10.1883.

¹⁶³ Esim. *Raattamaa* 1976 n:ot 152, 163, 167B (1882–1884). *Zidbäckin* (1941, 172) väitteelle, että K. A. Heikelin siirtyminen Kittilästä Pudasjärvelle teki tämän oppositiokeskukseksi, ei lähteissä ole pohjaa.

sällä 1884 Astoriaan, missä hän siitä lähtien hoiti kaukaisen lännen seurakuntia. Nils Petteri Stark ja Kalle Daniels muuttivat Dakotaan. Kuparisaaren saarnaajakunnan siten vähetessä Minnesotan vahvistui. Cokaton ohella New York Mills muodostui vahvaksi saarnaajapaikkakunnaksi. Juhani Raattamaan poika Petteri muutti sinne Kaaresuvannosta keväällä 1883, Juho Mursu Iistä jo muutamia vuosia aikaisemmin. Nämä kumpikin toimivat papin viran toimittajina ja saarnaajina.¹⁶⁴

Kiistan jatkuessa esitettiin yhä useammin syytös Takkisen lainomaisuudesta. Konkreettisena erimielisyyden aiheena oli jatkuvasti hänen johtamansa ”kirkollinen hallitus”. Raattamaan talvella 1884 tekemällä Koillis-Pohjanmaan matkalla Amerikan erimielisyydet tulivat esiin erityisesti siksi, että Petteri Strolberg — joka oli Takkisen innokkaasta kannattajasta muuttunut vastaryhmän johtomieheksi — ja hänen kumppaninsa Iisakki Koskenmukka olivat hankkimassa saarnaajia Suomesta ja liittyivät Raattamaan seuraan Pudasjärvellä.¹⁶⁵ Kertoessaan tämän matkan keskusteluista sekä K. A. Heikel että Kuolajärven saarnaajat mainitsivat juuri kirkollisen järjestyksen erimielisyyksien syynä.¹⁶⁶ Calumetissa vastustajien kerrottiin käyttäneen Takkisen kannattajista nimityksiä ”kirkkolaiset, valtiokirkko ja paavilaisuus”.¹⁶⁷

Ristiriidan merkitystä koko liikkeen kannalta todistaa, että Kristillisen Kuukauslehden uusi toimittaja Aatu Laitinen otti siihen kantaa Takkisen ja Vuolteen Euroopan matkan jälkeen kirjoituksellaan Pappeudesta. Hän halusi valaa öljyä laineille todiste-

¹⁶⁴ *Raittila* 1967 n:ot 294, 400, lisäksi New York Millsiin muuttaneita n:ot 48, 198, 277, 347. Kuparisaarella tapahtuneesta muutoksesta *Saarnivaara* 1947, 54s.

¹⁶⁵ *Raattamaa* 1976 n:ot 163, 164, 166 (19.2.–3.3.1884 J. Takkiselle ja J. Lumijärvelle). Saarnaajia Amerikan miehet eivät saaneet mukaansa. Iis. Koskenmukka (1845–1890), joka oli kotoisin Pajalan Palokorvasta, jäi kotimaahan.

¹⁶⁶ OMA Heikeliana K. A. Heikel J. Takkiselle 6.2.1884 (K. A. Heikelin käsi-alaa, ilmeisesti konsepti); *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 102 (J. Hannula ja J. Hautajärvi J. Takkiselle ym. 8.3.1884); *Saarnivaara* 1947, 53, 62–64.

¹⁶⁷ Kierin kok. (Wettainen) H. Koller J. Raattamaalle 1.11.1887.

lemalla, että seurakunnassa kaikki ovat pappeja. Samalla hän yhtyi Takkisen vastustajien ajatukseen, että avioliittoon vihkiminen ei lainkaan kuulunut seurakunnalle.¹⁶⁸

Erimielisyyksiä syntyi myös muista kysymyksistä. Jaakko Vuollet, joka Kortetniemen seurakunnan alusta lähtien oli järjestäytymisen kannattaja, joutui Takkisen kanssa ristiriitaan Kirjallisuuden Seuran julkaiseman Lutherin Vähän katekismuksen tekstimuutoksista. Minnesotan miehet luottivat Raattamaalta henkilökohtaisesti saamiinsa evästyksiin, Takkinen kirjeessä saamaansa lupaan.¹⁶⁹ Epäluulo Takkista kohtaan sai näin uutta ainesta Minnesotassa. Voitiin ajatella, että Takkinen hoiti asioita omaan laskuunsa, vaikka vetosikin Raattamaan arvovaltaan.

Calumetissa lestadiolaisseurakunnan ristiriidat revähtivät avoimiksi keväällä 1884 syttyneen kouluriidan yhteydessä. (Liitekirje n:o 23). Seuraavan joulun alla Kuparisaarelle tuli jälleen Minnesotan saarnaajia sovintoa aikaan saamaan. Jaakko Vuolteen kumppanina oli tällä kertaa Petteri Raattamaa New York Millsistä. Samanaikaiset lähteet kuvasivat viisiviikkoisten seurojen vaikutusta hyväksi. Seurakunnan jakautumiseen ei kuitenkaan tullut pysyvää parannusta.¹⁷⁰

1880-luvun puolivälissä kypsyivät ne kiistanaiheet, jotka vuosikymmenen lopulla johtivat pysyvään julkiseen hajaannukseen. Myös eri ryhmittymät Calumetin seurakunnassa alkoivat hahmotua. Erimielisyydet saivat yhä enemmän lisäpiirteitä, joita edellä ei ole käsitelty. Samanaikaisten lähteiden valossa keskeinen kiistan aihe oli kuitenkin suurimman osan Takkisen toiminta-ajasta hänen seurakunnan johtajan työnsä. Tämän näkökohdan huomiioon ottaminen ilmeisesti muuttaa myös kiistan tähänastisia opillisia tulkintoja. Hajaannuksen kokonaistarkastelu, jossa Amerikka on olennaisena osana, on tehtävä erikseen kaikkien lähteiden pohjalta.

¹⁶⁸ KK 1883, 58–62.

¹⁶⁹ Liitekirjeet n:o 22, 23; *Raattamaa* 1976 n:o 167.

¹⁷⁰ Lundbergin kok. P. Raattamaa A. Tapanille [marrask.] 1884; *Uusi Kotimaa* 1884 n:o 48 (Hancock 24.11.); KK 1885, 118. *Saarnivaara* (1947, 65) ja *Brännström* (1962, 246s) ilmoittavat kokouksen ajan virheellisesti.

6. PIONEERIKAUDEN ERITYISET TEHTÄVÄT JA ONGELMAT

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Amerikan lestadiolaisuuden alkuvaihetta erityisesti yhteisönmuodostuksen näkökulmasta. Keskittyminen käytettävissä oleviin aikalaislähteisiin myöhemmin syntyneiden perinteiden ja muistitietojen sijasta on tuottanut kehityksestä kuvan, joka huomattavasti poikkeaa aikaisemmista esityksistä.

Suomalaisten amerikansiirtolaisuus alkoi Pohjoiskalotin alueelta aikana, jolloin lestadiolaistoiminta siellä oli vilkastunut. Tämän vuoksi lestadiolaisuus sai Amerikassa vuodesta 1870 lähtien vankan jalansijan; ensimmäinen yhteisöpohjoismaisesta seurakunnasta eriytynyt suomalainen seurakunta oli lestadiolaisten perustama. V. 1873 laillistettu Salomo Kortetniemen luterilainen seura — vuodesta 1879 Calumetin apostolis-luterilainen seurakunta — edusti herätysliikkeen toimintaa uudessa maassa ja suureksi osaksi johti sitä.

Kortetniemen ja Takkisen toiminnasta syntyneet ristiriidat liittyivät suurimmaksi osaksi heidän papin asemaansa. Kysymys oli aluksi itse järjestäytymisestä ja seurakunnan laillistamisesta, myöhemmin lähinnä siitä tavasta, jolla kumpikin johtaja hoiti tehtävänsä. Kiistan voidaan katsoa todistavan liturgian ja seurakuntajärjestyksen merkityksestä, vaikka kiinnostus siihen oli lähinnä kielteistä. Taustalla oli valtiokirkon sisällä toimivan herätysliikkeen perinne. Vanhassa maassa saarnaajien arvovalta tosin oli kasvamassa. Esikoistermien lisääntyminen 1870-luvulla kuvastaa Raattamaan ja muiden johtajien aseman korostumista. Amerikassa papin, erityisesti Kuparisaaren laillistetun seurakunnan johtajan tehtävät kuitenkin poikkesivat ratkaisevasti tästä saarnaajien johtajuudesta, joka oli luonteeltaan lähinnä karismaattista.

Amerikan johtajiin kohdistuneen kritiikin lähtökohtana sen äärimmäisissä ilmiöissä oli radikaali luottamus Hengen täyteyteen seurakunnassa ja käsitys, että uskovien yleinen pappeus teki kaiken järjestyksen tarpeettomaksi. Periaatteelliset järjestäytymisen

kannattajatkin saattoivat arvostella sen toteuttamisen tapaa.

Kortetniemen seurakuntajärjestystä moitittiin sitoutumisesta valtiokirkon jumalanpalvelusperinteeseen. Asian keskeisyyttä todistaa se, että Takkisen ensimmäisen matkan aikana tapahtunut yksinkertaistaminen sai huomattavan sijan selvittelyjä koskevissa lähteissä. Takkisen luoma järjestys sai pian osakseen samanlaista arvostelua. Todellisuudessa valtiokirkollinen malli siinä pikemmin korostui kuin hävisi.

Merkittävä todistus seurakuntajärjestyksen keskeisyydestä kiistan aiheena sisältyykin siihen, että Kortetniemi ja Takkinen toteuttivat periaatteessa samaa linjaa, vaikka heidän henkilökohdaiset lähtökohtansa ja kannattajaryhmänsä olivat erilaiset; kumpaankin kohdistuneessa kritiikissä olivat samat perusainekset. Kysymys oli siis enemmän oudon tilanteen aiheuttamasta murroksesta kuin näistä johtajista.

Eräiden teologisten lähtökohtien kannalta voidaan ihmetellä, ettei Amerikan lestadiolaisyyhteisön itsenäistyessä ja maallikkoseurakunnaksi nimitetyn vapaakirkon syntyessä päädytty sen dynaamisempaan ja johdonmukaisempaan rakennelmaan. Selityksenä on osaksi voimavarojen puute. Ensimmäiset amerikansuomalaiset muodostivat häviävän pienen ja eristyneen vähemmistön, jonka oli ponnisteltava alkuun uusissa oloissa. Amerikan uskonnollisten yhteisöjen kirjavasta kentästä kieltä taitamattomat siirtolaiset eivät voineet saada merkittäviä vaikutteita. Lestadiolaisilla ei myöskään ollut käytettävissään kiertokoulunopettajatasoon ylittävää teologista oppia.

Siirtolaispioneerien asenteita ja toimintaa ohjasi ennen muuta se perinne, jonka keskellä he olivat eläneet ennen muuttoaan. Vanhan maan valtiokirkko sitoi heitä ei vain sisäisesti vaan myös kirkollisten toimitusten pätevyyttä koskevalla painostuksellaan. Ratkaisuvapauden tällainen kaventuminen oli yhteistä kaikille siirtolaisille.

Lestadiolaisuuden osalta tuli lisäksi pysyvä sidonnaisuus herätysliikkeen kokonaisuuteen ja sen johtoon. Seurakunnan ykseyden vaaliminen merkitsi sitä, että ratkaisut tehtiin viime kädessä vanhassa maassa, missä lestadiolaisuus eli valtiokirkollisen perinteen

sisällä. Takkinen oli toisin kuin Kortetniemi sitoutunut Raattamaan ja esikoisten seurakunnan arvovaltaan. Tämä oli tarvittaessa hillitsemässä aktiivisen ja uusiin aloitteisiin valmiin Takkisen toimintaa.

Tämän tutkimuksen ulkopuolelle on jäänyt kysymys Amerikan lestadiolaisuuden vaikutuksesta Eurooppaan käsin. Edellä esitetyt tosiasiat viittaavat siihen, että uutuuksien, esimerkiksi vapaakirkkopyrkimysten, tuleminen uudesta maailmasta vanhaan liikkeeseen ei ainakaan ensimmäisen lestadiolaispolven aikana voinut olla merkittävää. Sen sijaan Amerikka muodostui tärkeäksi liikkeen ykseyden tavoittelussa ja johtajuuden kehityksessä.

1880-luvun puoliväliin asti lestadiolaisuus oli laajin ja kiintein suomalaisten yhteisö Amerikassa. Tämän ansiosta lestadiolaisseurakunta sai erityisesti Minnesotassa tehtäviä koko suomalaisasutuksia palvelevana uskonnollisena yhteisönä. Sakramenttikäytännössä vallitsi valtiokirkkoa muistuttava avoimuus. Tämä avaruus, jolle liikkeen eurooppalaiset johtajat antoivat rohkaisua, lieene tuottanut seurakuntakuria koskevia ongelmia.

Johtavan yhteisön asema aiheutti myös sen, että lestadiolaiset saivat heille vieraan roolin amerikansuomalaisten ensimmäisissä valistuspyrkimyksissä, erityisesti lehdistön ja koulutoiminnan alkuhistoriassa. Johtoasema ja lehdistön myönteinen informaatio lisäsivät liikkeen itsetuntoa Atlantin molemmin puolin. Osallistuminen suomalaisten yhteisiin hankkeisiin rikastutti Takkisen ja hänen läheisten kannattajiensa toiminnan kuvaa. Samalla se lisäsi Amerikan lestadiolaisten sisäisiä ristiriitoja.

Tutkimuksen kohteena ollut pioneerikausi päättyi 1880-luvun puolivälissä. Siirtolaisuuden muuttuminen todelliseksi joukkoilikkeeksi hautasi alleen lestadiolaisten erityisaseman. Pastori J.K. Nikander, joka vuoden 1885 alussa saapui Kuparisaarelle, alkoi menestyksellisen evankelis-luterilaisten seurakuntien järjestämis-työnsä. Uusista yhteishankkeista, esimerkiksi raittiusseuroista, lestadiolaiset pysyivät syrjässä Amerikassa kuten vanhassa maassakin. Sisäiset erimielisyydet ja pysyvä hajaannus osaltaan rajoittivat liikkeen merkitystä.

7. LIITE: AMERIKAN LESTADIOLAISUUTTA KOSKEVIA KIRJEITÄ

Seuraavassa julkaistavat kirjeet on toimitettu samoin periaattein kuin Juhani Raattamaan (1976) ja Erkki Antti Juhonpietin (1979) kirjejulkaisut. Lähteinä on käytetty alkuperäisiä kirjeitä tai luotettavimpia jäljennöksiä. Huolimatta kansanmiesten oikeinkirjoituksen horjuvuudesta ei tekstiä ole korjattu; vain pienten ja suurten kirjaimien sekä välimerkkien osalta on eräissä tapauksissa suoritettu normaalistamista. Virheellisiä muotoja on selitetty vain vaikeasti ymmärrettävissä kohdissa. Kunkin kirjeen loppuun on liitetty ilmoitus lähteestä, josta teksti on saatu, sekä lyhyitä nimi- ym. selityksiä.

1. HEIKKI PARKAJOKI JA AAPO TAPANI JUHANI RAATTAMAALLE YM. 22.7.1876

Pohjos Amerikasta, Galumetistä, se 22 päivä heinä kuuta 1876.

Meidän rakkaille vaimoillemme ja lapsillemme, ja rakkalle vanhimmalle Juhan Raattamalle, ja Evalle, ja koko hänen huonellensa. Jumalan armo, ja rauuha rakkaus, ja hengen yhteys kasukoon ja lissäntykön teidän tykönänne, Herran Kristuksen kautta.

Met olemma nyt, Jumallalle kiitos, tervenä ja onnellisesti pässet tänne, läpi sen pitkän matkan, veljä ja sisaria tervehtellemmän, ja olemma tulleet tänne, Galumetiin 15 päivä heinä kuuta, ja veljet ja sisaret ovat täällä meitä heikoja jäseniä ilolla vastan ottanet, ja Jumalan engeleinä korjannet, / ja me uskomma että Jumala on kristittyin esirukoukset kuulut, meidän edestämme, ja on vahvistannut meidän heikot rummime että ne ovat hyvin kestänneet, vaikka Atlantin merelläki oli hyvin kova ilma, / ja meillä on aikomus käydä Mine sutassa kansa.

Ja olemma nyt ollet koossa tässä Galumetin kirkossa jo usianpana päivänä, ja olemma Herran Jesuksen kuoleman muistoksi käyneet syömässä hänen ruumistansa, ja juomassa hänen vertansa, synlein anteksi saamiseksi, / ja olemma myös ilolla kattelleet kuinka Herran pelto kauniisti viherrjötse, ja hedelmöitse tässä Galumetin seura kunnassa, lapsellisuus rakkaus, yksi mielisys ja hengen yhteys on heidän keskellänsä.

Ja täällä saarnattaan mailmasta tulleille julkinen synnin tunnustus seurakunnan edessä peitetyillä sanoilla, ja usiamille nimi lukkun tunnus-

tavat syntinsä. Ja vikkaan tulleita veljä nuhtellan ja neuvotaan Kristuksen opin jälkeen, ja saarnataan paranusta ja syntein anteksi saaminen priskovaisen veren kautta, / ja olemma vakkutetut siitä että se on yksi ja sama Sionin tytär, Herran Kristuksen seurakunta täällä länsi malla kuin siellä Europassa itä maalla.

Ja annamme tietä, me olemma ollet kirkossa sunnuntain, ja Herran Jesuksen kuoleman muistoksi syömässä hänen lihansa ja juomassa hänen vertansa, syntein anteksi antamiseksi, ja julistamassa Herran kuolemata. Ja olemma itse kuulleet kirkolliset sermooniat. Teillä oli se mieli, että meidän pitäs niitä soveliamaksi parata, eli sovittaa, / minä ymärsin että Petter Tarka Tornion kivi kirkolta joka on kolme vuotta ollut Galumetissä, on kirjoittanut Tilta Hukmannille, joka oli kysynyt häneltä lain pohja kirkko asetuksissa Ammerikassa,¹ / ei hän Petter Tarka ole ymmärtänyt kysyvä niiltä miehiltä jotka on Herran Jesuksen tunnustuksen tähden pannaan pantu, ja rauta häkkiin tuomittu, ensimmäisessä vainossa, Ammerikassa, jossa sitte on lailta seurakuntaan märety 9 kuuvemusmiestä jotka on lain etessä valan tehneet Suomen Lutherialaisen kirkko hallituksen päälle, ja Tyskäläisen Lutheruksen kirkko laki kirjan jälkeen asija on tuomittu, ja riita ratkaistu, / viha miehiä on päälleme vahtamassa, / tästä saamme kirjoittaa lissä jos elämme.

Tämä kirkko on kuitenkin niin vapa, ettei löydy Ruotsin² / eikä Lapin maassa niin vapaa kirkkoa, sillä siellä enämpi noiduttaan. — Tämä oli tavallinen kristittyin kokous huone, siinä luetaan yhdeinen synnin tunnustus epistola, ja evangeliumi, niin myös, uskon tunnustus virsi No 4 V.k. lyhy saarna pidettään — joku virren värsy veisattaan, messuttaan ehtolis pyhinä joitaki sovelisempia, ja halleluia ennen Herran siunausta, 1 värsy lopuksi veisattaan. Ja saarnan aikanakin jos hengen ilmoitukset tulevat, saavat vapaasti saarnata, ja sana on yhtä voimallinen oven suussa, kuin alttarillakin, ja kuin pappi tarttee ehtolista, niin se tekkee yhtä kuka kristitty työ mies sille antaa.

Olkaat nyt tervehtetyt tuhanelta kristityltä Calumetin seurakunnassa — olkaat tervehtetyt Herran lauma — Herramme Jesus otti syntimme päälensä Sionin tytär, ja sotkui Jumalan vihan viina kuurnan kasvoillansa maan päällä, kantoi purpura kaapun, hän sai korva puusutit oriantappura kruunun — ja sotamiehilt ristiin naulittiin — keihäällä avattu kylki on, että hän viellä tänäkin päivänä kastellee Sionin tyttären sydäntä, sekä länsi maalla, että itä maalla, yksi olemaan hänen armollisella läsnä olollansa / priiskukkoon tämä kallis veri seassanne elämän ehdoon asti amen.

Sydämellisiä rakkauden terveisiä Saivo muotkan kristityille, Kätkö suvanon ja Muonion, Muos lompolon kristityille / ja ole itse enin rakas opettaiamme tervehtetty. Meidän vaimoilemme ja lapsillemme ja kaikille jotka seuraavat teidän opetustanne, armo laupius ja rauha Jumalalta Isältä — Herraltamme Jesukselta olkoon teidän kansanne amen. Rukoilkaa edestämme pyydämme velienne kaukkaisella maalla.

Henderik Muos Lommel ja Abraham Tapani

Toisti lissää³

Ja Sydämen rakkauden terveisiä minun rakkalle vaimolle ja lapsil-
lenin ja myös minun äiti muorille, ja Jumalan armo ja rauha olkon tei-
tän kansanne.

Ja tätä mailma joka täällä on emme ole vielä joutaneet paljon tut-
kimaan mutta sen minä näen että maa on lihava ja ilma on lämmin ja
että ihmiset elävät täällä suuressa kyllydessä.

A. Tapani

Aug. Lundbergin kok. (Ragnar Lassinantin hallussa, Luulaja); **OMA Koska-**
mon kok. Kirjeen loppuosa on säilynyt Lundbergin kok:ssa, johon se todennä-
köisesti on joutunut Aapo Tapanilta. Tämä osa on epäilemättä alkuperäinen.
Käsialasta käy selvästi ilmi, että sen on kirjoittanut Parkajoen ja Tapanin
puolesta Salomo Kortetniemi. Kirjeen alkuosa on säilynyt vain Olli Koskamon
kirjoittamana jäljennöksenä. Koskamo on yhtenäisesti jäljentänyt Amerikan lä-
hetysmiesten kaikki kirjeet, jotka syksyllä 1876 oli lähetetty Muoniosta Kittilään
lainaksi. Alkuperäisiin verrattaessa voidaan todeta, että jäljennökset ovat
sanatarkkoja, oikeinkirjoitusta ja eräitä tahattomia epätarkkuuksia lukuun ot-
tamatta. OMA O.H. Jussilan kok. Bd: 5 O. Väitalo Hanna Heikelille
13.10.1876.

¹ Nils Petteri Stark oli muuttanut Alatorniolta (jossa oli Tornionlaakson ainoa
kivikirkko) Calumetiin kesällä 1873. Mathilda Fogman arvattavasti tunsu hänet
lähtöä edeltäneeltä ajalta. Joka tapauksessa Stark oli ollut Fogmanin kanssa
kirjeenvaihdossa Calumetin kirkollisista menoista. VA SKHSA Aunon kok.
N.P. Stark Lotta Laestadiukselle 15.6.1873; J. Kierin kok. (Raimo Airamon
hallussa) Math. Fogman J. Raattamaalle 29.4.1876.

² Tähän asti Koskamon jäljennöksen mukaan; tästä kirjeen loppuun alkupe-
räistä, Kortetniemen kirjoittamaa tekstiä.

³ Kortetniemen kirjoitus päättyy tähän. Jälkikirjoitus on Aapo Tapanin käsi-
alaa.

2. HEIKKI PARKAJOKI, PRIITA MARIA PARKAJOELLE 31.7.1876

Prita Marja Johanin tytär Muodoslombol

Armo ja rauha olkon sinule Jumalan ja meidän Herame Jesuksen tuntemisessa.

Rakaale puolisoleni. Met olema käynet 2 erinäisesä vaski prukisa joidenka nimet ovat Plifti ja Alue¹ ja olema tällä vijkola aikoneet keski vijkona jälkeen Jaakon sununtain sijrtyä Hankookin pruuukkijn joka on liki 2 peni kulma Kalumeetistä ja siinä vijvyne 1 vijkko. Ja sitte aikomukseme on lähtetä Menesuuttaan, joka on 500 engels mijlaa länsi etelää vasten, veljet ovat kirjoittaneet meitä sinne tulemaan jos eläme ja Jumala suuopi. Salmon Korteniemi ja joku muu veli aiko seurata meitä Menesuuttaan. Met olema nyt kaukana länsi maalla, 1500 Ruosin peni kulmaa, ja täällä on paljon cristityitä.

Minä tervehtän teitä ja lapsiani.² Tijnale ja Mariale ja Hiltale terveisiä ja Erkile nöyryttämään sydämensä Jumalan väkevän käden alla ja Jumalan seurakunasa että saisit siunauksen. Ja Juhanille pojalleni, älä juose rohkiasti poikani perkellen tiellä mailman ilosa lavialla tiellä kadotukseen koska Jumala huuta ja kutsuu sinua paranuksen. Israel etsei nuoruudesansa siunausta Isältänsä / Hänen veljensä vihastui ja vannoi tapaaksensa Jaakopin / itse rietas yllyttä mailman joukkova pilkaman khristityitä.

Teveisiä kaikile Mudos lompolon ja Meras järven Muonijon khristityille ja Kitkijoven ja Saivo muotkan³ christityille. Andakon se ylimäinen lammasten paimen teile voimaa ja väkevyttä kantaman Jesuksen ristiä yrtti tarhasta Kolkathan mäele sydämen uskola omistamaan veren pisaroita. Ja todistan täältä kaukkaiselta maalta syntinee andeksi, voiton sankari on voittanut kuoleman perkeleen ja kaiken helvetin voiman. Kuka on se joka voitta mailman joka usko että Jesus on Jumalan poika, ja meidän meidän Herrame Jesuksen armo olkon teidän kansane amen.

Kirjoitti Henric Mudos lomoll Ammerijkasa Kalumetin prukisa 31 päivänä heinä kuusa 1876.⁴

Kyllä täällä on monen kaltaista lakki⁵ uskon oppia, mutta Medutistain oppi on kaikista likinpännä, tätä meidän kristillisyyden oppia joka suomalaisilla on. Me uskoma että niillä on elävää hengeä, ehkä heillä on pimeyttä armon järjestyksessä ja taivaan valta kunnan avainten hallittemisessa, mutta ne kuitenkin rakastavat meitä ja tunnustavat meitä ve-

liksensä, ja kuin ne ovat koosa heidän kirkosansa, niin net saarnavat siellä toiset toisillensä suurella hartautella, ja tulevat suuriin hengen liikutuksiin.⁶ Emme saata sen kallaisia duomita, mutta uskoma ja toivoma että ne tulevat valkeutta käsittämään, niistä paikoista jossa heillä pimeyttä on.

Tätä Amerikan mailmaa emme ole vielä paljon joutaneet tutki-
maan. Mutta sen minä näjen, että maa on lihava ja että se runsan he-
telmän ilman höystöttä kasvaa kaiken sen mitä siihen kylvettään. Ruvis
ja ohra kylvöä täällä ei paljon ihmisiä vasten kylvettä mutta mitä eläi-
mille tarvitaan. Nisu se on jota täällä leipänä syötään. Ja sen minä nä-
jen että suuressa kyllädessä täällä ihmiset elävät ruumiin puolesta. Ja
ilma täällä on lämmin päivän aikana, mutta vyö täällä on pitkä. Jo-
haneksen aikana on auringo katoksisa 7 tiima, ja talvella joulun aikana
ej ole auringo katoksissa enänpi kuin 9 tiima yön aikana.

Ja takaisin tulosta sinne Europan emme tietä sanoa vissii määrää,
mutta aikomuksemme on jos tervenä olema elämässä niin lähemä
täältä ennen Mikkelin päivää ja tulema Norjaan Jukean markkinan ai-
aksi, jos Herran tahto niin on. Ja jos eläme eli kuoleme niin kuitengi
Herran omat olema. Jumalan armo Jesuksen Kristuksen yhteys ja Py-
hän Hengen osallisuus olkon teitän kansane, toivotta velje

Abram Tapani

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Luultavasti Parkajoen omakätinen.

Olli Koskamon kirjoittama jälj. tästä ja seuraavasta kirjeestä Koskamon kok:
ssa, OMA.

Parkajoen ja Tapanin kotiväelleen kirjoittamat alkuperäiskirjeet on nidottu lan-
galla pieneksi vihkoksi, jossa Tapanin kirje 1.8.1876 on ensin (4 sivua), Parka-
joen kirje + Tapanin jälkikirjoitus (4 sivua) sen jälkeen. Parkajoen nimeksi on
vakiintunut hänen syntymäkylänsä nimi; kirjeissä esiintyy usein hänen myö-
hemmän kotikylänsä nimi Muodoslompolo. Aapo Tapani lienee vielä tuohon
aikaan asunut syntymäkylässään Ylimuoniossa, noin peninkulman päässä
Muodoslompolosta.

¹ Allouez. Toinen mainituista kaivoskylistä on vaikeammin tunnistettavissa.

² Parkajoen lapset olivat syntyneet: Juhani 1850, Erkki 1851, Stiina 1853,
Maria 1856, Hilda 1870.

³ Merasjärvi ja Kitkijoki olivat Pajalan Muonionalustan kappelin kyliä Muo-
doslompolosta etelään, Saivomuotka Kaaresuvannon seurakunnan eteläisin
kylä Muonionjoen varressa.

⁴ Heikommalla käsiälällä kirjoitettu Parkajoen kirje päättyy tähän. Jatkon on
kirjoittanut Aapo Tapani.

⁵ Kirjeen taitteen vuoksi osaksi turmeltunut sana on Koskamon jäljennökses-

sä: ”laki uskon”; voisi olla myös ”lahko”.

⁶ Pohjois-Amerikan metodistien piirissä vaikutti 1860-luvun lopusta lähtien voimakkaana denominaatioiden välinen ”Holiness Revival”, jossa esiintyi myös ekstaattisia ilmiöitä. Calumetissa oli suuri metodistien kirkko. Pohjoismaista seurakuntaa metodisteilla ei näytä olleen Michiganissa. *Norwood* 1974, 297s; *Ahlström* 1972, 816s; *Haagensen* 1894; *ASL* 1879 n:o 2.

3. AAPO TAPANI EEVA TAPANILLE 1.8.1876

Pohjos Amerika, Calumetistä, se 1. päivä elokuuta 1876.

Minun rakalle vaimolle Evalle ja lapsilleni ja äiti muorille ja kaikille rakkalle velille ja sisasarille Herramme Jesuksen kalliimassa uskossa. Jumalan armo ja rauha rakkaus ja hengen yhteys kasukoon ja lisäntyköön teille Jesuksen sovinto veren kautta.

Näitten harvain ratin kautta lähestymme teidän tykönnö, täältä kaukaiselta maalta. Ja me olema tervenä ja onnellisesti pääsee tänne läpi sen pitkän ja vaivaloisen matkan, ja olema tulleet tänne Calumettiin jo 15. päivä heinä kuuta. Ja veljet ovat täällä meitä heikoja jäseniä suurella ilolla ja rakkautella vastan ottaneet, ja Jumalan engellinä korjaneet.

Ja me olema tässä Calumetissä olleet jo yli kahten viikon, ja olema oleet koossa kirkossa kohta joka päivä, suuren Jesuksen verellä ostetun lauman kansa, jotka palavilla lampuilla otottavat ylkänsä tuloa, ja olema ilolla kattelleet kuinga lapsellisuus rakkaus ja hengen yhteys on heidän keskellänsä, ja pitävät sydämestänsä kalliina sen että he saavat esikoisten seurakunnan vanhinten opetuksia kuulla, ja me olema vaakutetut siitä, että se on yksi ja sama Zionin tytär, Herran Kristuksen seurakunta täällä länsi maalla kuin siellä Eropasa, esikoisten seurakunnassa.

Ja ej se ole tosi että täällä lumpa synnin tunnustuksella mailmasta tullee sisälle otetaan seura kuntaan, mutta täällä on saarnattu julkinen synnin tunnustus seurakunnan edessä peitetyillä sanojlla, ja usiamille sitte nimi lukuun tunnustavat syntinsä, ja vikaan tullee velijä nuhtelaan ja nevottaan Christuksen opin jälkeen, ja saarnataan paranus ja syntein andeksi saaminen priskovaisen veren kautta.

Ja minä tervehtän teitä sydämen rakkaudesta minun rakas kumppanini ja lapsukaiseni, Abram, Marja, Johanna, ja Hilda,¹ ja rukouilen sitä suurta ristinkantaja Heerraa Jesusta, että hän varjelis minun lapsin perkeleen ja tämän turhan mailman vietelyksestä. Ja pitäkät aina

kallina minun lapsenin, kristittyin ihmisten ja Jumalan palvelijain nuhteet nevet ja opetukset, ja seuratkaat Jesuksen verisiä askeleita yrtti tarhasta Golkhatan mäjelle, jossa hän on palavasta rakkaudesta itsensä antanut uhriksi synteime etestä. Herran Kristuksen seurakunta olkoon minun vaimonin ja lastenin ja myös minun äiti muorini imettäjä korjaia ja hoitaja, ja Jesuksen veren pisarat kastelkon aina sydämiänä ja sielujana.

Ja me tervehtäme teitä sydämen rakkautella ynä Salmon Korte nimen hänen vaimonsa ja koko Herran lauman kansa Calumetistä teitä kaikkia Zion matka kumppania Muonjon Ylikylässä ja Ala kylässä Kätke suvanossa ja Saivo muotkan rakkalle vanhimalle ynä huoneensa kansa, ja Muodoslombolon erinomatain rakkaalle veljelle Ranta Lassille ja Lovisalle² huonensa kansa. Ja rukoilema sitä suurta ristin kantaja että hän antais aina voima ja kärsivällisyyttä, kantamaan hänen ristiänsä yrtti tarhasta Golkhatan mäjelle, kussa hän on paratisin avannut suurille syntisille. Ja me myös täältä kaukaiselta maalta totistamme teille kaikki synnit anteksi kuoleman saaka, tämän Jesuksen veren kautta joka on vuotanut katuvaisten ja uskovaisten syntein anteksi antamiseksi. Ja kattelkame aina Jesusta voiton sangarina joka on edellämme mennyt paratisiin. Rakkauden virta on vuotanut yljän sydäimestä jolla hän on morsiomensa pesyt puhtaaksi kaikista synnin vijoita. Ja peskäätkä aina vaateitanne Karitsan veresä puhtaksi, kohta pääsette valkeilla vaatteilla puettuun joukkoon veisaman sitä taivallista nuottia amen halle luja Jumallalle ja Karitsalle joka meitä virellänsä ostanut on. Ja rukoilkat meitängi heikoin veljeinä etestä. Ja emme saata ennä tässä kuolevaisuten maasa kohtata toisiamme, mutta kyllä piian yhteen tulema, rauhan ja rakkauden maassa. Näitä kirjoitta heiko veljenä kaukaiselta maalta

Abram Tapani

Ja met olema tältä Calumetistä kirjoittanneet sinne yhten preivin Raattamalle päälle kirjoitus. Oletako sitä saaneet.

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Tapanin omakätinen.

Hyvällä käsialalla kirjoittava Aapo Tapani vastasi varsinaisesti matkan raportoinnista omaisille ja kotiseudun ystäville. Hän toisti suureksi osaksi 22.7. Raattamaalle lähetetyn kirjeen sisällön siltä varalta, ettei se olisi tullut perille. Kirjearkkien taitteista näkyy, että 31.7. ja 1.8. kirjoitetut kirjeet lähetettiin yhteisessä kuoressa Muonioon. Raattamaan kirjeistä käy ilmi, ettei vanhaan maahan saapunut enempää kuin edellä julkaistut kirjeet.

¹ Aapo Tapanin ja hänen vaimonsa Eeva Parkajoen lapset: Aapo 1859, Maria

1862, Johanna 1866, Hilda 1871.

² Ranta-Lassi (1830–1906) oli Heikki Parkajoen veli, joka asui Muodoslompolon Rantatalossa. Hänen vaimonsa Kreeta Loviisa Paavomuotka (1825–1893) Ylimuoniosta tunnettiin jo alkuheräyksen aikana toimeliaksi lestadiolaiskristityksi.

4. JUHANI PETTERI NOPPA HEIKKI PARKAJOELLE JA AAPO TAPANILLE 22.9.1876

Hancock Sept 22 1876

Däsä lähestyn deittä ja sanon ensiksi Jumalan derve sytämälä ja sylilä kalhit veliet Herasa ja dyömiehet Heran vina mäesä / armo rauha rakahus olkon aina Israelin murein sisälä / ja kaiki on dälä nin kuin siloin kuin lähitä / ja däsä minä nyt lähätän copion sittä vexelistä Amerikan dollar 462 $\frac{50c}{100}$ neliäsata kuskymendä kaksi ja visikymentä santiä joka on dehnnyt Norjan kruunuja 1500 visitoista sata kroner ja sen vexelin N $\frac{0}{0}$ 2721 / ja olka hyvä ja kiriotaka mulle mutambi sana välin kulusta ja vanhiman derveytesdä ja oletako sanet rahana oiken omhan kätene / ja minä mainiten mutaman sanan Miinnesotasta / nimitäin Duluth Druva on häpeämätömälä davalä purkanut paranuksensa / Duli kiria sieldä' / ja ei mutta dälä kerda van sytämen rakahu-tela derveisiä meiltä kaikilda / ja pytän ruckoileman ettesdänin / ja der-vetäkä veliä ja sisaria jos oletä vielä sotivaisesa ja voitavaisesa seura-kunasa vai joko oletä dulhet sirdtetyksi siihen josa vain voitosta riemu-tan / ja jäkä hyvästi / merkite

Peter Johnson Nappa

Hancock P.O. Houghton County Michigan North America

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Todennäköisesti Nopan omakätinen.

Juhani Petteri Noppa (1843 [?] – 1903) oli siirtynyt Norjan Naavuonosta Kuparisaarelle 1865. 1870-luvulta lähtien hänellä oli oma kauppaliike Calumetissa. Hän oli Kuparisaaren lestadiolaisseurakunnan johtomiehiä. *Ilmonen* 1923, 116s; *Holmio* 1967, 140.

Noppa näyttää hoitaneen Parkajoen ja Tapanin matkapalkkion. J. Kierin kertomuksessa Amerikan lestadiolaisuudesta mainitaan N.P. Starkin ja J. Ruonavaaran ym. koonneen rahaa ja lähettäneen matkaliput Parkajoelle ja Tapanille Eurooppaan. Myöhemmin kirjatun muistitiedon mukaan Raattamaa olisi nuhdellessaan Parka-Heikkiä viitannut myös taloudelliseen riippuvuuteen: ”Dollarit ovat sydämesi viettelleet.” Tämä syytös olisi voinut johtua siitä, että nimenomaan Kortetniemen ja Cokatossa Barbergin kannattajat olisivat omalta puoleltaan koonneet huomattavan palkkiosumman. Raattamaan nuhtelua koskevan

muistitiedon lähtökohtana voi olla myös Amerikasta tullut arvostelu. Kertoessaan T. Castrénin syksyllä 1877 lähettämästä kirjeestä Aapo Tapani kirjoitti: ”Ja meille oli taas Heikkin kansa soimaus laiskasta kirjoituksesta, ja että olema ilmanki palkatta käyneet Amerikasa. Olema myös kuuleet muisaki preivisä soimauksia meidän palkasta. Mutta enhän me rakkat veljet ole teille palkasta saarnanet, emmekä lahjoja vaatineet, vaan itse te oletta vapa ehtoiset lahjat muka rakkaudesta antaneet, ja me olema niin kuin Jumalan lahjana kiitollisutella vastan ottanet. Vai onko teillä tullut katumus lahjoistane.” Aug. Lundbergin kok. A. Tapanin kirjekons. S. Kortetniemelle 22.12.1877; J. Kierin kok. (Wettaisen hallussa) Kertomus..., 2s; *Havas* 1927, 40.

¹ J. Drufvasta ks. seuraavan kirjeen selityksiä sekä tekstiosaa.

5. SALOMO KORTETNIEMI HEIKKI PARKAJOELLE JA AAPO TAPANILLE 12.12.1876

Calumet se 12 p. joulou kuuta 1876

Rakkaille vanhemille ja uskollisille Herran vinamäen työ miehille Henderik Parkajoelle ja Abraham Tapanille.

Armo olkoon teille ja rauha Jumalalta meidän Isältämme ja Herralta Jesukselta Kristukselta koko tällä lyhykäisellä vaeluksen ajalla elämän ehtoon asti amen.

Tässä lähestyn teidä Itämaan vanhimat sängen iloisella sydämellä ja halunin olis Jumalan kijtukseen monneekin kertaan. Mutta tunnen suuren puuttuvaisuuden itsessännin, kuidengin sanon sydämen kyllyydestä että kiitos olkoon Jumalalle ja koko majesteetille, joka on meidän ja teidän murheena ilokse kääntänyt, ja on kuliettanut teidän tervenä, sen pitkän ja peliättävän Atlantin meren. — Ajvan useiin aloit käymään murhen huokaukset siitä kuin emme saaneet mittään tietoa, niin kauvoon aikaan. Se tuli niin pitkäksi odotta, ettei saata sanoa — Ja veljet ja sisaret kävit joka päivä kysymässä — Ja nyt kuin minä sain teidän rakkan ja ikävöityn preivin vastaan ottaa se 6. p. joulou kuuta¹ niin meillä ei ole ollut väen köyhyys, ja on iloittu niin kuin saaliin jaossa, ja elon ajkana. — Ja emmä ennää saata muuta kuin antaa kiitoksen Herralle sillä hän on hyvä ja hänen laupiudensa pysyy ijankaikkisesti.

Täälä on meidän seassamme teidän rakas työnne vaikuttannut suuren rakkauden ja hengen yhteyden. Parauksia on tehneet kaikki netkin jotka silloin olit vielä piilossa, ja nyt ei ole mittään muuta kuin rakkaus rauha ja P. Hengen yhteys koko Herran lauman seassa — kiitos Karitsalle joka meitä verellänsä ostanut on.

Minnesotasta olemme saaneet kanssa vissit tiedot, että sielä jaksa-

vat kristityt hyvin, ja on tehneet paranuksen kaikki muut — mutta Rovaisen Jaako ja Prännäri Antti on ottaneet itsensä kokonansa erinänsä ynä huone väkensä kanssa. Net on ehtollistakin jo jakaneet keskenänsä ja hirmuisesti kiroavat kristityitä. — Knuuti ja Napin Antti on myös sillä puolella, mutta ei ne ole vielä sentään pitäneet sitäkään juuri oikeanna — mutta Längi ja Maikon Heikki väkinensä on tehneet paranuksen. Ja kirioittavat veliet sieltä ettei ne enää saata Rovainen eikä Antti vettää kettään perräänsä, sillä ne ovat julkiset.²

Dylytin mettästä myös annan tietoja, erin omattain Truuvasta, hän on purkanut koko paranuksensa, ja on sanonut että silloin kuin hän oli Haanaksen ja Kaipaksen edessä, (Se on Parka Heikin ja Korteniemen edessä) niin silloin kuin hänen piti oikian oppinsa purkaa, niin se oli katkeraa sappia juoda, mutta ettei hän ollut niin luia kuin Jesus.³ Ja nyt se pauhaa siellä Dylytin mettässä, ja kirova kaikki kristityt helvetiin, ja on saanut kuus hengeä puolelensa, Torffi Heikki vaimonensa, ja se Sauvon Heikki vaimonensa. Truuva on kirioittanut tänne Calman seurakuntaan suuren joukon saastaisia opetuksia, luulee huria, että Calman seurakunta ei ymmärrä väärää oppia.⁴ On se saanut vastauksia minulta, ja muilta, hyvin kovia, en tiedä mitä vaikuttaa. On sieläkin koko joukko, jotka on tulleet vahvistetuksi siitä meidän käymisestäämme. Ja minä olen sinne lähettänyt saarnoia, ja preiviin kautta vahvistanut heidän uskonsa kilvoitusta syntein andeeksi antamisella, ja lohduttanut ijankaikkisen kunnian toivolla, joka on piian tuleva niille jotka ovat odottamassa Herramme Jesuksen ilmestystä.

Täällä freistaa myös se Suomen pappi, joka oli jo silloin kuin te olitte, hän freistaa repiä⁵

Reunakirjoitus:

En ole voinut saada sitä ajkaa että olisin rauhassa kirioittanut/ andeksi antakaat heikkouttani kirioittamisessa.

Sal. Korteniemi

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Kortetniemen omakätinen. Kirjeen loppu kadoksissa.

¹ Parkajoen ja Tapanin kirje ei ole säilynyt. Se on luultavasti lähetetty Tromsasta, jossa miehet paluumatkalla viipyivät 24.10. — 5.11. Aug. Lundbergin kok. A. Tapanin muistiinpanolaput 1876.

² Minnesotan tilanteesta oli Tapanille ja Parkajoelle raportoinut Calumetista Israel Hagel 20.11. (Kaaleppi Vuolletin Kortetniemelle kirjoittaman perusteella)

sekä Iisakki Barberg Cokatosta 23.11. lähettämässään kirjeessä, Aug. Lundbergin kok. Mainitut henkilöt: Rovainen ja Vittikkohuhta, Knuuti mahdollisesti = Iisakki Alamaa, Antti Snapp, Antti Länkki ja Henrik Thompson (Maikko); näistä Rovainen oli Mataringista, Maikko Rovaniemeltä syntyisin, muut Tornionjoen alajuoksulta. *Raittila* 1967 n:ot 433, 552; *Ilmonen* 1923, 157, 163s, 170–172.

³ ”Duluthin metsäksi” sanottiin kaupungin länsipuolelle syntyynyttä pienehköä suomalaisasutusta. Siellä toimi saarnamiehenä Juho Druvva (1836–1880), joka ennen Amerikkaan siirtymistään oli herättänyt epäilyjä Vesisaaren lestadiolaisten piirissä. Parkajoki, Tapani ja Kortetniemi olivat Cokaton matkallaan poikenneet Duluthissa; Druvva oli tällöin siis taipunut parannukseen, jonka hän pian purki. Lestadiolaisyyhteyteen hän ei näytä palanneen. Kesällä 1879 pastori A.E. Backman valtuutti hänet sijaisekseen evankelis-luterilaisen seurakunnan papillisiin tehtäviin asuinkylässään. Ilmoittaessaan Druvvan tapaturmaisesta kuolemasta leski mainitsi, että hänen miehensä ”oli tullut monelta vihatuksi, kun hän ei tahtonut saarnata muuta autuutta kuin sen minkä Kristus ansaitsi”. *Sankarin maine* 1879 n:o 26, 1880 n:o 37; *Juhonpieti* 1979 n:o 6; *Ilmonen* 1923, 220–225, 229; *Wasastjerna* 1957, 392–395.

⁴ Heikki Torffi oli syntyisin Pulkkilasta, muutti Vesisaarelta Michiganiin 1871, Duluthin seudulle 1874. Sauvon Heikki lienee Heikki Antikka, joka oli syntyisin Savosta. *Ilmonen* 1923, 226, 229. Calma tai Kalma = Calumet.

⁵ Pastori A.E. Backman saapui Calumetiin 10.9.1876; Parkajoki ja Tapani lähtivät sieltä 15.9. ja Hancockista 17.9. Backmanin toiminnasta kertova virke jää kesken, kirjeen loppu kadoksissa.

6. ”EUROOPAN SEURAKUNTA” IISAKKI BARBERGILLE JA JAAKKO ROVAISELLE 30.1.1877

30 bājvā tammi kuuta 1877

Euroopan seurakunta lähestyy teitä, rakkaita velijä ja työn tekijöitä Herran viina mäjessä, Isakki Parpa, ja Jakoppi Rovainen, yynä muut jotka oletta kalliisti lunastetut, ja yhteen ruumisseen kastetut. Meitän Herran Jesuksen Kristuksen armo olkkoon teitän hengenne kansa, ja olkaa kiinitetyt yhteen rakkauuteen Pyhässä Hengessä amen.

Täältä lähestymme teitä tervehtämään sitä mailmasta ulos valittuva laumaa sielä Amerikan maala toivotuksella että menestyisitte ja tervenä olisitte jotka oletta Jumalan johtatuksen jälkeen sinne kauvas vieraale maale kristilisyysen siemeneksi kulkeneet jonga met tunnemme ja olema vielä muistamessa laupihla sytämälä Jumalan sytämän jälkeen teitä / saime vielä sanomija ja totistuksija sieltä kallisten veljein ja työn tekijän Herran viina mäjessä Parka Heikin ja Abram Tapanin kautta jotka toit teiltä terveisijä joitten etestä tässä kiitämme. Se teki iloiseksi että

het toit meile totistuksen rakkauten ja yksi mielisyyten sullaamisesta joka oli meistä kallis asija. Meile on Jumala tallentanu muistutuksia riitoista mutta erittäin on merkilistä kahtesta kalliista miehestä Lutherus ja Vingli joitten kautta tuli kaksi kirkkoa / ja lunastajamme on sanonu että yksi pittää olla lammas huone ja yksi baimen. Yksimielisyyys tekee kristilisyitemme voimaliseksi berkelettä vastaan. Sen on saanut kovetelat tämä kristilisyys kolmen kymmenen vuoten kuluessa joka on suurella kärsivälisyytelä tehnyt työtä levittämiseen ja kossa bitämiseen / ja nyt on jo laumassa monta kymmentä tuhatta jotka on niin kuin yksi mies Ruottissa Suomessa ja Norjan maala. Suomessa on satoja kirkko kuntija joissa elävä kristilissyyten tuli pallaa ja löytyy semmoisia kirkko kuntija ettei pyssäynyt yksijn tuhansiin kristittyin luku / vaikka on saatu vaivaa kärsijä tääläkin mutta jtse väkevä sangari on asijansa ajanut valkealla orhilla ja verreen kastetuissa vaatteissa ajaen josta myös sota lauma on saanut voiman pahhaa välttää ja lammas lauma on levinyt.

Mutta nyt olema tänne tulleitten kirjain kautta jotka olit Kaalebilta Barpalta ja Korteniemeltä saaneet kuulla että Parka Heikin ja Tapanin Apon sieltä lähtetyä on teilä taas rakauten sitteet särkyneet.¹ Se ei ole meistä jhme sillä kirjetten ääni kaikuu raskaalta / ensin että kesälinen kirje Mataringin oli yksi buolinen jota Parka Heikki Tapanin Aapo oovat täälä saaneet huomata / ja muista kirjeistä on sammaa kuulunut / yhtenään kuulluu ninkuin Rovainen yksin olis ollut salhaisen eri seuran (rakentaja)² hoitaja. Täälä löytyy monta tuhatta jotka totistavat hänen kristilisyiten että hän on tullut kristityksi ja on pitänyt vielä Byhän Raamatun selityksijä, Tornijon jovelä aina Vittangiin asti, samoin myös Kittilässä ja Vesisaarella / eikä ole täälä ollut se tunto että Rovainen olis ollut eriseuran ragentaja / mutta meile näkkyö siltä asijan alku että Parpa teki kysymyksen Erkki Antilta ja sai lapun jolla salaisesti pilaisi kristittyin sytämät veljeäänsä Rovaista kohtaan rakastamattomuuteen. Siittä lapun antamisesta on Erkki Antti Kittilässä mennä talvena tehnyt anteksi anomissen / emme tietä lieeneekö tehty sinne tietäväksi / sen lapun käytänön on toissa syksynä täälä seurakunta jo sanonut vääräksi Kristuksen opin jälkeen³ / täälä on paljon jotka niin Parpan kuin Rovaisen totistavat veljeksensä ja oovat täälä syntyneet tämän seurakunnan helmassa⁴ / niin seurakunta katsoo täälä terveeliseksi kun Parka Heikki ja Tapanin Apo oovat tuntenet lapun sallaamisen sielä puhtaaksi nin het on tunteneet täälä sen vääräksi kun asijan luontoa kahten puolen katsotaan ja oovat täälä sen heikkouten rukoillet anteksi mutta erin omattain Huhtasaarelta ja Tilta Fogmannilta siitä kuin niin

huonon kiitoksen saivat rakkautensa palkaksi Amerikasta.⁵ Ja mennä talvena tehtyt tunnustukset ja anteeksi rukoilemiset sielä ja myös tänne olivat tyydyttäväiset / mutta nyt taas kaikki kirjeet valittaa sieltä tänne niin kun Rovainen yksin olis ollut eri seuran agentaja / siitä seurakunta kärsii täällä murhetta / sillä Barpa ja Rovainen on jo mennä talvena tehneet tunnustukset mutta Parpa veli ei ole kaunistelematta tunnustanut / niin tullee etteen Jesuksen sanat Luukaan 8:17 v. / ei ole mittän salattu joka ei jlmei tule / ja Pyhä Baavali varottaa Korinthon kristityitä / älkääät tuomikko ennen aikaa että Herra vielä nekkini valkeuteen saattaa joita ette vielä näje / 1 Kor 4 / nin myös hän sanoo Efeson kristityile / mitä sallaa heiltä tapahtuu on häpijä sanoakin mutta kaikki ne jlmi tulevat koska hee valkeutelta rangaistaan sillä kaikki kuin jlmi tullee se on valgeus.

Jumala on⁶ tallentanut jonkun vanhurskasten virheen vieläpä patriarkkainki pyhään Raamattuun meile karttaamiseksi ja opiksi että näeme kuinka heitänki on pitänyd uskua syntisenä ittensä vanhurskaaksi / niin on paras neuvo että Parpa ja Rovainen otatta vielä kaulasta halaten toisianne ja annatta runsaasti toisillenne anteeksi sillä laupeus kehuu tuomiota vastaan. Ei pitäisi teidän tuomiolla liikkua teidän keskellä, ei myös pitä Parpan tehtä sokeutta tänne Ameriikan kristittyin etesä. Pitäköön hän syntinä että hän on niin huonosti veliään Rovaista rakastanut sala lipun hoitamisella. Se vikkelyys ei menesty.⁷ Kirjoitettu on, jos tet syötte ja purette toised toisianne, niin ettekö toised toisiltanne syötyksy tule / Gal. 5:15. Ei kestä meidän kristilisyys että lain jälkiin toisiamme mitata / sillä met olema armon valtakunnassa josa on Kristuksen laki rakastaa toinen toistaan. Jokka täällä on tunnettu veliksi niitä ei saa sielä tuomita ennenkun täällä tutkitaan asia, vaikka teillä sielä on seurakunnan hoito mutta sillä järjestyksellä kuin Kristus valtakuntansa kuninkas Mateuksen 18. 1. osottaa⁸ / mutta seurakunnalta nuhtellussa pitää antaa Jumalan sanan vaikuttaa.

Nyd ei muuta mutta rauhan Jumala hallitkoon rauhallansa teidän sytämenne, ja olkaad kiitollised että tet oletta yhteen Kristuksen ruumiiseen kiinitetyt taivaalisiin menoihin, katsokaa uskon alkajan ja päättäjän Herran Jesuksen päälle⁹, niin saame vielä tuta sytämellä taivaallisen isän rakkautta joka ei saattanut armahtaa ainovata poikaansa kaikkein langenneitten lastensa tähden. Eriseuraiseksi sanominen ei pitäisi pikaisesti tapahtua kristityiksi tulheitten seasa. Herran ehtolisen asiassa olkaad yksisiä.¹⁰ Parka Heikki pyytää teiltä täsä anteeksi että hän joutu heikoksi Minnesuutan kirkosa lapun asijasa. Seurakunta sanoo täsä terveisiä teile Ameriikan kristityile jonka helmassa te oletta¹¹ / ja

Kristuksen seurakunta totistaa teile täätä Jesuksen nimesä ja viattomasa veresä kaikki synnid kaikile anteeksi / uskokaad että saatte riemuita hengesä soitta Herralle sytämäsänne kiitosta vapaaksi ostettu lauma. Ole toivosa iloinen Herran lauma Ameriikan maala. Piijain yhteen tullaan tapetun Karitsan häisä josa alati veisataan kirkkaasa ilma / amen hallelujaa / kiitos Karitsalle amen.

Seurakunnan koosa ollesa luettu ja hyväksytty Merrasjärvesä josa oli vanhin opettaja Johan Raattamaa, Parka Heikki / oli myös Aaprami Tapani ja oli Vesisaaresta ja Kittilästä ja m m / kirjoittaja oli Johan Takkinen Kuolajärveltä.

Tämä preivi on minun sytämenin jälkiin ja minä pytän anteeksi sitä huolettomuutta kuin en ottanut tarkenpaan muistoon kirjottaa Ameriikkaan mennä talvena totistusta Raattamaan preiviin.¹² Pyytän myös anteeksi sytämestä sen lapun kirjoittamisen sillä en käsittänyd että rietas ottaa riita aineen sen kautta. Armo olkoon hengenne kansa. Juhonpietistä 8. p. helmikuuta 1877 Erkki Anters Juhonpieti.

Tämä on oikia kopio Takkisen oma kätisestä kirjeestä ja viimeised rivid olivad siihen liitetty Erkki Antin omala kätelä / sen totistavad Mataringistä helmikuun 24. p. 1877 / kirja on Ylitornton seurakunnassa Mathilta Fogman luettu ja hyväk[sytty] merkitseväd Hanna Heikkel, Alpert Heik[el, Isak] Huhtasaari, Isak Juuso, Ijsak Rautio, H[enrik?] Antti, O. A. Jolma, Jaakop Sangvist, C. P. [Knuu]lti, P.O. Krap.¹³

Nämä rivit sanasta san[laan] kopioitu totista¹⁴.

J. Kierin kok (Sam Wettaisen hallussa). Jäljennösvihko sisältää lisäksi Mathilda Fogmanin kirjeen lisäkki Barbergille 18.2.1877. Fogmanin kirje ja alkuosa yllä julkaistusta on kirjoitettu samalla käsialalla.

Kirje on laadittu kokouksessa, joka pidettiin Merasjärven kylässä, peninkulma Muodoslompolosta etelään. Läsnä olivat Juhani Raattamaa, joka oli matkalla Saivomuotkasta Jellivaaraan, Parkajoki ja Tapani sekä nimeltä mainitsemattomia Kittilän ja Vesisaaren lestadiolaisia ym. Kirjurina toimi Juho Takkinen, jonka erityispanos näkyy mm. kirkkohistoriallisten vertailujen (Luther ja Zwingli) ja Suomen lestadiolaisuutta koskevien tietojen esittämisessä. Mahdollisesti Raattamaa itse vei kirjeen mukanaan Juhonpietin kylään. Joka tapauksessa Erkki Antti kirjoitti siihen omakätisen jälkikirjoituksen 8.2.1877. Sen jälkeen kirje toimitettiin Matarinkiin. Täällä siitä kirjoitettiin kopio, joka luettiin ja vahvistettiin paikallisen lestadiolaisseurakunnan kokouksessa sekä lähetettiin Cokatoon yhdessä Fogmanin kirjeen kanssa. Fogmanin kirje on kommentoituna julkaistu: *Raittila* 1981.

Aug. Lundbergin kok:ssa on Aapo Tapanin kirjoittama jäljennös Merasjärven

kirjeestä. Merkityksettömien pikku erojen lisäksi se sisältää eräitä poikkeamia, joihin jäljempänä viitataan.

¹ Vanhaan maahan olivat tammikuun loppuun mennessä tulleet ainakin Kortetniemen kirje 12.12. (n:o 5) sekä Barbergin mahdollisesti Kaaleppi Vuolletin kanssa lähettämä kirje 23.11.1876, kumpikin Parkajoelle ja Tapanille osoitetuista.

² Suluissa oleva sana on jäljennöksessä pyyhitty yli.

³ Erkki Antin kirjeen, joka aiheutti ”salaisena lappuna” pahennusta, on täytynyt tulla Cokatoon viimeistään kesällä 1875, koska siihen oli otettu Euroopan puolella kantaa jo seuraavana syksynä ja Erkki Antti oli tehnyt asiasta parannusta Kittilän matkallaan kevättalvella 1876. Tapanin jäljennöksen ajan määrittäminen ”jo mennä syys talvena” ei sovi yhteyteen.

⁴ Myös virkkeen loppu tarkoittaa epäilemättä Barbergia ja Rovaista.

⁵ Sanaa ”Fogmanilta” seuraava virkkeen osa puuttuu Tapanin jäljennöksestä. Se voisi olla Mataringingissa syntynyt lisä.

⁶ Jäljennöksen kirjoittaja vaihtuu tässä.

⁷ Tapanin jäljennöksessä: ”Niin on paras nevo että Parba ja Rovainen ottavat viellä kaulasta toisiansa, ja annatte toisilenna anteksi vaika olisi veljennä Rovainen joutunut taitamattomia sanoja puhumaan. Rovainen ej pitä tuomjolla liikkuu teitän keskelläne Amerikan maalla, mutta ej myös pitä Parban tehdä tänne sokeutta. Amerikan kristittyin edesä pitäkön Parpa syntinä, että hän on veljeänsä Rovaista niin huonosta hoitanut, sala lapun hoidamisella. Se ej ole tervelinen.” Tapanin jäljennös, joka arvattavasti on kirjoitettu Merasjärven, sisältää myös nimenomaista Rovaisen kritiikkiä, joka perustuu saapuneisiin kirjeisiin. Mataringin jäljennöksessä tämä puuttuu. Hyvin mahdollisesti muutos on syntynyt Mataringingissa, jossa voitiin katsoa paremmin tunnettavan Barbergin ja Rovaisen välistä suhdetta; kirjeen muotoilu on voitu jättää ylitorniolaisten asiaksi, kuten Raattamaa teki useissa kirjeissään.

⁸ Tapanin jäljennöksessä puuttuu viittaus Kristuksen kirkkolakiin Matt. 18, mutta sen sijaan on esitetty sen sisältö: ensin kahden kesken, sitten kahden tai kolmen läsnä ollessa, lopuksi ”seurakunnalta saarnattu sana”.

⁹ Tapanin jäljennöksessä: ”Ja olkat kiitolliset että te oletta yhteen ruumisen kiinnitetty, yhteen taivaiseen verisen äitin ympärille katsomaan”.

¹⁰ Tapanin jäljennöksessä: ”Sakramentin jakaminen ej pitäis kahtesa osasa tahtuman.”

¹¹ Mataringin jäljennöksessä korostuu ajatus, että Amerikan kristityt ovat vanhan maan seurakunnan helmassa. Tapanin jäljennöksessä vain: ”Ja seurakunnan keskellä te oletta.”

¹² Tarkoittaa todennäköisesti Raattamaan kirjettä Jaakko Rovaiselle 25.10.1875, *Raattamaa* 1976 n:o 85.

¹³ Loppuvarmennuksessa Fogmanin nimi kenties kuuluisi päiväyksen jälkeen. Jäljennöksestä on pala poissa. Nimet on ilmeisesti täydennettävä näin. Ylitorion rovastin Albert Heikelin ja hänen tyttärensä Hannan, Hietaniemen komministerin P. O. Grapen sekä saarnaajien Huhtasaaren, Juuson ja Knuutin (*Raittila* 1967 n:ot 107, 148, 192, 583, 589) lisäksi allekirjoittajina oli kaksi

tunnettua lestadiolaisiantää Ruotsin ja Suomen puolelta väylää. Varmennus tarkoitti sekä jäljennöksen todistamista että kirjeen sisällön hyväksymistä.

¹⁴ Cokatoon lähetetyn jäljennöksen lieene kirjoittanut Fogman. Säilyneen jäljennösvihkon kirjoittajan nimi on revennyt pois.

7. SALOMO KORTETNIEMI HEIKKI PARKAJOELLE JA AAPO TAPANILLE 27.8.1877

Calumet se 27 p. August 1877.

Rakkaalle vanhimmalle ja opetus jsälle esikoisten seurakunnassa jätisellä maalla Henderik Parkajoki ja Abram Tapani.

Armo olkoon teille ja rauha Jumalalta meidän Isätämme ja Herralta Jesukselta Kristukselta koko tällä lyhykäisellä vaeluksen ajalla elämänne ehtoon asti amen.

Minun sydämelinen rakkaus ja halu teidän tygöne, on palion sairastanut odottaisanin teiltä jkuiseen muistoon painetuilta veliltä preiviä. Joko se olis mingäkaltainen, olisko se nuhdeeksi neuvoksi eli lohdutukseksi. Sillä minä tahdon kaikkein estetten läpi kilvoitella kunnian maa[han], vaikka pitäis olla ensimmäinen marttyyri. Minä uskon että Herra vahvistaa minua suuressa heikkoudesannin, koska minä vaelan rakkaudessa lapsen tavalla, ja jmen Jesuksen rakkauden rinnoista lasten kansa, joka on jtse meidän keskellämme,¹ ja on jtse luvanut tuomita lihavain ja laihaan lammasten välillä. Minä uskon ynä muitten jmeväisten lasten kanssa, ja koriaan Jesuksen veren pisaroita synteini ja kaiken pahan tuntemisen andeeksi saamiseksi, jota jlman en saattais toivoa ijankaikkista kunniaa, sen pahan tuntemisen tähden, jota tunnen tykönännin kovettelemuksen aikoina. Mutta kuin saan maistaa kuinka suloinen on Herra, niin unhotan kaikki kuin taka perin on, ja kilvottelen etteen pannun määrän jälkeen sen kalliin tavarain. Vaikka on ollut näinä aikoina palion kovettelemuksia uskolle, mutta en kuidengaan löydä tygönännin sitä syntiä, joka olis andeeksi saamatta² — niin uskon että olen autuas, ja toivon myös että pijain vajaa lakkaa, kuin sota päätyy.

Minä olen käynyt Minnesodassa ollut muutamaa päivää vailla kuu-kauden, tämä tapahtui seurakunnan suostumuksesta, ja yksimielisestä rakkaudesta, että käydä veliä tervehtimäsä. Siellä jaksavat veliet hyvin — rakkaus ja hengen yhteys on veliein ja sisarten välillä — ja Jesuksen rakkaus loistaa pääletkin. Mutta Rovainen on kokonaansa erkaintunut, Prännari Antin, ja Knuutin Jsakin kansa. Ja niilä on Saha Jskon³ hengi, ne saattavat kyllä kirotta sitä hengiä, jolla on Jumalalle lapset

evangeliumin kautta koottu, ja syntyneet — ja he ottavat esikoisten seurakunnalta siihen luvan; vaikka met sen näeme ettei esikoiset heille kyllä sitä luppaakaan. Me näemme myös esikoisten preivistä että ne pyytävät valheitten kautta turmella esikoisten vanhinten sydämet, meitä kohtaan; niin kuin me näemme täällä Calumetissä, Nils Petter Tarkalle Jsak Viipalle ja Ruonavaaralle tänne tulleista preivistä. Palkikkoon Herra heidän vaivansa että ajalla havattisit hulluuden.

Älkää te rakkaat vanhiimat aiatelko että met olemme teitä ylönkat-somasa, meitä on tuhansin jotka teitä koriaame Jumalan abulaisina. Emmäkä me siitä ole pahentunneet, että te olette heigoksi siellä tulleet. Olkaat turvatut, kaikki kristityt täällä vakuttavat kaiken puuttuvaisuuden andeeksi, Jesuksen veren kautta. Olkaat hyvässä tusvasa — ehkä teitä vale preivin kautta ahdistetaan Rovaisen ja Prännäri Antin ja muitten senkaltaisten kanssa. Älkää te tottuutta antako ylön ehkä he teitä soortaa. Jumala on meidän Jsämme, joka tahtoo tuomita lihavain, ja laihain lammasten välin; olkaat te vanhin turvatut ijankaikkisen kunnian koto on teille valmistettu suuressa Sionin avaruudessa, josa kaikki Jesuksen seuraajat saavat ijankaikkisessa jlosa ja kunniasa olla, ilman lakkaamatta, *ijan — ta ijan — seen*⁴

Mutta vasta olemme nyt kuulleet Erik Nulus järveltä⁵ että teitä on pidetty kovin ahtaalla, koska te oletta todisuuden puhuneet. Ja että teidän olis pitänyt tekemän paranuksen tästä reisusta monista paikoin. Mutta en minä saattanut häneltä koriata kaikkia, kuin hän on uskotoin. Älkää te kuitengan niin oriana olko, että ette meilekin kirjoita joitaki paikkoja teidän kilvotustane. Meidän uskomme on, että pikkuisen ajan perästä saamme täydellisyyden majasa, palavat rintamme yhdeen painaa, kiitos veisulla Jsälle ja Karitsalle kunniaksi, jonka veren voimalla olemme tulleet liitetyksi taivaallisiin menoihin, Jesuksessa, ja olemme pysyneet kaikkivaltian käden kautta verisessä armon nautinnossa, koska todudessa pysyime, kiitos Karitsalle amen.

Meidän vaeluksemme on täällä ruumiin puolesta joltisesti hyvä. Mutta sielun viholisia on monta; ensin omasta lihasta, jotka tahtovat hittaaksi tehdä — sitte omasta seurakunnasta — ne jotka silloin olit riettaan apulaisena niin kuin erinomattain Nils Petter Tarkka joka saattoi silloin teidänkin aikana kavalalla vale preivillänsä opettaa, Jsak Knuutiakin valehtelemaan.

Ei nämät ole kuidengaan Jumalan erinomaisen varieluksen tähden tehdä suurta vahingoa. Vaikka se näkyy ettei jätämään vanhimat pidä kalliina täällä ostetua ja Jesuksen verellä puhdistettua laumaa joita on taivaallinen rakastaia omalla vaivallansa ja verensä voimalla korianut

rakkauden valtakuntaan. Kovetelkaat sentään mitä sieltä te valheitten päälle vastaatte. On veliet taas sanoneet että Nils Petter Tarkka ja Ruonavaara vanha väärä oppinen, niin myös Jsak Viippa⁶ ovat kirjoittaneet armolisen seurakunnan preivin kaikkeen heidän vilppinsä ja valheittensa kansa — ei heilä ole seurakuntaa — niin kuin he kiriottavat. Ja älkää te uskoko niitä valheita kuin he sanovat meidän kattovan ylön esikoisten vanhemat — tämä on heidän oma hengensä. Me pidämme kalliina kaikki jotka on meille evangeliumin saarnaneet.

Mutta nyt jätän minä teidän Jumalan armon haltuun. En minä murhetta teille kirjoita, kuin koulu mestari joutu puolustamaan — Kinnuisen ja Hutun oppilaisia. Sillä nämät nyt kiroavat Jumalan H^{gen} vaikutukset.⁷ Josta olen kaikkein surkeamalla mielellä. Kuin te täältä lähitte oli rakkaus ja rauha, ja Jumalan seurakunta oli hedelmäinen kaikessa köyhäin auttamisessa. Nyt se on Suomen preiviin kautta seisonut katsomaan, että mitä maksaa rakkaus, koska Suomesta niitä vahvistetaan jotka ei tarvitse yttään hyvyä hedelmää eikä rakkauden työtä tehdä ja kehuvat paremin autuudesta kuin ne jotka tahtovat koko sydämellä vaeltaa valkeudessa, ja Jumalalle hedelmän kantamisessa niin kuin on Herrame Jesus saarnanut viimeisen tuomion evangeliumisa.

Viellä sanon sydämelisiä rakkauden terveisiä Juhannalta Eriks Isa-kin vaimolta⁸ hän jaksaa hyvin jloitsee Jumalasa ja odottaa pääsin päivää. Ja Juhanna sanno että Raattamaa sopis pytäähältä andeeksi andeeksi antamattomasta sydäimestä kuin hän vielä piti tallella vaikka hän oli andeeksi pyytännyt. Olis tästäkin kirjoittamista / en tahdo kuidengaan kirjoittaa — ei jhminen ole täysi Jumala tässä vaiavaisuudessa. Raattamaan vaimolle sano palion sydämen rakkaita terveisiä Juhannalta. Ja minä, Salmon Korteniemi sanon sydämelisiä rakkauden terveisiä minun sydämeenin painetut jotka olette kehoitukseksi antamaan meille vanhempia veliä että saima heitä puhutella ja tervehtää niin kuin yhtä Sionin tydärtä. PH^{ei} saapi tästä selvän mitä minä kirjoitan / ei kuolleet pokstavit ole sydän.

Abram Tapani tule sinä sieltä pois, seurakunta on yksimielinen antamaan sinulle pilietin, niin suuren kuin sinä tahdot.⁹ Ja ole sinä Eva sisar tytyväinen, ja usko että Herra valittunsa kokoa, pikkuisen ajan perästä. Ja olen vakuutettu ettei teiltä liepää puutu, niin kauvan kuin on kristilisyys mailmasa. Antakaat hopusta meille tietoa sekä lapset että vanhemat / älkää epäilkö että Herra teitä ylön antaa.

Ei muuta kuin sydämen rakaita terveisiä yleinsä kaikille kristityille jotka vaeltavat todudessa. Jesuksen veren priiskoittamisen armo olkoon joka päivä sydämiäne kastelemasa koko tämän turmeluksen

matkan läpi — kyllä veren koriaitten¹⁰ ääni piia in soipi ylimäisen engelin pasunan äänen kansa yhteen, Jumalalle ja Karitsalle kunniaksi amen.

Reunakirjoitus:

Antakaat tämä lukea kuka halua vaikka on teidän mielestänne [?] kiskoinen hyvästi.

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Kortetniemen omakätinen.

Kirje koostuu kolmesta arkista. Näiden kuulumisen samaan kirjeeseen vahvistaa Aapo Tapanin vastaus Kortetniemelle 22.12.1877. Tapani ilmoittaa loka-kuun lopulla saaneensa sekä Kortetniemen että Samuel Saarikosken kirjeen. Viimeksi mainittu on päivätty 29.8.1877 (Aug. Lundbergin kok.); Saarikoski kuvaa Calumetin tilannetta samalta kannalta kuin Kortetniemi.

¹ Kortetniemi käyttää alkulestadiolaista perinnettä seuraten Jeesuksesta äidin kuvaa.

² Vuoden 1877 aikana nousivat keskeiseksi kysymykseksi Kortetniemen kotiseudulta lähtiessä korjaamatta jääneet synnit.

³ Saha-Iisko = Iisakki Karlström (1822–1888) Pajalasta. Ks. *Juhonpieti* 1979 n:o 45, 60.

⁴ Kortetniemen alleviivaama lyhenne: ijankaikkisesta ijankaikkiseen.

⁵ Erkki Nulusjärvi eli Mella (s. 1835) Ylimuoniosta näyttää viimeistään 1860-luvulta lähtien oleskelleen Norjassa ja siirtyneen sieltä Amerikkaan. Kortetniemen kirjeestä pääteltynä hän oli saapunut Calumetiin kesällä 1877 ja tuonut tuoreita terveisiä kotiseudultaan. Muonio KA; Aug. Lundbergin kok. (E. Mella A. Tapanille 26.11.1877, 12.2.1878, 1.1.1882).

⁶ Juho Ruonavaaran saarnaajaksi tulo Calumetissa näyttää herättäneen ihmetelyä Vesisaarella, missä hän oleskeli ennen Amerikkaan siirtymistään. VA SKHSA Aunon kok. J. Ruonavaara O.E. Hansenille 2.1.1875. Kirjeessä Ruonavaara käsittelee mm. kärsimäänsä maallista rangaistusta ja esittää tällöin omaperäistä esivallan kritiikkiä. — Iisakki Viippa (1845–1895) oli kotoisin Ruotsin Ylitorniolta, muutti Amerikkaan 1873.

⁷ Sana ”murhetta” lienee luettava: murheetta. Koulumestari = Juhani Raattamaa. ”Jumalan Hengen vaikutukset” tarkoittaa epäilemättä liikutuksia. S. Saarikoski kirjoitti 29.8.1877 samasta asiasta: ”Aina kuin Herran Jeesuksen pienet lapset tulevat ruokituksi Jumalan huonen runsaista tavaroista ja alga taivaan voimat liikkumaan niin sanovat se on vanhan aatamin työtä.” Simolaisen Jaakko Huttulan ryhmän suhdetta liikutuksiin kuvaa lestadiolaisten antama nimitys ”hengen sammuttajat”, *Raattila* 1976, 52s, 176s. Kortetniemen viittaus lienee ymmärrettävä niin, että Raattamaa hänen mielestään puolusti miehiä, jotka liikutuksia vastustaessaan käyttäytyivät kuin tuo lestadiolaissv. tainen ryhmä. Tosin Ruonavaara ja Stark olivat kotoisin juuri siltä alueelta,

missä Huttulan kannatus tuohon aikaan oli voimakasta, mutta heidän liittymisestäään Huttulan edustamaan perinteeseen ei ole mitään tietoa.

⁸Johanna Alatalo Muoniosta solmi Kuparisaarella avioliiton Iisakki Raattamaan kanssa, joka oli Juhani R:n veljen Erkin poika. Johanna ja Iisakki R. muuttivat 1877 Duluthin lähelle Thomsoniin. *Raittila* 1967 n:o 397. Johanna oli todennäköisesti Eeva Raattamaan veljen tytär, s. 1846 Muonion Kätöksuvannossa.

⁹Aug. Lundbergin kok:ssa on Kortetniemen kirjeen irrallinen loppuarkki, jossa samoin kutsutaan Tapania Amerikkaan: "Minä olen vellille puhunut yhdelle osalle ja ne myös toivottavat että Abo tulis tänne". Katkelma lienee n. v:lta 1878–1879.

¹⁰Sana "koriaitten" = korjaajitten = korjaajien.

8. KAALEPPI VUOLLET HEIKKI PARKAJOELLE JA AAPO TAPANILLE 26.10.1877

Pohjos Amerikasta Cokatosta 26 lokakuusa 1877.

Rakkat ja kalliisa muistosa olevat vanhimmat Pohjos Europasa Hendrik Parkajoki ja A. Tapani. Armo rauha ja jlo Pyhässä Hengesä vahvistakon teitä ja kaikkia Sijonin matka miehiä koko tällä lyhykäisellä sodan ja kilvoituksen ajalla elämän ehton asti amen.

Lähestyn nyt teitä näitten harvain ja palijon puuttuvaisten ratein kautta tervehtäin sydämmellisellä rakkaudella ja jlmotan että olemma elämäsä tervennä joltisesti ruumin puolesta ja olemma aina uskovaishella sydämmellä seuramasa veri punaista Sijonin Kuningasta joka käypi laumansa edellä ja lyöpi suunsa miekalla Herran kansan vihollisia ja uskomme aina turvallisesti että Jumala on meitä Hänen kauttansa valinnu ennen ijankaikkisia aikoja ja ilmoitti sen meille saarnan kautta jonga kautta sitte kuin uskoimma olemma kiinnitettyt lupauksen Pyhällä Hengellä joka meidän perintömme pantti on meidän lunastuksehemme ja myös todistaa hengemme kansa että me Jumalan lapset olemma.

Ja jlmotan että olemma rakkailta vanhimmilta saanet preiviä vastaan ottaa jotka Nils P. Tarkka ja Salomon Korteniemi ovat meille tänne Calumetistä lähettäneet. Kiitoksia rakasten preivinne edestä. Se on jlomme kuulla että oletta aina meitä palavalla rakkaudella muistamasa ja neuvon ja lohdutuksen sanoilla turvaamasa kallimmasa uskomme kilvoituksesa / olemma myös saanet kopioita niistä ennen tänne kirijotetuista preivistä, ja todistamme niistä että niissä on kallit ja tervelliset opetukset ja yksi oppi ja evankeliumi kuin tääläki saarnattu ja uskottu on, mutta mieltä ja käsitystä asioista täälä emmä saata oikiana pitää. Emmä myös sitä saata pitää oikiana että net vaikutit täälä niin hirmusen menon Kristuksen

opin ja Hengen pilkkamisen ja kiroilemisen ja net paavin pakanain ja lahkolaisten nimittelemiset että meitä verratan pahimpin jhmisin taivan alla.

Nämät kaikki ovat meisä vaikuttanet suuren murhen ja lijallisen kiihvauden että olemma sinne kovasti vastannet ja soimaus sanoja vanhimpiaki vastan ja niistä soimaus sanoista rukoilemma nöyryimmästi anteksi / meidän olis tarvinnu nöyrytesä ja rakkaudesa kaikki kärsiä / mutta uskomme että vanhimmat jaksavat meille Jumalan sydämmelisen laupeuden kautta kaikki anteksi antaa. Se on oikein että yhten painaa sopiman ja anteksi anoman ja anteksi antaman syntiä ja rakkauden puutosta / mutta sen kaltasta sovintua ja parannusta kuin Rovänen meiltä vaatii emmä aivo koskan tehdä nimittäin että met olemma korakkilaiset väärä oppiset paavilaiset friimuurarit. y.m.s. ja että meidän pitää riisuman päältämme pois Kristuksen vanhurskauden jonga olemma uskon kautta päällemme pukenet ja tulla juuri alastomana Hänen seurakuntansa ottamhan toisen vanhurskauden, / mutta jos met tekisimmä senkaltaisen sovinnon ja parannuksen niin met tekisimmä sen synnin josta epistola Heprealaisille puhuu 6. luku, että kiroiilisima sen opin ja Hengen jonga kautta olemma valastut ja maistanet taivalista lahjaa ja tulevaisen mailman voimaa ja olis sitte parempi ettemmä olis ikänä vanhurskauden tietä tuntenet.

Ja esikoisten ja Europan seurakuntain yhteydesä ja rakkaudesa tahotomme vajeltaa ijankaikkista koto maata kohden koska olemma yhdelle miehelle kihlatut ja yhdestä turmelemattomasta siemenestä syntyneet. Ja sen päälle olemma aina työtä tehnet ehkä suuresa heikoudesa ja puutuvaisutesa että se rakennus joka parannuksen uskon ja syntein anteksi antamisen saarnoilla on rakettu kallion Kristuksen päälle pysyis aina rakkauden siten ja hengen yhteyden kautta toinen toisensa liitetynä / mutta mitäs siihen voimma jos ei joku sanaa usko niin palijon että kykenis rakkaudesa ja hengen yhteydesä vajeltaman ja rakentaman yhtä Kristuksen valtakuntaa.

Ja vanhin nuhteli meitä siitä hirmuisesta synnistä että tuomitsemma toinen toistamme / mutta täällä ei ole Roovaista tuomittu eikä muita ulos seurakunnasta mutta on saarnattu parannus Herran nimesä ja koska Rovainen ja muutamia muita ovat eriseurasen ja pahan sydämmensä himoin jälkeen mennet ulos seurakunnasta ja ovat tuominnet Amerikan seurakunnat sekä opin että hengen niin sitte heistä ei ole mitän uskottu / ja apostoli on vielä käskeny paeta eriseurasta jhmistä koska häntä kerta eli kahdesti neuvottu on sillä senkaltanen on kääty pois ja syntiä tekee niin kuin se joka jtsensä tuominnu on. Eikä kestä

meidän omatunto että vahvistaa ketän evankelimia eli muita Jumalan armon välikappaleita väärin käyttämän / sillä yksi on lammas huone ja yksi Paimen ja yksi Pyhän Hengen yhteys josa autuaksi tullan ja siinä on meillä pysyminen. Met tarvitsemme Pyhän Hengen pyhittämistä ja syntein anteksi antamusta Jesuksen veresä Jumalan seurakunnasa viimeisen päivän asti sen syyn tähden että kannamme pois ottamattoman synnin turmeluksen joka meihin aina tarttuu ja hitaksi tekee / ja Kristuksen valtakunta on rauhan ja rakkauden valtakunta josa on sula armo ja syntein anteksi antamus kaikille katuvaishille ja vikansa tuntevaishille / ja met emmä muuta tahto kuin saamme olla jäseniä hengellisesä ruumisa jonga pää Kristus on ja siinä vapaudesa jolla Kristus on meitä vapahtanu koska emmä ole enän sen vuoren tykönä johon ei ruveta saa ja tulesta paloi, vaan olemma käynet Zijonin vuoren tykö elävän Jumalan kaupungin ja taivaallisen Jerusalemin ja monen tuhanten pyhään ja engelitten joukon tykö yhteisen kokouksen ja esikoisten seurakunnan tykö jotka taivaasa kirjotetut ovat ja Jumalan kaikkein tuomarin ja Uuden testamentin välimiehen ja sen priiskoitus veren tykö joka parempita puhuu kuin Abelin veri jonga veren kautta olemma kaikisa voiton päällä pysynet ettei mailman myrsky ole saattanu meitä vahingoittaa, vaikka rietas on nostanu kovia myrskyjä ja raju jlmoja hukuttaaksensa hahtemme mailman merellä / mutta kuin Israelin sangari on hahdesamme niin Hän voipi asettaa myrskyn ja raju jlman ja tehdä pauhavaisesta merestä rauhan tyvenen, ja uskomme ja toivomme on että laiva ehtii pijan levolle siihen ijankaikkisen rauhan sadamahan josa ei enän rasita synnin eikä mailman myrsky vaan sielä aivan voitosta riemuitan ja yhten änen veisatan Amen Halle lujaa Jumalalle ja Karitsalle kunniaksi.

Ja hallituksesta merkitsen vähän ettei se ole täälä pappein hallusa vaan seurakunnan sillä Kristus hallitsee seurakuntansa kansa ja seurakuntansa kautta niin kuin se Matheuksen 18 lukua selkiästi osotettu on ja vielä monesa muusaki Ramatun paikasa.¹ Täälä on palvellet seurakuntaa kukin sillä lahjalla kuin hän saanut on niin kuin moninaisen Jumalan armon huonen haltiat mutta sitä ainuastansa huonen haltia in seasa edsitän että joku uskolliseksi löyttäisin, y.m. / ja se tuntuu meile kovin ikävältä ja murhelliselta kuin niin vähän uskotta Amerikan kristityistä että sanotta Rovaisen ja muitten sen kaltasten turvaavan sielunsa autuden tähden esikoisten seurakunnan yhteyten / mutta jos olisitta näkemäsä ja kuulemasa heidän menonsa ja mielensä niin met olemma uskomasa ettettä kykenis heitä siihen mielen ja menon vahvistaman / näjemmä näistä vümesistä preivistä ettei vanhimmat eikä seura-

kunta vahvista heidän kirouksiansa eikä tuomioitansa, mutta ei het tahdo ottaa niistä mitän opetusta vaikka niissä on heilleki selkiät neuvot ja varotukset / ja met emmä ole pitänet heidän kirouksistansa mitän niin kauvan kuin Europan seurakunta ei ole heitä siihen vahvistanu.

Ei sekän vaikuta meisä mitän jloa että vanhimmat kehottavat kaikella ahkerudella Calumetin seurakunnan yhdistämän itsensä niitten kansa jotka esikoisten seurakuntan turvavat ja erottaman niistä jotka Calumetisä ovat Jumalan valtakuntaa saarnannet ja seurakunnat rakentanet jlman yhtän senkaltaisen syyn näyttämätä joka sen ansannu olis. Kyllä se olis pitäny Abo ja Heikki vanhimmat tulla tunteman niitten miesten mieli ja tarkotus mingä tähden het esikoisten seurakuntan turvavat. Meitä on nuheltu ensin pehmiästä ja löyhästä hallituksesta, ja nyt nuheltan armottomudesta ja angarasta hallituksesta niin meillä ei ole muuta turvaa kuin apostolin neuvon jälkeen koetteleman kaikki ja pitämän sen kuin hyvä on.

Olemma saanet kuulla Raattamaa vanhimman preivin josta Tilta Fogman on kopion tänne kirjottanu josa oli taivan valtakunnan avainten poikki väättäminen Minesotan pappis voimalla² / meistä näyttää ja tuntuu pilkkamiselta senkaltaiset puhet koska ei pyhä Raamattu eikä muitten Pyhältä Hengeltä ylös valastuin kirijotukset sisällä senkaltasta puhen partta Jumalan seurakuntain neuvoksi ja opetukseksi / tet sanotta ettei se ole Kristuksen opin jälkeen että met emmä pitä Rovaista kristittynä ja vahvista Rovaista eriseuransa ja muuhun saastasen menonsa / Kristuksen ja apostolein oppi kieltää senkaltaisia kristittynä pitämästä jotka pilkkavat Jumalan töitä ja oikeita teitä niin kuin apostoli Paavali anto Hymeneuksen ja Aleksanterin saatanan haltun että het tulisit kuritetuksi enämpi pilkkamasta vaikka het olit jo monta uskosta kääntänet ja peränsä vetänet / jos seurakunta Europasa olis ollu yksi mielinen neuvoman ja johdattaman Rovaista ja muita senkaltaisia rakkauten ja hengen yhteyten Amerikan seurakuntain kansa niin olis voinet tulla palautetuksi tiensä erhetyksestä / mutta koska Europan seurakunta ei ole meitä uskonu mutta aina vahvistavat heitä siihen mielen niin olkot niitten hallusa jotka heitä vahvistavat / met emmä voi enämpi kuin olemma toduden jlmoittanet.

Olis palijon kirjottamista ja puhumista mutta en saata pläkillä ja kynällä sillä minulla on lyhy käsitys ja huono lahja kirjottaa jota ruokoilen ynä muun puuttuvaisuuden kansa anteksi / ei nyt muuta kuin rauhan Jumala joka on kuolleista jälleen tuottanu sen suuren lammasten paimenen ijankaikkisen testamentin veren kautta tehkön teisä ja meisä mitä Hänen edesänsä otollinen on jolle olkon kiitos ja kunnia amen.

Sydämen rakkauden terveisiä minulta ja Jakolta vaimoin kansa ja koko Herran laumalta Minesotasa teille ensin vaimoin ja lasten kansa ja koko valitulle Herran laumalle pohjan maalla / ja pydän rukoilla edestämme että loppun asti vahvana ja vaphana pysyisimme ja sitten riemulla yhten tulisimme ijäisissä Karitsan häisä / tätä merkitse vähin velijenne Herrasa

Caleb Vuollet

Seurakunnasa lujettu ja oikiaksi kojeteltu.

Aug. Lundbergin kok. (Luulaja). Ilmeisesti omakätinen.

Kirjeen taustana on Cokaton ristiriita, jossa Jaakko Rovainen toistaiseksi sai sekä Ylitornion seudun että yliperän vanhinten tuen. Jaakko ja Kaaleppi Vuollet olivat syntyisin Lohtajalta, mutta heidät tunnettiin lestadiolaisina ja saarnaajina jo Vesisaarella, mistä he siirtyivät 1870-luvun alussa ensin Kuparisaa- relle ja sieltä Cokatoon. Veljeksistä Jaakko oli saarnaajana arvovaltaisempi. Kaaleppi toimi hyvän kirjoitustaitonsakin ansiosta papin tehtävien hoitajana. *Raittila* 1967 n:ot 553, 554.

¹Vuollet viittaa Cokatossa muotoutuneeseen järjestykseen, joka ilmeisesti poik- kesi Kuparisaarella vallitsevasta: papilla ei ollut yhtä keskeinen asema, vaan tehtävät jakautuivat useammille. Seuraavana keväänä Raattamaa antoi hyväk- symisensä tälle järjestykselle, *Raattamaa* 1976 n:ot 108, 109.

²*Raattamaa* 1976 n:o 100, 16.7.1877.

9. JUHO TAKKINEN JA FRANS HEIKKI NIKKA KARL ABIEL HEIKELILLE YM. 30.11.1877

Calumetistä 30 p. marraskuuta 1877.

Rakkaille veljille ja uskollisille työntekijöille Herran viinamäessä, K. A. Heikel, F. Paksuniemi, Petter Hanhivaara ja Olof Puljula!

Armo ja rauha vahvistakoon teitä nyt ja aina Amen. Saamme lä- hestyä teitä tietä antain, että viime pyhänä tulimme tänne¹ ja Raama- tun selityksiä on pidetty joka päivä. Kortenieni puoltajainsa kanssa ovat kojettaneet parhauttansa, että saada selityksiä vaikuttamattomaksi, vain ei ole voineet. Eilen aamulla ruvettiin lukemaan kirjeitä ja Kor- teniemen Alkkula asia johdatettiin ensin, jossa äijä kojetti hurskaut- taakkin itseään, vaan kuin ei kukaan enään puoltanut häntä, niin tun- nusti rehellisesti sen asian ja rukoili anteeksi ja hänen puoltajansa sai- vat tunnon ja rukoilivat todesta anteeksi ja sanoivat tietämättään jou- tuncensa kuin säkkiin. Tiinan Kalle², josta viime kirjeessä mainitsimme on myös rukoillut sydämmestänsä anteeksi sokeuttansa, ja laki miehiä ei

ole näkynyt eikä luultavasti tulekkaan het enään kysymykseen, (joista viime kirjeessä myös mainitsimme) koska reikä on jo saatu, ja nyt kojetamme hiljalleen "Paavin" istuinta kirkastaa ja kumota, joka täällä on vallinnut äänensä alle kaikkia. Siinä lujassa toivossa olemme että vapa henki pääsee hallitsemaan Amerikan kristittyjen seassa ja Herra Kristus jääpi yksin pääksi ja jäsenet ovat liittyneet jo toisiinsa, rukoilleet ovat liikutetuilla sydämillä anteeksi toisiltansa, rakkaus ja rauha on jo suuresti lisääntymässä, kuin tulivat näkemään missä vika oli. Näin se Herra valkeuteen saatta, net, jotka pimeydessä peitetyt ovat j.n.e.

Se papin istuin ja valta joka täällä on suuresti pahaa vaikuttanut ja ihmisten omiatuntoja sitonut tarvitsee tulla hävitetyksi, antakoot pastori Backmannin vihkiä parikunnat, näin olemma tästä ajattamassa, ja myös toivomme siksi sen tulevan, pitäkööt äijän³ kristittynä ja saarnajana jos hän siihen on Jumalalta lahjoilla varustettu vaan ei muuna, hoitakoon myös hänen vanhoilla päivillään, ettei hän puutokseen tule ulkonaisten tähden. Kyllähän tämä saatta suuresti koskia asian omaista, ja hänen kavala alku toimensa mahtaa tulla näkyviin kuin tutkitaan, mikä himo siihen on vaatinut, onko se ainoastansa niinkuin Kortenien kirje osottaa että het ovat pannaan pantu, mutta ei panna mahtane sitä vaikuttaa, että virka pappeutta etsiä, koska valtakunnan laki antaa vapauuden sakramenttein vapaaseen viljelemiseen jos kenen ilman laillista pappeutta. Tässä on kyllä työtä ja vielä monessa muussa paikassa, ennenkuin selville pääsevät ja vapaaksi kristittyin omattunnot.

Tervennä olemme olleet, talvi täällä on, ja lunta että maan peittää. – Uskomassa olemme ja korjaamassa sovinto verta joka hetki puh-tauudeksemme joka alati vuotaa kuin virta Jumalan ja Karitsan istuimesta. Sanokaa terveisiä kristityille ja olkaat itse perheitennä kanssa enin terveydetty, rukoilkaat myös edestämme ja kirjoittakaa jos tilaa on, Thilda Fogmanin kautta / se lähettää tänne adressin jälkeen / pyytää veljenne uskossa ja evankeliumin osallisuudessa

Johan Takkinen ja F. H. Nikka

P.S. Ei taida tulla takaisin tuloa täältä ennenkuin keväällä

Takkinen & Nikka

Martti E. Miettisen kok.

Irrallinen jäljennös, jonka kirjeen lopussa olevan merkinnän mukaan on kirjoittanut 2.1.1878 K. A. Heikelin lanko Victor Hellman, s. 1860. Takkinen ja Nikka olivat myös 24.11. kirjoittaneet Kittilään kirjeen, johon tässä kirjeessä lienee viitattu. Juhani Raattamalle Takkinen ja Nikka kirjoittivat (Mathilda Fogmanin välityksellä) raportin 5.11.1877 (Aug. Lundbergin kok.), jolloin he

kertoivat pitäneensä seuroja viikon Calumetin kirkossa; he olivat myös jo jättäneet Kortetniemelle luettavaksi Iisakki Juuson kirjeen, joka koski kotiseudulla korjaamatta jääneitä asioita.

¹Arvattavasti jäljentäjän tekemä reunahuomautus: "Ne olivat olleet jo Cal. mutta ne kävivät yhdessä muussa paikkakunnassa ja sieltä ne tulivat pyhänä, takasin."

²"Tiinan Kalle" = saarnaaja Kalle Daniels. Tästä jäljentäjän reunahuomautus: "Se nimittäin toimitti polliiseja vahtamaan Takkista ja Nikkaa."

³Salomo Kortetniemi.

10. [KARL ABIEL HEIKEL] JUHO TAKKISELLE JA FRANS HEIKKI NIKALLE [TAMMIKUUSSA 1878]

Rakkaat veljet: Johan Takkinen ja Frans H. Nikka!

Nyt täällä skoulumestari Raattamaan läsnä-ollessa, tahdon teille rakkaat veljet muutaman rivin kirjoittaa, ja ensiksi sydämmestäni kiitän niistä kahdesta kirjeestä, joita olette kirjoittaneet tänne Kittilään 24. 11. ja 30. 11. 1877, ja Raattamalle myös 30. 11. ja N. P. Starkan kirje 1. 12. samana vuonna. Olisin ennen vastannut teille rakkaat veljet, vaan olemme tänne odottaneet skoulumestaria markkina ajasta edespäin, ja emme tietäneet koska saisimme; vaan nyt on skoulumestari ollut täällä toista viikkoa Kittilän seurakunnassa. Ja olemme saaneet kuulla niitä suloisia evangeliumin saarnoja, joitten kautta ovat arat omat tunnot tulleet vahvistetuksi, uskossa kilvoittelemaan loppuun asti, ja vapa henki hallitsee kaikissa, joita Poika on vapaaksi tehnyt.

Hyvin tytyväinen on ollut sekä skoulumestari, että koko seurakunta täällä ja Muonion puolessa, jotka ovat kuulleet teidän kirjeenne ja ne vaikutukset, joita Jumala on siellä teidän kauttanne vaikuttanut. Eritäin on tytyväisyys siitä, että joka paikassa Kristus saa yksin olla Kuningas ja hallitsia seurakunnassansa, ja me jäsenet keskenämme, kaikki jotka uskovat ja ovat Kristuksen päällensä pukeneet. Kyllä David Castreen puhuu "pyhän isän kulta-toolista" tässä myötä seuraavassa kirjeessä, josta kopion myötä liitämme¹, vaan Sakarias Häggrotti on myös nähnyt ilmoituksessa kulta-tuolin, eli mimmoisessa kunniaassa evangeliumin saarnaajat ovat Jumalan edessä, jotka monta opettavat vanhurskaudeen, niinkuin profeeta Daniel puhuu 12 luvussa. Kyllä me tiedämme, että Jumala on J. Raattamaan kautta päästänyt tuhansia sieluja orjuuden ikeestä, jotka nyt uusilla kielillä veisaavat Karitsalle kiitosta. Mutta ei ole Raattamaa koskaan tahtonut olla muu kuin palvelia sen suuren ylipaimenen laumalle palvelukseksi, ja osoittaa aina seurakunnan päätä Kristusta, niinkuin olen kertomuksessa jo todistanut.²

Vaan apostoli näyttää myös Hebrealaisille esikoisten seurakuntaa, johon tulleet olemme, ettei jokainen vasta tulevaisen kristitty saa toista seurakuntaa rakentaa, vaan pysyä siinä opissa, josta on hengen ja elämän saanut. Mutta se on oikein, että rakkaudella kohtelette kaikkia heränneitä, jotka totuuden tähden mailmalta vainotaan, että he meidän kanssamme yhdeksi laumaksi tulisit; elikkä³ ovat erikielisetkin, ja joissakin paikoin vähän eri-käsityksessäkin, niinkuin kasteen kertomisessa, y.m. Vaan emme tarvitse heidän perässänsä mennä niihin erehtyksiin, vaikka heitä rakastamme; ja veljinä pidämme niitä, jotka veressä viatommassa, uskovat syntein anteeksi saamisen.

Se on oikein, että paavin istuin on kukistettu, ja äijä tulee eläetyksi, ettei puutosta joudu kovin kärsimään. Mutta se on liikuttavaista kuulla, kuinka katuvaiset rukoilevat syntiä anteeksi, ja kuinka olette yksimielisyydessä sakramenttia nauttineet; sillä ei Kristus hylkää morsiantansa kaikkinaisten syitten tähden. Ja täällä Meräsjärvenissä on kanssa joku epäileväinen vaimo tullut suuresti lohdutetuksi siitä kuin kuulla sai, kuinka lujasti niitä pidetään kristittynä, jotka ovat totuudessa sisälle tulleet, eikä sallita tuomita eli ulos pukata.

Siitä äpästä, josta kirjoititte, on skoulumestari sanonut,⁴ että se sana: ”ettei Pyhä Henki vaikuta ulkona seurakunnasta, luetun sanan kautta” tarvitsee olla poissa tästä kristillisyydestä, sillä muutoin kristillisyyden vastustajat saavat syytä soimata meitä, ettemme pidä muuta Jumalan sanana, kuin omat saarnamme; ja apostoli sanoo: että Jumalan sana on elävä ja voimallinen j.n.e. Emme myös saa rajoittaa Jumalan vaikutus piiriä, sillä Hän on myös vaikuttanut tähden ja engelin saarnan kautta, ja Hän voipi vaikuttaa kuten kullengin tahtoo, vaan erinomattain Hän vaikuttaa armon-välikappalten sanan ja sakramenttien kautta, sekä heräystä että uskon vahvistusta, y.m. Ensimmäisessä ehtoollisessa on murheen vaikuttanut opetuslasten sydämiin, vaan Juudakseen meni perkele. — Ei ole se meidän syy, jos muutamat uskottomat paatuvat, vaan toiset tulevat murheeseen sakramentissa, ja uskovaiset tulevat uskossa ja rakkaudessa vahvistetuiksi. Mutta emme saa armon välikappaleita kieltää anovaisilta, ja palveliat tarvitsevat olla johdattamassa sisälle tulevaisia ja ruokkimassa laumaa, että kristillisyyksi leviäisi, pysyisi ja vahvistuisi! —

OMA Koskamon kok. Juhani Petteri Harjun kirjoittama jäljennös.

Jäljennös päättyy muuten tyhjäksi jätetyn sivun ylälaitaan, ilman viittausta jatkumiseen tai kirjoittajan nimeä. Koskamon kok:ssa olevaan Olli Koskamon jäljennöskirjaan sisältyy saman kirjeen jäljennös, joka päättyy samaan koh-

taan ja on samoin vailla päiväystä ja allekirjoitusta.

Kirjeen sisällöstä käy selvästi ilmi, että se on kirjoitettu Kittilän pappilassa tammikuussa 1878 Juhani Raattamaan käynnin aikana ja että kirjoittaja on kirkkoherra Karl Abiel Heikel. Ylitornion pappilan poikana Heikel epäilemättä tunsi Kortetniemen ja Amerikan kiistan muutkin päähenkilöt. Kittilän markkinat olivat joulukuussa. Pyhän Hengen vaikutusta koskevasta erimielisyydestä myös *Raattamaa* 1976 n:o 107 (Math. Fogmanille 6.2.1878).

¹ Castrénin kirje 15.9.1877 on ainakin pääsisällöltään jäljennetty J. Kierin kirjoittamaan kertomukseen Amerikan lestadiolaisuudesta, s. 5–11 (J. Kierin kok., Wettaisen hallussa). Kirjeessä kritikoidaan jyrkästi Juhani Raattamaata sekä käsitystä, jonka hän ”näköky keksineen — jstuessaan esikoisuuten nimellä pyhän jsän kulta toolille”. Ks. myös *Juhonpieti* 1979 n:o 17 (N.P. Starkille 15.12.1877).

² *Heikel* 1873, 15s.

³ Sana ”elikkä” lienee luettava: ehkä = vaikka. Heikelin samanlainen suhtautuminen uudestikastajiin, esim. *KK* 1881, 18–21.

⁴ Jäljennöksessä ovat tämän jälkeen kirjoitettuina ja pois pyyhittyinä sanat: ”että Pyhä Henki vaikuttaa ulkona seurakunnasta luetun sanan kautta, sillä muutoin”; tämä muotoilu on korvattu kiertävämmällä ilmaisulla. Kysymyksessä lienee jäljentäjän kirjoitusvirhe ja sen korjaaminen.

11. JUHO TAKKINEN KUSTAA VILHELMI PLANTINGILLE 19.2.1878

Calumetista 19 p helmikuuta 1878

veljeltäsi Johan Takkiselta.

Rakas veli Herrasa Kustaus Plantting.

Jumalan armo rauha ja rakkaus olkoon kansamme, Kristuksen kautta.

Pitkän ajan perästä, toivon saapani veljeä tässä tervehtiä, koska olen vielä täällä armon ilmaa hengittämässä. Usein olen ollu veljeä muistamassa rakkaudesta liikutetulla sydämellä. Siinä toivosa olin tullessani tähän maahan että saan puhutella, vain tulin kovin murheelliseksi, kun kuulin että oli sukumme suomalaiset niin hajonneet, vielä usko veliämme, näin riitasena aikana, siinä pitkällisessä riitasa, joka on monta vuotta pitkittänyt, aina esikoisten tykö ne aallot on hyökänneet. Siinä opissa olemma vielä kiini josta olemma teitän kansa elämän ja rauhan käsittäneet. Mutta kirjoitettu on ennen Kristuksen opin hoitajilta, että vähä hapatus kaiken taikinan hapattaa, eli terveellisen vaikutuksen aikaa voitain tuottaa sairauten, siitä on totistuksia P R. Ikävä on kuulla niitä soimauksia sinne hajonneilta veliltämme Lännen alta, että P Raamatusta kootaan tännet¹ kirjottajat entiset ennustukset, tämän kristil-

lisyytemme sisälle, hirveimmät villi henget ja niin kun nyt olisimme me villityksessä jo sisällä, tämän soimauksen nyt saapi, se kristillisyyys jota on Jumala yli 30 vuotta suojellut ja levittänyt, aina Ameriikan asti. Ja yhä elävät net ensimmäiset työmiehet jotka sanassa ja opissa työtä tekevät vilpittömällä hartautella.

Minä en saata teille sen enämpi sanoa, koska emme ole kirjoituksissa jaksaneet sulaa, mutta kehoitan teitä rakkaat veljet rukouksella lukemaan ja tutkimaan P Raamattua. Vainottu on tämä kristillisyyys mailman joukolta. Kirjottasin enämpi opin asioista vain sieltä tulleet kirjeet kaiketi totistaa ettei minulla ole oikia henki. Juhan Harala kääsee minun kirjottaa vanhurskaaksi tekemisestä ja ripistä ja syntein anteeksi antamisen vallasta / paljon täällä on, jotka sen on käsittäneet ja suuri kristillisyyys mutta ei niin valmis ettei se korjausta tarvitse. Saatta lukea niitä kirjoituksia [joita]² kahen puolen on täältä lähetetty sinne. En minä siitä tottele että minä sieltä tuomitaan ei ihmet että uskottomilta, mutta että uskon veliltämme, joitten sytämmein jo olisi pitänyt totuus painua. Sano rakas veljeni siellä minulta sytämän rakkaudesta kristiille terveisiä, joita näet.

Reunakirjoitukset:

Jos saisin veljeltä vastauksen.

Poksi N. 686, Calumet.

Myöhempi lyijykynäkirjoitus eri käsialalla:

Petteri Tiiperi Karunkista.

J. Kierin kok. / Airamo. Takkisen omakätinen. Pieni arkki, joka muutamin kohdin on kulunut lähes lukukelvottomaksi.

Vastaanottaja oli syntyisin Kemijärveltä ja oli muuttanut sieltä Kuparisaaressa kesällä 1871; Takkinen tuli talvella 1871 Kuolajärven katekeetaksi ja oli ilmeisesti viimeistään tällöin tutustunut Plantingiin. Planting ja Haarala kuuluivat siihen lestadiolaisperheiden ryhmään, joka huhtikuussa 1877 lähti Kuparisaaressa ja vaivalloisen matkan jälkeen perusti Pendletonin maanviljelysasutuksen Oregoniin. Takkinen viittaa kirjeessään todennäköisesti Mikko Orajärven I. Matlinin näkyyn, joka oli suunnattu Takkista vastaan ja joka talvella 1877–1878 lähetettiin Astoriasta Calumetiin. Tästä mm. *Raattamaa* 1976 n:o 108, 3.5.1878.

¹ Sana ”tännet” lisätty lyijykynällä eri käsialalla.

² Näkymättömiin kulunut sana lienee luettava näin.

12. YHTEISKIRJE AMERIikkaAN [HEINÄKUUN LOPUSSA 1878]

Jumalan seurakunnalle ja opettajille Amerikassa joka on Kristuksessa Jesuksessa meidän Herrassamme. Meidän Herran Jesuksen armo Isän Jumalan rakkaus, Pyhän Henken osallisuus vuotakoon runsaasti!

Tässä lähestyy teitä suuri Jumalan lasten joukko vanhinten ja¹ opettajitten kanssa täältä idästä. Kiitollisella tunnolla me olemme² täällä suuressa seurakunnassa, jonka voima ja valkeus on Ameriikaanki asti yltänyt; että olemme yksi seurakunta ja yksi lammashuone, Herran sanan jälkeen. Siitä olemme nyt kiitollisella mielellä Jumalalle ja teille, että tet olettaa meiltä lähetetyt veljet kunnioituksella vastaan otaneet ja kauniisti takaisin lähättäneet. He ovat nyt seurakunnan edessä todistanneet teistä. Sillä he on olleet totuuden apulaiset teille ja meille ja itse Jumalalle. Niin myös kannamme sulimmat kiitokset teille erinomattain vielä niille jotka rakasta veljeämme Takkista on auttaneet kirjoitus asiassa, niin kuin erinomattain David Castrein.

Koska sjelä vielä on ollu oppimista kirkollis asioissa, erittäin siitä syystä kuin asiat on ennen niin sotkussa olleet siinä suhteessa. Hyvin olemme olleet tyytyväiset ja oikiaksi ja tarpelliseksi katsonneet ne toimet ja järjestetyt asiat kuin on sjellä järjestetty kirkollis asioissa. Sen mitä oletta jättäneet pois lasten kastamisessa nimittäin vannottamisen ja ristin vetämisen, oletta juuri sopivaisesti siinä tehneet, niin myös siinäkin että messuihin veisun oletta joutillaille jättäneet tehtäviksi. Se on myös oikein monista syistä että avio liiton tehneet julistetaan pari kertaa ennen vihkiä. Vihkimisen asian olemme myös myöntäneet ehkä Takkinen ei ole sitä tahtonut tehdä, koska olemme kuulleet Hietaniemen pastoriin³ kautta että yksi Ruotsin pispalla on sanonut sen lailiseksi ja seiso-vaiseksi ehkä se maalikoiltakin toimitetaan kuin se on siinä valdaku-nnassa oikeutettu valiolliselta voimaldalla ja suostumukselta että se saapi vihkiä parikuntia niin sen pittää myös kelpaman muissakin valda kunnissa. Ja koska teillä Amerikassa on valtiollinen lupa niin olkoon se toimikin teidän hallussanne.

Mutta että tet tahtotta meidän laittamaan vihitty mies papiksi eli ainakin konsistoriumin todistuksilla, siihen me⁴ ensinkään niin pikaisesti kykene, että tänä kesännä sen teille saa.⁵ Ei ole meillä kelpavia miehiä irti; niin ei ole meillä miestä jota lähättä sinne. Takkinen ei ole meidän velvotettava, ei meillä ole hänen päällensä yhtään valtaa. Mitä olemme kuulleet sanomia niin Takkista tarvitsesimme Suomeen, asiat niin kyllä vaatisit. Mutta jos hänen rakkaudellanne voitatta sinne siksi aikaa että

seastanne saisitta eli täälä saataisiin mies. Se on teidän ja Takkisen oma asia. Ei hän nyt saata luata vaan mitä sitte tehnee kuin pääse om-
main vanhinten ja sukulaistensa tykö, sitte saatte hältä itseltä tiedon.
Ei meillä ole paljon oppineempia saarna miehiä kuin Takkinen, ehkä
kirjoitus taijossa ei ole olletikki kirkollis asioissa ulotuvainen, mutta
kuin sjellä on muita oppineita kirjoitus taijossa niin ette tule hättään
hänen kanssansa, jos niin olisi että hän tulis sinne. Kun yhdistätte
kaikki voimanna ja välikappaleena yhteen niin hengellisessä kuin ruu-
millisessa lahjassa palvelen toinen toistaan, ja kärsiein toinen toistaan,
vieläpä jonku syyn ja vianki tähden, niin tottapa välttäte suuremmat
vahinkot ja pysytte voiton päällä ja niin käypi Jumalan templin raken-
nus hyvin, Amerikan vappassa maasa.

Se on myös oikein ymmärretty että te otatte kirkon yhteyteen us-
kottomia ja annatte armon välikappaleita heille jotka sitä haluavat, kuka
tiesi Jumalalla on monet neuvot, mutta tarvitse heittää verkot merreen.

YKA Fogmanin kok. Mathilda Fogmanin kirjoittama jäljennös.

Jäljennöksestä ilmeisesti puuttuu loppu. Raattamaan keväällä 1878 Takkiselle
lähettämät kirjeet käsittelevät samoja asioita ja sisältävät samoja sanankään-
teitä kuin tämä yhteiskirje. Raattamaan toisista kirjeistä ilmenee, että Tak-
kinen oleskeli Saivomuotkassa ainakin heinäkuun viimeisen viikon ja että Jaa-
kon sunnuntaina 28.7.1878 oltiin koolla Kaaresuvannossa. Tuona pyhänä
Raattamaa on, tapansa mukaisesti, käynyt kotiseurakuntansa kirkossa ehtool-
lisella. Kokouksessa lienee ollut mukana Kaaresuvannon ja Muonion seudun
vanhimpia sekä lisäksi mahdollisesti Huhtasaari Ylitorniolta, mutta ilmeisesti ei
ketään Kittilästä. Todennäköisesti yhteiskirje syntyi tai ainakin sisällöltään hy-
väksyttiin tämän kokouksen yhteydessä Kaaresuvannossa ja/tai Saivomuot-
kassa. Amerikkaan se lähti Mataringista, missä Fogman kirjoitti siitä itselleen
jäljennöksen. *Raattamaa* 1976 n:o 108, 109, 111, 112, 114; Kaaleppi Vuollet
J. Takkiselle 25.7.1880, kirje n:o 18; Karesuando KA rippikirjat. Vrt. *Bränn-
ström* 1962, 314, 317s.

¹ Sana ”ja” sulkeissa.

² Sanat ”me olemme” sulkeissa.

³ P.O. Grape oli Hietaniemen komministerina vuoteen 1879, mutta hänet valit-
tiin Ruotsin Ylitornion kirkkoherraksi (pastoriksi) jo 1877.

⁴ Lauseen ymmärtämiseksi lisättävä sana ”emme”.

⁵ Sanat ”sen teille saa” sulkeissa.

13. SALOMO KORTETNIEMI AAPO TAPANILLE 15.12.1878

Kirioitettu Calumet se 15. p. joulukuuta 1878.

Aina muistossani pysyvä veli Herrasa Apraham Tapani.

Armo olkoon teile ja rauha Jumalalta meidän Jsältämme ja Herralta Jesukselta Kristukselta elämän ehtoon asti amen.

Minä olen monta preiviä kirioittanut mutta en ole saattanut panna matkaan tämän nykyisen jkävän ja pahenuksen tähden kuin nyt tämän menhen vuoden sisällä on tapahtunut, sillä kristilisyiden langeemus on ollut niin suuri etten lukua tiedä. Mutta sen tiedän että kristityitä on ollut Calumetisä monta sattaa yhdellä sydämellä uskomasa ja korjaamasa Herran Jesuksen veren synteinsä andeeksi saamiseksi, että ovat iloineet autuudestansa Jesuksen ja Jumalan rakkauden tuntemisessa. Nyt sen siiaan on muutamia kymmeniä jotka on yksimielisiä kaikisa, — ja aivan harvat on jotka nähtävästi nautitsevat armon merkkiä. Ja tämän tähden on kirioitus sangen jkävä, ja kangea. Minun halunin on ollut Apolle kirioittaa senki tähden, kuin Apo kirioitti menhenä talvena niin painavan preivin minusta muile, ja ei minulle jtselle. Minusta näytti jkävältä sekin, kuin Apokkaan ej uskonut omia silmiänsä eikä korviansa mutta sitte kuin kuuli risuin paukkuvan niin pisti lymmyyn.

Ei ole minulla kaikki kovettelemukset repeat. Sillä yksi tuomio tulee toisen perästä. Että jos olisin sen 6 vuotta Amerikasa juonut huo-
ranut ja varastanut sen siihen, kuin olen kaiken eloni, elämäni, ja ruumiini terveyden kuluttanut sen päälle että Jumala saisi kunnian, ja ylityksen hänen valtakuntansa lisääntymisen kautta. Mutta nämät on kaikki tapahtuneet suures heikoudesa syndein andeeksi saamisen kautta. Mutta niin kuin sanoin että jos olisin niin hirveästi elänyt, olisin vähemällä häväistyksellä ollut kelpo kristitty.

Abrami oli kirioittanut preivisänsä niin kuin mie en olis ollengaan jtseni ripittänyt. Mutta mie olen ripittänyt niin monta kertaa etteen muistakaan kaikkia visiin. Mutta olkoon se kuinka hyvänsä — uskon kautta olen tarvenut vanhurskautettaa Jesuksen verellä, ja sama tie on nytkin. Mutta en olis saattanut 2 vuotta ennen tätä uskoa, vaikka tais olis auvenut huutamaan. Se oli paavia joka täälä oli kristilisyidenä. Mutta nyt on juuri sama, ajnoastansa halleluiain veisu on hyljätty. Nyt on aliettu entinen kristilisyys vahvistamaan Jumalan työksi, ja on alkanut vaikuttamaan että on jo monta nossut epäuskosta, ja on uudistaneet liittonsa. Mutta kova oriuus vaivaa nähtävästi kristityitä, en tiedä mikä on syynä, syntiiä kuidenkin julistetaan andeeksi joka saarnasa. Ja minusta on saarnat hyvät nyt erittäinkin juuri voimalliset.

Mutta veroia ja velvoituksia on paljon että kuin mennee puhumaan uskottomille kristillisyydestä niin sanovat että kukapa jaksaa täyttää ne velvoitukset ja sanovat monta syytä ettei he tiedä nyt mittään uskoa.

Ei muuta kuin sydämelisiä rakkauden terveisiä. Ja rukoulen että Abo olis niin hyvä ja kirjoittais jonku radin. Mie kirjoitin Parka vanhimalle menhenä kevät kesänä enkä ole saanut mittään tietoa. Siinä oli Isakin ja Juhannan andeeksi pyytö / net on nyt Dylitisä ja kirjoitit kysymyksen olenko mie saanut mittään tietoa.¹

Ei ole minulla kaikki ajan kulut hauskoja. Rukoilkaa tekkin edestännin ettei minun uskoni puuttuis, köyhyyskin tahtoo ahistella, ja terveys on huonon lainen, ettei ole siihen paljon turvaa ja näyttää se välistä että rakkaus maasa lakastuu ja moni synnisä iloitsee, näistä näkyy että jo joutuu duomio päivä.²

Syämelisiä rakkauden terveisiä Parka vanhimalle, ja koulu Juhanille³ heidän huoneväkensä kansa, ja olkaa jtse enin tervehtetty. Andeeksi antakaa kaikkia synnilisyytänin pyydän sydämen nöyryydesä

S. Korteniemi

Reunakirjoitukset:

On monta kuuta kuin olen tätä alkanut kirjoittamaan ja nyt kuitenkin lähätän semmoisenna kuin on.

Minulle luvattiin elatukseksi kolme kymmentä taalaa kuu mutta se meni niin huonosti, kuin väki haiosisi.

Daveti Kastreini on paljon laittanut kuulutuksia näinä aikoina kirkoon.

Erillinen lappu:

Täälä on käynyt niin kuin Luterus kirjoittaa Epistola postilasa sunnuntai seksagesiman saarnasa erittäin alku puolesa saarnaansa josa hän selittää sitä sanna Paavalin epistolasta, kuin Paavali kirjoittaa Korintoon että, te kärsitte mielelänne tyhmiä, että te viisaat oletta. Moni sitä nyt valittaa mutta ei tohdi puhua mittään, pelkäävät että tulevat heittömeksi seurakunnasa.

Erin omattain Helena sannoo sydämelisiä rakkauden terveisiä teile Parka Heikin kansa, ja koulu Juhanille. Ja meidän pikku Juhani pyytää kirjoittamaan terveisiä ja sannoo että hän alkaaki kohta jtse kirjoittamaan Abolle preiviä. Paranemasa se nyt on, on sillä vielä kaulasa vikkaa.

Aug. Lundbergin kok. Kortetniemen omakätinen.

Erillinen lappu kuuluu ilmeisesti tähän kirjeeseen. Se on kirjoitettu samanlaiselle kirjearkille, joka on katkaistu.

Reunakirjoituksen mukaan kirje oli aloitettu monta kuukautta ennen lähettämistä. Päiväys näyttää kuitenkin kirjoitetun eri vaiheessa kuin kirjeen alku. Se voi siis vastata todellista lähettämisaikaa. Kirjeen taustana on vuosi 1878, jonka kuluessa Kortetniemi lopullisesti syrjäytyi ja Takkinen alkoi järjestämis työnsä. Aapo Tapanin kirje 22.12.1877 oli osoitettu "rakkaalle veljelle S. Korteniemelle ynä ympärillä olevalle kalliisti ostetulle Herran laumalle". Luultavasti Kortetniemi viittaa juuri tähän kirjeeseen; Tapani on voinut lähettää sen muille, koska juuri syksyllä 1877 Kortetniemen kerrottiin estäneen epämiellyttävien kirjeiden lukemista. Tapanin kirjeessä on jyrkkää kritiikkiä, jolle Kortetniemen ja hänen kannattajiensa, ennen muuta Taavi Castrénin kirjeet olivat antaneet aihetta. Tapanin toinen kirje, josta samoin on säilynyt konsepti Aug. Lundbergin kokoelmassa, on päivätty 15.5.1878. Tässä kirjeessä, joka myös oli lähetetty muidenkin kuin Kortetniemen luettavaksi, on K:n ripittäytymistä koskeva kohta; Tapani oli saanut kuulla Amerikasta Raattamaalle lähetettyjä kirjeitä, "joissa oli myös Korteniemeltä kirje josta hän tunnusta ettej hän ole vielä koskan kaikkia syntiänsä peittämättä tunnustanut, joka minulle on ollut mahdotoin ja työläs uskoa, vaikka ylitornijolaiset totistit lujasti jälkin kuin sieltä tulima, että Korteniemi ej ole puhtautta tehnyt töistänsä".

¹ Iisakki Kustaa Erkinp. Raattamaa ja hänen vaimonsa Johanna muuttivat Kuparisaarelta Duluthin lähistölle Thomsoniin 1877. Aapo Tapani oli kirjeessään 22.12.1877 voimakkaasti arvostellut Kortetniemen kirjeen (n:o 7, 27.8.1877) Johannaa koskevaa kohtaa: "jota suuresti ihmettelmä että mistä te oletta saaneet sen voiman että korjata häntä sivutti Europan seurakunnan koska hän on eriseuraisena ja kauhistuksena täältä lähtenyt ja hänellä on tänne jääneet rikokset tunnustamatta ja anteksi rukoilematta niin kuin me teille ilmoitima siellä ollesa.." Iisakki Raattamaa: *Räittä* 1967 n:o 397.

² Kappaleen lopussa on muistinvaraiset lainaukset kahdesta eri virrestä: Vanha virsikirja n:o 280: 9 sekä 401: toistuva loppusäe.

³ Heikki Parkajoki ja Juhani Raattamaa.

14. JUHO TAKKINEN FREDRIK MAURITZ HELLMANILLE 27.11.1879

Calumetissä 27 päivä marraskuuta 1879.

Kallis ja sydämeistäni rakastettu veli Herrassa Fred. M. Helman. Jumalan armo ja rauha Jesuksessa Kristuksessa olkoon runsaasti teidän kansanne, lohtuttakoon ja vahvistakoon teitä hänen rakkaudestansa verta vuotavaisten haavainsa kautta. Amen.

Iloisella mielellä ja sydämen kiitollisuudella sain vastaan ottaa teidän rakkaan kirjenne kirjoitettu lokakuusa, ja saan sen etestä lausua teille sydämelisiä kiitoksia. Iloista oli minulle nähtä että oletta hyvin jaksamassa sekä sielun että ruumiin puolesta, kuin myöskin näime kirjestäne

suureksi ilokseme että Herran lauma sielä kasvaa ja lissäintyy. Josta olkoon Taivaallinen Isäme kiitetty, joka niin antaa hiljaisen ja varhaisen kasteen, että heikot sielut saattavat kasvaa hänen rakkaudensa tuntemisessa, ja että Herra lissää ja vahvistaa seurakuntaansa.

Minä olen vasta 21 päivä tätä kuuta tullut matkaltanin Minnesotan valtiosta, johon lähtin täältä 30 päivä syyskuussa. Minä kävin siellä 6essa paikkakunnassa. Ehkä matkanin oli suuresti vaivaloinen ja rasittava, saavuin kuitenkin onnellisesti tänne mainittuna päivänä, josta matkasta saatte lukea A. S. lehtessä.¹ Saan kuitenkin sanoa tässä että kohtaisin sieläkin suuresti ilonainetta ja tunsin itsenin suuresti kiittollisuuden velkaan Jumalata kohtaan, sillä suuri Jumalan armo työ oli sieläkin tunnettava. Sieläkin oli suuri joukko Herran Jesuksen veressä puhdistettuja sieluja, ei kuitenkaan ilman monetta heikouksetta ja puuttuvaisuutta, vaan koska se on taivallinen tottus ninkuin kirjessänekin sanotta, että kaikki syndime on armomeren syvytteen upotettu, ja armon alle suljettu sekä syndime että pyhydemme, niin olema rakas veljenin Jumalan armo muurein sisälle suljettu, jota Pergelekään ei särkiä voi, niin että kuin vain uskolla pakenemme valtakuntame verisen lipun alle, niin taitamme kaikessa ahtistuksessa veisata Lutheruksen kansa, että meidän Jumalamme on vahva linna.

Suureksi iloksi sekä minulle että monelle muule oli se sanoma että oletta puuhaamassa kristillistä sanomalehteä, sitä olema mekin ajatelleet, ja vähän siitä jo sinne ajatustame ilmoittanneet. Meidän ajatuksese sen hyötytyksestä on teidän kansane yhtäpitäväinen. Ainoastansa katselemme vähäisellä pelvolla tuota ahtasta painohallitusta, van lohtutamme itseämme Jumalan avulla, ja niitten miesten urhollisuudela jotka siihen toimeen ryhtyvät. Aikomuksema on sitä tilauksela kannattaa.²

Huomaan myös kirjestäne että veli tykkää A. S. Lehtestä, en minäkään saata soortaa, tosin on sen toimittaja sisällisesti tuntematon elävästä kristillisyydestä, van se kuitenkin enempi puoltaa tottuutta kuin soortaa.³

Terfeys ihmisten seassa täälä on hyvä / taphaukset voitte paremin huomata Lehtestä. Yhtä erinomaisempaa kertomusta saan vähän muis-tela. Täälä Amerikan lehtissä kerrotaan suuremasta hengellisestä liikaanasta Skotlandissa nykyän nosneen. Lahko nimittää itseensä Autuallinen Lauma (The Salvation Army) se on niin kutsuttuin Pietistain joukosta. Opista ei kerrota mittään, vaan aivan ulkonaisesta muotosta, joka osoittaa itsensä suuressa riemussa ja hypyssä. Seuroissansa saarnaavat joukola. Heilä on punainen faana jossa on leimuava aurinkon kuva, ja tämä kirjoitus Tuli ja Veri. Lehti kertoo sen väkevästi le-

veneen ja olevan ninkuin tarttuvan tautin, kertoo myös heidän päämaalinsa ei olevan vähemmän, kuin että kääntää koko mailma Kristukselle. Mittään paheempaa heistä ei kuitenkaan tietetä sanoa.⁴ Emmä tietä rakas veli, meidän⁵ tulle uskoa / Herra joka tietää ajan alun, Hän tietää myös lopunkin, ja mitä hänellä tehtävä on. Emmä tietä vaikka pijainkin kaikki maasta ostetut saamme seisoa riemuitsevaisessa Sionissa kaiken vanhurskasten kansa, ja tulema ijankaikkisilla lohtutuksela lohtuteuksi. Sen tietäme ja olema vakutetut siitä että olema uskon kautta armosta osalliseksi tulleet, ja olema jo toivossa autuaat. Van koska kannamme tätä synnin ruumista tässä tomusessa mailmassa, niin tarvitsema aina imeä voimaa elämän puusta johon istutetut olema, ja uskolla ammentaa vettä autuudesta lähteestä Herrasta Jesuksesta, ja hänen verisistä haavoistansa, siinäpä vanhurskaudema pyhydeme ja ijankaikkinen elämä on. Tähän saame rakas veli ryhtyä suurela uskaluksela. Synnipä on meile anteksi annettu, ja aina anettaan, että saame siis olla vapaat ja turvatut, ei Herra enempis meile syntiä soimaa, ja senpää raamattu totistaa auduaksi.

Maalari Bergiltä⁶ saan sanoa paljon sydämen rakkauden terfeisiä. Hän voipii hyvin sielun ja ruumiin puolesta, että saan sanoa että Herra on Bergin luonnollisestakin elämästä hyvän murheen pitänyt sittekin kuin tuli tänne. Mitä minuun tulee, nin olen ollut hyvin tervet täälä ruumiinkin puolesta tähän asti. Sydämeenin ovat kyllä tarttuneet Ameriikankin kristityt van ette ole tekkään sydämeidänin poies jääneet.

Sano nyt rakas veljenin sydämen rakkauden terfeisiä koko Oulun kristittyin joukolle kaikiilta Amerikan kristityiltä ynä minulta, erittäinkin Nikka veljelle. Ole itse rakas veli ensin ja viimein terfehtetty minulta ynä perhes kansa. Herran rauha hallitkoon sydämiänne.

Toivotta veljenne uskossa

Johan Takkinen

A. S. Lehti joka teile ilmestyy on minulta lähätetty.

Martti E. Miettisen kok. Ilmeisesti Hellmanin perheessä kirjoitettu jäljennös. Vastaanottaja (*Raittila* 1967 n:o 595) oli yhteiskunnallisen asemansa ansiosta Oulun lestadiolaisuuden keskeinen henkilö 1870-luvun puolivälistä lähtien. Takkinen lähetti suunnilleen samansisältöisen kirjeen Iin kirkkoherralle J. F. Thauvónille 28.11.1879. VA SKHSA D: 49.

¹ *ASL* n:o 23/ 5.12.1879 (J. Takkinen, Kertomus matkoista ja toimista suomalaisten asuinpaikoilla, Minnesotan valtiossa).

² Kristillinen kuukauslehti alkoi ilmestyä vuoden 1880 tammikuussa. Hankkeen takana näyttää olleen erityisesti F. M. Hellmanin perhe ja lehden toimit-

tajana oli hänen vävynsä K. A. Heikel. *Raittila* 1977, 62–66.

³ ASL:n toimittaja oli Aleks Leinonen (1846–1902).

⁴ William ja Catherine Boothin englantilainen herätysliike sai ulkonaiset tunnuksensa ja nimen Salvation Army (Pelastusarmeija) 1870-luvun lopussa sekä alkoi välittömästi sen jälkeen voitokkaan leviämisen ympäri maailmaa.

⁵ Sanan ”meitän” sijasta lieene luettava ”mitä meitän”. Virke voidaan jättää myös katkaisematta, jolloin se tulee mielekkääksi lukemalla sanan ”Herra” sijasta ”Herraa”.

⁶ Maalarimestari Henrik Berg muutti Oulusta Calumetiin syysalvella 1878. *Raittila* 1967 n:o 573; J. Takkinen A. Tapanille 30.4. 1880 (kirje n:o 16).

15. SALOMO KORTETNIEMI AAPO TAPANILLE 10.12.1879

Calumet se 10. p. joulukuuta 1879.

Rakkaale veliellen Herrasa Abraham Tapani.

Herramme Jesuksen Kristuksen armo ja rauha olkoon aina sinun henges kansa elämän ehtoon asti a:

Näillä harvoilla radilla tervehtän minä teitä sydämen rakkaudesta. Ja annan tietä että teidän preivine olen saanut jlolla vastaan ottaa jo 4 kuu kulumasa. Ja olen tuntenut suuren jkävän monta kertaa siitä kuin en ole saattanut vastata — ei se ole ollut ylönkattat niin kuin Abo veli preivisä sannoo että ei Korte vanhin pidä hänen preiviä sen väärinä että kehtais vastata. Kuitenkin oli jloista se että Abo-veli kirjoitti neuvon sanoia. Mutta sitä en muista jos sinä olet minulle kirjoitanut yhtään preiviä jota en ole vastanut. Mutta jos silloin kuin minä olen ollut niin huonosa määräsä ettei ole ollut vastaiata — olen visiin teile siitäkin kirjoittanut / mutta näyttää minusta ettei Abo veli usko sitä todeksi.

Abraham preivisä sannoo ylön palion sotineensa Korteniemen ja koko Amerikan seurakunnan puhtauden puolesta. Mutta minä uskon vieläkin että se on ollut silloin pyhä, ja puhdas niin palion kuin seurakunta tässä elämäsä pyhäksi ja puhtaaksi pääsee. Silloin odotettiin jlolla kuolemaa, ja oltiin suures riemussa muistaisa kuoleman tuloa, ja monta päättikin vaeluksensa jlolla ja riemulla josta Herralle olkoon jiankaikkinen ylistys ja kunnia.

Ja täälä nyt todistettaankin puhtaaksi sen aikanen kristilisyys. Sanovat muutamat sanan selittäiät, seurakunnan edesä, että ei ole hiuskarvakaan muutunut oppi, siitä kuin on ennen opetettu. Ja palion löytyy jotka nyt tuntevat, ja tunnustavat että olis sopinut seisoa hengeen ja vereen asti Ameriikan seurakunnan puhtauten puolesta. Mutta sitte kuin ne viiru miehet sait yhen osan niin lailiseksi riitain ja tinkausten

Columnet No 10. f. 2. Pöytäkirja 1879.

Rakkaale Selville Herrasa
Abraham Tapani

Herramme Jeesuksen Kristuksen Armo ja Raus
Olkoon aina Sinun Hengesi kanssa Elämän Ehto-
nasti. Näitä harvoilla kadilla Tervetän
Minä teitä Sydämen Rakkaudesta, ja Arman
teitä että teidän Preivine olen Saanut Ilolla
Wastannut että 4 kuu kulumasa, ja olen tun-
tenut Suuren Wiiran monta kertaa Sillä
kuin en ole Saattanut Wastata - Ei se ole ollut
yhtäkättä minä kuin Aboweli Preivisi Sano
Että ei korte Wankin Pida hänen Preivia Sano Wäätä
Että kertaig Wastata, - kuitenkin oli Ilolla se että Ab-
weli kirjoitti meidän Sanoia, - Mutta Sita en mu-
sta jos Sina olet Minulle kirjoittanut ylläin Preivia
Sita en ole Wastanut, Mutta jos Selloin kuin Minä
olen ollut niin huonosa määräsä Etti ole ollut
Wastata - olen Wiisiin Teile Sittakin kirjoittanut
Mutta Niistä Minusta Etti Aboweli asko Sita Lodeksi.
Abraham Preivisi Sannoo ylläin Pation Sotuneensa
Kortetniemen ja koko Amerikan Seurakunnan
Puhkouden Puolesta - Mutta Minä uskon Vieläkin
Että se on ollut Selloin Pyhä, ja Puhdas niin Pation

Salomo Kortetniemi Aapo Tapanille 10.12.1879. Kirjeen alku. Lundber-
gin kokoelmassa Luulajassa on nyt julkaistavien kirjeiden lisäksi joukko
katkelmia samoilta vuosilta. Kortetniemen käsiala ja oikeinkirjoitus on ai-
kansa kansanhmisten kirjoituksiin verrattuna varsin selvä.

kautta niin mitäpä siitä puhtaudesta ennää oli taikaa. Kuidengin palion löyty jotka pysyt vapaasakin uskomisessa.

Ei ole Abo rakas minulla ylönkatsominen viivyttänyt tämänkään preivin vastaamisessa. Minulla on raskas vastata ja suuri oriuus sillä jos todisuuden kirjoittaa niin tulee monen mielestä vääräksi sillä suuret ei kärsi moittia. Seurakunta on nyt kovin heikosa määräsä. Ei näy Jumalan armon tunteita monessa: kesä tiaiset ei jaksa laulaa suven jhanaisuudesta, että näyttää jkävältä ja surkealta kuin on oriuus saanut niin suuren vallan täälläkin vapa maasa.¹ Ei ole minulla hauska kirjoitella kuin en saata kirjoittaa kristittyin vappaudesta.

Abo veli kirjoittaa että en minä ole pyytännyt anteeksi eriseuraan repäsemisestä. En rakas veli saata vieläkkään sitä pyytää andeeksi — en minä saata ulkokullailla enkä pyytää andeeksi niistä paikoin josta en saa tuntoa saarnaamalla jos kovettelin tuhanteen kertaan. Vaikka minä kirjoitin seurakunnan puolesta sinne, niitä joita en olis tahtonut. Ja ne uhkaus sanat jotka minä alle kirjoitin olit muitten vaikka minun nimenin oli siinä alla.² Minä uskon että tulee se päivä että nähdään kuka on vieläkin eriseuraisella sydämellä matkasa ja ettei ole mittään peitetty ettei tule julki.

Abo kirjoitti seurakunnan lupauksesta että olla tytyväinen siihen 30 taalaan. Ei seurakunta olekkaan pitänyt lupaustansa mutta en ole senkään tähden pahoin tytymätöin, tunnen kyllä monta kertaa koska köyhyys ahdistaa ja rietas saapi edessä olevan ajan pitkäksi, mutta kuin minä uskon piiiin pääseväni pois tästä kituvaisesta maasta niin katoavat kaikki kuin vario. Seurakunta on antanut 15 tolaria kuusa ensin ja nyt 10 tolaria kauvon aikaa ja nyt viimi kuusa 12. Mutta milläs seurakunta saattaa enämpi hyyyvää tehdäkään kuin se ulettuu. Seurakunta on haionut pieneksi. Palion on langenut kristityitä pahenuksen tähden ja ei ne pidä vaaria jotka on mailmaan menneet, sati turhutesa aika kului. En saata seurakuntaa syyttää, mutta sitä pahenusta. Vaikka Vapahtaia sanoi että pahenukset kumminkin tulevat, mutta voi sitä jhmistä jonga kautta pahenus tulee.

Ab veli kehoittaa yksimielisyytteen seurakunnan kansa, ja on san-gen oikein: minä myös uskon että jlman Jumalan seurakunnatta ei tule yksikään taivaan valtakuntaan. Mutta en saata sitä pittää kadottavaisena, jos olen erimielinen mailman viisauden perään pyrkimisessä aviisiin lukemisessa, ja kostanuksissa, ja muisa tarpeetomissa kokouksissa joista ei ole kristikunnalle muuta kuin vahinkoa, ja on kuitenkin monen sydämen pilaneet ja tulvaneet sivu Raamatun. Mutta minä olen yksimielinen yksin kertaisten kristittyin kansa joita pidän niin hyvin Juma-

lan seurakuntana kuin niitä suuri taitosiakin jotka kiittävät löytävänsä aviisisa suuren valkeuden.³

Nyt lopetan tämän jkävän kirjoituksen jota olen monta kuuta odottanut eikä asiat paranisit että saattais jloisempia sanomia kirjoittaa. Rovaisen Jako kuuluu olevan sama vastahakoinen kuin silloinkin, koska me kävimä Minnesodasa mutta ei siitä tahota antaa parempaa selvää.

Ja ei nyt muuta mutta minä rukoilen andeeksi oriuuden syntiä, ja laillisuutta erinomattain vielä koulujuhaniakin⁴ vastaan jota tunnen sydämesäni välistä kiusausten aikana kuin kattelen kristikunnan päälle. Antakaat minulle andeeksi kuin en tahdo olla tyytyväinen tähän menoon, toivon kuitenkin että Herra vielä laumansa koriaa joisa hän on hyvän työnsä alkanut amen.

Reunakirjoitus:

Täsä sain kuula jkävän sanoman kuin olin tätä panemasa matkaan. Ruonavaara on hukkunut, ja yksi jumalatoim mies, eikä ole jäänyt sanan saattaiia siihen venheseen. Ruonavaara on kuitenkin uskon tunnustaia ja sarnamies. Emme saata kuidenkaan uskoa muuta kuin autuutta hänelle. Mutta oli kuidenkin surkia tapaus jota emme olis suoneet.⁵

Aug. Lundbergin kok. Kortetniemen omakätinen.

Kortetniemen kirjeessä kuvastuu täysin erilainen tilanteen arviointi kuin Takisen pari viikkoa aikaisemmin kirjoittamassa (kirje n:o 14). Lyhytaikaisessa myötätuudessa purjehtiva Takkinen näki toistaiseksi monipuolisen toiminnan mahdollisuudet valoisina: väistymään joutunut Kortetniemi vertasi uusia ilmiöitä menneeseen, ihanteellisena pitämäänsä lestadiolaisseurakunnan elämään.

¹ Viittaa epäilemättä liikutusten vähenemiseen.

² Tarkoittanee kirjettä, joka on lähetetty Calumetista vuoden 1877 kuluessa ja joka ilmeisesti on kadonnut.

³ Amerikan suomalainen lehti sekä Suomalaisen kirjallisuuden seura Amerikassa olivat juuri vuoden 1879 loppupuolella lestadiolaisten erityisen aktiivisuuden kohteina ja toisaalta vanhoillisen kritiikin aiheena.

⁴ Juhani Raattamaa.

⁵ Juho Ruonavaara (1846–1879) hukkui joulukuun alussa. *Raittila* 1967 n:o 435.

16. JUHO TAKKINEN AAPO TAPANILLE 30.4.1880

Pohjos Amerikasta Calumet Huhti 30 p 1880.

Rakkaalle veljelle ja työmiehelle Herran viinamäessä, Aparami Tapani Jumalan armo rauha ja rakkaus kasuakoon ja lisääntyköön teille Herran Kristuksen tuntemisessa Jumalan seurakunnasa.

Tässä lähestyn teitä rakkaita veliä ja sisaria joita ikävällä olen ollut muistamassa / olen ruumiin terveyten puolesta ollut hyvin huono rinta tautia sairastanut sängyn päällä kolmatta kuuta Tammikuusa tulin ja Pääsiäisen jälkeen vasta pääsin jalkaseen¹ / olin toivosa, että Jumala oli viisautesaan hyväksi nähnyt, että minunkin vaivaloisella matkalla on jo hyväksi nähnyt että ottaa pois tästä surun laksosta ijäiseen hää saliin vain toivoni ei toteutunut, nyt olen paranemaan käsin ollut jo, mutta heti kuin tulin kipiäksi, niin vanha eripuraisuuten mato, heti nosti päänsä ja sai julkisen riitan, ryntätä koko Amerikan kristillisyyttä entiselle pohjalle, S. Kortenieniemi, sai taas vanhan paisuman uutistaa, ja se tapahtu koko juhlallisesti kun sai yhten kristityn miehen avuksensa, Henriikki Pärki, joka tuli toissa syyssä Oulusta tänne vähän jälkeen kun minä, hän on maalari, eikä ollu talven aikana mennä talvena, eikä tänä talvena työtä, hällä oli jouto aikaa kuulla vanhuksen juolevia puheita, ei aikaa, niin jo mennä talvena oli nostaa riitan, että hän kirjoittaa Suomeen, että asiat on toisin kun Europasa on tietona, hän vanhimman hengi ystäviien kansä oli ahkera, mutta me saimme mennä kevännä härästyään hiljaisuutesa, vain nyt kun tulin sairaksi, niin rupeivat pitämään sala kokouksia, että nyt ruvetaan uusia saarnajita Suomesta hankimaan ja että kaikki on heidän kansaan yksimieliset, mutta kun tuli asia julkiseksi niin ne ainoastaan olit, jotka olit salasia taivaan valtakunnasa, niin nyt olemma täytyneet näin ahtasta aikaa taas kuluttaa.²

Kylläpä veli on saanut tuta Kortenienemen preivistä hänen totuuten, eikä hällä omatunto tule sitotuksi jos yhen asian vaikka kymmeneen laihin selittää. Meidän pyyntö olisi että veli lähettäsi entiset ja menneen vuotiset Salomo Kortenienemen preivit tänne että saatasiin niille näyttää joita hän sujuttaa kuuliaisuuteen äänellensä, met lähettämmä posti rahan veljille kun tulee tänne sieltä ihmisiä joilla on sinne kelpaavaa rahaa. Paljon olisi kyllä teitäki taas näisä vaivata, vain tarpeemme vaativat j.n.e.p. On tämä ikävä ovi jolla minun on pitänyt seisoa, olen kyllä tykönäni päättänyt että jos Jumala antasi terveyttä ja jos elän vielä syksyllä, niin tulla synnyinmaalle ja vanhinten tykö. On kovin ikävä kun emmä ole saaneet Lapistakaa ei Raattamaltakaan ole tullu yhtään

preiviä sittä kun mennä kesänä kun veli oli ollut vanhimmalla kirjottajana josta on vasta hakoisetki saaneet puolta.³ Ottasit Raattamaltaki preiviä vaarantavia.⁴

Minä olen vasta saanut preivin veljeltä kirjoitetun Lanton Juhan Ma-
tiaksen etestä. Jonka etestä tässä sanon sytämellisestä rakkaudesta kii-
toksen, mutta se pyyntö että 8 hengelle täältä lähettää piljetit, se on
monen satan tolarin asia ja minä tietän ettei Vuolten veljeksillä yllä va-
rat, sillä sittä menneen Mikkelin on heiltä kuollut 3 hevoista, ja minä
olen joutunut lainnaamaan ja panemaan yhtelle ja toiselle ja niin täytyy
minun vastata kieltämällä / olen saanut vaatimuksia monelta muilta joita
en ole saattanut auttaa, vaikka auttaminen olisi kallis asia.⁵

On kristillisyyttä täällä kuitenkin ehkä se ei ole niin palava kuin se
olla tarvitteisi, niin on se kuitenkin voitolle kilvoittelemasa, ehkä vihol-
lisella on ollut julmat ryntäykset tänäki talvena. Ei ole kyllä tullu tänä
talvena uusia kristityksi monia mutta ei ole monia mennyt uloskaan.
Nyt met olemma tehneet pyynnön että saaha Vuolteen veljeksistä
toinen täällä käymään, Isak Parbergin kanssa Helluntaiksi jos suinki
sopii.⁶

Orekonin valtiosa johon on tästä monta tuhatta miilaa jonne meni
paljon kristityitä ennen kun olen tullukkaa ensi kerran Amerikkaan on
huonosti siellä kristillisyyten kohta, on tullut useita takasikki tänne,
Kortevaari sinne on kirjottanut kaikkea pahaa nykyisestä kristillisyydestä
läpi aikaa niin kun sinnekkä ja erinomattain Juhan Koralli on siellä vai-
kuttavainen / veli mahtaa hänen tuntea / ovat syksyllä vaatineet sieltä
kristityt, että nyt kesän tultua pitäsi käytä siellä minun, vain olen jo
sairastaisa kieltänyt heille monista syistä / kyyti kustannukset nousisi
ensi kuitenkin kahelle miehelle 5 eli 600 talaria sillä on sielläki hajalla
monta sataa miilaa heidän väliä ja he ovat kaikin vasta alkavat niinkun
tietättä.⁷

Sano nyt rakas veli minulta ja suurelta joukolta Raattama vanhim-
malle perheineen ja Parka Heikki vanhimmalle perheineen sytämel-
lisestä rakkaudesta heille terveisiä ja muille Muoniosa, Mutoslompolosa,
Kätkäsuannosa, Kittiläisille ja Torniolle jos olet heille kirjottamasa / ja
Jumalan rauha hallitkoon sytämme ja ymmäryksemme, sillä ve-
risellä tiellä jota Herra Jesus on polkenut Getsemanista Pääkalloin pai-
kalle kilvoitellen uskosa ja hengesä seuraten Herraa Jesusta kärsimisen
osallisuutesa ja ylösnousemisen voimasa jota tietä ei voi julmat petot
vaeltaa / minä lupaan vielä teidän kansanne Evankeljumien uskosa kil-
voitella perille asti ehkä tuntuu raskaalta, mutta Jumalan lasten joukko
on Amerikassa ja Europasa on suuri paljous jotka minuakin rakasta /

olen voittanut paljon vihollisiaki siellä ja täällä päälleni vain Herra on paimenemme ja linnamme.

Täsä lähettää sytämän rakkaudesta teille teille vanhinten kanssa terveisiä Carl Danelli Ola Matoniemi, Petter Nappa, N. P. Starkka, Juhan Henriikki, Juhan Laiti, Pellon Apo, Roanpään Juhani, Davetti Castreni, Viippa, Nurmi, Kämäräinen, Ruuhijärvi, Juhan Olof Linströmi⁸, ja monta muita perheitensä kansa ja itte perheisi kansa ensin tervehtetty minulta

Johan Takkinen

Aug. Lundbergin kok. Takkisen omakätinen.

Kirjeen taustana ovat Takkisen kokemat vastoinkäymiset: vakava sairaus ja erimielisyyksien puhkeaminen sen aikana. Henrik Bergistä olivat Takkinen ja eräät muut Calumetista kirjoittaneet "Oulun kristikunnalle" jo 18.3.1880 (Marti E. Miettisen kok.).

¹ Pääsiäinen oli 28.3.1880.

² J. Takkisen ym. kirjeessä Ouluun 18.3.1880 kerrotaan Bergin jo kirjoittaneen saarnaaja Niilo Rapille Amerikan matkasta. Raattamaalla ei ollut mitään Rapin kutsumista vastaan. *Raattamaa* 1976 n:o 123 (18.5.1880 J. Takkiselle).

³ Raattamaan kirjeitä Takkiselle kesän 1878 ja 18.5.1880 väliseltä ajalta ei ole säilynyt, vaikka niistä on kirjeenvaihdossa useita viitteitä. Kesällä 1879 tullut kirje lienee käsitelty mm. julkaisuhankkeita. Tämä kirje näyttää antaneen rohkaisua myös Takkisen toiminnan arvostelijoille. Takkisen ilmaisu lienee tulkittava niin, että hän epäili Aapo Tapanin vaikuttaneen kirjurina Raattamaan kirjeen sisältöön.

⁴ Ensimmäinen arkki päättyy tähän. Mahdollisesti jatkosta puuttuu yksi arkki.

⁵ Kappale havainnollistaa lestadiolaisyyteyksen merkitystä siirtolaisuudelle. Juhani Matias Lantto (s. 1841) oli kotoisin Ylimuoniosta kuten Tapanikin. Muonion rippikirjan mukaan hän kävi viimeksi ehtoollisella 26.12.1882 ja kinkereillä talvella 1883. Hän lienee siis kesällä 1883 siirtynyt vaimonsa ja kuuden lapsensa kanssa Amerikkaan, missä hän asettui Cokatoon maanviljelijäksi.

⁶ Sanomalehtiutusen mukaan Barberg ja Jaakko Vuollet saapuivat Calumetiin helluntain jälkeisenä lauantaina 22.5. *ASL* n:o 22/ 28.5.1880.

⁷ Suomalaisasutukset lännen valtioissa Oregonissa ja Washingtonissa saivat alkunsa kesällä 1877 Kuperisaarelta siirtyneistä ryhmistä. Astoriassa suomalaisia oli jo varhaisemmin.

⁸ Terveisien lähettäjiä: Daniels, Matoniemi, Stark, Pelto, Roanpää, Castrén, Nurmi, Ruuhijärvi, Lindström = *Raittila* 1967 n:ot 38, 252, 281, 316, 350, 429, 436, 483, 578; muita Juhani Petteri Noppa, Juhani Henriikki Johnson.

17. JUHO TAKKINEN JUHANI RAATTAMAALLE 17.6.1880

Calumet 17 p. kesäkuuta 1880.

Rakas opetus isä ja vartia Sionin muurilla J. Rat. Lapin maasa. Jumalan armo ja rauha runsaasti vuotakoon teille Herran Jesuksen tuntemisessa!

Tässä lähestyn teitä muutamilla ratilla ja saan teitä sydämmellisellä rakkaudella kiitä rakkaan kirjeene edestä, jonka olitta kirjoittanneet Gel. 25 p. maaliskuuta¹, jossa sain iloksenin kuulla että olitta käyneet idän alla aina Kuusamosa asti. Ja kuullin että olitta saaneet puhutella minun issä ja äitiä; niin myös mainitsetta sisaresta Karjalaisen emännästä. Nyt vasta sain tiedoa että sisarenin Herran Jesuksen veri Yljän seuramisessa on pois siiretty ijankaikkiseen hääsalliin loppumattomia Karitsan häitä vietämään, ja on suurella riemulla mennyt ja jättänyt puolisoon 3 pienen lapsen kanssa, joka ainoastaan murheuttaa ehkä muuttenki kristillisyyys tarvitsisi semmoisia ihmisiä.² Vain se on ylhäldä valkeuden Isäldä niin tunnettu. On liikuttannut sydäntänin se sanoma ja monta olen saanut kovetella.

Olemma odottanneet teildä siellä tietoja muista asioista joista olemme teille kirjoittanneet monessa preivissä. Vain emme ole vielä saaneet / tähellisemästi sittenkin kirjapaino asiasta, josta jo tammi-kuusa kirjoitin, johon asiaan jo mennä kesännä kirjoitin, johon myöntämällä vastaisitta, jo mennä kesännä; niistä muutoksista käsikirjoissa joista ajatuksemme ilmoitimme, jonka vuoksi teihin turvaten myös olemma perustanneet mennä talvena täällä kirjallisuuden seuran ja teille kirjoitimme saadaksemme vastausta ja ylösvalistusta niin suureen asiaan. Vain nyt on jo viites kuu emmäkä ole saaneet vielä, vain meidän on nyt täytynyt ruveta jo aapista laittaa painoon, koska värkit jo on oleet valmiit ennen. Tämän kuun lopussa pitäisi olla aapinen painetunna; se tulee jo ensimmäinenki painos halvemaksi kappale kuin Suomesta rahtina ja tullin läpi tuotut; ja net tulee isoilla kirjaimilla ja vahvalla paperilla.

Vesisaaresta on ja Kittilästä Minnesuutan valtioon ylen kateelisilla³ ajatuksilla kirjain painamisesta kirjoitettu; niin met pitämme että tämä asia on siksi raskas ja työläs, että tarvitaan laviampi yksimiellisyys. Vain se tuntu meille suuresti tarpeelliseksi että se silta Ameriikan ja Europan kristillisyydellä on vieläkin heikko että on paljon epäluuloja kahden puollen, jonka tähden olen kyllä kokonaan päättänyt jos elän ja Jumala antaa terveyttä lähteä synnyin maalle, mutta kuka tiedä mikä on paras. Koska kristityt ovat kuulleet aikomisenin, on tullut ko-

vin kiusauksiin, muistaissa entistä aika. Ja vielä mennä talvenaki minun sairastaissa vanhaasta paisuumasta nousi riitan tuli. Ja on ollut murhelista että Kittilästäki on moniin satain miillain päähän Minnesotan valtioon kirjoitettu mennä kesännä ja talvena sanoma lehestä ja sen kuvasta⁴ seurakunnan minun muuttamisesta⁵, pappilan komeutesta, Jumalan palvelluksen toimen juhlallisuudesta ja kirjain painamisesta, jotka vasta sala tien kautta tänne tulee ja juuri niille ruvaksi jotka pyytävät jonkun toisen turvissa itsiänsä paisuttaa.

Pärkin⁶ kirjoituski Suomeen Rapille emme tiedä kuinka se on. Hän on mielessänsä odottamassa Suomesta ja Lapista teidän vastausta. Pärki sanoo Rappia pyytänensä hänen kirjoitustaan teille lähättämään. Ja me myös olemme Rappi veljelle kirjoitaneet jo huhtikuun alussa eikä ole vastanut. Siellä tulleet veljet tänä kesännä on muistelleet, että Suomen rannan veljet on kattomassa samaan kuvaan⁷ kuin muutamia vuosia takaperin, joka on ihmellistä ja raskasta kuulla. Ja kuka on tässä seisovainen. Se on ollut vielä pääasia tähän asti että teidän kansanne siinä kallimassa uskossa seuraten Jesusta sillä verisellä tiellä, Jesuksen veren pisaroita korjaten uskossa ja hengessä sen suuren paljouden kanssa, tämän kristillisyyten valkeudessa ja totuudessa.

Nyt lähätän tässä koko Lapin maan kristittyin paljoudelle tämän Herran lauman kansa täällä sydämen rakkaudesta terveisiä. Ja Minnesotan saarnaja Jacob Vuolet ja Isak Barberg pyytivät kovin että sanoa teillet sinne sydämen rakkaudesta heiltä ja Minnesotan kristityildä ja Kalebilda myös terveisiä ja kiitoksia teidän terveisten edestä että olette heitäki muistamassa. Jacob Vuolet kävi täällä vasta Barbergin kanssa saarnamassa ja kalliit veljet olit täällä 3 viikoa. Jaako oli hyvin palava hengessä, josta toivomma paljon hyvää. Met laittomma net tänne erimiellisyyttä sammuttamaan joka oli kallis asia.

Minä en tahtoisin että teidä raskauttaa näillä kirjoituksilla mutta tarve vaati teihin turvamaan. Ja sanokaa Parka vanhemmalle meiltä olletikki minulda terveisiä. Tässä tervehtää teidä N. P. Starkka, J. Laiti, Matoniemen Ola, Carl Danielsson, Castréni, Noppa, J. Henriikki, Viip-pa⁸ ja yhteisesti koko kristittyin lauma, ja Jumalan rauha hallitkoon sydämmemme K. J. meidän Herrassamme Amen! —

Jos rakas vanhiin jotenkaa kykenisittä näön suhteen että saisimme vastauksen. Kirjotti veli ja työ kumppani Herran viinamäesä.

Johan Takkinen

¹ Raattamaan Jellivaarassa 25.3.1880 kirjoittama kirje ei ole säilynyt.

² Juhani Raattamaa teki ensimmäisen Kuusamon matkansa talvella 1880. Pa-luumatkalla hän saarnasi eräissä nykyisen Posion taloissa sekä kohtasi Tak-kisen vanhempia. Tämän sisar Anna Priita (s. 1845), joka oli emäntänä Suoli-järven Karjalaisenniemessä, kuoli 20.4.1880. Kuusamon KA rippikirjat; *Raat-tamaa* 1976 n:o 122 (7.5.1880); *Pentikäinen* 1969, 212–219.

³ Ilmeisesti luettava: ylenkatseellisilla.

⁴ Toimittaja Leinonen kertoi, *ASL* 10 / 5.9.1879, että Juho Takkinen ja Nels Majhannu olivat yhdessä kustantaneet kuvan, joka siitä lähtien kaunisti lehden etusivua ja jonka ornamentissa olivat sanat "virtue, liberty, independence".

⁵ Kriitikki voi kohdistua joko "minun" = Takkisen suorittamiin uudistuksiin seurakunnan toiminnassa tai yhteisön nimen muuttamiseen apostolis-luteri-laiseksi. Jäljennöksen "minun" sanaa voisi vastata alkuperäisen sana "nimen".

⁶ Henrik Berg.

⁷ Sanan "kuvaan" sijasta voitaisiin lukea myös "kaavaan".

⁸ Loppukappaleessa mainitut saarnaajat ja avainhenkilöt: *Raittila* 1967 n:ot 340, 281, 38, 578 sekä Juhani Laiti, Juhani Petteri Noppa, Juhani Henriikki Johnson, Iisakki Viippa.

18. KAALEPPI VUOLLET JUHO TAKKISELLE 25.7.1880

Kokatosta 25 päivä Heinäkuuta 1880.

Minä myös tervehtän teitä rakas veli ja uskollinen työntekijä Herran viinamäesä; ja kiitän preivin ja terveisten edestä, ynnä Raattamaan vanhimman preivin edestä jonka olemma tänäpänä lukee seurakun-nan kokouksessa; joka näytti kumman vaikutuksen tekevän monessa. Meille se ei ole enää outua että kuulla soimauksia vaikka minkä-laisia, mutta kyllä se meille niin näkyy ja kuulluu että monella on aita matala teidän päällenne enämpi nyt viellä kuin ennen; ettäkä ole rapi-assa arvossa monen silmissä, ja vieläpä on sitäkin pitua että kaikki jär-jestäminen Amerikassa on teidän eikä Europan seurakunnan asia, jota het eivät pitä oikianna. Met emmä enämpi kysy perrään niistä asioista joihin Raattamaa vanhin ei ole mittään selvää vastausta antannut, mutta se on teidän asia jos haluatta puollustaa itsiänne edellä maini-tuita syytöksiä vastaan. Ja sitä preiviä puollustaa joka Saivomuotkasta on Idänmaan ja esikoisten seurakunnan puol[esta] Tornion kautta tänne vuona 1878 lähätetty. Olkaa nyt sydämmen rakkaudella terveh-tetty minulda I. Barbalda vaimoin ynnä muitten veljein ja sisarten kanssa siellä kaikkien valittuin pyhän kanssa / veljennä uskossa

Osalliset olemme kaikissa kansanne.

Kaleb Wuollet

YKA Fogmanin kok. M. Fogmanin jäljennöskirja.

Kirje on kirjoitettu välittömästi sen jälkeen kun Raattamaan kirje (18.5.1880), jonka Takkinen oli lähettänyt Calumetista, oli luettu Cokaton suomalaisseurakunnan kokouksessa sunnuntaina 25.7. Vuolteen mainitsema vuoden 1878 kirje = edellä n:o 12.

**19. JUHO TAKKINEN JUHANI RAATTAMAALLE YM.
29.7.1880**

Calumetissä 29 p Heinäkuuta 1880.

Rakkaat vanhemmat ja Sionin muurin vartiat Lapissa ja Torniolla: Juhani Raattamaa Isaak Huhtasaari ja Thilda Fogman. Armo laupius ja rauha Isäldä Jumalalda ja Herralda Jesukselda Kristukselda olkoon kansanne. En tietä paljon kirjottaa; tuntu kaikki niin ikäväldä. Olen jo tänä kesännäkin sinne monta kirja kirjoittannut asioista. — Vaan nyt täydyn vielä kantaa teidän etteenä sen nykyjään ilmestynneen miellen Cokaton veljiltä. Sen viimeksi Raattamaalda kirjoitetun kirjeen¹ lähätin Cokaton seurakuntaan lusia, ehkä kyllä tunsin mitä siitä seuraa. Kyllä se näkky siltä että uudet miehet tarvitse Amerikan veljein kostantaa. — Sillä kuka on tähän kelvollinen. Minä kuitenkin soisin että net olisit täällä joitten voimalla ja tähden tottelemattomuus vaikuttaa.

Tässä lähätän teillet Caleb veljen viimeisen kirjeen², ja sanon viellä että jos olisi mahdollista, niin saata apua. Vai pittääkö se niin oleman, että koska hengellinen pappeus on jokkaisen kristityn nimenomainen osa, niin että sitte ulkonainen järjestys seurakunnissa on tarpeetoin. Vai oliko Apostolien järjestykset tarpeelliset. Tätä soppi meidän ajatella ja tutkia. Kyllä vain Calumetin Qvinsin ja Alluetsin seurakuntain kristityt sen tietävät, kuin myöskin Minnesuutan veljet. Vaan jos mitä toimitetaan niin toinen osa esikoisten voimalla häväisee. Minulla on se päätös, että nyt elokuusa pitän rippiskoullun ja syyskuusa lähden Minnesotan valtioon viimi syksyistä jäikiä. New yrk Millessä ajattelen pittää mennessänin rippiskoulun, ja lokakuusa olla Kokatossa. Ja jos ei teildä tule päättäväistä lausettaa Kokatoon ynnä muualle, niin minun täytä välttämättömistä syistä rientää matkalle Europaan. Joka teillet nyt on tietävä.

Rovainen ja Alamaa ja muutampia muita ovat siinä korkiassa luulossa että esikoisten seurakunnan mielli on sama kuin Jumalalla oli Saullin aikana: Koska Israeli pyysi kuningasta. Että Amerikan uskon vapaus kuin ei sito kansoja mihinkään muuhun kuin pariskunnan vihkimisen virallisesti eli kansalda valitulda ja siihen velvotetulda mieheldä,

Laki kontoriin kiinnittää.³ Siinä ovat muka esikoiset sallineet ja myöntäneet Amerikassa vihki luvan heille omaksi vahinkoksi. Het tahtovat että kaikki pitäis olla yhtä oikeutetut, itse kukin eli kenen kautta hyvänsä toimittaa kaikkia asioita. Ja niin on seurakunnan yhteiset asiat ja kustannukset suurella pelvolla toimitettavat. Ja häväistys lankee pal-kaksi; ehkä ei olekaan muuta palkaa, jota ei ole vielä toimittajat vaatinnutkaan. Seurakunnan kirjoihin ei ole ensinkään nimensä annettu: ja asioissa edesseisijat saavat kaikki kärsiä. Rovainen on jo menneestä syksystä asti peljätellyt että hänen häättyy tänä kesänä eli syksynnä lähtiä Euroopan käymään. Minulle on muistelleet muutamat Suomesta tulijat, että Rovainen on viimi talvena esikoisillet kirjoittanut.

Kovin raskas paino makkaa päällänin, en vois ymmärtää että niin työläästi pittää Amerikan kristillisyyden eteenpäin pyrkiä. Talvella oli toiselta puolelta, ja nyt taasen toiselta saamme julkiset vitsat kärsiä. Ja minä joka viellä joutuin sekä teidän että Amerikan kristillisyyden vaatimuksesta tälle isolle ovelle, että siellun ja ruumiin voimat täytyvät väsyä ja vieläpä särkyä, ehkä kyllä on suuri paljous rakastaia. Vaikia on tosin näin raskaasti kirjottaa. vaan suurella uskalluksella teihin tietäen teidän tuntevan enämpi kuin olen tässä ja ennenkin muistellut. Olis kyllä hyvä jos viellä saisimme suusta suuhun puhutella toisiamme, vaan pitkä on tämä matka välillämme ja tahto sekä aikaa että saattaa suuria kustannuksia. Ja täällä on myös kristillisuus levinnyt lavalle Amerikan maille, joista apua huutetaan sydämen nöyryydellä.

Toivossa olen ahkeroinut tehdä työtä yksimielisyyden päälle, ja että kasvais tunnollisuus kaikkilla kristillisyyden jäsenille, kahden puollen; vaan työmiehet tahtovat väsyä niinkuin näette Kalebin kirjeestä joka tässä myötä seuraa.

Jaakobin⁴ kanssa oli Kaleb kirjoittanut, vaan Jacob ei puhunnut paljon mittään asioista; vaan toivoi rakkaudella paljon hyvä voittavan.

Ei nyt muuta tällä kerralla kuin paljon sydämen rakkauden terveisiä kaikilta Calumetin kristityiltä, kuin myös muilta täällä ympäristöldä. Ja olkaat koko Herran lauma tervehtetty minulta, sesassanne syntyneiltä veljiltä, ja erittäinkin tervehtän kaikkia vanhempia sekä miehiä että vaimoja, niinkuin isiä joita tässä olen suurella rohkeudella lähestynnyt.

Kristillisyyden asioin olemma kiinitetyt täälläkin, ja ahkeruudemma on että aina tulisimme Taivallisen Isän sydäntä enämän tuntemaan, tutkein Herramme Jesuksen verisiä vaivoja, joitten vaivain kautta on meille armo ansaittu, nimittäin syntein anteeksi saaminen jossa nyt elämme. Kirjoitti veljennä Herrassa, Johan Takkinen.

Tämän olen minä kopioinut Takkisen omasta kirjoituksesta, paitsi muutambia viimeisistä rateista joita olen lopettanut. P. Strolberg⁵.

Thilda Fogman Tämä kirja joka nyt tulee ensin teille pyydän olla niin hyvä ja ensi tilassa lähettä Raattamaalle

veljeltä Johan Takkiselta

YKA Fogmanin kok. Mathilda Fogmanin kirjoittama jäljennös.

¹ Epäilemättä tarkoittaa kirjettä Takkiselle 18.5.1880, jonka Raattamaa lähetti 21.5. Mathilda Fogmanin välityksellä (*Raattamaa* 1976 n:ot 123, 124).

² Kaaleppi Vuollet Takkiselle 25.7.1880. Kirje on Fogmanin jäljennöskirjassa välittömästi Takkisen kirjeen perässä.

³ Hiukan epämääräisesti jäsennetyn virkkeen ajatus: Takkisen vastustajat arvostelivat seurakunnan virallistamista ("Laki konttoriin kiinnittämistä" eli rekisteröimistä) mm. sillä perusteella, että Yhdysvaltojen laki ei olisi sitä vaatinut muuten kuin vihkimistöimituksen laillistamista varten.

⁴ Saarnaaja Jaakko Vuollet Cokatosta.

⁵ Petteri Strolberg, joka vielä tähän aikaan näyttää olleen Takkisen kannattaja, oli sanomalehtikirjoituksistaankin pääteltynä hyvin kirjoitustaitoinen. Takkisen oma käsiala ja oikeinkirjoitus ei ollut kovin selvää, minkä vuoksi arvattavasti Strolberg sai kirjoittaa puhtaaksi tärkeän kirjeen.

20. TAAVI CASTRÉN JUHO TAKKISELLE 26.9.1880

Calumet 18 $\frac{26}{9}$ 80

Opettaja Johan Takkinen!

Armo ja rauha lisääntyköön Jumalalta, Isältämme ja Herraltamme Jesukselta Kristukselta! Amen.

Eilen sain vastaan ottaa teiltä kortin, jossa sain ilokseni tietää, että oletta päässeet paitsi erinomaista vaaraa, ja vahinkoa perille y.m. Toivotan onnellista ja vaaratointa palaustaki!

Minä olen tänään läpitse katsonut, ja ikään kuin tarkastanut seurakuntamme kirkon kirjaston, ja suureksi harmikseni havainnut, että me olemme jo lähes 3. vuotta kiinnittäneet "*seurakuntamme pää:arkistoon*" senkaltaisia henkilöitä (lienemmekö sitä tehneet inhimillisestä heikkoudesta y.m.?) jotka ei ole toimittaneet varmaa synnyntö aikaansa, ei kotipaikkaansa, ei oikeaa huutonimeänsä, eivät ole lukeneet julistetussa kinkerikuulustelemuksessa, — enkä ole varma, josko he nauttii armon välikappaleitakaan (ainakin muutamat) eli ei? — Ehkä saattaa jokuu joksikin häpiänsä verhoksi uskoa tunnustaa y.m. suojaa rikoksillensa haalia, — y.m. y.m. y.m.?!

Minä olen päättänyt, että eteen astuvan ”uuden vuoden” aikana toimitetaan säännöllinen ”henkipano”, johonka tilaisuuteen tulis kunkin henkilön (ainakin perheen isännän) itse eli asiamiehen kautta saapua väkiluvustansa tekemään oikea selitys, jos muutoin tahtovat kirjallista etua A.L. seurakunnassa hyödyksensä käyttää. Sillä minä koettelen tätä asiaa siltä kannalta että, mikä etu ja kunnia se on, kristillisyydelle ja teille, että, me senkaltaisia henkilöitä kiinnitämme seurakuntamme arkistoon jotka ylönkatseellisella sydämellä osittain pyynnöstä myöntävät nimensä kirjoihin antamaan ja se jää kaikki sitte siihen. Jolla ainoastansa tahtovat virheellistä kristillisyytensä, ja myöntäkäämme suoraan jumalattomuuttansa, ja Salmon Korteniemen mädännyttä mytologiaa verhoa. Voisin osoittaa usealla esimerkillä mutta arkin ahdas tila ei salli. Sillä senkaltaisten suuripäisten vanha (vaikka särkynyt ja mädännyt) kristillisuus on niin suuri, — ettei saatta lapsellisesti J. Takkisen rakentamia tarkoituksia antautua täyttämään, — kuin noin (suoraan sanottu) ulkokullailemalla.

Puhumme sitte lisää jos on onnia elävänä toisiamme kohdata. Haalaran Salmon¹ dyttären hautasin 16. p. tätä kuuta, y.m. — Näyttää niin että (ainoastansa harvain mielipidettä seuraten) vatilaan² toinen henkilö yhteiskunnallisten asiain edustajaksi, ja toisen tulee olla käytännöllisesti asiassa, mutta koska teidänkin tahtonne niin aina on ollut, niin olkoon, (älköön olko soimaus). Viime pyhän kirkon toimituski näytti, että se kaipaisi toista papin viran edustajaa, eikä sitä joka siinä työskenteli. — Noh kaikkia se kristillisuus saa kärsiä.

Minä olen tuntoni kautta myös tullut syntiseksi, vieläpä rikokselliseksikin. Mutta olen tehnyt päätökset ei ainoastansa että tehdä parannus, mutta rohkea julkinen anteeksi rukoileminenkin, Jumalan kansalta, jolla synninpäästön voima on. Jossa toivossa lähestyn teiltäki (siinä uskossa) syntiä anteeksi pyytämään — että löytäisin rauhattomalle tunnolleni rauhan, veri yljässäni! *Jesuksessa*.

Kansakoulun opettaja H. Knuutila, saapui tänne t.k. 25. p. — se veisasi Calumetin kirkossa tänäpäivänä, ja ihmiset kiihtyivät uteliaaksi mainitun miehen taitavasta ja kauniista veisuusta, y.m. Hän on suloinen ja yksinkertainen kristitty, ja pyytää teitä tervehtää Jumalan terveisillä! — Muutoin täällä menee³ entistä mukaa.

Sanokaa minun terveisiäni niille joille terveiset sopii, antakoon valkeuden rakkain Isä teille voimaa ja rohkeuttaa ja menestystä ilmoittamaan Jumalamme evangeliumia! — Pyydän rukoilla itseni ja perheeni edestä.

D. Castrén

Ehdotelkaa Minnesotan seurakunnissa suomalaiset seurakuntain nimet, jos suinki saatte heidät taipumaan.⁴

Sankari Matti on morkannut jo Apistamme ja niin tuiki tyhmillä syillä, että pidän tarpeellisena paljastaa sen miehen hullus suuren yleisön nähdäväksi.⁵

J. Kierin kok. (Sam Wettaisen hallussa). Castrénin omakätinen.

Juho Takkinen oli syyskuun puolivälissä lähtenyt pari kuukautta kestäneelle matkalle Minnesotaan, missä hänen oli ”taas valvottava uskonnollisia asioita ja seurakunnallisia toimia”. *ASL* 1880 n:ot 38, 46. Julkaistussa kirjeessä on suureksi osaksi säilytetty Castrénille tyypillinen välimerkkien käyttö. Sisältö liittyy Castrénin tehtävään Calumetin ap.-lut. seurakunnan kirjurina. Hänen mukaansa liian väljä käytäntö henkilöiden kirkonkirjoihin merkitsemisessä olisi alkanut Takkisen tultua ensi kerran Amerikkaan.

¹ Salomon Haarala oli syntynyt 1854 Alattiossa ja tullut 1871 Kuparisaarelle, mistä hän myöhemmin siirtyi New York Millsiin. *Ilmonen* 1923, 203.

² Sana ”vatilaan” luettava: valitaan.

³ Kolmen edellisen sanan osalta kirje on saumakohdasta kulunut lähes lukukelvottomaksi. Teksti voitaneen lukea tällä tavalla.

⁴ Castrénin kirjoittamisissa New York Millsiin siirtyneiden kirkonkirjoissa on käytetty pitäjän nimeä ”Ii”; seudun ensimmäiset suomalaiset olivat Iistä lähtöisin. Siirtokuntien nimien suomalaistamisajatus ei kuitenkaan toteutunut.

⁵ *Sankarin Maine* 17.9.1880 n:o 34.

21. APOSTOLIS-LUTERILAISEN MAALLIKKOSEURAKUNNAN VAHVISTAMISKIRJEET

Merasjärvestä 28. p. marrask. 1882.

Yhteisesti kaikille Amerikan kristityille sekä Misikaanissa että Minnesootan valtiossa. Jumalan armo, rauha ja rakkaus lissääntyköön teille Herramme Kristuksen tuntemiseen ja veren priskoittamiseen, nyt ja aina, amen.

Tervehtämme kaikkia, sekä opettaija ja palvelijoita, Jumalan seurakunnan kansa, jotka tottuuden apulaiset ovat. Me pitämme sangen kalliina, että seurakunta on tänne lähettänyt kalliit opettajat ja veljet Johan Takkisen ja Jacob Vuolteen, joitten kansa olemme olleet monia päiviä koolla, suuren kristittyin joukon kansa. Ja ne on meille saarnanneet evankeljumia, ja kristittyin sydämet on rakkauden tulesta syttynyt palamaan, ja olemme tulleet lohdutuksella ja ilolla täytetyksi.

Oleme saaneet monia kirjeitä sieltä, jotka valittavat evankeljumin

puutetta, y.m. Mutta me uskomme totisesti, että Amerikassa on myös Pyhän Hengen saanut seurakunta, kuin myös Jumalan sana ja sakramentit. Pitäkäänt evanjeliumi tykönänne. Met neuvomme teitä kaikkia rakkaat veljet, pysykää Kristuksen laissa, joka opettaa, että te teitänne keskenänne rakastaisitte. Anteeksi anokaa ja anteeksi antakaa toinen toisellenne, jos jollakin on kannetta toista vastaan, sovintoveren voimalla. Me tietämme sen ettette ole tulleet synnittömäksi. Saarnatkaat toinen toisellenne synnit anteeksi. Ja me myös ynnä teidän kansanne todistamme juhlallisesti kaikki synnit Herran Jeesuksen nimen ja kalliin veren kautta anteeksi.

Kalliina pitämme sen, että veljet Amerikassa on perustaneet maallikko seurakunnan, ja toivotamme Jumalan armoa, että se sinä pysyisi tulevinaki aikoina. Ja myös Amerikan Aapista pitämme kalliina lasten opikirjana.

Olemme nähneet kirjeistä, että Amerikassa on muutamilla eri ymmärrystä haavotetun miehen ja tuhlaajapojan vertauksesta. Me pitämme sen ymmärryksen pimijännä, että Jumalan laki olis ryöväri. Tottapa ne ryövärit on perkele, mailma ja oma liha.

Veljenne Herrassa Olli Ala eli Puljula, F. Paksuniemi y.m.m.

Juhonpietistä 12. p. jouluk. 1882.

Yllä oleva kirjoitus on meidän ymmärryksemme jälkeen oikein, että seurakunta järjestettään ja lain suojellukseen kiinitetään, kuin Calumetissä jo on tehty, ja papin toimia toimittamaan valitaan äänienimistöllä, Pyhältä Hengeltä lahjoitettu mies, joka saattaa pyhän Raamatun opilla seurakuntaa palvella, sakramentein jakamisella ja Herran ehtolisen vieraille, pyhän Raamatun edestuumalla, kuin myös rippilasten opettamiseen kristinopin taidossa, ja pienten lasten kouluttamisen pidämme suuresti tarpeellisena äitin kielellä kristin opissa.

Ja joka tahtoo lasten kastetta tarkastaa, olkoon vapaus, mutta että kirkon kirjoihin kuitenkin tulee ylös otetuksi, todistajain kansa, on tarpeellinen.¹

Erikki Antti Juhonpieti

Niinkuin kallis veli ja vanhin Erikki Antti Juhonpieti on tässä edellä kirjoittanut, niin minun ymmärryksenin jälkeen ei ole vastaan apostolistia oppia, vaan pidän sopivana, että Apostolis-Lutherilainen seurakunta valitsee miehen, seurakunnan palveliana, hoitamaan seurakunnan toimia, Yhdysvaltain lain mukaan. Tottapa seurakunta valitsee senlaisen miehen jolla hyvä todistus on ja on Pyhältä Hengeltä ylösvalaistu, että hän seurakunnan palveluksessa on hyödylinen, sakramenttein

jakamisessa, sekä nuorukaisten opettamisessa, ennen kuin Herran Ehtoolliselle tulevat lasketuksi, kuin myös yhdistettyinä muitten opettavaisten miesten kansa selittävät raamattua. Onhan seurakunnalla vapaus valita ylösvalaistuja miehiä, jos sen tarpeelliseksi näkee, jotka osaa ottavat nuorukaisten opettamisessa² ynnä muussa, mitä tarpeelliseksi näkevät.

Vielä neuvon teitä veljet apostolin sanoilla, että te yhten kaltaisen puheen pitäisitte, olisitte kaikissa asioissa yksimieliset ja yhtäpitäväiset. Yhdistäkää veljet teitänne läpi kaikkein estetten. Anteeksi anokaa ja anteeksi antakaa toinen toisillenne, että rakkaus tulisi raketuksi veljein välillä, sillä Herra on sanonu: Rakastakaat teitänne keskenänne. Katsekkaamme hengessä ja uskossa puussa riippuvaista, katsekkaamme uskossa hänen haavojansa, jotka veriset ovat, ja voima lähtee siitä, että vielä uskon kautta rohvaistuna saarnaatte evanjeliumia. Vapaaksi olemme ostettu, Jumalan karitsan kalliilla verellä. Ole vapa valittu lauma Amerikassa, olet särkymättömällä liitolla kihlattu morsiameksi kunnian kuninkaalle.

Rovaniemeltä joulukuun 26. päivä 1882. Fredrik Paksuniemi.

Minulla on sama mieli monen tuhanen veljein kans, kuin Paksuniemellä, Puljulalla ja Eerik Anteruksella. Pysykäämme rakkaat veljet profetain, Christuksen ja apostolein opissa, Europassa ja Amerikassa, vielä hengen yhteydessä, rauhan ja rakkauden siteellä kiinitetyt, että paljoutessamme olisi yksi sydän ja sielu.³

Onnen toivotuksella olkaa hyvästi rakkaat veljet ja sisaret Pohjois Amerikassa. Pyydän rukoilla edestäni. Meidän Herran Jeesuksen armo, Isän Jumalan rakkaus ja Pyhän Hengen osallisuus olkoon runsaasti teissä ja meissä. Uskokaamme aina, että Karitsan veren kautta pyysymme voiton päällä loppuun asti, Amen.

Vanha veljenne, Johan Raattamaa

Olaus Brännströmin kok., Luulaja. Lampan jäljennöskirja. Kirjeet on julkaistu yllä olevassa järjestyksessä: *SS Calumet* 1892, 7s; *Aikakauteemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 96–99. Julkaisuihin ja jäljennöksessä on, merkittävä poikkeama lukuun ottamatta, vain vähäisiä oikeinkirjoituseroja. Kirjeiden syntyjärjestys voisi olla myös se, että Raattamaa on vahvistanut 28.11. ja 12.12. kirjoitettu ja 26.12. kirjoitettu on lisätty jäljestä käsin. Amerikkaan kirjeet joka tapauksessa ilmeisesti ovat menneet tässä järjestyksessä.

Samaan yhteyteen kuuluu J. Raattamaan, H. Parkajoen ja M. W. Pekkalan Mathilda Fogmanille Muoniosta 20.11.1882 lähettämä tiedotus päätöksestä pitää Fogmanin esittämä ”opettavaisten miesten kokous” Juhonpietissä joului-

kuun alussa sekä H. Parkajoen lyhyt kirje Pohjois-Amerikan kristityille 22.11.1882. *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 97s, 100s; *Raattamaa* 1976 n:o 156.

Pieni Merasjärven kylä sijaitsi Muonionalustan kappelissa ja sopi Kaaresuvannosta, Kittilästä, Muoniosta ja Pajalasta tulevien kohtauspaikaksi. Ks. liitekirje n:o 6.

¹ *Brännström* (1962, 317 viite 4) on tulkinnut Erkki Antin myönnytyksen ja ohjeen siten, että lestadiolaismaallikon toimittaman kasteen olisi voinut vahvistaa Kuparisaarella toiminut Augustana-synodin (Konferenssin) tai suomalaisen seurakunnan pappi. Sellaista yhteyttä ei voitu enää ajatella tässä vaiheessa, jossa annettiin lopullinen vahvistus Takkisen järjestämälle maallikkoseurakunnalle papin virkoineen. Calumetin ap.-lut. seurakunnan kastettujen luettelosta ilmenee, että hätäkasteen ”tarkastaminen” oli käytössä Takkisen alkuaikana. Epäilemättä oli kysymys kasteen vahvistamisesta; se oli välttämätöntä myös kirkonkirjoihin merkitsemistä varten. Mainittakoon, että Cokaton papin tehtäviin kuului lasten ristiminen. *Uusi Kotimaa* 1882 n:o 9. Ohje liittyyneen siis siihen jännitykseen uskovien yleisen pappeuden ja papin tehtäviin valitun miehen aseman välillä, jota Takkinen kuvasi kesällä 1880. Ks. edellä viite 81; liitekirje n:o 19.

² *SS Calumet* 1892, 8 lisää: ”sakramentein jakamisessa ynnä muussa”. *Aikakautemme vanhinten kirjoituksia* 1898, 99 seuraa yllä julkaistua jäljennöstä.

³ *Raattamaa* toistaa samanlaisia toivotuksia kuin vastatessaan Takkiselle tämän laillistamista koskeviin esityksiin. *Raattamaa* 1976 n:ot 123, 128.

22. JAAKKO VUOLLET AAPPO TAPANILLE 24.2.1884

Kuketosta se 24/2 884.

Rakas veli Herrasa ja työn tekiä Herran vina mäiesä Apraham Tapani ynä rakkan vaimonna ja lastenna ja Herran lauman kansa. Jumalan armo ja rauha lisäintykon teille ja kaikille rakkaille veliille ja sisarille briskotus veren kautta sotan loppun asti. Breivin olenma sanet teiltä josta sanonme sytänmeliset kitokset. Kallis asia että meitä rakkauteilla muistatte ja elämän sanoilla lohtutatte jotka olenma kauvas erotetut rumin puolesta kallista esikoisista ja vanhinmista mutta se on jlonme että Sionin vuorella olenma kosa Uten testamentin välimiehen Jesuksen tykönä ja sen briskotus veren tykönä joka barenpia buhu kuin Apelin veri.

Kallis etsikko aika on Amerikan malla. Suri jouko on lisäintyny tänä talvena autuaksi tulevaisia seurakunnalle. Velieni Kaleppi on Better Kunnarin kansa käyny Tylytin kyläkunnasa. Sielä on khristillisys utistunu / sinä Truva vainaian joukosa ei ole monta ihmistä enän.¹ Minä olen käyny Esaias Kostamon kansa Furtin kyläsä. Sielä oli voi-

mallinen heräys / jlon ja riemun äni kulu kokouspaikoisa. Mainitsen vähä Lotta Lestatiuksesta ja joistaki muista Kittilästä tulleista / heidän buhnsa ja menonsa on murehttava / ei het tottele seurakunta Amerikasta.²

Meidän kylässä on käynyt Herman Kariainen Holmi sitistä ja Johan Lumijärvi ja Aleksi Pauli Kalumetistä. Kouksia on bitetty monta vikoa / eilen läht tältä.³ Balion on tullu veribunaisesta ovesta sisälle lanmas huonesen eninmiten nuorta kansa / toivomme on että net tulevat barannuksen utistetuksi sisällisesti ja ulkonaisesti.

Olenma sanet breiviä Neyiörk milsistä ja ja tietoia aina Orkonista ja Takutasta.⁴ Khristillisys on sieläki kasvamasu mutta ei ole vihamieskän joutilassa / kyllä löyty lohikärme ja hänen engelinsä Amerikan masaki joka bitä surta viha tietien hänellä vähän aika olevan / mutta ei he ole voittanet. Net hengettömät bapit ovat täläki samanlaiset kuin Suomesa Ruotsisa ja Noriasa että net sotivat Mikkaelia ja hänen engelleitä vastan / mutta nyt on se aika kuin kiriotettu on / jloitse ja riemuitse sinä Sionin tytär sillä tästä etes ei bitä yksikän ynpäri leikkamaton eikä sastanen sinua hallitseman.

Khristityt tälä kilvottelevat rakautesa ja hengen yhteytesä baitsi ne joista teillä ennen jo tieto on. Katkismus tevos on ollu tälä tutkinnosa. Met olenma sanonet että baina sen jälkeen kuin rakas vanhin Johan Rattamaa ynä mut esittelit mennä vuonna sielä ollessanme.⁵ Enmä tietä mitä tekevät Kalumetisä. Ussein on ollu halu kiriota mutta nin hän on menny. Rukoilien anteksi hitautani / sytämestä olen jäny rakastamaan.

Lundbergin kok. Jaakko Vuolteen omakätinen.

Cokaton johtava saarnaaja Vuollet oli tavannut Tapanin viimeksi Euroopan matkallaan, jolla hän oli Takkisen kumppanina 1882–1883. Eräät muut kirjoittajat kertoivat samalla tavalla seuratoiminnan vilkkaudesta ja herätyksistä Minnesotassa talvella 1884.

¹ Kaaleppi Vuollet ja Petteri Gunnari Cokatosta. Backmanin kesällä 1879 Duluthin lähistölle perustama seurakunta oli menettänyt kannatustaan lestadiolaisseurakunnalle. Sen johtaja Juho Drufva kuoli 1880. Ks. edellä 5. pääluvun viite 47 sekä liitekirjeet n:o 4 ja 5. ”Meidän vaatimuksesta kävi täällä Cokatosta 2 miestä saarnaamassa rauhan evankeliumia.” *ASL* 1884 n:o 7 (Thomson 4.2.). Gunnarista (s. 1839 Alatorniolla, k. 1919): *KK (USA)* 1919, 173s; *Ilmonen* 1923, 162.

² Franklinia nimitettiin ”Hurtiksi” (Fort Ridgely). Lotta Jokelasta, s. Laestadius, ks. 5. pääluvun viite 149. Kostamosta (s. 1845 Kemijärvellä): *Juhonpieti* 1979 n:o 17; *Ilmonen* 1923, 158.

³ Holmes Cityn ja Calumetin saarnaajat: *Raittila* 1967 n:ot 132, 169, 257.

⁴ Cokatosta muutti suomalaisia uusille asutuksille: New York Mills, Oregon, Dakota.

⁵ Takkisen ja Jaakko Vuolteen välillä oli ristiriitaa Lutherin Vähän katekismuksen tekstin muutoksia koskevasta kysymyksestä. Muoniosta Minnesotaan muuttaneet M. W. Pekkala ja J. M. Lantto olivat Vuolteen tavoin käsittäneet, että Raattamaa heidän lähtiessään oli suositellut v:n 1880 aapiseen sisältyneiden uudistusten palauttamista suomalaisten käsikirjojen vanhaan muotoon. Lantto muisteli, että Raattamaa ja muut olivat sanoneet, että ”paras olis Nikaian uskontunnustus ja käskysanat ei sinun pitä”. Lundbergin kok. M. W. Pekkala J. Raattamaalle 29.2.1884; J. M. Lantto A. Tapanille 25.2.1884. Ks. myös liitekirje n:o 23 viite 5.

23. JUHO TAKKINEN JUHANI RAATTAMAAALLE 25.3.1884

Pohjos Amerikasta Calumet 25.3.1884.

Rakas vanhin ja Siijonin muurin vartia, Johan Raattamaa, Lapissa, esikois seurakunnan kansa, Jumalan armo runsaasti vuotakoon teille.

Me olemme suurella ikävällä ottaneet teiltä kirjettä, vain emme ole saaneet 3 kuuhun. Erik Antilta ja Tilta Fogmannin sisarelta olen saanut suloiset kirjat. Olemme Lumijärvi veljen kansa teille menneellä viikolla kirjoittaneet, ja lähätimme Apram Väänäsen ja Apram Koskelan kirjeestä kopiat tutkia, vielä sillä toivolla että jos jollaki ratilla neuvositta Putasjärvelle.¹ Väänänen sanoo että Lumijärvi on sentähten Poromaan Heikin² preivin kopioinut, että se oli hänen sytämän jälkeen. Mutta me olemme sentähten lähettäneet kopian, kuin Poromaa niin rumasti kirjoitti sakramentin jakamisesta ja koko kirkollisesta järjestyksestä, joka kyllä täällä kelpasi jotka ei vuosiinkaan ole käyneet Herran Ehtollisella, ja jaksavat ylönkatoa juuri erimielisten saarnajat.

Mutta meillä on ollu kärsittävästä vielä yksi muu uutinen, tänä talvena. Tuo korkia tuntonen ja isomielinen viinamailmaan, silmiään myöten hukkunut Davetti Castreeni,³ laitto tänne Suomesta menneä kesänä kanssa koulun opettajan, elämässä eli tavoissa pahan maineenen eli ryöpiä, mutta opissa kuulusa. Hän tuli tänne syksyllä sillä aikana kun olin Orkonissa käymässä. Opettaja kuin oli tullu niin se tunnusti uskoa, lammasvaatteissa, olit perustaneet kansakoulun, ja oli ollut jo toista kuuta käytännössä sillon kun tulin satalla lapsella, heti eli liki. Opettaja on kuulusa laulaja ja soittaja urkuin, hän oli oppinut jo ulos tuon mailman kuulusan runo niekan Sankeyn lauluja, joita on satoja engelskielestä suomennettu,⁴ joita loilottaa Suomen kansakoulut ja monisa kielissä kaikki riettaan orjat, joista on järjen viisaus ja sivistyneen mailman hengi puserthanut Jumalan sanan ytimen pois, ja fiilanut koriaksi sanat ja nuotin, hän laulaa loilotti lapsille koulussa ja kristityt rakastut,

hän laulo yön seutuna asuinhuoneissaki, ja niin huumasi laulu hengen ja perusti lauluseuran, kristityistä ja jumalattomista, sai siihen ymmärrykseen, että tämä paras sivistyksen siementen kylväjä, 2 ti viikossa piti olla koolla, sitte vielä erittäin yksityiset urkuin soitto opissa, nuorukaiset ja ijälliset, että tuli innotusta, kuin sai suuren vaivan kautta meitä myöntymään, että lunastimma lasten veisuu taitoa opettamiseen, urut kouluun, kuin opettaja sitä niin poltatti, emme tienneet eiltä käsin, kun emme ole koko siinä kokemuksesa ennen olleet kuinka rietas oli kavala, josta olemme nyt ruvenneet parannuksen tekiänä korjaamaan kristillisyyttä. Lauluseuran saimme kuoleetuksi, ettei ole enää monta uskon tunnustajaa siellä. Opettaja nousi vastaan ja nyt pitää jumalatomille, ja soittaa urkuja norjalaisille, pyhänä jpp. Koulusta myös saima pois urut ja ne Sankeyn laulut joita laulettiin tiimottain päivässä. Mutta siitä oli se seuraus, että erimielisyyten hoitajat yhistyit jumalattomitten kansa kaikella voimalla ja perustettiin uusi johtokunta, jossa on Noppa nyt esimies ja Davetti Castreni kirjuri, ja niin se nyt näyttää että jumalattomat sen valottaa / tottapa ne taas tuotaan kaikki hullutukset vielä.

Onko tullu Saivoon se kirje jonka kirjoitin Norjaan teitän kautta, niin myös se jossa kirjoitin Ruottiin lähetysmiehistä. Sytämän päätös on entinen, että teitän kansanne uskosa kilvoitella Jesuksen ristin kantajana Herran Jesuksen seurajana verisellä tiellä yrttitarhasta läpi turmeluksen kaupunkin Golkatalle, omistain uskolla joka hetki synnit anteeksi. Sytämän rakkauden terveisiä tässä lähetän teille äitin kansa, ja kaikille Saivon kristityille ja Lapin kristityille, minulta vaimoni ja rakkaan veljen Lumijärven ja suuren Herran lauman kansa, terveisiä lähettämme, pyytämme rukouksisa armo istuimen eteen kantamaan. Näitä merkittee vielä kuolevaisella kätellä veljenne Johan Takkinen.

Me lähettimä teille tämän kuun alussa katkismuksen ruuvi paperit lukia ja kuulla, tahtosimme jonku ratin mieltänne, koska se on vielä painamatta.⁵ — Eri mieltä on [?] ja Takkisen välillä tästä asiasta. Takkinen tahtoi samoin kuin Aapisesa usk. tunnustus ja käskyt / tätä sannoo Johan Lumijärvi.⁶

Kierin kok. (Airamo). Takkisen omakätinen.

Kirjeen taustana on koulukiista, joka syttyi Takkisen palattua pitkältä Oregonin matkaltaan. Se oli käytännössä pääte piste suomalaisten johtoasemalle amerikansuomalaisten valistushankkeissa. Samalla se merkitsi syvää halkeamaa Calumetin ap.-lut. seurakunnassa. Perustetun uuden kansakoulujohtokunnan puheenjohtajaksi tuli Juhani Petteri Noppa, joka oli vanhastaan lestadiolaisten johtomiehiä. Kiistasta edellä 5. pääluku viite 122.

¹ Pudasjärveltä kotoisin ollut Aapo Väänen ja Aapo Koskela kuuluivat Takkisen vastustajiin.

² Saarnaaja Iisakki Poromaan poika Heikki (1844–1928).

³ Calumetin ap.-lut. seurakunnan kirjuriksi Castrénin sijaan valittiin vuodeksi 1881 op. H. Knuutila. Castrén näyttää tänä aikana loitontuneen. YKA Fogmanin kok M. Fogman J. Takkiselle 16.8.1881: ”Missä on David Castrein josta en ole kuullu monneen aikaan mittään?”. Mahdollisesti hänen valistusharrastuksensa osaksi koituivat rasitukseksi. Aikaisemmin Castrén kertoi ”veisu-yhtiöstä”, joka harjoitteli virsien neliäänistä laulua ”sekä koneellisesti että äänellä”, kunnes ”äkkiarvaamattomat esteet”, arvattavasti Takkisen puuttuminen asiaan, tekivät siitä lopun. Castrén vetosi vähän myöhemmin lainakirjastoa perustaessaan lestadiolaisiin avainhenkilöihin, mutta aloite ei ottanut tulta. C. ilmoitti sitten avaavansa yksityiskirjastonsa Calumetin lainakirjastoksi, josta oli pientä maksua vastaan saatavana mm. romaaneja ja näytelmiä. *ASL* 1879 n:o 9, 1881 n:ot 34, 46, 49.

⁴ Sankeyn lauluja oli ilmestynyt useina vihkoina ja painoksina suomeksi v:sta 1876 lähtien. Ne olivat herättäneet keskustelua myös Suomessa.

⁵ Lutherin Vähä katekismus ilmestyi v:n 1885 lopulla. Se sisälsi samat poikkeamat aikaisemmin Suomessa käytetyistä teksteistä kuin v:n 1880 aapinen. Raattamaa antoi painoluvan ja lähetti ”Muistutuksen kasteen-opista”, joka liitettiin kirjasen loppuun. *Raattamaa* 1976 n:ot 167, 167B; Kierin kok. (Aira-mo) J. Takkinen J. Raattamaalle 2.6.1884. *Raattila* 1971, 227s, 233.

⁶ J. Lumijärvi on kirjoittanut Takkisen kirjeen välittömäksi jatkoksi tiedonannon katekismusta koskevasta erimielisyydestä. Hakasissa oleva lyhenne voisi olla ”Jcon”. Jaakko Vuolteen ja Takkisen ristiriidasta ks. liitekirje n:o 22 viite 5.

LYHENTEET

ASL	Amerikan suomalainen lehti
EFS	Evangeliska Fosterlandsstiftelsen
KA	Kirkonarkisto
KK	Kristillinen kuukauslehti
OMA	Oulun maakunta-arkisto
OTA	Oulun tuomiokapitulin arkisto
OWS	Oulun viikko-sanomia
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHSA	Suomen kirkkohistoriallisen seuran arkisto
SLSA	Suomen Lähetyseuran arkisto
SS	Sanomia Siionista
SS Calumet	Siionin Sanomat (Calumet)
STKS	Suomalainen teologinen kirjallisuusseura
TYYH	Turun yliopiston yleisen historian laitos
VA	Valtionarkisto
YKA	Ylitornion kirkonarkisto

Viitteissä ja hakemistoissa käytetään 10s-tyyppistä lyhennettä. 10s = 10 ja 11.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

(Luettelon periaatteet ks. *Raittila* 1976, 256)

LÄHTEET

1. ARKISTOT JA YKSITYISKOKOELMAT

Valtionarkisto

VA

Senaatin arkisto
Kirkollistoimituskunnan AD 1879
Kansanvalistusseuran arkisto
Saapuneita kirjeitä
Suomen kirkkohistoriallisen seuran arkisto
E. A. Aunon kokoelma
Heikel-suvun kokoelma

SKHSA

Oulun maakunta-arkisto

OMA

Oulun tuomiokapitulin arkisto
Saapuneita kirjeitä
Tervolan kirkonarkisto
Antti Haltun kokoelma
Heikeliana
O. H. Jussilan kokoelma
Aapo Koivurannan kokoelma
Olli Koskamon kokoelma
Olga Palton kokoelma

OTA

Suomen lähetysseuran arkisto

SLSA

Saapuneita kirjeitä

Turun maakunta-arkisto

Turun tuomiokapitulin arkisto
Saapuneita kirjeitä, Ylitornio

Turun yliopiston yleisen historian laitos

TYYH

Amerikan siirtolaisuutta koskeva mikrofilmikokoelma

Ylitornion kirkonarkisto

YKA

Mathilda Fogmanin kokoelma

Yksityisten hallussa

Arkkitehti Raimo Airamon (Lahti) ja insinööri Sam Wettaisen (Tukholma) hallussa

Juho Kierin kokoelma (Siirretään SKHS:n arkistoon, VA)

Piispa Olaus Brännströmin hallussa (Luulaja)

Lampan jäljennöskirja

Maaherra Ragnar Lassinantin hallussa (Luulaja)

August Lundbergin kokoelma

May Lunden hallussa (Oslo)

Jäljennöksiä Calumetin ap.-lut. seurakunnan kirkonkirjoista

Rovasti Arvi Merikallion hallussa (Vilppula)

Hanhivaaran ja Paksuniemen kokoelma

Teol. tri Martti E. Miettisen hallussa (Helsinki)

Yksittäisiä kirjeitä

Professori Jacob W. Heikkisen ja pastori Elmer Yliniemen Pekka Raittilalle lähettämiä jäljennöksiä Houghtonin, Mich., piirikunnanoikeuden asiakirjoista 1873, 1879 ja 1890.

2. PAINETUT LÄHTEET (JA PAINAMATON LÄHDEKIRJALLISUUS)

Aapinen

1880 Amerikan suomalainen aapinen. Calumet, Mich.

[Abc-kirja]

1877 [Abc-kirja]. Hancock, Mich.

Aikakautemme vanhinten kirjoituksia

1898 Aikakautemme vanhinten kirjoituksia. Toim. J. Kieri. Calumet, Mich.

Alanen, Yrjö

1910 Siirtolaisemme ja kotimaa. Kansanvalistusseuran toimituksia 154. Helsinki.

Amerikan suomalainen almanakka

1881 Amerikan Suomalainen almanakka, vuodelle 1881. Calumet, Mich.

Bøe, A. Sophie

1929 The story of fathers life (Rev. N. E. Bøe). Käsikirjoitus. St. Paul, Minn.

Englund, J. A.

1876 Lars Levi Laestadius. — Teologisk tidskrift (Upsala) 1876.

Heikel, K. A.

1873 Kertomus hengellisistä liikunnoista Lapissa ja Pohjanmaalla. Oulu.

Hengellisiä virsiä

1876 Hengellisiä virsiä. Hancock, Mich.

Hirvonen, Juuso

1920 Michiganin kuparialue ja suomalaiset siirtolaiset. Duluth, Minn.

- Juhonpieti, Erkki Antti
 1979 Kirjeet ja kirjoitukset. SKHS Toim. 113. Loimaa.
- Järnefelt, Akseli
 1899 Suomalaiset Amerikassa. Helsinki.
- Konferentsens beretning
 1872—1882 Beretning om ... aarlige Konferentsemøde af Konferentsen for den norsk-dansk evang.-lutherske Kirke i Amerika... 1872—1882.
- Laitinen, Aatu
 1918 Muistosanoja Lapin kristillisyydestä. Oulu.
- Luther, Martti
 1885 Vähempi katekismus uusimpien tunnustuskirjojen mukaan. Calumet, Mich.
- Norelius, E.
 1890—1916 De svenska lutherska församlingarnas och svenskarnas historia i Amerika I—II. Rock Island, Ill.
- Poromaa, Iisakki
 1876 Kristillinen kirje. Oulu.
- Raattamaa, Juhani
 1976 Kirjeet ja kirjoitukset. Täydennetty laitos. Loimaa.
- Raittila, Pekka
 1981 Ylitorniolta Cokatoon. — Tornionlaakson vuosikirja 1981.
- Sandberg, G.
 1879 Fra Sydvaranger. — Luthersk ugeskrift, Kristiania, 6:te halvår, 1879.
- Tervehdys kristityille
 1881 Tervehdys kristityille ja Kertoelmia niistä taisteluista joita usko-
 vaiset Urjalassa ovat saaneet kokea sitä suurta Koljattia sa-
 tanaa vastaan kevätpuolella vuotta 1881. Tampere.

3. SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

- Ahti 1880
- ASL Amerikan suomalainen lehti (USA) 1879—1891
- Ens ropandes röst i öknen 1854
- Haaparannanlehti 1890
- Helsingin Viikko-Sanomia 1883
- Hufvudstadsbladet 1873, 1881
- Kaiku 1884
- Karjalatar 1876
- Keski-Suomi 1879—1881
- Kirkollinen kuukauslehti 1881
- Lutheraneren (USA) 1870—1882

- Missions-tidning för Finland 1875, 1876
 Morgonbladet 1883
 Norrbottens-Posten 1857
 Oulun lehti 1880, 1881
 OWS Oulun viikko-sanomia 1876, 1877
 Pietarin sunnuntailehti 1873
 Pohjois-Suomi 1877, 1878, 1881
 Sankarin maine (USA) 1879–1880
 Suomen lähetysseurakunta 1876
 Sven Tuuva (USA) 1878
 Uusi Kotimaa (USA) 1881–1885
 Uusi Suometar 1874, 1877–1879, 1881, 1883

KIRJALLISUUS

- Ahlstrom, Sydney E.
 1972 A religious history of the American people.
 Aho, G. A. & Nopola, J. E.
 1949 Evankelis-luterilainen kansalliskirkko. Ironwood, Mich.
 Ander, O. Fritiof
 1960 Augustana-kyrkan vid sitt sekelskifte. — Kyrkohistorisk årsskrift 1960. Uppsala 1961.
 Anders, John Olson
 1932 The origin and history of Swedish religious organizations in Minnesota, 1853–1855. Rock Island, Ill.
 Arra, Esa
 1971 Illinoisin suomalaiset. New York Mills, Minn.
 Autere, S. V.
 1927 Calumetin Betlehem seurakunnan historian pääpiirteitä 50 vuoden ajalta. — Kirkollinen kalenteri vuodelle 1927. Hancock, Mich 1926.
 Bejbom, Ulf
 1971 Swedes in Chicago. Studia historica Upsaliensia 38. Diss. Uppsala. Växjö.
 Brännström, Olaus
 1962 Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. Bibliotheca theologiae practicae 13. Diss. Uppsala. Uppsala.
 Colliander, O. I.
 1910–1918 Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I–II. SKHS Toim. 8:1–2. Helsinki.

- Engelberg, Rafael
1944 Suomi ja Amerikan suomalaiset. Helsinki.
- Ervast, Volter
1917 Piirteitä Tervolan seurakunnan historiasta. Kemi.
- Haagensen, A.
1894 Den norsk-danske methodismens historie. Paa begge sider havet. Chicago, Ill.
- Havas, Wäinö
1927 Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu.
- Havu, I.
1919 Kaksi kirkollista asiakirjaa. — Historiallinen aikakauskirja 1919.
- History
1974 History of living christianity in America. Hancock, Mich.
- Hoglund, A. William
1960 Finnish immigrants in America 1880—1920. Madison, Wis.
- Holmio, Armas K. E.
1967 Michiganin suomalaisten historia. Hancock, Mich.
- Hyske, Lauri
1955 American Tract Society ja ensimmäiset Amerikassa painetut suomalaiset kirjat. — Suomalainen Suomi 1955.
- Ilmonen, S.
1919 Amerikan suomalaisten historia I. Hancock, Mich.
1923 Amerikan suomalaisten historia II. Jyväskylä.
1930 Amerikan suomalaisten sivistyshistoria I. Hancock, Mich.
- Jutila, E.
1951 Amerikan suomalainen sanomisto 75-vuotias. — Uusi Suomi 28.4.1951.
- Kaups, Matti E.
1975 The Finns in the copper and iron ore mines of the Western Great Lakes region, 1864—1905. — The Finnish experience in the Western Great Lakes region: new perspectives. Migration studies C 3. Vammala.
- Kero, Reino
1974 Migration from Finland to North America in the years between the United States Civil war and the first World War. Diss. Turku. Vammala.
- Kokkonen, Urpo
1981 Suomen Merimieslähetysseura kirkon siirtolaistyön toteuttajana Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa 1800-luvulla. Lis.tutk. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjastossa.
- Kolehmainen, John Ilmari
1938 Finnish Lutherans in Ohio, 1871—1937. — The Lutheran Church Quarterly vol. 11 no 1. Gettysburg, Pa.
[1946] Suomalaisen siirtolaisuus Norjasta Amerikkaan. Fitchburg, Mass.
- Koskimies, Juho Rud.
1925 Amerikan matkalta. Porvoo.

- Laine, Eevert
1948 Suomen vuoritoimi 1809—1884 II. Helsinki.
- Lehtonen, Aleksi
1931 Kirkon pyhät toimitukset. Porvoo.
- Lempiäinen, Pentti
1969 Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. STKS Julk. 81. Joensuu.
- Ljungmark, Lars
1965 Den stora utvandringen. Stockholm.
- Lund, Emil
1926 Lutherdom i Amerika eller Huru svenskarne började i Minnesota. U.S.A.
- Miettinen, Martti E.
1952 Nimismies Hellman ja Ylitornion lestadiolaisuus 1850-luvulla. — SKHS Toim. 52.
- Måwe, Carl-Erik
1971 Värmlänningarna i Nordamerika. Säffle.
- Mäkinen, A.
1911 Vapaakirkollinen liike Suomessa I. Helsinki.
- Nelson, Helge
1943 The Swedes and the Swedish settlements in North America I—II. Skrifter utg. av Kungl. humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 37. Lund.
- Nelson, E. Clifford & Fevold, Eugene L.
1960 The Lutheran church among norwegian-americans I. Minneapolis, Minn.
- Nikander, J. K.
1903 Suomalaisten kirkollinen tila Amerikassa ennen Suomi-synodin perustamista. — Kirkollinen kalenteri 1903. Hancock, Mich 1902.
- Norlie, Olaf M.
1914 Norsk lutherske prester i Amerika 1843—1913. Samlet av —. Minneapolis, Minn.
1918 Norsk lutherske menigheter i Amerika 1843—1916 I—II. Samlet av —. Minneapolis, Minn.
- Norman, Hans
1974 Från Bergslagen till Nordamerika. Studia historica Upsaliensia 62. Diss. Uppsala.
- Norwood, Frederick A.
1974 The story of American Methodism. Nashville, Tenn.
- Ollila, Douglas John
1963 The formative period of the Finnish Evangelical Lutheran Church in America or Suomi Synod. Diss. Boston.
- Olson, Oscar N.
1950 The Augustana Lutheran Church in America. Pioneer period 1846 to 1860. Rock Island, Ill.

- Onnela, Samuli
 1971 Emigrationen från Finland till Amerika över Nordnorge 1867–1892. — Foredrag og forhandlinger ved det nordiske historikermøde i København 1971, 9–12 august. København.
- Orta, Timo C. G.
 1971 Emigrationsforskningens problemställningar. — Emigrationen och dess bakgrund. Svenska kulturfondens skrifter 5.
- Parvio, Martti
 1971 Ristinmerkki Suomen protestanttisessa traditiossa. — STKS Julk. 86. Kuopio.
- Pätynen, Jorma
 1972 Kuusamolainen amerikansiirtolaisuus ennen ensimmäistä maailmansotaa (1864–1914). Laud.kirj. Turun yliopiston yleisen historian laitoksessa.
- Qualey, Carlton C.
 1938 Norwegian settlement in the United States. Northfield, Minn.
- Raittila, Pekka
 1964 Alkkulan kokous 1875. — Maitojyvä 1964.
 1965 Albert Heikelin ja J. Fr. Thauvónin perheiden kirjeenvaihtoa 1800-luvulla. — SKHS Vuosik. 52–53, 1962–1963. Forssa.
 1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHS Toim. 74. Forssa.
 1968 Jakob Fredrik Liljeblad. — Tornionlaakson vuosikirja 1968.
 1969 Lestadiolaisuuden vanhimmista kirjekokoelmista ja -julkaisuista. — Scripta historica. Oulun historiaseuran julk. II. Oulu.
 1970 Laestadiuksen Kirkkopostillan julkaisemisesta. — Tornionlaakson vuosikirja 1970.
 1971 Ensimmäisen lestadiolaispolven suhde Lutheriin ja kirkon tunnustukseen. — STKS Julk. 86. Kuopio.
 1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Diss. Helsinki. Loimaa.
 1977 Lestadiolaislehdistön alkuvaihe. — Scripta historica. Oulun historiaseuran julk. V. Oulu.
 1978a Lasten ehtoollinen ja lestadiolaisuus. — SKHS Toim. 105. Joensuu.
 1978b Amerikan Suomalaisen Lehden ja lestadiolaisuuden liitto. — Aate ja yhteiskunta. Keuruu.
- Rautanen, V.
 1911 Amerikan suomalainen kirkko. Hancock, Mich.
- Räsänen, Niilo
 1921 Oulaisten pitäjän historia. Oulu.
- Saarnivaara, Uuras
 1947 Amerikan laestadiolaisuuden eli apostolis-luterilaisuuden historia. Ironwood, Mich.
- Semmingsen, Ingrid
 1950 Veien mot vest II. Utvandringen fra Norge 1865–1915. Oslo.
- Sivertsen, Dagmar
 1955 Laestadianismen i Norge. Diss. Oslo. s.l.

- Steen, Adolf
 1952 Kautokeinoslekter. Oslo.
- Svalestuen, Andres A.
 1971 Nordisk emigrasjon. En komparativ oversikt. — Emigrationen fra Norden indtill I. verdenskrig. Rapporter til det Nordiske historikermøde i København 1971, 9–12 august. København.
- Söderström, Hugo
 1973 Confession and Cooperation. Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis IV. Lund.
- Toivonen, Anna-Leena
 1963 Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867–1930. Diss. Helsinki. Seinäjoki.
- Törölä, Walter
 1968 Coming of the Lord draweth nigh. S.l.
- Tötterström, Tuula
 1964 Keski- Tornionlaakson lestadiolaiset maallikkosaarnaajat noin vuoteen 1914. Laud.kirj. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjastossa.
- Walan, Bror
 1963 Invandrarna och kyrkan. Stockholm.
- Wargelin, John
 1924 The americanization of the Finns. Hancock, Mich.
- Wasastjerna, Hans R.
 1957 Minnesotan suomalaisten historia. Duluth, Minn.
- Who's who among pastors
 1928 Who's who among pastors in all the Norwegian Lutheran synods of America, 1843–1927. Minneapolis, Minn.
- Zidbäck, Aulis
 1941 Pohjolan suurin maallikkosaarnaaja. Helsinki.

HENKILÖHAKEMISTO

Kursivoidut numerot viittaavat liitekirjeiden numeroihin

- Alamaa, I. 61–64, 72, 74, 82s, 86,
100, 102, 111, 151, 19
Backman, A. E. 44, 47, 49, 73,
76–80, 102, 110s, 116–121,
123–125, 129, 134, 137–141, 5,
9, 22
Barberg, I. 51–54, 62–66, 74s,
80–83, 85–87, 94, 96, 100, 107s,
151, 4–6, 16–18
Berg, H. 150s, 14, 16s
Bergstadi, G.F. 54, 120
Blomquist, J. 128
Brännström, I. 51s, 64
Bøe, N. E. 44, 46, 48, 76, 119
Castrén, T. 33, 42, 58s, 62, 70, 72,
79s, 88s, 91–93, 99, 101, 103,
108, 115, 117, 121, 127s,
134–138, 141–144, 148, 4, 10,
12s, 16s, 20, 23
Daniels, K. 57, 158, 9, 16s
Drufva, J. 74s, 125, 4s, 22
Estensen, T. 123
Fogman, M. 64, 66, 70, 74, 82, 87s,
92, 94, 1, 6, 8s, 12, 19, 23
Fridrichsen, A. E. 26
Frosterus, R. V. 35
Grape, P. O. 65, 78, 115, 149, 152,
6, 12
Gunnari, P. 82, 100, 22
Hagel, I. 90, 5
Hanhivaara, P. 9
Heikel A. 35, 6
Heikel, K. A. 56, 98, 146s, 153,
157s, 9s, 14
Hellman, F. M. 14
Hoikka, J. J. 145
Huhtasaari, I. 64s, 74, 82, 86, 92s, 6,
19
Huttula, J. 7
Jakola, M. 157
Johanson, A. 22
Johnson, J. H. 38–40, 114, 16s
Jokela, L. 52, 153, 22
Juhonpieti, E. A. 61, 64, 66, 85s, 99,
134, 155s, 6, 21, 23
Jussila, A. 71
Karjalainen, H. 22
Karlström, I. (Saha-Iisko) 7
Kieri, J. 35, 150
Kieri, S. 35
Knuuti, K. P. 6
Knuuti, I. 39, 5, 7
Knuutila, H. 142, 20, 23
Koller, H. 59, 62
Koralli, J. 16
Kortetniemi, S. 35–40, 42, 44s,
58–63, 65–67, 70–76, 78–83,
85–90, 92, 94–97, 99–105,
107–110, 115, 121, 126, 128s,
133, 136, 148–150, 152,
159–162, 1–10, 13, 15s, 20
Koskela, A. 23
Koskenmukka, I. 158
Kostamo, E. 100, 22
Laestadius, L. L. 29, 72, 83, 85, 88,
93, 105s
Laestadius, L. ks. Jokela
Laiti, J. 17
Laitinen, A. 133, 135, 145, 158
Lantto, J. M. 16, 22
Leinberg, K. G. 139
Leinonen A. 33, 79, 137, 140s,
144–146, 148, 14
Liljeblad, J. F. 59
Lindström, J. O. 16
Lumijärvi, J. 124, 131, 134, 143,
154–157, 22s
Majhannu, N. 136, 17
Marttala, J. 53
Matlin, M. 101, 11

- Matoniemi, O. 16s
 Muikku, A.J. 48, 79
 Mullo, J. 133, 157
 Mursu, J. 158
 Mällinen, A. 127
 Nikka, F.H. 97–99, 102, 109, 150, 9s
 Noppa, J. P. 115, 4, 16s, 23
 Nygård, I. 157
 Nylund, A. 136, 138
 Ojanperä, J. 31, 39, 51
 Olsen, J. 28
 Orajärvi ks. Matlin
 Pahkamaa, J. 151
 Paksuniemi, F. 155s, 9, 21
 Parkajoki, H. 61, 65–69, 71, 74s, 80s, 83, 85, 89–91, 93–95, 99, 106, 109, 117, 150s, 1s, 4–8, 13, 16
 Pauli, A. ks. Johanson
 Pekkala, M. W. 22
 Pelto, A. 16
 Planting, K. V. 102, 11
 Poromaa, H. 23
 Puljula, O. 155, 9, 21
 Raattamaa, I. 58, 7, 13
 Raattamaa, Johanna 84, 7, 13
 Raattamaa, Juhani 56s, 59, 61, 64–69, 71, 81–83, 85–99, 101, 103s, 107, 109s, 112–114, 118, 139, 146–149, 151s, 154–156, 158–160, 162, 1, 3s, 6–8, 10, 13, 15–19, 21–23
 Raattamaa, P. 158s
 Rapp, N. 97, 151, 155, 16s
 Roanpää, J. 31, 38, 16
 Roernaes, H. C. 27–30, 32–35, 37, 39–43, 45s, 48, 62, 72s
 Rovainen, J. 52, 62–66, 74s, 81–83, 85s, 94, 96, 107, 151s, 5–8, 15, 19
 Ruonavaara, J. 65s, 73, 82, 84–86, 90, 97, 111, 140, 4, 7, 15
 Ruuhijärvi, I. 65, 16
 Saarikoski, S. 7
 Sandberg, H. 93
 Schauman, F. L. 98
 Sikainen, J. A. 38s, 82, 85
 Sirelius, K. J. G. 46s
 Stark, N. P. 65s, 70, 73, 82s, 86, 90, 100, 158, 1, 4, 7s, 10, 16s
 Strolberg, P. 104, 108, 112, 128, 158, 19
 Syväjärvi, H. 93
 Takkinen, J. 42, 59–61, 71, 74, 97–111, 113–117, 119–121, 123, 125–129, 133s, 136–143, 145–162, 6, 9–12, 14–21, 23
 Tapani, A. 65–69, 71, 74s, 80, 82s, 85, 88s, 93–95, 101, 106, 108s, 117, 148, 150, 154, 1–8, 13, 15s, 22
 Thauvón, J. F. 14
 Waldenström, P. 113
 Weenaas, A. 28, 46s
 Vesterinen, P. 143
 Viippa, I. 82, 85, 90, 7, 17
 Vittikkohuhta, A. 30–32, 35s, 38, 45, 51, 53, 61–63, 75, 5
 Vuollet, J. 41, 52s, 57, 61, 63, 74, 82, 85, 100, 151, 153, 155–159, 16s, 19, 21–23
 Vuollet, K. 41, 52, 57, 63, 65, 74, 82, 85s, 94, 100, 106s, 151, 153, 6, 8, 16–19, 22
 Vuornos, H. 79
 Väänänen, A. 23
 Xavier, N. P. 50

PAIKKAKUNTAHAKEMISTO

Kursivoidut numerot viittaavat liitekirjeiden numeroihin

- Alatornio 18, 30, 65, *1*
 Alattio 12, 18, 28
 Allouez, Mich. 44, 45, 120s, 132,
 142, 2, *19*
 Astoria, Ore. 20–22, 101, 123s, 131,
 158
 Black Hills, Et.-Dak. 124, 132
 Brush Prairie, Wash. 123s
 Calumet, Mich. 14, 26–29, 31–40,
 42–46, 51, 55, 60, 65–71, 73–80,
 82–88, 90–94, 97, 99s, 104, 106,
 112, 114–116, 119–122, 125s,
 128, 130, 132, 134, 136s,
 139–143, 145, 149, 150–153, 155,
 158s, *1–3, 5, 7–10, 13–17, 19–23*
 Centerville, Wash. 20s, 123s, 132
 Chicago 124
 Cokato, Minn. 15–17, 20s, 31,
 50–55, 60–65, 67, 73–75,
 81–83, 85–87, 90s, 94s, 100,
 102, 106s, 111, 117, 123–127,
 130, 132s, 149, 151, 153, 158, 6,
 8, *16, 18s, 21s*
 Dakota 120, 158, 22
 Delaware, Mich. 120
 Detroit, Mich. 28
 Duluth, Minn. 16, 20, 74, 122s,
 125–127, 129, *4s, 7, 13, 22*
 Franklin, Minn. (Fort Ridgely) 15s,
 20s, 50, 52s, 54, 100, 122, 127,
 129, 131s, 153, 22
 Frederick ks. Savo
 Hammerfest 12, 31, 35s
 Hancock (Quincy), Mich. 14, 25–27,
 29, 31–33, 35, 40, 43–45, 47,
 67, 76, 78, 109, 119s, 142, 2, 4,
 19
 Holmes City, Minn. 15s, 20s, 53s,
 100, 122, 124, 126s, 131s, 22
 Ii 21, 158, 20
 Ishpeming, Mich. 27s, 45, 121
 Jellivaara 66, 114
 Jokijärvi 47
 Juhonpieti 155
 Jyykeä 28, 30, 67, 2
 Kaaresuvanto 114, 158, *12*
 Kalajoki 13
 Karunki 18
 Kemi 20, 65, 85, 93
 Kemijärvi 20
 Kitkijoki 2
 Kittilä 41, 66, 68, 71, 85, 97s, 103,
 109, 150, 154s, 157, 6, *10, 16s,*
 22
 Klickitat ks. Centerville
 Kokkola 13, 19, 21
 Koutokeino 29, 35
 Kuivaniemi 21
 Kuolajärvi 98, 158
 Kuopio 98
 Kuusamo 13, 20, 23, 47, *17*
 Kätkäsuvanto *1, 3, 16*
 Lyngen ks. Jyykeä
 Matarinki 6, *12*
 Merasjärvi 81, 85, 99, 155s, 2, 6, *10,*
 21
 Minneapolis, Minn. 124s.
 Moores Prairie, Minn. 26
 Muodoslompola *1–3, 16*
 Muonio 67, 84, 109, *1s, 10, 16*
 New York Mills, Minn. 16, 20s, 42,
 122–124, 127s, 130s, 158, *19s,*
 22
 Olhava 151
 Oulainen 80
 Oulu 21, 116, 149s, *14, 16*
 Pajala 86
 Pendleton, Ore. 20s, 102, 123s, 132,
 11

Poinsett, Et.-Dak. 20s, 123s, 129,	Soudan, Minn. 124
132	Tervola 80
Posio 98, 109	Tromssa 67, 75
Pudasjärvi 157s, 23	Trondheim 12, 67
Pykeija 70	Urjala 118
Quincy ks. Hancock	Vesisaari 12, 18, 41, 57, 63, 67, 70,
Red Eye, Minn. 132	84s, 6, 17
Rovaniemi 21	Vittanki 6
Ruosteranta 70	Vuoreija 12
Saivomuotka 1—3, 18, 23	Ylimuonio 3, 16
San Francisco, Cal. 22	Ylitornio 18, 35, 36, 57, 61, 63, 65s,
Savo, Et.-Dak. 20s, 124, 131s	74, 81s, 84s, 88, 91, 94, 98, 100,
Sodankylä 93	109, 149, 18

SUMMARY

Pekka Raittila

Laestadianism in North-America until 1885

Introduction; the starting point of the research

Laestadianism is a religious movement which had its beginning in the middle of the 19th century in Swedish Lapland. The cause of the awakening was the forceful repentance sermons given by Vicar Lars Levi Laestadius (1800–1861), and the movement spread already in his lifetime widely in the northern parts of Sweden, Finland and Norway. After Laestadius' death the leadership of the movement was assigned to lay preachers the most remarkable of whom was Juhani Raattamaa (1811–1899). In the 1860's began the great expansion of Laestadianism. It spread rapidly as far as southern Finland and even among the Finnish inhabitants of St. Petersburg a strong congregation was formed. Among the Finnish settlers in northern Norway it became the most important form of religious practice.

During the following decades the movement spread practically everywhere where Finnish was spoken. Although Laestadianism originated in a parish with a Lapp majority it became primarily a Finnish movement. Its support is nowadays mainly confined to Finland, and moreover to the province of Oulu. However, the tradition of connections extending over national borders is still strong especially within the arctic circle.

The main characteristics of Laestadianism were from the beginning rigorous repentance sermons, oral confession of sins and absolution, and the so called "liikutukset" (emotional commotions). One theme in the repentance sermons was opposing the use of alcohol, and also many sermons were delivered in favour of rigorism in clothing and in personal way of life. The confession of sins and absolution were necessary to join the congregation. Also the confessions were a regular routine in salving conscience. The "liikutukset" were semicstatic phenomena; in the early times of the movement feelings of both anguish of repentance and joy for salvation caused strong outbursts among the participants of the religious services.

The Laestadian community became rather soon exclusive in its character. The distinction between Christians (= Laestadians) and outsiders was made clear. A Laestadian congregation was independent in all its activities and spiritual care. Although the movement was widely spreading and although there was no official organization its internal unity remained very strong. This did not, however, mean separation from the state church. The sacraments were still received in church in accordance with the ecclesiastical order. From the 1870's onwards Laestadianism has had many members of the clergy among its supporters. Juhani Raattamaa and the other lay leaders suppressed all the separatist aspirations which, however, were not very frequent.

It is commonly known that Laestadianism had an important role in the early stages of Finnish emigration to America. In the research of the history of Laestadianism in America there is an extensive report published in 1947 (*Saarnivaara* 1947; also an abridged English version 1947). Laestadianism in

America has also been accounted for in works dealing with Finnish church history in the U.S.A. or particularly in those dealing with the Suomi Synod (e.g. *Rautanen* 1911, *Ollila* 1963). These researches, however, fail to give a clear and objective picture of the early times. A natural explanation for this is that in the early times there were certain factors which disappeared or changed in the course of later developments; at the same time they were forgotten or they were given a new interpretation in the Finnish-American tradition. The historical researches concentrate mainly on the end of the 19th century or on the 20th century. Also for this reason, the pioneer phase of the first generation of settlers has remained without thorough investigation.

The present research utilizes primarily the literary sources dating back to the period being studied, i.e. the time before 1885. This is the only way to correct the misconceptions about the early times held by the various groups on the basis of oral tradition. The number of available sources has increased considerably in comparison to the earlier studies. A great number of letters shedding more light on the first big crisis of American Laestadianism have been found during the last few years both in Northern Sweden and in the U.S.A. In the U.S.A. there are sources, so far unresearched, dealing with the early stages of the Finnish Evangelical-Lutheran congregation. The most important of these are the first Finnish-American newspapers and the publications of the Norwegian-Danish Conference. Also the files of the oldest Finnish settlements in the U.S.A. would most likely give even more specifics to the information given now. The files of congregations and other communities, however, seem to begin as late as the late 1880's. In any case, this research is based on such Scandinavian and American sources that have been available in Finland.

The starting point in this research is the fact that the main part of Finnish immigrants in the early times came from the regions within the Arctic Circle. In the 1880's emigration became a mass movement in Finland, at that time the province of Vasa and some of its neighbouring districts became the most important areas of emigration. Before that the role of Finnish speaking emigrants from the northern parts of Finland, Sweden and Norway was the most significant. Hence, it has to be noted that the Finnish language united immigrants from three different countries. In the oldest Finnish settlements these northern people were the majority until the beginning of the 1880's. This was the case in the mining town of Calumet, in the whole of the Copper Country by Lake Michigan and in the farming villages of Minnesota of which Cokato was the most remarkable in the 1870's. The northern immigrants dominated also in some Finnish settlements in Washington and Oregon. Since Laestadianism was strongly spreading in northern Scandinavia in the 1860's and - 70's - at a time of lively emigration to America from this area - Laestadianism was to get a crucial role in the forming of the immigrant communities.

The religious organization of the Finnish immigrants and beginning of Laestadianism

The Copper Country of Michigan became the center of Finnish religious organization. The Scandinavian settlements were confined to Mid-West. The

Copper Country was peripheral with respect to the Scandinavian congregation network and synods. The fact that people coming from Northern Norway had a decisive role among Scandinavians in the revival of copper mining in the 1860's, seems to explain why Norwegians also became the leaders of the Scandinavian religious activities in this area. The Scandinavian Evangelical-Lutheran Congregation of Hancock-Quincy was founded in 1867. When the Norwegians withdrew from the Augustana Synod, this congregation joined a new one, the Norwegian-Danish Conference, probably in 1871.

The Finns who had migrated from or via northern Norway were the majority in the Evangelical-Lutheran Congregation of the Copper Country. This majority was steadily increasing during the early 1870's. At the head of the Conference at that time there were ministers (J. Olsen and A. Weenaas) who in northern Norway had familiarized themselves with Finns and who therefore were able to pay special attention to their needs. The second pastor of the Copper Country, Hans Christian Roernaes, was born in Lyngen and had worked there as a teacher among the Lapps; undoubtedly he had come in contact with the Laestadians there and he also knew some Finnish. Roernaes was a minister in the Copper Country during 1871-1873 and visited there from the nearby Ishpeming during the years 1873-1876, after which he moved away from the district. His successor Nils E. Bøe, who worked in the Copper Country from 1873 to 1879, knew only Norwegian; there is not much information about his contacts with the Finns.

During Roernaes' time the congregation split in two. Its main cause was the strong spreading of Laestadianism primarily among the Finns. The first accounts for the beginnings of Laestadianism in the Copper Country are included in Roernaes' descriptions from the years 1872-1873 (the *Lutheraneren*, the periodical of the Conference, and a private letter). According to these data, the movement initiated around the year 1870. Also the data gained from the Laestadian tradition seems to support this notion. According to the traditional sources the first key figures of the movement were Antti Vitikkohuhta and Salomon Kortetniemi; they had moved to the Copper Country in the late summer of 1869 and 1871, respectively. Hence the earlier notions, that the Finns from northern Norway who started coming to the Copper Country in the mid 1860's were to a great part Laestadians and that the movement had already initiated at that time, are false.

A conflict developed between the Laestadians and Roernaes which is likely to have happened shortly after his arrival at the Copper Country. It was caused by the characteristics of Laestadianism, for instance, the "liikutukset" which disturbed religious services. Relating to this conflict there also seems to be the unusual fact — confirmed by the annual files of the Conference — that the Calumet congregation had expelled 39 and the Quincy congregation 14 of their members during that year. It was not until the turn of the year 1872, however, that the official organization of the Laestadians took place.

Salomon Kortetniemi Lutheran Society, founded in 1873, comprised the whole of the Finnish settlement in the Copper Country. It had its center in Calumet, where the first Finnish-American church was erected in 1873. Smaller Laestadian churches were built in Hancock-Quincy in 1875 and in the mining village of Allouez in 1876. Otherwise the available data on the

religious activities led by Kortetniemi are scarce. The depression, which began in the fall of 1873 and lasted for several years, slowed down the Finnish immigration to the Copper Country. Many of those who had come earlier moved further west during the following years.

The founding of the Laestadian congregation meant a great loss to the Evangelical-Lutheran congregation. The Conference, however, seemed to consider this disturbance only temporary. During the following years the ministers of the Conference made several attempts to get a Finnish speaking minister to work in the Evangelical-Lutheran congregation. This led to the following result: in the autumn 1876 a young pastor from northern Finland, A.E. Backman, arrived at Calumet and was appointed the minister of the Finnish Evangelical-Lutheran congregation of the Conference.

Contrary to the earlier studies it must be emphasized that according to the sources, the decisive role in getting the Finnish minister was played by the Norwegian ministers of the Conference. Also a misconception concerning the group of Finns wanting a minister has to be corrected. For still in the middle of the 1870's the original members of the Evangelical-Lutheran congregation were largely North-Norwegian Finns; Laestadianism had by no means attracted all of them. And it was these Finns, who had the least difficulties with the affiliation to the Norwegian Conference. On the other hand, the development of a Laestadian congregation was likely caused by — in addition to the religious factors — the increasing self-confidence of the Finnish speaking people coming from Sweden and Finland. The immigration, which originated in regions to the south of the Laestadian areas and which finally set the balance in favour of the Evangelical-Lutheran congregations, was not influential until the 1880's.

Religious activities in the Finnish settlements of Minnesota started probably in the 1860s. They seem to have followed the North-Scandinavian tradition of village services. At least in Cokato the leader of the activities was a farmer, who already in the old country was known to be a Laestadian. Characteristic to the development of congregations in the Finnish farming villages of Minnesota was a greater collectivity and informality than in the Copper Country. The division into Laestadian and Evangelical-Lutheran congregations did not take place until the 1880's.

The dissension caused by the congregational organization (about 1875–1878)

Already in the early 1870's there was some dissension among the American Laestadians. However, relating to this there are only few fragmentary sources dating back to the years before 1876. The later American Laestadian tradition has explained these conflicts in a way which has been regularly referred to in historical studies but which calls for clarification. When interpreting contemporary sources it is important to bear in mind the overall conditions in which the first Finns and also Laestadians lived in America. These conditions later changed considerably.

The years, during which Salomon Kortetniemi Lutheran Society was established, were also a time of strong immigration of Finns who had been in-

volved with the new expansion of Laestadianism; many of them had already distinguished themselves as preachers in Europe. These people began to criticize the undertakings of the Laestadian leaders in America and they sent letters to Finland in order to get support from the most eminent leaders of the movement. On the basis of these sources we know about a dissension in Cokato, Minn. between the first religious leader of the settlement and an immigrant who had moved to America in 1871 and who had gained reputation as a preacher in the valley of the Tornio river. The most prominent centers of dissension were, however, Calumet and the Copper Country.

Two preachers, Heikki Parkajoki and Aapo Tapani, were sent to America by Juhani Raattamaa and the representatives of the oldest Laestadian regions, to get a closer look at the American situation and to act as consultants. Although Parkajoki was one of the most respected Laestadian leaders, this trip, made in the summer of 1876 was not a success. After a short period of reconciliation the dissensions broke out again both in Cokato and in Calumet. As is seen in the preachers' reports (cf. letters 1-3 and in the letters written during the following years the central disagreements were on the official organization of the congregation, the conduct of the religious services and Kortetniemi's ministerial authority.

In the light of later developments it is only natural and inevitable that Laestadians created an independent organization in America, where the system of a state church could not exist. For the first immigrants, the situation was different. Many of them did not know yet, whether they had come to stay permanently or just to work for some time. In their old countries, especially in Finland, where emigration was something totally new, they were still regarded as members of their respective state church congregations. The validity of ecclesiastical services given in America, especially that of the marriage ceremonies, turned out to be a serious issue to those who came back. In Scandinavia Laestadianism was generally regarded as a sect. Since the confession and ordinances of several Scandinavian synods tended to follow the principles of the European state churches, they were considered members of the state churches. After Pastor A.E. Backman had arrived at Calumet in 1876, the Finns there had the opportunity to get "state church" services in their mother tongue. This increased the rivalry between the Laestadian and the Evangelical-Lutheran congregations and gave a more realistic alternative to the Laestadian congregation.

The Scandinavian Laestadianism could not serve as an example for the formation of an independent organization. In Scandinavia the movement was independent but at the same time it was part of the state church. The forms of a Laestadian religious service were village services and devotional meetings in which the programme was very simple: hymns, prayers and a sermon. In practice, the preachers had a great spiritual authority but their position was totally unofficial. In this respect the leadership of Salomon Kortetniemi was exceptional. As the Laestadian congregation had taken the task of ministering sacraments, the religious services became more solemn than the traditional meetings. As a condition of the right for legal marriage ceremonies the marriage laws of the United States stated that in a religious community one of its members shall exercise the ministerial authority. The criticism of the religious

services and of the whole congregational organization was directed against Kortetniemi whose thirst for power was thought to be the reason for all problems. Evidently, similar thoughts were also behind the accusations against the leader of the Cokato congregation. The letters sent to America by Juhani Raattamaa and other Laestadian elders in 1877 give a good picture of the connections between the Laestadians of the Old and the New World. The idea of the congregation of the "Firstborn" became central at that time. The "Firstborn" congregation had several aspects. In practice, it meant primarily the unity of the oldest Laestadians. It was a guarantee of the unity of the Laestadian community regardless of borders and distances. On the other hand this unity meant also that the American immigrants still belonged to their original congregations in their home countries. There they were known best and thus congregational discipline could be imposed on them. Hence the information gained from Kortetniemi's original congregation in Ylitornio about his misconducts in life became the crucial weapons in the efforts to set him aside.

In the fall of 1877 a new man was sent to America to try and clear up the situation. Although Juho Takkinen belonged to the younger generation, and was a native of regions peripheral to the Laestadian areas during the 1870's he had gained a reputation of a forceful preacher, and especially Raattamaa had strong confidence in him. Takkinen spent about six months in the Copper Country and Minnesota in 1877-1878. His aim was to destroy Kortetniemi's "papacy". He succeeded in it at the beginning of his trip but did not gain the full support of the congregation until the beginning of March 1878. On behalf of the congregation, a letter was sent to Raattamaa and his permission was asked to let Takkinen stay permanently in America.

In the following summer the principles concerning the organization of the Laestadian congregation were defined. When Takkinen was visiting Juhani Raattamaa, a letter was sent to America to express contentment with Takkinen's work and to give approval to the model of congregational organization which actually was very much similar to that designed by Kortetniemi. Only the liturgical order was somewhat simplified. Also it was suggested that the minister of the congregation should have the right to conduct marriage ceremonies although this did not originally belong to Takkinen's plans. This decision, made by the persons with the highest authority in the movement, encouraged Takkinen to accept the invitation of the American Laestadians. In the fall of 1878 he was appointed the minister of the Calumet congregation.

The attitude of the Laestadian leaders in Europe towards the organization of the American movement had changed in the course of the year. Obviously, the problem in their opinion had to do with Kortetniemi and Takkinen as individuals. Also the increasing awareness of the American situation must have affected their decisions. In America the submission to Takkinen's leadership did not, however, abolish all the problems.

The Apostolic Lutheran Church in Juho Takkinen's time

In fall 1878 Juho Takkinen started organizing the work of the congregation with firm determination. In the following spring the name of the Laesta-

dian Church of Calumet was changed into "The Finnish Apostolic Lutheran Church of Calumet". The reason for choosing this name was most likely the desire to emphasize the idea that the society was Lutheran but had the Bible as its greatest authority. Thus Apostolic Lutheran became the regular name of the American Laestadianism.

The fact that the Laestadian church had become active meant a threat to the Evangelical-Lutheran church led by Pastor Backman. The strength of the church decreased during the following years. In 1880 Backman removed the administrative center of the church from Calumet to Hancock where the Evangelical-Lutherans had always had a greater support. In 1881 he made a trip to Finland and returned in the late summer of 1883 to stay permanently.

The Laestadians distinguished themselves in the first Finnish-American cultural activities. The Finnish-American newspaper, *Amerikan Suomalainen Lehti* (1879—), proclaimed at first religious neutrality. But already in the following winter the paper started co-operation with the Laestadians and this lasted for some years. "The Finnish-American Literary Society" was founded as an instrument of the Laestadian cultural activities. Also the first projects to get Finnish schools were led by Laestadians.

The most prominent leader of the activities mentioned above was Juho Takkinen. It is, however, obvious that the initiator of the Laestadian publication and educational work was David Castrén, who worked for some years also as the secretary of the Apostolic Lutheran Church. Takkinen's involvement in these activities was also a reason for criticism imposed on him by the conservative branch of the movement. In any case, it is evident that the Laestadians had a role of decisive importance in the cultural aspirations of the Finnish pioneers. Takkinen's strong reaction to the musical interests of the teacher of the Finnish school of Calumet was the point of termination of the Laestadian dominance in the Finnish-American educational work.

Juho Takkinen's influence was not felt only in Calumet but everywhere among the American Laestadians. The Apostolic Lutheran Church of Calumet — consisting in addition to Calumet of at least three minor congregations — was a sort of mother congregation. Takkinen visited regularly the Finnish settlements in Minnesota and from the year 1881 onwards also those in Dakota. He led confirmation schools and delivered First Communion in various congregations and he also pursued to organize and control their activities. In 1883 he made a trip to the Finnish settlements of Washington and Oregon. The Laestadian congregations on the West coast, however, were led by Juho Lumijärvi; he had come to the Copper Country in 1882 to assist Takkinen and in 1884 he moved to Astoria, Ore. Although Finns since the 1880's have been settling in many American states, the Laestadian missionary work seems to have been directed only to regions in which there already had been Laestadians.

Takkinen's success did not last long. In fact, as early as in 1880, some Laestadians began to criticize him. The issues were much the same as in Kortetnemi's time: the development of the official organization of the congregations and the too prominent position of the minister. Especially in Cokato and elsewhere in Minnesota there were aspirations for independence from Takkinen's leadership. Both in Europe and in America there was a great

dispute on the so called "American ABC-Book", which was published by the Finnish-American Literary Society in the summer 1880. It had the Apostles' Creed in a slightly changed form: according to the book, Jesus descended into hell in Getsemane, ie. before crucifixion. Takkinen's book and other activities were supported by Raattamaa. Takkinen's critics, however, made continuous appeals to the elders in the old country and petitioned for preachers from Europe who could clear up the American situation. Takkinen, on the other hand, travelled to Europe in the fall of 1882. In meetings held in December 1882 in northern Sweden the organization of the Calumet congregation, "the Lay Congregation", was approved of by the most distinguished Laestadian leaders. This established the independence of American Laestadianism. It did not, however, calm Takkinen's critics, which at the end of the decade led to a permanent split.

There are considerably few sources dealing with the Apostolic Lutheran congregations that date back to the time being studied. By the year 1876 four churches had been built, three in the Copper Country, one in Cokato. Excluding the Calumet church they were most likely rather humble meeting halls. New churches were not built before the years 1884 and 1885. At that time churches were erected in New York Mills, in Franklin and Holmes City, Minn., in Savo and Poinsett in South Dakota, Centerville, Wash., and Pendleton, Ore.

The Laestadian congregations had, just like in the old country, preachers who preached not only in their home regions but also elsewhere. In addition, there were elected ministers, cantors and other functionaries. Takkinen was the leading preacher and a minister at the same time; until 1883 no other preachers had the right to conduct marriage ceremonies. Other ceremonies such as religious services, christenings and funerals were in each congregation assigned to the local leaders. One has to note that the ministerial authority did not necessarily have to coincide with preacher status, in other words it was possible that a preacher was not the minister of a congregation. The basic requirement for a minister was literary ability. It was also possible to change the ministers because the functionaries of the congregations were elected annually.

The religious services had a close resemblance with the traditional meetings or with the village services which in northern Scandinavia were based on a simplified version of the church service. The most of the liturgical tradition of the Scandinavian state churches was abandoned as being "papal".

The old state church practice was, however, the model for the Holy Communion. It was shared once a month. To be allowed to take part in the Communion one had to attend the confirmation school. When the editor of the Laestadian Paper, Aatu Laitinen, put forward the idea of children taking part in the Holy Communion, the proposal was opposed particularly in America. The access to the Communion Table was free in the same sense as in the old state church. In one of his letters, Raattamaa gave his consent to the practice that also non-Laestadians were allowed to take part in the Communion. Undoubtedly this went well together with the Laestadian idea of the Sacraments. In America it was also due to the position of the Laestadian congregation as many times the only religious community of a settlement.

In newspaper articles about American Laestadianism, especially around 1880, it was emphasized that all this was done in accordance with the old state church traditions. This holds good mainly, though partly this emphasis was also propaganda intended to reinforce the legal validity of the Apostolic Lutheran Church in the eyes of the Finnish Authorities. As a matter of fact the "papal" liturgical tradition of the Lutheran church had been simplified by the lay congregations of the Laestadian church and generally the Laestadians did not recognize any other obligations except those to be found in the Bible in the teachings of the Prophets, Jesus and the Apostles. Not even the oldest confessions of the Lutheran church were considered obligatory. In practice, however, the Laestadian conduct reflected state church traditions especially with regard to the Sacraments.

Although the American freedom of religion had facilitated entirely new solutions, the state church tradition was still imposed on Laestadians, on one hand internally and by external pressure, on the other. This was also influenced by the idea of the internal unity of the movement: since the elders were in Europe and since the Scandinavian Laestadianism was not in separation from the state church, it was not possible to develop any independent nonconformist theology in America; on the other hand this would have been impossible also due to the lack of intellectual resources.

Pastor J.K. Nikander came to the Copper Country at the beginning of 1885 and started an organization work, which after some years resulted in the foundation of the strong Suomi Synod. Laestadianism soon lost its dominance which it had had during the pioneer phase of the Finnish immigration. Certain developments within the Laestadian movement led finally to a split the reasons of which are other than those of the crises dealt with in this research.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisuja

<i>Vuosikirjat:</i>	19–20	1929–1930
	33–34	1943–1944
	35–36	1945–1946
	37–38	1947–1948
	43–44	1953–1954
	48–51	1958–1961
	54–57	1964–1967
	58–59	1968–1969
	60–61	1970–1971
	62–63	1972–1973
	64–67	1974–1977
	68–69	1978–1979
	70–71	1980–1981
	72	1982

Toimituksia:

- 50:3. *Laestadius* Därhushjonet 3
66. In arce et vigilia. In honorem Ilmari Salomies
67:1. *Blomstedt & Matinoli* Turun hiippakunnan paimenmuistio 1554–1809 (Ahlaïne –Hailuoto)
69. *Lempiäinen* Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla
70. *Parvio* Canon Ecclesiasticus
71. *Ojanen* Kirkko ja Kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla
72. *Laasonen* Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana
73. *Lempiäinen* Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa
74. *Raittila* Lestadiolaisuuden martikkeli ja bibliografia
75. *Tamminen* Kansakoulun uskonnon opetussuunnitelma vuosina 1912–1939
77. *Widen* Prästmöter i Åbo stift 1629–1864
78. *Iisalo* Suomen koulujen uskonnonopetus 1843–1883
79. *Veikkola* Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914
80. *Virkkala* Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhäliike (SLEY)
82. *Setälä* Suomalaista kirkollista idänpolitiikkaa 1917–1944
83. *Laasonen* Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa
84. *Rimpiläinen* Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa
87. *Rajainen* Luterilaisuus Venäjän valtakunnan alaisena
88. *Sandholm* Kyrkan och hospitalshjonen
89. *Mielonen* Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859–1886
90. *Lempiäinen* Turun hiippakunnan tarkastuspöytäkirjat isonvihan ajalta
91. *Rajainen* Naisliike ja sukupuolimoraali
92. *Heininen* Marcus Henrici Helsingius

93. *Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen*
95. *Väänänen Vanhan Suomen papisto*
96. *Väänänen Pappissivistys Vanhassa Suomessa*
97. *Halmesmaa Kirkkokuri murroksen kynnyksellä*
98. *Larkio Papisto ja raittiuskysymys*
99. *Heino Hyppyherätys – Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä*
100. *Jääskinen The Icon of the Virgin of Tikhvin*
103. *Laasonen Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia*
104. *Silfverhuth Kirkon ja keisarin sensuuri. Uskonnollisen kirjallisuuden valvonta Suomessa 1809–1865*
105. *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*
107. *Rimpiläinen In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papinvirkojen hoito isonvihan aikana Suomessa.*
108. *Jalkanen Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918*
109. *Halmesmaa Kirkkokurisaännöstö Suomessa 1848–1869*
110. *Kena Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922*
111. *Lehtiö Uskonnonopetusta ilman koulua. Evankelisen kristinuskonopetuksen aseman ja sisällön kehitys Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1959*
112. *Heikkilä Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa*
113. *Erkki Antti Juhonpieti, Kirjeet ja kirjoitukset*
114. *Näsman Carl Gustaf Ottelin*
115. *Manuale seu Exequiale Aboense*
116. *Paarma Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604*
118. *Veikkola Nuorkirkollinen uudistusvirtaus Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918*
119. *Reijonen Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917–1922*
120. *Taipale Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627–1763*
121. *Raittila Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885*
122. *Arffman Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa*
123. *Vappula Sotilaspapin virka Suomen ruotujakoisessa sotaväessä 1812–1880*

Näitä teoksia saa kirjakauppojen välityksellä. Seuran jäsenet saavat julkaisut alennuksella tilaamalla ne Tieteellisten seurain julkaisuvarastosta, os. PL 248, 00171 Helsinki 17. Jäseneksi ilmoittautumisia ottaa vastaan Seuran sihteeri, teol.lis. Esko Koskenvesa, os. Kierretie 47, 01650 Vantaa 65.

Dessa böcker erhålles via alla bokhandlar. Samfundets medlemmar kan få publikationerna med rabatt, om de beställes från Vetenskapliga samfundens biblioteks publikationslager. Adress är: Postfack 248, 00171 Helsingfors 17. Samfundets sekreterare emottar anmälningar som medlem i Samfundet. Sekreterarens adress är: teol.lic. Esko Koskenvesa, Skrugängsvägen 47, 01650 Vanda 65.

Calumetin keskustaa 1800-luvun lopulla

(Michigan Technological University, Library archives, Houghton)

ISBN 951-9021-40-x
ISSN 0356-0759